

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

HAT

CYNTHIA COCKBURN

CYNTHIA COCKBURN

HAT

KIBRIS'TA KADINLAR, TAKSİM VE
TOPLUMSAL CİNSİYET DÜZENİ

İLETİŞİM

Bugünün Kitapları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://ranney.org>

İLETİŞİM

CYNT HIA COCKBURN • Hat

CYNTHIA COCKBURN City University'de (Londra), sosyoloji bölümünde konuk öğretim üyesidir. Feminist bir araştırmacı ve yazardır. Militarizme ve savaşa karşı uluslararası kadın hareketinde aktif bir rol oynamaktadır; gerek araştırmalarında gerekse aktivizminde fotoğrafa büyük bir yer vermektedir. Özellikle teknolojik değişime ağırlık vererek, "işyerlerinde ve sendikalarda toplumsal cinsiyet" üzerine yaptığı bir dizi araştırmayla tanınmıştır. Bu konudaki çalışmaları: *The Local State* (Pluto Press 1977), *Brothers* (Pluto Press 1983), *The Machinery of Dominance* (Pluto Press 1985), *In the Way of Women* (Macmillan 1991) ve *Gender and Technology in the Making* (with Susan Ormrod, Sage Publications 1993). Son yıllarda çalışmalarını, savaş ve barış süreçlerinde toplumsal cinsiyet konusu üzerinde ve özellikle Kuzey İrlanda, Bosna-Hersek, İsrail/Filistin ve Kıbrıs bölgelerinde yoğunlaştırmıştır. *The Space Between Us* adlı kitabı 1998 yılında Zed Books tarafından yayınlandı. Dubravka Zarkovla birlikte *The Postwar Moment: Militaries, Masculinities and International Peacekeeping* (Lawrence and Wishart, 2002) adlı bir derleme hazırladı. Halen feminist antimilitarizm konusunda bir kitap üzerinde çalışmaktadır.

The Line. Women, Partition and the Gender Order in Cyprus

© 2004 Cynthia Cockburn

Bu kitabın yayın hakları Zed Books Ltd.'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 1121 • Bugünün Kitapları 102

ISBN 975-05-0375-9

© 2005 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2005, İstanbul (1000 adet)

EDITÖR Tansel Güney

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FİLMİ Mat Yapım

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

MONTAJ Şahin Eyilmez

BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

CYNTHIA COCKBURN

Hat

Kıbrıs'ta Kadınlar, Taksim ve Toplumsal Cinsiyet Düzeni

The Line

Women, Partition and the Gender Order in Cyprus

ÇEVİREN *Selda Somuncuoğlu*

i l e t i ş i m

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İçindekiler

KISALTMALAR LİSTESİ	7
TEŞEKKÜR.....	9
ÖNSÖZ.....	13
Giriş	17
1. Benlik ve öteki: Sınır çeşitleri.....	43
2. Düşmanlığın ortaya çıkışı.....	67
3. Sınıflandırma, ayırma, damgalama	95
4. Bölünmüş iktidar: Kadınlar ve siyasi yapılar.....	123
5. İkili karşıtlık mantığı: Evlilik, cinsiyet ve bedenler.....	157
6. Hat'ta meydan okumak: Kadın eylemleri	187
7. Çaprazlama siyaset: Uygulamada ortaya çıkan sorunlar.....	219
8. Dahil etme ve çeşitlilik	251
KAYNAKÇA	289

KISALTMALAR LİSTESİ

AFE	Anexartiti Foititiki Epalxi / Bağımsız Öğrenci Kalesi
AKEL	Anorthotikon Komma Ergazomenou Laou / İlerici İşçi Partisi
BFÇKH/WMPFS	Barış ve Federal Çözüm için Kadın Girişimi / Women's Movement for Peace and a Federal Solution
BKP	Birleşik Kıbrıs Partisi
BMGK/UNSC	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi / United Nations Security Council
BSKG/WCIP	Barış için Sivil Kadın Girişimi / Women's Civil Initiative for Peace
CEDAW	Birleşmiş Milletler nezdinde kadınlara yapılan tüm ayrımcılık biçimlerinin kaldırılması için yapılan toplantı (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (UN))
CTP	Cumhuriyetçi Türk Partisi
ÇAĞ-SEN	Kıbrıs Türk Devlet Çalışanları Sendikası
DIKO	Dimokratiko Komma / Demokratik Parti
DISY	Dimokratikos Synagermos / Demokratik Toparlanma
DP	Demokrat Parti
EDEK	Eniaia Dimokratike Enosis Kentrou / Birleşik Demokratik Merkez Sendikası
EDI	Kinima Enomenon Dimokraton / Birleşik Demokratlar Hareketi
EMU	Eastern Mediterranean University/ Doğu Akdeniz Üniversitesi
EOKA	Ethnike Organosis Kypriou Agoniston / Kıbrıslı Savaşçılar Milli Teşkilatı
GDEG/ISAG	Göçmen Destek Eylem Grubu / Immigrant Support Action Group
GODIK	Gynekia Organosi Dimokratikou Kommatos / Demokratik Parti Kadın Örgütü

GODISY	Gynekia Organosi Dimokratikou Synagermou / Birleşik Demokratlar Hareketi Kadın Örgütü
GOED	Gynekia Organosi Enomenon Demokraton / Birleşik Demokratlar Kadın Örgütü
IMTD	Institute for Multi-Track Diplomacy / Çok-Taraflı Diplomasi Enstitüsü
KAM/WRC	Kadın Araştırmaları Merkezi / Women's Research Centre
KHUM/NMWR	Kadın Hakları Ulusal Merkezi / National Machinery for Women's Rights
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KTÇKB/TCWWA	Kıbrıs Türk Çalışan Kadınlar Birliği / Turkish Cypriot Working Women's Association
KTKB/TCWA	Kıbrıs Türk Kadınlar Birliği / Turkish Cypriot Women's Association
KTKK/CTCW	Kıbrıs Türk Kadınlar Konseyi / Council of Turkish Cypriot Women
KTÜKD/TCAUW	Kıbrıs Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği / Turkish Cypriot Association of University Women
MAP	Milliyetçi Adalet Partisi
POGO	Pangipria Omospondia Gynekeion Organoseon / Tüm Kıbrıslılar Kadın Örgütleri Federasyonu
POP	Pangipria Organosi Prosfigou / Tüm Kıbrıslılar Göçmen Derneği
Protoporia	Protoporia Kadınlar Birliği (DISY'ye bağlı)
SAE/HAD	Sınırı Aşan Eller / Hands Across Divide
STK/ NGO	Sivil Toplum Kuruluşu / Non-governmental organization
TKP	Toplumcu Kurtuluş Partisi
TMT	Türk Mukavemet Teşkilatı
UBP	Ulusal Birlik Partisi
UHH	Ulusal Halk Hareketi
WINPEACE	Women's Initiative for Peace / Barış için Kadın Girişim
YBH	Yurtsever Birlik Hareketi
YDP	Yeni Doğuş Partisi
YKB/PWU	Yurtsever Kadınlar Birliği / Patriotic Women's Union

TEŞEKKÜR

Kitabın dayandığı araştırma projesi sırasında çeşitli kaynaklardan aldığım yardımın değeri ve miktarı dile getirebileceklerimin çok üstünde oldu. Öncelikle, tüm samimiyetimle teşekkür etmek istediğim kurumlar olmasaydı böyle bir proje hayata geçirilemezdi. Bana malî destek sağlayan kurumların başlıcaları şunlar: Barrow Cadbury Vakfı, Ajahma Yardım Vakfı, Allan ve Nesta Ferguson Yardım Vakfı ve Toplumsal Değişim Ağı. Ayrıca, Lipman-Miliband Vakfı, Lansbury House Vakıf Fonu, Maypole Fonu, Scurrah Wainwright Yardım Kuruluşu, William A. Cadbury Yardım Vakfı, Eleanor Rathbone Yardım Vakfı ve Amos Vakfı katkıda bulunan diğer kurumlar. Tümüne en sıcak şükranlarımı sunarım.

İkincisi, Sınırı Aşan Eller (SAE) örgütündeki kadınlara yeterli kadar teşekkür edebilir miyim bilmiyorum. Beni bir üyeniz olarak kabul ettiniz (umarım uzun süre de üye olarak kalacağım). Sizleri bir araştırma konusuna çevirmeme karşı çıkmayacak kadar esnek ve açık görüşlüydünüz; böyle yaptığım için dostluğumuzun ve sohbetlerimizde, keyifli anlarımızda aramızdaki dürüstlüğün bozulmasına izin vermeyecek kadar sevgi doluydunuz. Sınırı Aşan Eller üyelerinin isimleri giriş bölümünün altıncı notunda veriliyor – aslında bu liste hazırlandık-

tan sonra işbirliklerinden ve eşliklerinden zevk aldığım başka katılımcı üyeler de oldu. Beni Kıbrıs'a davet eden ve ilişkimizi bir araştırma projesiyle sürdürmemiz için bana destek olan iki SAE üyesine, Sevgül Uludağ ile Katie Economidou'ya özellikle minnettarım. Hepimiz, Sınırı Aşan Eller'in kurulmasına destek olan Lefkoşa'daki İngiliz Kültür Heyeti'ne ve İngiliz Yüksek Komiserliği'ne teşekkür ederiz.

Kıbrıs'ta yaşadığım süre boyunca büyük yardımlarını gördüğüm üç akademik kuruma ve bu kurumlarda çalışan meslektaşım ve dostum dört kadına çok şey borçluyum: Her ikisi de Lefkoşa'da bulunan Kıbrıs Üniversitesi'nden Maria Hadjipavlou ile Intercollege'daki Akdeniz Enstitüsü Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları yöneticisi Myria Vassiliadou ve Magosa'daki Doğu Akdeniz Üniversitesi'nden Fatma Güven-Lisaniler ile Sevin Uğural. Lütfen benden esirgemediğiniz cömertliğinize ne kadar minnettar olduğumu bilin. Zaman zaman bana vermiş olduğunuz öğütlerinizle, hep yanımda olan saygın kurumlarınızla, kendimi ne kadar güvenli ve desteklenmiş hissettiğimi gerçekten bilmenizi istiyorum. Bir araştırmanın kalitesi esas olarak araştırmacının bilgi toplamak için başvurduğu insanların iyi niyetine bağlıdır. Bilgi edindiğim 142 kadının cömert işbirliğini alabildiğim için ben çok şanslıydım. Israrcı ve eminim kimi zaman acı veren sorularıma çok dikkatli ve dürüst yanıtlar verdiler. Tümünün ismini burada saymam olanaklı değil. Zaten çoğunun adı metin içinde geçiyor. Her birine en içten teşekkürlerimi sunarım. Teyp kayıtlarını çözen titiz on bir daktiloya; bana çevirmenlik yapan pek çok kadına; grup tartışmaları için ev sahipliği yapanlara; beni evlerinde ağırlama nezaketi gösteren Oya Talat ile Ayla Gürel'e ve diğer herkese teşekkür borcum var. Kendimi içinde bulunduğum ortama ait hissetmemi sağlayan, uzun süre beni evinde konuk eden Gülay Kaşer'e özellikle teşekkür etmeliyim. Güney Lefkoşa'da, dışardan gelen bir araştırmacının daha iyisini bulamayacağını düşündüğüm olağanüstü destekleyici bir yaklaşıma sahip Kıbrıs Amerikan Arkeoloji Araştırma Enstitüsü'nde kaldım.

Bu metin gün ışığına çıkmadan önce çok sayıda kişi tarafın-

dan elden geçirildi. Tüm titizliğime rağmen bazı olgu hatalarına düşmüş, bulanık görüşlere yer vermiş olabilirim, hepsi benim suçum. Kitabı okuyan ve yorumda bulunan, algısı ve aklı açık, çok sayıda kadının olumlu katkısı olmasaydı, ortaya yalnızca kasvetli bir metin çıkacaktı. Kitabın ilk halinin kırk kopyası çeşitli okuyuculara dağıtıldı ve bölüm bölüm dikkatle incelendi. Metnin son şeklini almasına yardımcı olan bu insanların tümünü nasıl sayabilirim? Yine de, ötekilerinin yardımlarına minnettar olmadığım şeklinde bir yorum getirilmeyeceğini umarak, araştırmamın sonuçlarını sayfa sayfa okuyup yorumlarını esirgemeyen bazılarına özel olarak teşekkür etmek istiyorum: Ann-Sofi Jacobsson-Hatay, Anthoula Papadopoulou, Fatma Güven-Lisaniler, Floya Anthias, Kate Young, Maia Woodward Dyason, Maria Hadjipavlou, Myria Georgiou, Myria Vassiliadou, Nana Achilleos, Netha Kreouzos, Nina Nissen, Nira Yuval-Davis, Nora Räthzel, Olga Demetriou, Rita Pantazi, Selma Bolayır, Sevgül Uludağ, Sue Lartides, Susie Constantinides, Tabitha Morgan ve Zehra Nalbantoğlu. Son olarak, ikinci kez bir eserimin editörlüğünü, basımını ve dağıtımını profesyonelce üstlenen, işlerini zorlaştırdığını bildiğim halde fotoğrafların basılmasında özel bir titizlik gösteren Zed Books'a teşekkür ederim.

213. sayfadaki fotoğraf *Cyprus Mail*'in; 212. sayfanın altındaki ile 200. sayfanın üstündeki *Yeniçağ*'ın; 258. sayfanın altındaki ise Oya Talat'ın izniyle kullanıldı. 113, 160 ve 161. sayfalarda ki tarihî fotoğraflar dışındaki tüm fotoğrafları kendim çektim.

ÖNSÖZ

Bu kitap Kıbrıs ve orada yaşayan Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumların, kadınlarla erkeklerin, hayatlarının keyfi ve yıkıcı bir farklılaştırmayla nasıl şekillendirilmiş olduğu üzerine. Ama kitabı yazarken İngiltere'deki hayat üzerine de düşünüyordum; burada da bize özgü farklılaştırma, ayırma ve uzlaşma süreçlerinin içinde yaşıyoruz.

Bu önsüzü de (göreceğiniz gibi) kitabın son sayfalarında yazdıklarımın devamı olarak, yani, adadan uzakta, burada, Londra ile Lefkoşa arasında uzanan iki bin millik alanı kaplayan 'Avrupa' üzerine düşünerek kaleme aldım. Artık bu panoramaya Türkiye'yi de ekliyorum, çünkü kitap İngilizce yayımlandıktan sonra İstanbul, Diyarbakır ve Mardin'i ziyaret ettim. Şimdi Camden Town'da çalışma masamda oturuyorum. Londra'nın bu yöresi yakın bir zamanda, belki şimdiden de öyle, dünyanın etnik açıdan en karma kentinin, yine etnik açıdan en karma bölgesi olacak. Burada Kıbrıslılar, Türkler ve başka göçmen gruplar arasında yaşıyorum. Bilgisayarımdaki *Hat* (The Line) dosyasını kapatıp yayımlanması için e-posta yoluyla Zed Books'a gönderdikten sonra geçen iki yıl içinde aramızdaki etnik farklardan aldığımız keyfin bir kısmını yitirdik. Siyasi kaygılarla yapılan farklılaştırmalar aramıza korku ve gü-

vensizlik doğuran koyu ve incitici çizgiler çekti. 11 Eylül 2001'de New York ile Washington'a yapılan saldırılara karşı İngiltere'nin tepkisi, tıpkı diğer ülkeler gibi, 'terörizm' ile mücadele adı altında yeni yasalar koymak, devletin ülke sınırları üzerindeki denetimini ve insanları gözetim altında tutma becerisini güçlendirmek oldu. Özgürlükler ve insan hakları iyiden iyiye azaldı. Ve şimdi, yaz başında Londra'da meydana gelen intihar bombalamalarından beri, her birimiz yeniden beyaz, zeytuni ve kahverengi olarak renklendirildik, birbirimizi yerli veya yabancı, Avrupalı ya da Arap, Hristiyan veya Müslüman, vatansever ya da olası vatan haini olarak görmeye itiliyoruz. Hepimize 'öteki'nden şüphe etmek ve nefret duymak öğretildi.

Bugün 4 Ekim. Gazetede iyi bir haber var: Avrupa Birliği bugün nihayet Türkiye ile üyelik müzakereleri için masaya oturuyor. Ancak fazlasıyla gerilimli geçen son birkaç gün içimizdeki 'ötekileştirme'nin boyutlarını ortaya koydu – Avrupa Birliği'ne sığınmış, kendini beğenmiş birçok insanın ırkçılığı ve korkusu, kapıda bekleyenlerin birçoğunun da milliyetçiliği ve öfkesi. Kıbrıs anlaşmazlığın baş nedeni olmaya devam ediyor: Türkiye AB üyesi olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni tanımıyor; Kıbrıs'ın NATO'ya girmesine karşı çıkıyor; Kıbrıs Cumhuriyeti ile AB ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımıyor.

Peki ama bütün bunlar olurken kadınlara ne oluyor? Milliyetçilikle militarizmin ataerkil düzenle – toplumdaki erkek egemenliği, hüküm süren eril kültür, sessizleştirilen, kenara itilen kadınlar – el ele işliyor oluşu bu kitabın esas konusu. İngiltere'de de 'İslamcı terror korkusu'yla milliyetçi tepkilerin kışkırtıldığı ve giderek militerleşen ortamda eril kültür güçlenmekte. Kıbrıs'ı bölen Hat'ta açılan delikler henüz bir barış anlaşmasına varıldığı anlamına gelmiyor; kışlalar, dikenli teller, silahlar ve askerler (yerli ve yabancı, barış güçleri ve diğerleri) yerli yerinde duruyor. Kıbrıslı siyasetçiler hâlâ zamanlarının ve yetkilerinin büyük bölümünü uluslararası ilişkilere, göçü denetlemeye, sinir bozucu demografik hesaplara ve 'savunma'ya ayırmaktalar; kendilerini bekleyen demokratikleşme,

kapsayıcılık, uzlaşma ve şiddetin olmadığı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlandığı, çokkültürlü bir Kıbrıs toplumu yaratmak gibi daha yaratıcı işleri görmezden geliyorlar. Eğer böyle yönetilmeye devam edileceksek, biz kadınların, özellikle feministlerin (Camden Town'daki, Lefkoşa'daki, İstanbul'daki, Diyarbakır'daki), farklılaştırma çizgilerini sorgulamak, dışlamalara ve eşitsizliklere meydan okumak, güvenli bir yaşamın ve toplumun ne olduğunu yeniden tanımlamak gibi daha yapacak bir sürü işimiz var.

Londra, 4 Ekim 2005

Giriş

*Şiir o büyük sözü söyleyince
Bütün silahlar birden susacak
Utancından ölecek savaş*

NEŞE YAŞIN

Zeminde yılan gibi kıvrılmış bir ip var. Dansçı ipe doğru bir adım atıyor ve tökezliyor; ardından, yalnızca ayaklarını kullanarak özgürlüğü ve tutsaklığı anlatmaya çalışan bir dans sergiyor. Arianna Economou *Walking the Line* (Çizgide Yürümek) adlı gösterisinde Kıbrıs'ın bölünmüşlüğünden söz etmekte. Çarpıcı olansa, zemini bölen ipin adeta canlı olması; sanki sürekli hareket ediyor, bir oraya bir buraya kayıyor. Bu, coğrafi-politik bir bölünmenin de yalnızca silahla korunan bir perde değil, aynı zamanda kafalarımızın ve kalplerimizin içinden geçen oynak bir hat olduğunu anlamamda bana yardımcı oluyor. Yani aslında fiziksel perde, düşünce ve duygularımızı şekillendiren daha bilişsel ve duygusal çizgilerin bir görüntüsü. İçimizdeki çizgiler kendimizin ne olduğunun ve ne olmadığının, kime güvendiğimizin ve kimden korktuğumuzun ifadeleri. Bir şeyden ürktüğümüzde veya çok kızdığımızda kafamızda hemen çizgiler belirir ve tıpkı bir filiz gibi, yeni engeller oluşturmak üzere, toprağa sıkıca tutunur. Çizgi bir kez çekildiğinde aşılmaz olur; Kontrol Noktaları'nda üniformalı adamlarca denetlenen bir Hat'a dönüşür.

Bu kitap, farklılığın belirginleştirilmesi, insanların kategorileştirilmesi ve çatışmayla başa çıkmaya yönelik bir strateji ola-

rak taksim hakkında. Kıbrıs bu açıdan, başka yerlerde yaşayan bizler için olağanüstü bir deneyim kaynağı. İlerideki sayfalarda adadaki “Türk” ve “Yunan”¹ kültürlerinden gelen halkların arasındaki farkların nasıl bir dizi (sömürgeci, milliyetçi, uluslararası) siyasi proje ile derinleştirildiğini, bu yolla giderek iki halkın fiziksel ve toplumsal olarak nasıl ayrıştırıldığını göreceğiz. 1960’larda Kıbrıs nüfusunun büyük bölümü (yaklaşık beşte dördü) “Kıbrıslırum”du. Azınlıkların başında ise (nüfusun beşte birinden biraz azını oluşturan) Kıbrıslıtürkler geliyordu. Ayrıca Ermeni, Maruni ve Latinlerden oluşan az sayıda başka azınlıklar vardı. 20. yüzyıl ortalarına kadar Rum yerleşim yerlerinin hemen bitişiğinde veya hatta onlarla iç içe ve dağınık halde yaşayan Kıbrıslıtürkler, fiziksel tehdit ve siyasi zorlamalar karşısında zaman içinde yavaş yavaş bir araya toplanarak tek toplumlu bölgeler oluşturdular. Bu geçici kültürel “çizgi”lerin nasıl yeniden çizildiklerini, süreç içinde nasıl sertleşip netleştiklerini ve daha da katılaşılarak Kıbrıslıtürklerin yaşadığı bölgelerin etrafını nasıl sardığını göreceğiz. Sonunda, 1974 yılında, aşırı uçtaki Kıbrıslırumların Yunan askerî cuntasıyla birlikte hareket ederek gerçekleştirdikleri darbe girişiminin ardından, Türkiye askerî bir müdahale yaptı.² Kıbrıslırumlar yığınlar halinde evlerinden çıkarıldılar, halk “etnik” olarak türdeş iki farklı bölgeye toplandı ve Kıbrıs’ın batı kıyısından doğu kıyısına ulaşan yüksek bir perdeyle birbirinden ayrıldı.

Kitapta, günümüz gerçeklerinden, perdenin her iki tarafında yaşayanların farklı dünyalarındaki deneyimlerinden bahsedilecek, Kuzey ve Güney Kıbrıs arasındaki benzerlikler ve

1 Etnik isimleri tırnak içinde kullanmayı sevmesem de –çünkü bu okumayı sıkıcı hale getirir– kullanıldıkları yerlerde etiket veya kimlik yaftasından başka bir şey olmadıkları veya temel ya da sabit bir anlamı olmadıkları konusunda okuyucuyu uyarmak için böyle yaptım. Etniklik tartışması için s. 51’e bakınız.

2 Tartışma konusu olguları tanımlayan kelimelerin Kuzey ve Güney Kıbrıs’a göre değişen kullanımları var. Örneğin Temmuz ve Ağustos 1974 olayları Kıbrıslırumlar için “Türk işgali”yken, Türklerin ve Kıbrıslıtürklerin çoğu buna “barış hareketi” demekteler. Kitap boyunca tarafsız terimler seçmeyi yeğledim –burada “müdahale” yazmış olduğum gibi. Bazı okuyucuların bunu siyasi bir taraf tutma olarak göreceklarının farkındayım.

farklar üzerinde durulacak. Adaya sonradan gelen insanlara, kuzeyde Türkiye'den gelen Türklere, güneyde Asyalılar ve diğer yerlerden göçmüş olanlara da ayrıca yer verilecek. Hepsinden önemlisi, sınırların çizilmesinde, yapılan görüşmelerde ve gevşeyen sınırlarda işleyen iç süreçlere, insanların ifade ettikleri duygu ve düşünceleri ölçüsünde değinilecek. Son olarak, çekilen çizgilerin geleceği konusunu ele alacağım.

Kitap, kadın merkezli ve toplumsal cinsiyet temelinde bir çözümlemeye sahip. Katılımcı gözlem yöntemiyle, kadınlarla yüz yüze görüşme ve grup tartışmaları yaptım. Kadın odaklı bir bakış açısını benimsememin en önemli nedeni, tıpkı etnik farklar gibi, toplumsal cinsiyet farklarının da çizgi çekmeyi içeren siyasi bir proje olması. Siyasi, çünkü burada da iktidar, talepler ve kolektif eylem söz konusu. Toplumsal cinsiyet düzeni,³ tıpkı etno-politik düzen gibi, erkek ve kadınları ayırmak için bazı olguları ve geçmiş anlatılarını istismar eder, ayrıcalıklar ve bağımlılıklar yaratır. Cinsiyetçi sınırlardan kurtulmak, özgür bir bedene sahip, özgür düşünürler haline gelmek, ne Kıbrıs'ta ne de başka yerlerde kolay olur. Arianna'nın dansındaki çarpıcı bir başka nokta da dansçının bedeninin androjen (çift cinsiyetli) olarak sergilenmesiydi. Arianna, "Belki de dansçının rüyası kadın olmamaktır. Cinsiyetsiz olmaktır. Varlık bulmaktır – mekân ve zamanda bir beden olmaktır" diyor. Bu sözler bende bir an için bize sunulan sınırlayıcı kadınlık ya da erkeklik modellerine karşı "ne o, ne o" diyebilme olanağı varmış gibi bir duygu yarattı. Yeteneklerimiz özgür bırakıldığında iktidarı yeniden şekillendirebiliriz.

Sonuç olarak *Hat* kadınların gözünden Kıbrıs'ı anlatıyor. Görüştüğüm kadınlar toplumsal açıdan farklı konumlardan geldikleri için etnik ve sınıfsal sınırları çok çeşitli şekillerde algılayıp ilişkilendirdiler. Ancak görüşülen kişilerin konumları ne olursa olsun, tümü kadın olarak iktidar karşısında görece periferik bir yerdeydi. (Arianna kendisini kenarda bir sanatçı olarak adlandırıyordu.) Konuştuğum herkes Kıbrıs'ın erkek

3 Toplumsal cinsiyet ve etnikliği anlamakta yararlı olan "toplumsal cinsiyet düzeni" ve "etnik düzen" gibi kavramlar birinci bölümde ele alınacak.

egemen bir toplum olduğunu söyledi –olmayan bir ülke var mı?– ancak her biri erkek üstünlüğünü başka başka nedenlere bağlıyordu. Hangi neden üzerinde durduklarına göre değişmekle birlikte, hemen hemen hepsi cinsiyetçi hiyerarşilerle mücadele edebileceğini düşünüyordu. Kitabın baş kahramanları, barış, eşitlik ve insan hakları peşinde olup Kıbrıslı kadınlar arasında bu amaçla işbirliği geliştirmek için çalışan küçük bir örgüt kurmuş bir avuç kadın. Göreceğimiz gibi bu kadınlar hem toplumsal cinsiyete dayalı tahakkümün hem de Taksim'in meşruluğuna meydan okumaktalar.

Taksim: Toplumsal durum ve değişim

Kıbrıs'ı ikiye ayıran çizgi, tıpkı İsrail devletini Filistin topraklarından ayıran çizgi gibi Yeşil Hat olarak anılıyor. Uluslararası alanda adanın tamamını temsil eden, bağımsız ve egemen devlet olarak tanınan siyasi varlık Kıbrıs Cumhuriyeti, adanın ortasında yer alan Lefkoşa ise ülkenin başkenti. Ancak Yeşil Hat adayı öylesine bölmüş ki, aslında cumhuriyet hükümeti başkentin yarısı ile adanın güneyinde kalan %63 oranında toprağı denetimi altında bulunduruyor. Kuzeydeki %37'lik bölgeyi denetimi altında bulunduransa yalnızca Türkiye tarafından tanınan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) olarak adlandırılan bir oluşum.⁴

4 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) siyasi doğruluğı konusundaki görüşler iki kutuplu. Kıbrıslı yazarların büyük bölümü, anlaşılır bir şekilde, adanın bir bölümünden Kıbrıslıların zorla çıkarılmalarıyla kurulmuş bu siyasi oluşumun uluslararası alanda tanınmadığını vurgulamak için bu ifadeyi tırnak içine alırlar. (Buna karşılık, Kıbrıslıların büyük bölümü de "Kıbrıs Cumhuriyeti" dememek için çok dikkat ederler ve "Kıbrıs Rum Yönetimi" şeklinde bir ifade kullanırlar.) Kıbrıslı olmayan yazarların kimi, KKTC'yi tırnak içinde kullanırken kimi kullanmaz. Ben kullanmamayı yeğledim ve bunun bazı okurları rahatsız edeceğine üzülüyorum. Beni bu konuda Kıbrıslı yazarlar Costas Constantinou ve Yiannis Papadakis ikna ettiler. Onlara göre, tanımayla ilgili resmi söylem, "her iki yönetim tarafından iki kesim arasındaki ilişkileri yasaklama veya kendilerine göre kurallara bağlama aracı olarak kullanılmakta, böylece etnik bölünmeyi hem gerçekte hem de zihinlerde normalleştirmeye yaramaktadır. Bu yolla her iki taraf da uluslararası kanunlarca ifade

Yeşil Hat aslında çift taraflı, iki paralel perde arasında kimseye ait olmayan bir alan var. Kıbrıslırumlar buna “ölü bölge” diyorlar, ama büsbütün ıssız bir yer değil. Birleşmiş Milletler’in bu bölgede ofis ve kıışları bulunuyor, mavi bereli askerler dikenli teller boyunca devriye geziyorlar. Bahar ve yazın ilk aylarında burası tıpkı adı gibi yeşilleniyor. Perdelerin arası ot ve çalıların işgaline uğruyor, ötleğenler, kiraz kuşları, sinekyutanlar ve çavuşkuşları için yapay bir doğa parçası oluşturuyor. Ayrıca turaç ve keklik türü değerli av kuşları da var. Yani, tarafsız bölge mayınlarla kaplı olduğu için ya da olmasına rağmen, av mevsiminde kamufraj giysileri içindeki bazı adamların telleri geçerek adanın diğer bölgelerinde avlaya avlaya tüketmiş oldukları hayvanları vurmak için macera dolu bir eğlence bölgesi artık. Birleşmiş Milletler’de çalışan bir arkadaşım bu erkeklerin “öteki taraf”ı kışkırtacak bazı hareketler yaparak eğlendiklerini ve BM askerlerini zor durumda bırakmaktan keyif aldıklarını söylemişti.

Hat, Lefkoşa’nın bal rengi taşlarla yapılmış Venedik surlarının tam karşısından geçer. Tampon bölge burada çok incelik, “karşıda” işlerine giden insanları görebilmek mümkündür. Güney Lefkoşa’da yayalara açık bir alışveriş sokağında yürüyener, yolun sonunda turistler için yapılmış ve üzerine çıkarak küçük bir delikten “işgal edilmiş topraklar”ı görebilecekleri ahşap bir yapı bulurlar. Kıbrıs’a ilk kez geldiğim 2001 yılında bir gün ben de böyle bir tur grubuna katılmış ve orada sanki doğal alanlarında vahşi hayvanları gözetleyen insanarmışız gibi bir duyguya kapılıp kendimi kötü hissetmişim.

Yeşil Hat neredeyse yirmi dokuz yıldır yalnızca iki geçiş noktası bulunan kapalı bir sınırdı. Bunlardan biri Lefkoşa’daydı. Birbirinden yüz yardalık bir mesafeyle ayrılmış tarafsız bölgenin her bir ucunda biri Kıbrıslırum, diğeri Kıbrıslıtürk iki

edilen tanınma kurallarını yanlış yorumlamakta ve tarih boyunca yaptıkları gibi birbirlerini reddetmeyi sürdürmekte. Reddederek veya bazı karşılıklı koşullar koyup birbirlerini “tanıyarak”, Kıbrıs’taki her iki iktidar da birbirleri için yaptıkları veya söyledikleri her şeyi normalleştirmektedir” (Constantinou ve Papadakis 2001: 120).

Kıbrıs'ı kıyıdan kıyıya ikiye bölen Taksim Çizgisi, arasında Birleşmiş Milletler Barış Gücü gözetiminde tampon bir bölge bulunan iki perdeden oluşur.

Hat'ın bazı yerlerinde, ustura gibi keskin dikenli teller insanı ürkütürken, bazı yerlerinde paslı demir levhalar ve yağ bidonları sınır işlevi görür. Burada Fatma'nın bahçe duvarı olmuş.

muhafız karakolu var; eski ihtişamlı günlerini geride bırakmış, şimdi BM yönetiminin elinde olan görkemli bina, Ledra Palas da burada bulunuyor. İkinci geçiş noktası adanın doğu kıyısına doğru Lefkoşa'dan bir saatlik araba mesafesindeki tek tampon bölge köyü olan Pile'de. Bu noktalardan geçişlerin sıklığı zamana göre değişiyordu ve izin almadan geçmek mümkün değildi. Güneyden kuzeye yalnızca diplomatik ayrıcalıkları olan yabancı elçilik mensupları ile günü birliğine (sabah sekiz ile akşam beş saatleri arasında) ve yaya olmak kaydıyla Ledra Palas denetim noktasını kullanan turistlere geçme izni veriliyordu. Güneyde çalışan KıbrıslıTürkler de Pile'den günü birliğine geçebilmekteydiler, ama sıradan KıbrıslıTürk ve Rumlar buralardan izin almaksızın, serbestçe geçemiyorlardı. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden her iki yöne de geçiş izni almak çok zordu, zaten resmi geçiş formunu doldurarak "sahte devlet" olarak gördükleri KKTC'yi tanımaya KıbrıslıRumların çok azı istekliydi.

Ancak, 21 Nisan 2003 tarihinde, aniden ve herhangi bir bildirim olmaksızın, KKTC yetkilileri dolaşımı ve iletişimi olağanüstü şekilde engelleyen Hat'tın açılacağını ilan ettiler. Artık kuzeyde ya da güneyde oturan her yurttaş sabah sekiz ile geceyarısı saatleri arasında izin almaksızın ve yalnızca kimlik göstererek sınırdan geçebiliyor. Bu durum önceleri her iki tarafta da aynı ölçüde şaşkınlık, sevinç ve kuşkuyla karşılandı. Güney Kıbrıs hükümeti tepki vermekte yavaş kalmışsa da bu gelişmeye karşı çıkmadı. Ardından olağanüstü günler yaşandı. Geçişlerin başladığı 23 Nisan Çarşamba günü insanlar her iki yönden de Yeşil Hat'a adeta aktılar. Başlarda geçiş noktasına ulaşmak için sekiz on saat kuyrukta beklemeleri gerekti, ancak bu bile uzun süredir bunun özlemi içinde olan ve uygulamanın devam etmeyeceğinden korkan insanları caydırmadı. Hava, iklim normallerinin üstünde ve çok sıcaktı. İnsanlar kuyrukta baygınlık geçirdiler. Yıllar boyu pek bir etkinliği olmayan Birleşmiş Milletler hemen işe koyuldu, kuyrukta bekleyenler için gölgelikler, tuvaletler, içme suyu ve pembe renkte plastik çöp torbaları sağladı. Yetkililerin fikirlerini değiştirme-

yecekleri anlaşıldıktan sonra ve sınırdan geçişler giderek kolaylaştırıldııkça, BM ek geçiş noktaları açtı, araç trafiğini rahatlatmak üzere yolları tamir etti.

İlk üç hafta içinde tam 350 bin geçiş yapıldığı kaydediliyordu (Cyprus Weekly 2003a). Bazı Kıbrıslırumlar onyıllardır tanımadıkları KKTC'nin sınır memurlarına belgelerini sunmaktan kaçındıkları için bu gevşemeden yararlanma fırsatını kullanmadılarsa da, binlercesi yirmi dokuz yıl önce terk ettiği evine duygusal ziyaretlerde bulundu. Kuzeyliler de yine geçmişlerini bulmak amacıyla güneye geçtiler. Her iki tarafta da genellikle sıcak karşılamalar yapıldı. Ancak bu gidiş gelişlerde acılar da eksik değildi, insanlar ziyaretlerden sonra rahatsız ve kederli olduklarını dile getirdiler. Bir zamanlar yaşadığınız evi görmek, Hat'tın açılmasının "geri dönüş" anlamına gelmediğini bilmek ve daha da vahimi, dönüşün geçmişi telafi etmeyeceğini anlamak, eskinin birçok açıdan artık size yabancı görünmesi: Bunların tümü acı veren deneyimlerdi. Yine de, Hat'tın açılmış olmasından vazgeçilmeyeceği ve daha iyi bir geleceğe doğru atılmış önemli bir adım olduğu duygusu yaygındı. Bütün bunlar Kıbrıs'ta yeni tür bir tartışma başlattı. Taksim konusunda yapılan kısır tartışmalar –bölünmüşlükle nasıl baş edileceği, nasıl korunacağı ya da buna nasıl son verileceği– yerini, sınırın açılmasının anlamı konusundaki endişelere bıraktı: Neden yapıldı, nasıl yorumlanmalı, tehlikeleri neler, gelecekte neler olabilir?

Hat'tın açılmasına neden olan etkenlerin başında Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne girme sürecinde olması geliyordu. Sınırların açılmasından kısa bir süre önce Atina'da yapılan bir törenle Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, diğer dokuz yeni ülke ile beraber Avrupa Birliği üyeliği ilan edilmişti. Uzun yıllar sürmüş giriş görüşmeleri tamamlanmış, artık Kıbrıs'ın Mayıs 2004 tarihi itibarıyla Avrupa'da yerini alacağı kesinleşmişti. Bu tarih yaklaşırken hem güneyde hem de kuzeyde, adadaki ilişkileri normalleştirmek isteyenler bu süreçte bir barış anlaşması yapmak ve yeni bir anayasa oluşturmak için aylarca gayretli bir lobi faaliyeti yürüttüler. Liderler Ocak 2002'de Birleş-

miş Milletler gözetiminde görüşmelere yeniden başlamışlardı. Düzenli toplantılar on dört ay boyunca sürmüş, BM, gidişatı hızlandırmak için Annan Planı olarak bilinen barış antlaşması taslağını Aralık 2002 tarihinde her iki tarafa da sunmuştu. 16 Nisan'da Lahey'de yapılan toplantıda KKTC lideri Rauf Denktaş bu planı reddetti. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Tassos Papadopoulos ise bu fırsattan yararlanarak görüşmelerin başarısız olmasının suçunu Denktaş'a attı. Ancak, güneydeki genel görüş de hiçbir şekilde Plan'dan yana değildi. Bu durumda Kıbrıs'ın AB'ye bölünmüş olarak girmesi kaçınılmaz görünmekteydi. Kuzey ise tıpkı Türkiye gibi Avrupa'nın kıyısında kalacaktı – Kuzey Kıbrıs'ta nüfusun bir bölümü AB'ye girmeyi isterken, diğer bir bölümü başka türden bir ulusal kimlik peşinde koşmayı sürdürüyor. Böylece “Kıbrıs sorunu”na (böyle adlandırılıyor) gerçek bir çözüm bulunmasını isteyen Kıbrıslıların⁵ yine elleri boş kaldı, yani geleceğin neler getireceğinden korkmaya devam ediyorlar.

Liderlerin ikili görüşmelerinin sürdüğü on dört ay boyunca kuzey Kıbrıs'ta giderek artan halk hareketleri gündeme geldi, muhalefet partileri ile işçi sendikaları beklenmeyen sayıda kalabalıkların katıldığı gösteriler düzenlediler. Bazı rakamlara göre, kuzey Kıbrıs nüfusunun dörtte biri Kıbrıs'ın AB'ye federal bir birlik olarak girmesini sağlayacak antlaşmanın yapılması talepleriyle sokaklara dökülmüştü. Denktaş'ı destekleyen büyük karşı gösteriler de yapıldı. Hat'tın açılmasını Rauf Denktaş'ın protestoları azaltmak ve inisiyatifi elinde tutmak için atmış olduğu bir adım olarak görenler oldu. Onlara göre Denktaş sanki, “BM ve onun Annan Planı olmadan da yapabiliriz”, der gibiydi. Denktaş'ın iyi niyetine kuşkuyla yaklaşanlar bu adımın Hat'tı açmaktan çok, normalleştirmek ve uluslara-

5 “Kıbrıslı” terimini çoğu yerde genel ve kapsayıcı bir kategori olarak kullanıyorum: hem Kıbrıslırumları hem de Kıbrıslıtürkleri, ayrıca adadaki, Ermeni, Maruni, Latin ve Roman gibi “eski” azınlıkları kastediyorum. Son bölümde ise giderek önem kazanan siyasi bilinçliliği ifade edecek şekilde kullanılmasını öneriyorum: Kıbrıs'ın çatışma ve bölünme tarihi boyunca konmuş sınırları aşan etno-ulusal bir kimlik olarak ve bilinçle sahiplenilen bir Kıbrıslılık.

rası bir sınır gibi meşruluk kazandırmak için atıldığını savunmaktaydılar. Hat'ın açılmasının "Kıbrıs sorunu"nu çözmeyeceği herkesçe biliniyor; hatta sorunu daha da karmaşıktırabileceği düşünülüyor. Hem kuzeyde hem de güneyde çok sayıda insan otuz yıldır müzakerelerin sürekli kesilmesine yol açan sorunlu konuların –toprak ve kaynakların adil bölüşümü, mültecilerin geri dönüşü ya da zararlarının tazmin edilmesi, mülk, toprak edinme ve işyeri açma hakları, federal veya konfederal bir devlet kurulduğunda iktidarın yapısı ve bölüşümü gibi– üzerinde daha çok durulması gerektiği görüşünde. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne gireceği son tarih olan Mayıs 2004'ten önce bir antlaşmanın yapılabilmesi için ufak da olsa bir şans olduğu, ama bunun gerçekleşebilmesi için sıkı pazarlıkların süreceği bir dizi görüşmenin yapılması gerektiği öne sürülüyor.

Kıbrıs'ta araştırmama başladığım zaman Hat sanki sonsuza kadar aşılamayacak bir bariyerdi. Beklenmeyen açılıştan birkaç hafta sonra da benim çalışmam sona erdi. Kitap, araştırmamın sürdüğü Mart 2001 ile Nisan 2003 tarihleri arasında, onlarla yapmış olduğum görüşmeler üzerinden, Taksim'in kadınların yaşamlarını nasıl etkilemiş olduğunu anlatmaktadır. Son bölümde sınırın açılması konusuna değinecek, gelecekte olabilecekler üzerinde duracağım. Ancak benim için önemli olan, yıllarca birbirine bitişik mekânlarda iç içe yaşamış insanların etnik kimlikleri dolayısıyla birbirlerinden ayrılmış olmaları ve özellikle de yeniden birleşmek için mücadele verenlerin karşılaşmış oldukları zorlukların ortaya konmasıdır.

Bir kadın girişi: Taksim'e karşı çıkmak

Kıbrıs'ta 1970'lerin sonundan itibaren başlayan ve "iki toplumlu etkinlikler" olarak adlandırılan çeşitli girişimler olmuş. Önceleri iki taraf arasında ilişki kurmaya yönelik hareketler kendiliğinden gündeme gelmiş, 1980'lerden itibaren üçüncü taraflar, özellikle ABD'li sorun çözüme uzman kurumlar kuzey ve güney Kıbrıslı küçük grupları bir araya getirmeye başla-

mışlar. Dönem dönem bu karşılaşmalar tampon bölgede gerçekleştirilmiş, bazen de ancak başka ülkelerde buluşmak mümkün olmuş. Dışardan aracılarnn deşteğiyle süren bu yirmi yilı aşkın etkinlikler, neredeyse üç bin kişinin ‘‘uzlaşma’’ deneyimi kazanmasına, öteki tarafta yaşayanlarla ilişki kurmasına, hatta birbirleriyle arkadaş olmalarına zemin hazırlamış. Bu süreçte kadınlar özellikle etkin olmuşlar, iki taraflı ilişkilerin kurulmasına çoğunlukla kadınlar öncülük etmişler. Ancak Hat’tın diğer tarafındaki kişilerle etkin bir ilişki arayan kadın ve erkekler, her iki toplumda da küçük bir azınlık olarak kalmışlar. Ayrıca bu arada genç insanlardan oluşan bir kuşak diğer tarafta yaşayanlar hakkında ilk elden bilgiye ulaşamadan ve hatta aldıkları okul eğitimleriyle ‘‘ tekiler’’in kötü niyet ve tehlike kaynağı oldukları duygusu aşılanarak yetişmişler.

İki toplumlu girişimler geleneği içinde, araştırmamın ve bu kitabın odak noktası olan Sınırı Aşan Eller - SAE (Hands Across the Divide - HAD) adlı kadın  rg t  görece yeni bir oluşum ve üç nedenle pek alışılmamış bir girişim. Öncelikle, iki toplumlu grupların çoğu gibi yabancı bir kurumun aracılığıyla kurulmadı, yani bu anlamda  zerk. İkincisi,  yeleri girişimlerini ‘‘iki toplumlu’’ olarak adlandırmaktan yana değiller, yani biri güney Kıbrıs’ta diğeri kuzey Kıbrıs’ta bulunan, iki tarafı birbirine bağlayan gruplar olarak değil, başından beri Taksim’e açıkça meydan okuyan, kendilerini üniter bir örgüt olarak yapılandırmış, çalışmış bir oluşum. Bu nedenle de, Kıbrıs’ın her iki kesiminden üyelerin bulunduğu resmi bir örgütlenmeyi o zamana kadar imkânsız kılmış düzenlemeleri aşacak bir yol bulan ilk örgüt. Üçüncüsü, ‘‘uzlaşma’’dan çok, eşzamanlı siyasi eylemlere odaklanıyorlar. Siyaset ilerini Kıbrıs sorununu derhal çözmeye çağırıyor, sorunlu konuları kendi toplumlarının gündemine sokmak için gösteriler düzenliyorlar. Kuzeydeki kitle gösterilerinin başlamasına neden olan sokak eylemlerini yürütenler aslında onlar. İlk basın açıklamalarında yer alan taleplerden biri, Hat’tın iki yanında özgürce haberleşme istekleriydi. Ayrıca küçük bir grup olmalarına rağmen, değişim hareketinin ilk işaretini de onlar verdi.

Sınırı Aşan Eller Mart 2001'de Lefkoşa'da yapılan özel bir toplantıda ortaya çıktı. İki kadın silahlı çatışmaların yaşandığı yerlerde "toplumsal cinsiyet ve ulusal kimlikler" hakkındaki çalışmamı (Cockburn 1998) okumuştum. Bana Lefkoşa'da iki toplumlu bir seminer hazırlama teklifiyle geldiler. Bunlar, Kuzey Kıbrıs'tan Kıbrıslı Türk gazeteci Sevgül Uludağ ile Kıbrıs Cumhuriyeti'nden Kıbrıslı Rum bir eylemci ve sorun çözme eğitmeni Katie Economidou idi. Bu iki kadın ada dışında yapılan iki toplumlu etkinliklerde tanışıp arkadaş olmuştu. Birkaç kez ertelemek zorunda kaldıkları girişimlerinden sonra artık yeni bir başlangıç yapmak, Hat'ın her iki tarafındaki kadınları bir çatı altında örgütlemek istiyorlardı. Bu arada, yine iki toplumlu çalışmalar yapan ve çatışma ve toplumsal cinsiyet konularında yeni bir girişim peşinde olan başka bir grup kadın da Lefkoşa'daki İngiliz Kültür Heyeti ile ilişki içindeydi.

Bu girişimlerin nihayetinde İngiliz Kültür Heyeti'nin düzenlediği ve Birleşik Krallık Yüksek Komisyonu'nun mali destek verdiği *Bölünmüş Toplumlarda İletişim: Kadınlar Ne Yapabilir* başlıklı bir seminer gerçekleştirildi. Amacımız toplantıya akademik olmaktan çok eylemci bir nitelik kazandırmaktı. Ben de İrlanda, Bosna-Hersek ve İsrail/Filistin'den sınırları aşan çalışmalar yapan kadınları konuşmacı olarak davet etmeyi önerdim. Kuzeyden ve güneyden gelen kadınlardan oluşan bir planlama grubu oluşturuldu ve eylemcilerle akademisyenlerin, tek başına hareket eden kadınlarla çeşitli örgütler içinde çalışanların, iki toplumlu çalışmalarda deneyimli olan ya da olmayan kadınların ve öğrencilerin de dahil olduğu genç kadın gruplarının seminere gelmeleri sağlandı. Amacımız iki günlük toplantıların ilk gününü güneyde Intercollege'da, ikincisini ise kuzeydeki Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'nde yapmaktı. Böylece otuz kadar katılımcı kadın Hat'ın her iki tarafına da geçmiş olacaktı. Bu pek de alışılmış bir durum değildi, çünkü güneyle kuzey arasında ilişkiler o zamana kadar ancak BM himayesinde ve tampon bölgede kurulabiliyordu.

Düzenlemeler ne yazık ki planlarımıza göre yürütülemedi.

Kıbrıslı Türk yetkililer, seminerin yapılacağı tarihten iki gün önce, Yeşil Hat'tı geçme iznini verecekleri katılımcı sayısını keyfi bir kararla otuzdan ona indirdiler. Güneyde ise Rum basınında semineri yabancı güçlerin müdahalesi olarak eleştiren yazılar yer aldı. Semineri düzenleyenleri seminer mekânı olarak Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi'ni seçtikleri ve dolayısıyla yasadışı kuzey yönetimini tanımış oldukları için suçladılar. Katılımcı kadınların zor bir karar almaları gerekiyordu. Ya kuzeyli yetkililerin koşullarını kabul edip aralarından bazıları nı eleyerek Hat'tı geçecek on kişiyi seçeceklerdi ya da seminerden tamamen çekileceklerdi. Güneydekiler ise ülkelerindeki öfkeli milliyetçilerin hışmına uğramayı göze alıp alamayacaklarına karar vereceklerdi. Ayrıca, grup halinde İngiliz resmi araçlarıyla ve onların himayesinde sınırı geçemeyecekleri için, geçiş noktalarına kendi başlarına gidip "sahte devlet"i tanımak anlamına gelen ve nefret ettikleri resmi formları doldurmak zorunda kalacaklardı. Acaba semineri yapmaktan vaz mı geçseydik? Bu noktada benim için Hat ilk kez somut bir engelle dönüştü. İlişkileri sakatlayan kaskatı gücünü duyumsuyordum. Hat'tı insanlıkdışı, barbarca bir güç olarak gördüm; konuya bir daha asla bakmayı istemeyeceğim bir bakışla yaklaşıyordum – bu kötülüklere büyük bir hızla alışsınız ve aklınız böyle çalışmaya başlar. Semineri iptal etmeyi ciddi şekilde düşündük, ancak sonunda her iki taraftan kadınlar büyük bir iyi niyet göstererek ve amaçlarından dönmeyi reddederek baştaki düzenlemelerinde ısrarcı oldular.

Her şeyin ne kadar yenilikçi, tutkulu ve tahmin edilemez şekilde başarılı olduğunu ancak seminerden sonra anlayabildim. Her türlü çıkmaza rağmen büyük bir başarı sağlandı. Kapanış oturumunda Kıbrıs'ta iki toplumlu kadın eylemlerinin yerine geçecek yeni bir başlangıç vaadi içeren bir karar alındı. Katılımcı kadınlar tek bir örgütsel yapı altında birleşecekleri yeni bir kadın hareketi oluşturma konusunda kararlıydılar. İlk adım bir e-posta ağı yaratmak olacak, böylece Hat'tı aşan canlı bir örgütsel mecra oluşturulacaktı. Katılımcı kadınların önde gelenlerinden yirmi beş kişilik çekirdek bir grup daha sonra

“Sınırı Aşan Eller” hareketi olarak adlandırılacak oluşumu gerçekleştirdiler.⁶

Etkinlikler ve araştırmanın yaklaşımı

Seminerden sonra İngiltere’ye döndüm ve iki yıl sürecek bir katılımcı eylem araştırması yapmaya yönelik bir proje önerisi hazırladım (Reason 1998).⁷ Kıbrıs’taki meslektaşlarımla öneri üzerinde anlaşmaya vardıktan sonra parasal destek verebilecek yerlere başvurdum. 2001 yazında Kıbrıs’taki grup bir araya gelmeye ve benim de aralarında bulunduğum elektronik posta listesi üzerinden etkin çalışmalara başladı. Öncelikle grupla ilişkimin nasıl olacağı konusunda görüştük. Sonunda araştırmam ile Sınırı Aşan Eller arasında herhangi bir çıkar çatışması gündeme gelirse, grubun çıkarlarının ön planda olacağı üzerinde anlaştık. Ayrıca grupla ilişkimde benim rolümün “aracılık” veya “sorun çözücü” olmayacağı konusunda görüş birliğine var-

6 Sınırı Aşan Eller üyeleri zaman içinde değişti. Aşağıda isimleri verilenler Londra’daki kuruluş bildirisini imzalayan ya da Pile’deki kutlama toplantısında kurucu üye olarak yer alanlar. Bunlardan birçoğuna ilerleyen bölümlerde değinilecek. Hat’un güneyinde oturan üyeler şunlar: Alexia Zinonos, Anna Agathangelou, Anthoula Papadopoulou, Georgette Loizou, Katie Economidou, Magda, Zenon, Maria Hadjipavlou, Maria Salousti, Myria Vassiliadou, Nana Achilleos, Netha Kreouzos, Neşe Yaşın, Rita Pantazi, Sofia Georgiou, Sue Lartides ve Tina Adamidou. Kuzeyde yaşayanlar ise, Bahire Korel, Cemaliye Volkan, Derya Beyatlı, Fatma Azgın, Gülay Kaşer, Mine Yücel, Selma Bolayır, Sevgül Uludağ ve Zehra Nalbantoğlu. Denizaşın üyeler, Ayşe Şimşek, Cynthia Cockburn, Destine Korak, Emine İbrahim, Floya Anthias, Myria Georgiou, Olga Demetriou, Sussie Constantinides ve Tabitha Morgan.

7 Katılımcı gözlemcilik, araştırmacının çalışmasının öznesi olan dünyada etkin ve bilinçli olarak yer alması demektir. Bu, araştırmanın odak noktası belirli durum ve ortamlarda yaşayanların gözünden incelenen insani anlam ve ilişkiler olduğunda, özellikle yararlı bir yaklaşımdır (Jorgensen 1989). Katılımcı eylem araştırmasının iki amacı vardır; biri, “bir grup insana doğrudan yararlı olan bilgi ve eylemleri üretmek”, ikincisi ise “insanları kendi bilgilerini kullanma ve yapılandırma süreci içinde güçlendirmek” (Reason 1998: 269). Sayısız eylemli araştırma yaklaşımı bulunmaktadır (örnekler için Hart ve Bond 1995’e bakılabilir). Benim kendi yöntem yorumum umarım metin ilerledikçe daha açık bir hale gelecek. Çünkü bu küçük sivil toplum kuruluşuna üyeyim ve kendimi onlara bağlı hissediyorum.

dık. Bunu hem grup istememişti hem de benim bunu yapacak donanımım ve yeteneğim yoktu. Tersine, ben onlarla kendi toplumsal cinsiyet ile barış/çatışma ilişkileri konulu araştırmalarımın kesiştiği yerde bir araştırmacı ve yazar, militarizme ve savaşa karşı uluslararası kadın hareketinde yer alan feminist bir eylemci olarak çalışacaktım. Kıbrıs'a gelip gitmelerim elverdikçe grubun eylemlerinde tam katılımcı bir üye olacak, sahip olduğum ve yararlı görülen niteliklerimle katkıda bulunacaktım.

Örneğin, kadınların savaş karşıtı hareketinin dünya çapında kurulmuş ağında kendi elektronik bağlantılarımı kullanarak Kıbrıs'ta devam eden "soğuk savaş" konusunda ve kadınların bunu değiştirme kararlılıkları hakkında bilgilendirme çalışmaları yapacaktım. Altıncı ve yedinci bölümlerde anlatılan etkinlikler için çeşitli kardeş kuruluşlardan (bkz. Teşekkür bölümü) parasal ve diğer konularda destek sağlamak üzere ilgili kurum ve kuruluşlara proje önerisi sunma deneyimlerimi kullanacaktım. Kıbrıs'ta bulunduğum süre boyunca da "turist" olmamın sağladığı özgürlük sayesinde Hat'tı güneyden ve kuzeyden geçerek, tıpkı bir haberci güvercin gibi mesaj taşıyacaktım. Adanın her iki tarafında da belirli sürelerle kalıyor olmam grup içindeki iletişime ayrıca katkıda bulunacaktı. Zaman zaman benim talebim üzerine toplantılar yapıldı. SAE ile ilişkimde izlediğim yol, genellikle kendimi karar süreçlerinde geride tutmaktı, çünkü Kıbrıs'la ilişkim elbette diğer üyelerle bir değildi. Yine de çalışma yapımızın gelişmesine ve grubun işleyişine yararı olacak önerilerde bulunmakta özgürdüm. Nihayet, İngiltere'deki sivil toplum örgütlerinin yardımlarıyla grup için çerçeve bir tüzük hazırlayabildim.

SAE'nin etkinlikleri sırasında kendi araştırmamla ilgili malzeme toplamam konusunda anlaşmıştık. Katılımcı gözlemci olarak SAE'nin gelişmesini izleyecek, karşılaşılan engellerle ilgilenecek, başarılarını kaydedecek ve eksikliklerini çözmeye çalışacaktım. Dolayısıyla bu da, daha önce etnik çatışmaların olduğu başka yerlerdeki kadın örgütleriyle yaptığım çalışmaların bir devamı olacaktı (Cockburn 1998). İkincisi, gerçekleştireceğim yüz yüze görüşme ve grup tartışmalarıyla SAE'nin çalışmaları-

nın kapsamını belirlemeye çalışacaktım. Yüz yüze görüştüğüm insanların temsili bir örneklem olduğunu iddia edemem. Amacım SAE üyelerine odaklanmak ama farklı yaş ve etnik gruplardan başka kadınlarla da görüşmekti. Kuzeydeki SAE üyeleri, iki tarafın *yakınlaşmasından*, güney ve kuzey Kıbrıs arasında eskiden var olan birlikten yana olan muhalif siyasi partilere üyeydiler ya da onların sempaticileriydiler. Güneydeki üyelerinse siyasi partilerle pek ilişkisi yoktu ve kuzeydekilere göre siyasi olarak daha az kutuplaşmışlardı. Güneyli kadınlar çözümünden yana gelişme vaadi veren herkese oy vermektedirler. SAE üyesi olmayan görüşmecileri bağlı oldukları partilerle sivil toplum örgütlerinin niteliğine bakarak, farklı siyasi tutumları olanlar arasından seçtim. Bu bilgi toplama işinde amacım sınır tanımayan çalışmalarda kaçınılmaz olarak hatırlanan, yeniden anlatılan ve sürekli gündeme getirilen olaylar hakkında malzeme toplamak; Kıbrıs'taki toplumsal cinsiyet ilişkilerini ve "etnik" ilişkileri kadınların nasıl algıladıklarını –SAE'nin neden ortaya çıktığını, bugün SAE'nin nasıl bir dünyada etkin olmak istediğini ve dolayısıyla gelecek hakkındaki görüşlerini– ortaya koyabilmektir.

Örgütün yardımıyla tam altmış bir kadınla görüşme yaptım. Görüşmelerin sekizi (beşi güneyde, üçü kuzeyde) temsil ettikleri kurumlar hakkında bilgi almak üzere başvurduğum kadınlarla yapıldı. Kalan elli üçü (yirmi ikisi güneyde, yirmi dokuzu kuzeyde ve ikisi Londra'da) birkaç saat süren ve görüşülen kişinin yaşamı, çatışmayla ilgili anıları, Kıbrıs'ın bugünkü durumuyla, özellikle Taksim'le ilgili duyguları ve Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili umutlarını kapsayan derinlemesine ve kişisel görüşmelerdi.⁸ Yaş açısından görüşmeciler yirmili yaşlarının başlarında olanlardan, seksenini aşmış olanlara kadar geniş bir yelpaze oluşturuyorlardı.⁹ Kişisel görüşmelerin yirmi ikisi SAE üyeleriyle yapıldı.

8 İki durumda görüşme sırasında annelerine çevirmenlik yapmak üzere kızlar da bulundu. Kızlar da kendi yaşam ve görüşlerini dile getirdiler, ancak bunlar araştırmanın kapsamına alınmadı.

9 Kişisel görüşme yaptığım yedi kadın yirmili yaşlarını sürmekteydi, yedisi otuzlarında, on ikisi ellilerinde, üçü altmışlarında ve ikisi seksenlerindeydi.

“Etnisite” bağlamında araştırmaya katılanları gruplamak zor (ve uygun değil). Birinci bölümde kültürleri değişken ve kesin sınırları bulunmayan olgular olarak ele aldığımı, etnik adlandırmalarınsa, kültürel farkların siyasi amaçlarla kullanılması amacıyla yapıldığını düşündüğümü göreceksiniz. Kıbrıs’ın Taksimi’nin arkasındaki mantığa göre, güneyde oturan ezici bir çoğunluk kendileri ve başkaları tarafından “Kıbrıslırum”, kuzeydekilerse “Kıbrıslıtürk” ve “Türk” olarak adlandırılmaktadır. Peki bu kategoriler aslında ne anlama gelmektedir? Doğum yeri, aile, eş gibi olgular tabloyu daha da karmaşıktırıyor zenginleştiren unsurlar. Kişisel görüşme yaptığım elli üç kadın hakkında emin olduğum tek şey, kırkının Kıbrıs’ta, dokuzunun yabancı ülkelerde, dördünün de Türkiye’de doğmuş olmaları. Aile konusu da benzer bir durum gösteriyor: on sekizinin anne ve babası “Kıbrıslırum”, dördünün anne ya da babası “Kıbrıslırum”, eşleri ise başka bir kimlikten erkeklerdi. Yirmi altısının anne babası “Kıbrıslıtürk”, üçününkü “Türk” ve birinin de “Kürt”tü, bir diğeri ise bir “Kıbrıslıtürk” ile bir “Türk”ün evlenmesinden doğmuştu. Kendi eşleri açısından bakıldığında, halen bir kocaları ya da eşleri olduğunu söyleyen otuz üç kadından altısının eşi “Kıbrıslırum” veya “Kıbrıslıtürk” değildi. En önemlisi de, görüştüğüm kadınların hiçbirinde eşleri ya da anne babaları bağlamında “Kıbrıslıtürk”/“Kıbrıslırum” birlikteliği yoktu. Kıbrıs’ta bu tür bir karma ilişki hiçbir zaman görülmemiş. Son olarak, Kıbrıs’ın eski azınlık grupları olan Ermeni, Maruni veya Latin kadınlardan hiçbirisiyle görüşme yapmamış olmaktan şimdi üzüntü duyuyorum; ne “Pontus Rumları” ne Doğu Avrupalı göçmen kadınlar, ne de Roman kadınlarla görüşebildim.

Yüz yüze görüşmelere ek olarak, yedisi güneyde beşi kuzeyde olmak üzere, on iki grup görüşmesi yapım ve her bir grupta benzer konumlarda kadınların olmasına dikkat ettim. Güneyde grup çalışmalarına katılan kadınlar şunlardı: Kayıp Yakınları; 1974 yılında kuzeydeki evlerinden çıkarılan ve güneyde mülteci evlerinde yaşayan Kıbrıslırum kadınlar; Göçmen Destekleme Grubu’nda çalışan Asyalı işçiler; Intercollege’da

hem çalışıp hem okuyan öğrenciler ve Kıbrıs Üniversitesi'ndeki sosyal bilimler öğrencileri. Ayrıca milliyetçi genç kadın öğrencilerin kurmuş oldukları Bağımsız Öğrenci Kalesi ve 1980'lerde Yeşil Hat'ta karşı eylemler yapmış olan Kadınlar Eve Yürüyor adlı gruplarla tanıştım. Kuzeydeki gruplarsa, Çağ-Sen adlı sendikaya üye kadınlar; Kayad Toplum Merkezi'ni kullananlar; Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) üyesi kadınlar; 1974'te güneydeki Tokni köyünde Rumlar tarafından katledilen erkeklerin eşleri ve iki Kürt öğrenciydi. Bunların tümü birlikte düşünüldüğünde çalışma grubumun geniş bir yaş, sınıfsal konum ve siyasi görüş yelpazesine sahip olduğu görülecektir.

Grup görüşmelerinin yanı sıra, dört ile sekiz kadının bir evde bulunduğu yuvarlak masa konuşmaları düzenleyip tartışmaları banda kayıt ettim. Bu toplantılara katılanların beşte ikisi SAE üyesi, geriye kalanlar ise onların ve benim seçmiş olduğum ve farklı siyasi bağlantıları olan kadınlardı. Tartışma konularını ben seçiyordum ve konular kuzeyle güneyde hep aynı oluyordu. "İktidar" konusundaki tartışmalarda Kıbrıs Cumhuriyeti'nde ve KKTC'deki her türlü iktidar karşısında kadınların nasıl konumlandığı üzerinde durduk. "Şiddet" üzerine olanda, Kıbrıs toplumunda var olan şiddetin tüm boyutlarını (militarizm de dahil) ve kadınların kendi hayatlarında karşılaştıkları şiddeti ele aldık. Üçüncü konumuz "kimlik" üzerineydi ve kadınlardan kendileri ve ait olma duyguları hakkındaki farklı düşüncelerini paylaşmaları istendi. "Kıbrıslıtürk", "Kıbrıslırum", bunların karışımı olan "Kıbrıslı" veya başka bir şey olmanın anlamı üzerinde uzun uzun konuştuk. Kadın kimliklerimiz üzerinde de durduk. "Bedenlerimiz" dördüncü konuydu. Kıbrıs'ta "kadın bedenlerimizle" nasıl yaşıyor olduğumuz konusundaki görüşlerimizi paylaştık. Tartışmalarımız imaj ve moda, aşk, cinsellik, seks, evlilik ve doğurmak üzerineydi. Son olarak kadınlardan "geleceklerini" tartışmalarını istedim. Kıbrıs sorununa gerçek bir "çözüm" bulunmasının kadınlara göre anlamı neydi? – yasalarda yazılanların dışında, dil ve eğitim, çalışma ve ev yaşamı, ırkçılık ve çokkültürlülük, güvenlik ve militarizasyonun son bulması gibi konular üzerinde durduk.

Sonuç olarak, toplam yüz on görüşme yapılmış oldu; altmış üç kadınla grup çalışması, kırk yedisiyle yuvarlak masa toplantıları gerçekleştirildi. Bunlardan yirmi dokuzuyla yüz yüze derinlemesine görüşme yapıldı, aralarından seksen biri daha önce tanımadığım kadınlardı. Dolayısıyla toplam yüz kırk iki kadından veri toplamış oldum.¹⁰ Her birine konuşmalarını olduğu gibi aktarmayacağım ya da onların onayını almadan kimliklerini ortaya çıkaracak bilgiler vermeyeceğim konusunda söz verdim.¹¹ Ve sözümde durarak 2003 baharında Kıbrıs'a döndüğümde araştırmama katılan kadınların çoğu ile ilişki kurup onaylarını aldım. Altı kadın sahte isimle anılmaya karar verdi, geri kalanlar kitapta kendi isimleriyle yer alıyorlar.

Kitaba dair

Topladığım malzemeyi iyi kullanmak amacıyla çözümleyici bir strateji geliştirirken katılımcı eylem araştırmasının mantığı üzerine düşündüm. Bir araştırmacının yapabileceği en yararlı şeyin, Mao'nun söylediği gibi "baş çelişki"yi tanımlayıp irdelemek olduğuna inanıyorum. Sınırı Aşan Eller hareketinde baş

10 Bireysel görüşmelerimin üçünde ve grup görüşmelerinin çoğunda bir çevirmenden yardım aldım. Yuvarlak masa görüşmeleri esas olarak İngilizce yapıldı, kadınlar zaman zaman birbirlerine çevirmenlik yaptılar. Veri topladığım seksen üç karşılaşmanın yetmiş beşini banda kaydettim. Görüştüğüm kişi kayıt istemediğinde ya da koşullar kayda engel olduğunda da tuttuğum notlardan yararlandım. Çalışmanın sonunda saatlerce bu bantları çözmekle uğraştım ve ortaya çıkan tek aralıkla yazılmış 4.000 sayfa toplamındaki bu değerli malzeme yığınına konularına göre ayırdım. NUDIST Nvivo adlı bilgisayar programı sayesinde, kayıtların yanı sıra, alan çalışması sırasında işittiklerim, okuduğum kitaplardan aldığım notlar, akademik metinler, makaleler ve yazılar ile gazete kesiklerinin tümünü konularına göre dizip ilişkilendirdim.

11 Görüşme ve tartışmalardan kitap içinde doğrudan aktardığım bölümler çoğu kez tıpkı konuşuldukları gibi değil. Çünkü kadınların bazıları çevirmen aracılığı ile, bazıları ise kesik kesik ve yetersiz bir İngilizce'yle konuşuyordu, ayrıca bant kayıtlarının çözümünde de bazı kayıpların olduğunu biliyorum. Ancak metne aldığım konuşmaların sahiplerine tek tek dönerek ifadelerini onaylattığım için alıntılar güvenilir. Konuşmalarda atlanan bölümleri belirtmek için üç nokta, benim araya girip yorumda bulunduğum ya da soru sorduğum yerlerde ise köşeli ayraç kullandım.

çelişki neydi? Bunu şöyle tanımladım: Eger esas konumuz Kıbrıs sorununa barışçıl bir çözüm bulmak için siyasetçilerimize baskı yapmaksa, neden bir *kadın* grubuyuz? – neden içimize erkekleri almıyoruz? Ya da soruyu tersine çevirirsek: Eger biz bir kadın grubuysak neden ilk bakışta bir “kadın” konusu olmayan *Kıbrıs sorununa* odaklanmıştık? Bu çelişkiyi açıklayabilmek için toplumsal cinsiyet ve etnisite konularıyla ilgili siyasi düşünce ve eylemlerimiz ile bunların teori ve pratikte birbiriyle ilintili olduğu konusunda çok net olmamız gerekiyor. Bunlar o kadar yakından ilişkilidir ki, “etnik” bir olgu, içinde her zaman bir toplumsal cinsiyet olgusunu, bir toplumsal cinsiyet olgusu da etnik bir olgu taşır; bu nedenle de, birine ait ilişkiler değiştiğinde diğerkindeki ilişkiler de değişir veya onlarda bir gerilim yaratır. Kısacası, bence Kıbrıs sorununun bir toplumsal cinsiyet boyutu vardır ve Kıbrıs’taki kadınların sorunları, adadaki Kıbrıslırum ve Türkler ile “diğerlerinin” ilişkileri de dahil, ilişkilerin başka boyutlarından ayrı düşünülemez.

Birinci bölümde bu nedenle, diğer bölümlerde kadınların anlattıkları deneyimleri ele alırken bize gerekecek bazı kavramlar üzerinde duruyorum. Böylece (belki birbiriyle çatışan) iki farklı amaca ulaşmaya çalıştım. İlki, umarım akademik okuyucular, ağırlığı olan konular üzerinde yeteri kadar durulmamasına karşın, metnin kuramsal sağlamlığına güvenebilecekler. İkincisi, umarım akademik olmayan okurlar da soyutlamalardan fazla yılmayacak ve kendileri için yararlı olabilecek birkaç “düşünme aracı” elde etmiş olacaklar. Kavram ve kuramlar siyasette örtük olarak bulunur, ancak eylem sırasında her zaman bilinçli veya açıkça bunları göremeyiz. Araştırmanın bir uğrağında amaç, kavram ve kuramları strateji seçimine yardım edecek şekilde açıkça ortaya koymak ve bununla eylemi beslemektir.

Birinci bölümde farklılığın ve farklılaşmanın getirdiği haz ve tehlikeleri, bireylerin etnik ve toplumsal cinsiyet kimlikleri bağlamında kendilik duygularını nasıl elde ettiklerini tartışıyorum. Etnisite ve toplumsal cinsiyetin mümkün anlamlarını

ve her iki ilişki setinde de var olan ikiye ayırma, “kendisi” ve “ötekisi” arasında cinsiyetçi ve ırkçı çizgiler çekme tehlikelerini ortaya koymaya çalışıyorum. Kitap boyunca (daha önce de uzun uzun tartışılmış olan) toplumsal cinsiyete dayalı ve etnik farklılaşmaların birbirleriyle karşılaştırılabilir süreçler izlediği, aralarındaki benzerliklerin ve farkların belirgin olduğu –ve bunlardan birşeyler öğrenebileceğimiz– fikrini sınamayı amaçladım. Bölüm, sorun çözmede ve diyalog kurma politikalarında bölmenin nasıl siyasi bir strateji olarak kullanıldığını ele alarak son buluyor.

İzleyen iki bölüm tarihsel, Sınırı Aşan Eller gibi bir grubun üstesinden gelmeye çalıştığı etnik düşmanlık ve ayrılığın kaynakları üzerinde duruyorum. Bugün yaşlanmış kadınların küçük birer kız çocuğuyken içinde bulundukları geleneksel ataerkil aile hikâyelerini dinleyeceğiz ve böylece etno-milliyetçi süreçlerin nasıl toplumsal cinsiyet ve aile ilişkilerine dayalı olduğunu anlamaya başlayacağız. İkinci bölümde, 1960’tan 1973’e kadar olan dönem ele alınıyor; kadınlar, milliyetçi hareket ve uluslararası baskılar yüzünden Rumca konuşan Kıbrıslılarla Türkçe konuşan Kıbrıslılar arasındaki gerilimin nasıl düşmanlığa dönüştüğünü anlatıyorlar. Üçüncü bölüm Rumların darbe yaptığı ve Türk ordusunun Taksim ile sonuçlanan müdahalesinin gündeme geldiği 1974 yılına odaklanıyor. O tarihte Kıbrıslı Türklerin yaşadığı bölgeleri çevreleyen sınırların tümü, adanın bir tarafından başlayıp diğer tarafında son bulan tek bir Hat’a dönüştürüldü, fiziksel bir görünüme bürünerek sabitlendi, geçirimsizleşti. Yine kadınların anlatımıyla, büyük nüfus hareketlerinin gündeme geldiğini ve sonunda etnik açıdan türdeş halkların, kuzeyde Türkler, güneyde de Rumlar olmak üzere, nasıl ayrıştığını göreceğiz. Artık adada iki eril güç var, her biri kendi topraklarında kesin egemenliklerini ele geçirmiş durumdalar - ki biri eskiden hâkim, diğeri ona tâbi konumdaydı.

Bunlardan sonra gelen iki bölüm Kıbrıs’ın günümüzdeki durumunu kadınların (SAE üyeleri ve başka kadınların) algılayışları üzerinden tasvir etmeye çalışıyor, sürmekte olan top-

lumsal cinsiyet düzeni ve kültürlerinin daha ayrıntılı bir incelemesini yapıyor. Dördüncü bölümde kadınlar çağdaş Kıbrıs'ın siyasi, ekonomik ve askerî gerçeklerini ortaya koyuyorlar. Ben de, içinde yaşadıkları otoriter düzenlere ilişkin toplumsal cinsiyete dayalı değerlendirmeleri ve bu sistemlerin adanın iki tarafında nasıl bir farklılık gösterdiğini ortaya koymaya çalışacağım. Beşinci bölümde aile, evlilik, cinsellik ve beden konuları ele alınıyor. Kadınlarla birlikte Kıbrıs'taki cinsiyetçi düzende gündeme gelen değişimleri araştırmaya çalışacağız: geleneksel ataerkil aile kurallarındaki gevşemeler ve bunların 21. yüzyılda, hâlâ erkek tahakkümünün çeşitli biçimleri altında yeniden üretilip benimseniyor oluşuna değineceğiz. Kadınlar ayrıca Hat'tın her iki tarafında da feminist hareketlerin neden cılız olduğu üzerinde duruyorlar.

Formel yapılarla yeteri kadar temsil edilemediklerini düşünen bazı kadınlar sivil toplum kuruluşlarında kendilerini ifade olanağı bulabiliyorlar. Altıncı bölümde Kıbrıs'taki *yakınlaşma* etkinliklerini, daha önce bahsettiğim barışı kurmak amacıyla Kıbrıslı Türklerle Rumları bir araya getiren iki toplumlu projeleri anlatacağım. Dolayısıyla bu ve izleyen bölüm Sınırı Aşan Eller projesinin iki yıllık yaşamındaki önemli olaylar hakkında da bilgi veriyor. Projenin karşılaştığı zorlukları ve üyelerin kendi aralarındaki farklılıklarla baş etme çabalarına değiniyorum. Onların deneyimlerinin, bölünmüş başka yerlerdeki sorunların üstesinden gelinmesinde ve kadınların enerjilerinin cinsiyetçi bakış açılarının dönüşümü ile barışın sağlanmasında harekete geçirilmesi konusunda çok öğretici olduğuna inanıyorum.

Son bölümde Nisan 2003'te Hat'tın açılması ve çözüm olanakları konusuna geri dönüyorum. Etnik kimliklerin günümüzde ifade ediliş biçimleri ile eğer iki toplumu bir araya getirecek bir antlaşma sağlanırsa bunun kimlikler üzerinde ne gibi etkileri olacağı konuları üzerinde duracağım. Kadınların etno-milliyetçi aidiyetle ilgili birbirinden çok farklı görüşleri var, bazıları bunu kutsuyor, bazıları ilgi göstermiyor, diğer bazıları da kesinlikle reddediyor. Bence etno-milliyetçi kimliklerle toplumsal cinsiyet kimlikleri birbirlerini büyük ölçüde etkiliyor.

Barış görüşmeleri sırasında ve sonrasında kadınlar, “kadınların savaş ertesinde toplumun yeni değerler kazanabilmesi için barış görüşmelerinde ve barışı kurma çalışmalarında dahil edilmelerini talep eden” Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin 2000 tarihli ve 1325 sayılı Kararnamesi’nin uygulanması için baskı yapmaktalar. Gelecekte Kıbrıs toplumunu yeniden yapılandırmada söz sahibi olabilecek, SAE’nin de öncüsü olduğu, feminist bir hareketin niteliklerini –dönüştürücü, öncü ve tüm etnik grupları kapsaması– ortaya koymaya çalışıyorum.

Taksim’in son bulmasını isteyen Kıbrıslırumlarla Kıbrıslı-türkler bugün kendilerini “Kıbrıslı” olarak görmekteler ve artık kimliklerinin Yunanistan ya da Türkiye’ye bağlı olarak değil, tamamen adaları bağlamında kurulmasını amaçlıyorlar. “Kıbrıslı”nın kim veya ne olacağı konusunu irdelemeye çalıştım. Öncelikle, Kıbrıslı dendiğinde bu, kadınları da kapsayacak mı? Ya da kimleri kapsayacak? Hem Kıbrıslırumlar hem de Kıbrıslı-türkler kendilerini tarihin bugüne kadar izin vermemiş olduğu biçimde birbirlerinin tamamlayıcısı olan iki kesim olarak görmek için sabırsız bir istek sergiliyorlar. Ama acaba bu dar ve dışlayıcı (belki melez) bir kendilik duygusu anlamına mı gelecek? Adaya yeni gelmiş büyük göçmen topluluklarının varlığı Kıbrıslırum ve Kıbrıslı-türk ikiliğini karmaşıklaştıran bir olgu. Kuzeydeki Türk azınlık ile güneyde sayıları giderek artan Asyalı ve diğer göçmenler yeni Kıbrıslı kimliğinde nasıl tanımlanacaklar? Kimliklerden ziyade, feminist ya da ırkçı olmamak gibi başka değerler üzerine kurulacak bir ittifak politikası olanağı var mıdır? Son olarak Avrupa’da Kıbrıs hakkında neler düşünüldüğüne ve Kıbrıs’taki ve Avrupa ülkelerindeki kadınların birbirlerinin hareketlerine neler katabileceklerine değineceğim.

* * *

Bir yabancı olarak, oralılar için imkânsız olan, Kıbrıs’ın hem güneyindeki hem de kuzeyindeki kadınlarla yaşayıp çalışabildim, ki bu benim için büyük bir şanstı. Bir grup Kıbrıslırum ve Kıbrıslı-türk kadınlı birlikte çalışmamı sağlayan, kullandığımız ortak dil, İngilizce’ydi. Bu, nüfusun büyük bir bölümüyle diya-

log kuramamış olmam anlamına geliyorsa da, benim açımdan olumluydu, en azından bu kadınlarla iletişim kurabildim. Ayrıca, Kıbrıs'ta kaldığım sürenin kısa olduğunun, Türkçe ve Rumca konuşup yazamadığım için anlatmaya çalıştığım hikâyelerin bir bölümünü kaçırdığımın ya da anlayamadığımın olduğunun farkındayım. Bununla birlikte, siyaset sosyolojisi çerçevesinde çalışmakta olan bir İngiliz feminist yazar olarak, anlatımlarım “konumlu” ve taraflıdır. Güvenilirliği ise teşekkür bölümünde tek tek adlarını sayıp şükranlarımı sunduğum Kıbrıslı kadınların ve özellikle Sınırı Aşan Eller üyeleri ile Kıbrıs'ta ve başka yerlerdeki akademik meslektaşlarımla bana cömertçe kılavuzluk etmiş olmalarından kaynaklanmaktadır.

Kitabı okuyacak olanların toplumsal değişim konularına, özellikle toplumsal cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerine, kimliklere ve bu yüzden çıkan çatışmalara ilgi duyan, eylemciler (ya da yalnızca ilgilenenler), akademik çevreden veya dışından kimseler olmasını bekliyorum. Metnin, Kıbrıslı feminist yazarların öncü çalışmalarından esinlenmiş bir taslak olarak görülmesini, bunu Kıbrıslı kadınların bakış açılarını daha iyi sunacak başka çalışmaların izlemesini istiyorum. Arzum, Kıbrıslı kadınların hareketinin daha kapsayıcı ve başka yerlere uzanacak şekilde gelişmesi ve feminizmin daha dile getirilebilir, feminist değişiminse daha düşünülebilir bir fikir olmasına yardımcı etmesi. Umarım kitap Kıbrıslı kadınların barış çabalarının uluslararası alanda duyulmasına katkıda bulunur. Daha genelde ise dileğim, kitabın çok uzun bir süredir savaşa barış arasına sıkışmış bu adadaki tatsız durum hakkında uyarıcı bir belge olarak yerini alması. İlerici Kıbrıslılardan, onların –Osmanlı ve İngiliz imparatorlukları döneminde, Soğuk Savaş sırasında ve günümüzde ABD'nin bütün açılımlarımıza hükmettiği saldırgan küresel stratejilerini uyguladığı yeni dünya düzeninde– büyük eril güçler tarafından durmaksızın oynanan oyunlarla yaratılmış düşman kimliklerle baş etmek için gösterdikleri mücadelelerinden öğreneceğimiz çok şey var.

1. Benlik ve öteki: Sınır çeşitleri

Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler barış gücü her yıl "BM Günü"nde düzenlenen bir festival için Ledra Palas'ın kapılarını halka açar. Her iki kesimden binlerce kadın, erkek ve çocuk bu festival dolayısıyla yılda bir kez kontrol noktalarından geçip tarafsız bölgede eski dost ve komşularıyla birkaç saat bir arada olur. O gün bu insanlar kendilerine belki de ilerde bir gün yine bir kıyıda ötekine yapacakları böyle bir seyahat sonunda hiç olmazsa orta noktada buluşabileceklerini kanıtlamak ister gibidirler.

2001'deki BM Günü'nde karanlık bastırıp kalabalıklar dağılmaya başlarken Lefkoşa'da oturan iki yaşlı çift birlikte dışarıya çıkıp kentin kendilerine ait bölgelerine dönmeden önce birbirleriyle vedalaştılar. Ben de Kıbrıslırum karı koca ile güneye yöneldim. "Her yıl gelip bu Kıbrıslı Türk arkadaşlarımızla buluşuruz. Onları evimize bir fincan kahve içmeye davet edemiyor oluşumuz ne kötü. Keşke yababilsek!" dediler. Bu iki aile birbirlerinden birkaç yüz metrelik bir mesafede oturuyorlar. Aynı havayı soluyorlar, üzerlerinde aynı ay parlıyor. Neden ilişkilerini uygarca, her an sürdürerek yaşayamıyorlar?

Bu soruya iki farklı şekilde yanıt verilebilir. Tarihten dolayı, geçmişte yaşanmış bazı olayların bugün böyle gerektirmesi

yüzünden denilebilir; ki ben de izleyen bölümlerde görüleceği üzere bu yaklaşımı benimsiyorum. Ya da kavramsal açıdan, “farklılık”, “ötekilik” ve “kimlik” gibi bazı nosyonlar kullanılarak bir açıklama yapılabilir. Bunlar, Kıbrıs’tan öte, bütün dünyayı ilgilendiren soyut kavramlar olmakla birlikte, adada daha somut, daha acılı ve özel anlamlara bürünüyorlar. Eğer bu kavramları başta ortaya koyarsak, tarihsel yaklaşım daha anlamlı hale gelecektir. Böylece geçmişteki olayları ve bu olayların günümüzde yol açtığı tahribatı düşünmemizi sağlayacak bir dil kazanmış olacağız.

Farklılık ve farklılaştırma

Farklılık hem sorunlarla hem de arzularla yüklü bir kelimedir. Farklılıklar kaçınılmaz ve gereklidir. İnsan hayatında pek çok haz sağlayan, kültürel zenginliklerin kaynağı olan şey, insanlar arasındaki farklardır. Deneyimlediğimiz farklılıklar sayesinde yeni şeyler öğrenir, dar ufuklarımızın üstesinden gelebiliriz. İnsanlar arası ilişkiler, farklılık ve özdeşlikler konusunda aralıksız süren bir oyun ve müzakere deneyimidir. Farklı olana aşık oluruz. Ne var ki, fark, çoğunlukla aşılma bir ötekilik olarak kurulur; farklı olandan nefret de edebiliriz. İşte bu bölücü farklılık genellikle siyasetin ve iktidarın istismar ettiği bir projedir.

İnsanlar arasında farklar yaratılması ve çizgiler çekilmesi hem kaçınılmaz hem de istenir bir durum, hem ruhsal hem de toplumsal bir süreçtir. Fark, ilkin bebeklik sırasında, çocuk kendisini ilk bakıcısından (çoğunlukla annesinden) ayırmayı öğrendiğinde ortaya çıkar; onu besleyen ya da beslemeyen, ilgisini esirgemeyen ya da esirgeyen bu son derece önemli ötekiyle ilişkisi içinde ayrı bir varlık duygusu, bireyselleşmiş bir kendilik kazanır. Farklılaşma süreci, kazanılan kendilik duygusunun kardeşler, akranlar, ana baba, öğretmenler ve diğer yetişkinlerle girilen karmaşık ilişkiler dizisi içinde giderek değişime uğramasıyla, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik aşamalarının tümünde devam eder. Toplumsallaşma kişiliğin edinilmesi ve dönüşüme uğramasıdır: Bu süreçte belirli ilişkileri ve

aidiyetlikleri (biz “kız”ız, biz “Müslüman”ız) öğreniriz, kim olmadığımızı, kimin “öteki” sayılacağını (onlar “erkek”, onlar “siyah”, biz “yetişkin değiliz”) anlamaya başlarız.

“Sınır” kavramı hakkındaki bu kitapta görünürde masum olan farklılık sorularının ötesine geçmemiz, “kimlik”in öne çıktığı, kimliğin kurulmasının ve iktidar ilişkilerinde nasıl kullanıldığının önem kazandığı daha etkin farklılaşma biçimlerinin yaşandığı siyaset alanına girmemiz gerekiyor. Sorulması gereken kilit önemdeki politik soru, kendi aramızdaki farklılıkları belirlemek değildir; bunu elbette yapıyoruz. Soru, bunu nasıl yaptığımızla ilgilidir. *Farklılaşma tarzımız nedir?* Dahil etmek ya da dışlamak için, yakınlık kurmak veya mesafe koymak için, aşk veya nefret duymak için sınırlarımızı nasıl çekiyoruz? “Kimlik” konusunda son on-on beş yıl içinde, kavramı psikolojideki yerinden çıkararak sosyoloji ve siyaset bilimi alanına genişleten çok sayıda yeni görüş ortaya atıldı. Kimlikle ilgili yeni algı biçimlerinin bazıları, özellikle toplumsal cinsiyet ve etnisite ilişkilerindeki dışlamalara, haksızlıklara ve şiddete karşı mücadele edenler için, siyasi açıdan çok önemli. Aşağıdaki görüşleri ortaya koyarken, esas olarak Stuart Hall’un (örn. Hall 1996), ayrıca, Jonathan Rutherford (1990), Avtar Brah (1996; Brah vd. 1999) ve başka yazarların eserlerinden yararlandım.

Öncelikle, bireyin kimliği biyolojik olarak, içine doğduğu aile tarafından veya kültürel miras yoluyla belirlenmez. Bireyin orada onu bekleyen ve keşfetmesi gereken hazır bir özsel benliği yoktur. Aksine, benlik duygusu zaman içinde kişi büyürken ve değişirken çeşitli ilişkilere girilerek kazanılır. Dinamik bir şekilde kurulur. İkincisi, kendimizi kim olarak gördüğümüz hem bir rastlantı unsuruna hem de çeşitli kısıtlamalar ve zorunluluklarla karşı karşıya olduğumuz için, bir zorunluluk unsuruna bağlıdır. En önemlisi de, kimliğin oluşmasında bir eyleyicilik, seçim ve yatırım unsuru vardır. Birey kendisine verilen ismi sorgusuzca kabul edip bununla yaşayabilir. Ya da belirli koşullarda, o veya bu aidiyeti “benimseme”ye karşı çıkıp kimliğini reddederek ona yeni bir anlam kazandırmaya çalışır.

Dahası, kolektif kimlikler, söylemler içinde ve söylemler yoluyla kurulur. Bizi yönlendiren hikâyelerle çevriliyizdir. “İyi bir kadın”, “saygıdeğer bir adam”, “gerçek bir Türk” ya da “yeni Kıbrıslı” olmakla ilgili çeşitli uyarı veya övgü sözleri duyarız. Ayrıca, ölene kadar sonlanmayacak kendimize dair bir hikâye anlatarak benliklerimizi de anlatılaştırırız. Ve benlik duygusu kimlikle aynı şey değildir – yazabilsek, kendi ölüm ilanımız bize atfedilen etiketlere son derece aykırı olurdu. Benlik duygusu karmaşıktır; birbirine geçen (hatta bazen birbiriyle çelişkili) aidiyet ve bağlardan kurulmuştur. Etnisite bunlardan yalnızca biridir. Örneğin, sokaktan geçen bir kadını ele alalım: Bu kadın, kendisini yalnızca “Kıbrıslı bir Rum” olarak değil, aynı zamanda “bir Londralı”, “bir öğretmen”, “bir anne”, “laik biri” vb. olarak duyumsayabilir, bunların her biri ötekileri de şekillendirir.

Son olarak, rahatsız edici bir olguya işaret edelim: Benliğimizin önemli yönleri yalnızca farklılıklar üzerinden değil, dışlama ve bir “biz” ile “onlar” tanımı üzerinden kurulmaktadır. Bu durum özellikle cinsel kimliğimiz, etnik kimliğimiz (aşağıda bu konu üzerinde durulacak) ve bazı durumlarda sınıfsal kimliğimiz bağlamında böyledir. Kimliğin belirleyici özelliğinin ayrım çizgisi çekmek olduğunu kabul ettiğimiz anda iki soru kaçınılmaz olarak ortaya çıkar. Eğer “ben” buysa, onun tanımladığı “ben-olmayan” kim? Bu “ben” ile kurgulanmış “öteki” ya da “ötekiler” arasında nasıl bir sınır çekilmektedir?

Fark çizgileri katı ya da esnek, geçirgen ya da geçirimsiz olabilir; kesin hatlarla belirlenmiş “biz ve onlar” şeklinde bir ikiliğe dönüşebilir ya da kişinin karşılaştırılabilir topluluklardan yalnızca birine ait olduğunu düşündüğü bir çoğulluk söz konusu olabilir. Kendini ayırdığı öteki, kendinden çok az ya da çok temel biçimde farklı olabilir; bu fark ona ilginç de gelebilir, tehdit edici de; öteki yalnızca bir yabancısıdır ya da gerçek bir düşman. William Connolly kimlikler konusunda, *husumeti çekişmeden ayırabilmemizi* sağlayacak, pek yararlı bir çalışma yapmıştı. Ona göre husumet, kendini etnik, siyasi veya dinî aidiyetiyle tanımlayan bir grubun ötekini fethetmek, dönüştür-

mek ve yenmek için tüm gücünü kullanmasıdır. Oysa çekişme, bir topluluğun kendisini gerçekleştirmek için “farklı öteki”yle iletişime girmeyi ve ilişkide bulunmayı gerekli bulduğu bir mücadeledir. Connolly, şiddet içerenler yerine, demokratik kimlik süreçlerini seçme yeteneğimiz olduğunu iddia eder (Connolly 1991). Bu belki de idealist bir yaklaşım, ancak böyle ideallerimiz olmazsa dünyamızın bir geleceği olduğunu nasıl ileri sürebiliriz?

Toplumsal cinsiyet kimliklerinin kurulmasında da aynı şekilde başka başka farklılaşma tarzları mümkündür. Her kültürde farklı erkeklik ve kadınlık biçimleri vardır. Belirli bir kültürde cinslerden biri egemen, diğeri ona bağımlı ya da marjinal olabilir. Bazı erkeklik/kadınlık ikiliklerinin diğerlerinden daha fazla kutuplaşmış olduğu görülebilir. Erkekler kadınlıktan kesin bir şekilde ayrıştırılmış bir erkeklığe, kendisinin ve başkalarının erkeklığe özgü sayıp hayran oldukları kültürel niteliklere sahip olmaktan veya bunları elde etmeye çalışmaktan gurur duyuyor olabilirler. Ya da tersine, bir erkek erkeklığın kültürel normlarıyla arasına mesafe koyarak geleneksel bakış açısına ters düşebilir, kendisinde bulunduğu başka niteliklere değer verebilir. Bir kadına kendini tamamlayan bir varlık olarak değil, tıpkı kendisi gibi, benlik duygusu ikili toplumsal cinsiyet normlarından az çok sapan “insanlar” kategorisinin bir üyesi olarak bakabilir.

Farklılığı vurgulamanın ötekini dışlayan sınırları güçlendirmekten başka bir işe yaramadığı düşünülerek farklılığın her koşulda en aza indirilmesi gerektiği iddia edilebilir. Ama bu da, farklılığın tüm yaratıcı gücünü, cinsel benliğin ifade edildiği oyunları ve kültürlerin zenginleştiren etkileşimini yok etmek anlamına gelecektir. Ve sınırlar bir kez çekildiğinde, dışarda bırakmak ve uzak tutmaktan çıkar sağlayan güçlü kimliğe sahip grubun “sınırın yanlış tarafında” olarak konumlandırıldığı kesimler, elbette kendi kolektif farklılıklarını giderek pekiştirmek ve marjinal konumlarından muhalif seslerini yükseltmek isteyebilirler. Bugün birçok kadın, toplumsal konumunu daha iyi anlayabilmek, cinsiyet ayrımı yüzünden uğra-

dığı haksızlıkları ortaya koymak ve bütün bunların değişmesi amacıyla çalışabilmek için kendisini kadın olarak kimliklendirip örgütlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Tahakküme uğrayan etnik bir azınlık da belirli durumlarda tıpkı onlar gibi hissedebilir.

Bu nedenle, farklılık kavramı hiçbir şekilde siyasetin dışına atılamaz (Bacchi 1990; Cockburn 1991). Toplumsal düzenlemelerin mümkün olduğunca kendi algıladığımız şekilde, özgül bireysel gereksinmelerimize saygı duyularak yapılması adaletin temelidir – tıpkı mimari tasarımların insanların boy-larını dikkate alarak yapılması gibi! Bazı grupların ortak özgül gereksinimleri vardır (belli yaştaki bütün kadınların kanama dönemlerinin olması, bazı dinlere mensup insanların belirli yiyeceklerden uzak durmaları gibi). Toplumsal düzenlemeler bu grup gereksinmelerini de dikkate almalıdır. Tahakküme uğrayan ya da marjinal bir topluluk veya belli bir kimlik grubu, kendi aleyhine çizilmiş sınırları gün ışığına çıkarma hakkına sahip olmalıdır. Tahakküm kuran topluluk ya da grup, farkları *kendi çıkarı doğrultusunda* sınır çekmek için kullandığında konuya kuşkuyla bakmaya başlamalıyız. Bir ihtiyacı karşılamak için farklılaştırmak insanidir, ama somut bir özgül-lüğe sahip olanlara (örneğin kanama dönemlerinde kadınlara) onların aleyhine olacak şekilde ikincil olumsuz nitelikler yüklemek (irrasyonellik, çalışamaz gibi) insanlık dışıdır. Farkın inşa edildiği, ayırmak, tahakküm kurmak ve dışlamak için kullanıldığı bir süreç olan *farklılaştırmalara* dikkat çekmek kabul edilebilir bir eylemdir. Ama birinin farklılığı hakkında varsayımlarda bulunmak, bir kimlik damgası vurmak (“O kız bir Charlie” demek – İngiltere’den gelmiş bir Kıbrıslı) yararlı değildir. Yapıcı olan, kendini nasıl hissediyorsa öyle göstermesi için ona fırsat tanımaktır (“Londra’da doğdum ama kendimi bir İngiliz’den çok, bir Kıbrıslı olarak görüyorum”).

Kimlik konusunda ortaya atılan bu yeni düşünceler bize değişken olasılıklar olduğunu göstermektedir. Ancak, bu düşünceler zorlu bir meydan okuma anlamına da gelmektedir - özellikle siyasi çalışmalar içindeyken “kimlikler”in tehlikeleri ko-

nusunda sorumlu ve dikkatli bir tavır sergilemenin büyük bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer farklılık çizgilerinin çekilmesi ve kullanılması bitmeyen bir süreçse ve bu çeşitli şekillerde yapılabiliyorsa, (ne kadar zorlu baskılar bulunursa bulunsun) doğacak sonuçlar hiçbir zaman önceden kesin olarak bilinemez. Kendimizin ve başkalarının gözünde ne olduğumuza, kime ve nasıl bir duyguyla bağlandığımıza göre belirlenen söylemlerimiz ve uygulamalarımız sayesinde değişim her zaman olanaklıdır.

Toplumsal cinsiyet sınırları, etnik sınırlar

Bu kitapta kimliğin iki boyutu, toplumsal cinsiyet ve etnisite üzerinde duracağım. Bunlar insanların benlik geliştirmelerini sağlayan tek unsur çifti değilse de, özel önem taşımaktadırlar. Çünkü, öncelikle bunlar evrenseldir – hiç kimse hiçbir yerde kadın/erkek ilişkisinden kaçamaz ve hiç kimse etnik “ismi”ni kabul etmeme gibi bir şansa sahip değildir. İkincisi, her ikisi de insanları “farklı” olarak imlemek ve ayırmak için çekilen sınırlara kaynaklık eder. Kimliğin bu iki boyutunun önemi belirleyen üçüncü etken, bunları tanımlayan ve pekiştiren toplumsal güçlerin ağırlığı ve yaygınlığıdır.

Artık hemen hemen herkes kadınlarla erkekler arasındaki görünüş, davranış ve yaşam akışı farklarının temel olarak çevre ve kültür tarafından kurulduğunu kabul ediyor. Genler, kromozomlar ve hormonlar kadın ve erkeklerin farklı toplumsal varlıklar olarak şekillenmelerinde rol oynamakta, ama toplumsal cinsiyet yapıları zaman ve mekâna göre o kadar büyük değişiklikler göstermektedir ki, biyolojinin temel etken sayılması olanaksızdır (Brannon 1999). Beden ile kültür ilişkisi iki yönlü bir ilişkidir, etkileşimleriye karmaşıktır. R.W. Connell, bedeni “toplumsal şeylerin meydana geldiği” bir arena veya mekân olarak tanımlayarak bu ilişkiyi en iyi şekilde anlatmıştır (Connell 2002: 48). Toplumsal şeylerin devamlılığı ve gücü olağanüstüdür, yarattığı etkilerse çok çeşitli ve karmaşıktır. Kültürel pratikler bedenlerimizi şekillendirir – yaşam deneyimimiz be-

densel yapımızı ve beynimizin sinir ağlarını etkiler; spor erkeklerin kaslarını güçlendirir, güzellik ürünleri kadınların ciltlerini yumuşatır. Bazı kültürlerin kadın ve erkekler için çizdiği ideal tipler öyle olabilir ki, ortaya sanki farklı türlermiş gibi görünen, başka bir gezegenden gelmiş yaratıklar çıkar. Öte yandan, toplumsal cinsiyet farkları kültürden kültüre büyük değişiklikler göstermektedir. Ayrıca, birçok birey verilen reçeteleri reddedip kendi tercihlerine göre hareket etmektedir. Bob Connell'in dediği gibi, "Köktendinci papazları, tutucu politikacıları ve futbol koçlarını, doğamızın gerektirdiği gibi iki cinsiyetten biri olmamız konusunda vaaz vermeye mecbur bırakacak kadar toplumsal cinsiyet karışımının bulunduğu da başka bir gerçektir. Kendilerini "geleneksel aile", "doğru kadınlık" veya "gerçek erkeklik"i yeniden kurmaya adanmış bir sürü toplumsal hareket vardır. İşte bu hareketlerin varlığı bile savundukları sınırların sabit olmadığını bir kanıttır" (Connell 2002: 5).

Cinsiyetle ilgili beklentiler ve reçeteler, zamana ve mekâna göre çeşitlilik gösterir, değişime uğrar. Yani, insanlar bir anda ve ömür boyu kalıcı bir cinsiyet "edinmezler" Yaşadıkları dünyada kabul görmek ve etkili olmak için insanların toplumsal cinsiyet becerisi edinmeleri ve bunu deneyimleyerek, o cinsiyeti "olma"ları da beklenir (Butler 1990). Eski farkların yeni ifadelerini ortaya koymak, bazı kuralları eğip bükmekte bir dereceye kadar eyleycilik söz konusudur. Ama geleneksel aile, dinî dogmalar veya devlet gibi kalıcı ve yaygın toplumsal ilişki örüntüleri içinde yaşadığımız için özgürlüğümüz bu yapılar tarafından sınırlandırılmıştır. Kıbrıs'ta da durum budur – ilerleyen bölümlerde bunlar üzerinde uzun uzun duracağız. Söz konusu yapılar, mevcut iktidar sisteminden yarar sağlayanların çıkarlarının bir ifadesi olduğu için değişimleri çok zordur. Dahası, hepimiz toplumsal beklentileri içselleştirip kabul etmiş olduğumuzdan kendi içimizde de bir atalet duygusu vardır.

Toplumsal cinsiyetin verili ve sabit bir fark olduğu yolundaki özselci yaklaşımdan uzaklaşılmasına koşut olarak, kültürün ve etnisitenin kavranmasında da aynı derecede önemli bir dönüşüm olmuştur. Eski anlayışta (elbette bütünüyle kaybolma-

mıştır) kültürel ve etnik farklılık tıpkı toplumsal cinsiyet farkları gibi sıradan bir gerçeklik sayılırdı. Tanımlanıp ayırt edilebildiği düşünülen tarihsel bir kültürün “halkı”, hiç sorgulanmadan, verili, hatta ilksel bir etnik aidiyet içine sokulurdu. Oysa gerçekte kültürler arasında katı ve kesin sınırlar yoktur, tersine dikkate değer düzeyde bir örtüşme ve sürekli değişim söz konusudur. Etnisiteye alternatif bakış farklı bir çıkış noktasına dayanır, etnik bir adın anlam dizgeleri ve iktidar yapıları içinde nasıl üretildiğini sorar. Bu yaklaşımda “kültür artık bir topluluğun kimliğinin ifadesi olarak ele alınamaz, tersine, toplulukların tanımlanmalarına neden olan süreçlere, kategorilere ve bilgilere odaklanılır. Yani, nasıl özgül ve farklılaşmış oldukları irdelenir” (Donald ve Rattansi 1992: 4; vurgu benim). Başka türlü söyleyecek olursak, etnisite, bazı toplumsal aktörlerin, genellikle seçkinlerin, siyasi niyetlerle kültürel farklara yatırım yapması olarak görülmelidir. Bu nedenle etnik isimler –“Sırplar”, “Çekler”, “Galliler”– hiçbir zaman saymaca değeriyle ele alınamaz; bunları her zaman tırnak içinde yazmak en iyi tutumdur.

Kıbrıs’ta en belirgin (ama tek olmayan) etnikleştirme uygulaması, “Rum” ve “Türk” ikiliği yaratılması, bu iki kalıptan sapan diğer kültürel çeşitliliklerin marjinalleştirilmesidir. Buna koşut olarak da (her yerde olduğu gibi), erkekliği kadınlıktan ayıran ve böylece insanları kaçıış olmayan iki indirgemeci “varlık” öbeğine kapatan cinsiyetlendirme süreci vardır. Her iki süreç de toplumsal açıdan zararlı ve yoksunlaştırıcıdır, çünkü eşitsizlik, adaletsizlik, öfke, yetersiz gelişim ve şiddet yaratan bir iktidar yapısı ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bunlar, yalnızca birbirine bitişik, yan yana giden değil, birbirine bağlı, birbirini pekiştiren süreçlerdir. Toplumsal cinsiyet her zaman belli bir kültürel biçim içinde kurulur ve etnisite de her zaman erkeklik ve kadınlık normlarını belirler (Anthias ve Yuval-Davis 1992; Yuval-Davis 1997). Bizim kadın olarak ezilmemiz etnik açıdan özgül biçimlerde gerçekleşir. Örneğin Kıbrıslı kadınların geldikleri ailelerdeki kadınlık beklentileriyle nasıl mücadele ettiklerini ilerleyen sayfalarda göreceğiz.

Toplumsal cinsiyet ilişkileriyle etnik ilişkilerin birbirine geçmiş, birlikte değişen ilişkiler olduğu bu kitabın temel tezlerinden biridir. Ayrıca her ikisi de potansiyel olarak ekonomik değişimden etkilenir. Her şeyden önce, ekonomik değişimle birlikte daha fazla sayıda kadın emek piyasasında yer almaktadır. Modern tüketim kültürleri tarafından geleneksel ataerkil aile kuralları geçersiz kılındıkça, kadınlarla erkekler arasındaki farkın ve eşitsizliğin devam ettiğini, ama belirgin bir şekilde değişime uğradığını da görüyoruz. Bugün tüketim kültürlerinde cinsiyetler arasındaki sınırların değişmesini zorlaştıran şey, cinslerin “Tanrı vergisi” doğaları bulunduğuna ilişkin hâlâ geçerliliğini koruyan inançtan çok, iki cins arasındaki farkların artık her yerde hazların ve zevklerin en önemli kaynağı olarak sunulmasıdır – “yaşasın farklılık!” Heteroseksüel aşk ve arzu, “Batı” kültürlerinin yoğun olarak kutsadığı, övdüğü ve ticari açıdan istismar ettiği temalardır. Çiftlere öncelik veren ve erkekleri cezbetmek için kadınların birbirleriyle rekabetini kışkırtan heteroseksüellik kurumu var oldukça, kadınların siyasi olarak bütünleşmeleri zor ve maliyetli olacaktır. Batılı kapitalist kültür ve tüketim emperyalizminin en fazla karşı çıkan toplumlarda ise, direnişin bir boyutu, genellikle geleneksel toplumsal cinsiyet ikiliklerinin ve hiyerarşilerin pekiştirilmesidir.

Toplumsal cinsiyet ve etnisite: Benzerlikler ve farklar

İçinde bulundukları süreçler ve etkileri bakımından toplumsal cinsiyet ile etnisite arasında hem benzerlikler hem de farklar vardır. Benliğimizi tanımlarken ve kendimiz olmayanı belirleyip dışlarken, bir “ötekileştirme” süreci yaşarız ve bu süreçte toplumsal cinsiyet de, etnisite de rol oynar. Simone de Beauvoir, başkalık veya “ötekilik” üzerine ilk ve en anlamlı sözü söyleyenlerden biriydi ve şunları yazmıştı: “Hiçbir grup kendisine karşı bir Öteki kurmadan kendisini kuramaz Yahudiler anti-Semitlerden ‘farklı’dır, Zenciler Amerikan ırkçıları için ‘aşağı’dır ... özne bir karşıtı olduğu zaman görünür olur – kendisini asıl olmayanın, nesnenin, yani ötekinin karşısında, asıl, te-

mel olarak kurar” (de Beauvoir 1972: 16). Beauvoir’ın esas ilgi alanı toplumsal cinsiyetti. Ona göre, kadın başkalığın mutlak örneğiydi. Bir kuşak kadını aydınlatmış olan başka bir önermesi ise şöyledir: “Kadın, erkeğe gönderme yapılarak tanımlanır ve farklılaştırılır, ama erkek için durum bu değildir; kadın arızidir, asıl olanın karşısında asıl olmayandır. Erkek Özne’dir, Mutlak olandır – kadınsa Öteki” (de Beauvoir 1972: 16).

Toplumsal cinsiyet ile etnisite arasındaki ikinci benzerlik, ikisinde de geçerli olan farklılaşma tarzının belli bir süreklilik içinde çeşitlilik göstermesidir. Jan Nederveen Pieterse, etnik kimliklerin nasıl siyasileştiğini, aidiyetlerin nasıl daha az veya daha çok tutkuyla duyumsandığını göstermiştir. Etniklik, örneğin bir kültürün yemeklerinin övülmesi gibi, düşük yoğunlukta hissedilebilir. Ya da belli bir kültüre ait insanlar kültürlerinin farkındadırlar, ama içe kapalı oldukları için siyasi emelleri bulunmuyor olabilir. Oysa insanlar, bazı kışkırtmalar karşısında, “isimlendirildikleri” ve aşağılandıkları duygusuna kapılabilir, o isim altında harekete geçebilir, bir farklılık söylemi yaratarak kaynak ve fırsatlar uğruna “ötekiler”le mücadeleye girebilirler. İmgelemler ulus olma hedefine yönelebilir, etnisite *etno-milliyetçilik* haline gelir, ihtirash siyasetçiler ulus-devlet kurma projesine girer. Amaçlarına ulaşmak için silaha sarılabılır. Nihayet tek bir kültürün kontrolünü dayatarak, öteki grupların kimlik iddialarının reddedildiği, onlara belirli ve daha aşağı toplumsal rollerin verildiği iktidarlar kurarlar (Pieterse 1997).

Konuyu toplumsal cinsiyet ilişkileri bakımından ele aldığımızda benzer bir tabloyla karşılaşırız. Toplumsal cinsiyet farkları da bazı kültürlerde geri plandadır, öyle ki, toplumsal cinsiyet sınırlarını ihlal edenler görece az yaptırımla karşılaşarak farklı “erkek” ve “kadın” olma biçimlerini oynayabilirler. Kimi kültürlerdeyse toplumsal cinsiyet farkları şiddetli önlemlerle korunmaktadır. Bu durumda, tıpkı köktendinci hareketlerde olduğu gibi, çoğunlukla etnik kültür farklarını öne çıkaran siyasi projeler ile cinsiyetçi tutumlar çıkarılır ve projenin bir parçası olur.

Bu benzerliklerin yanı sıra, etnik farklılaşma ile toplumsal cinsiyet farklılaşması arasında önemli bazı ayrımlar da vardır. Bunlardan biri, fiziksel göndergeyle ilgilidir. Üremeye ilişkin iki bölümlü biyolojimiz gereği, insanlığı birbirinden kesin hatlarla ayrılmış iki cins olarak görürüz (erkek/eril ile kadın/dişi vardır ve hepsi budur). Çok daha karmaşık olan gerçekliği anlamamızı engelleyen de budur. Fiziksel ve sinirsel açıdan aynı türün iki değişik biçimi olmamız, aslında insan olarak benzerliklerimiz ortaya konduğunda –kadınların kendi aralarındaki ve erkeklerin kendi aralarındaki farklar göz önüne alındığında – çok önemsiz kalır (Brannon 1999). Ayrıca, biyolojik cinsiyet her zaman kesin olarak bilinemeyebilir: Yeni doğan bebeklerin yüzde 1.7’sinin cinsiyetinin belirsiz olduğu konusunda kestirimler vardır (Fausto-Sterlin 2000: 51). Bu durum bizi, dayatılan ikili şemanın dışına çıkmaktan ve farklı cinsel yönelimleri –lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, travesti, transseksüel– anlamaktan da alıkoyar. Yani, etnisite toplumsal cinsiyetten bu açıdan farklıdır, çünkü öncelikle, farklı etnik isimler altında tanımlanıp harekete geçirilebilecek sayısız kültür vardır. İkincisi, bazıları kendileri ile kendilerinden “başka” olanlar arasında fiziksel farklar olduğunu öne sürseler de, bir kültürel topluluk ile saç ve deri rengi gibi doğal özellikleri ilişkilendirmek, toplumsal cinsiyetle biyolojik cinsiyet arasında doğrudan bağ kurmaktan daha zordur. Birçok kişi içinde yer aldığı etnik grubunun tipine hiç de benzemeyebilmektedir.

Bununla birlikte, belki de bu iki farklılaştırma süreci arasındaki en önemli fark, kendilerini etnik açıdan farklı gören grup ya da grupların tek-toplumlu gruplar halinde yaşamaya başlayabilmeleri, ama kadın ve erkeklerin heteroseksüel yeniden üretim ilişkisi yüzünden, birlikte olmaya mecbur olmalarıdır. Tek cinsiyetin bulunduğu dinsel kurumlar gibi, kadınla erkeğin birbirinden tamamen ayrı olduğu yapılara seyrek rastlanır. Bir gettonun sınırını belirleyen duvarlar veya bir ülkeyi ikiye bölen bir hat, iki kültürel grubu birbirinden tamamen ayıran etnik sınır çizgileridir, ama erkekleri kadınlardan ayıran toplumsal cinsiyet sınırları böyle çizilmez. Toplumsal cinsiyet sı-

nırları her kurumda, her sokakta, her binada, her yatak odasında, hatta her yatakta tekrar tekrar çizilir; etkileri, gün be gün sürdürülen sayısız kişiler arası ilişkide ortaya çıkar.

BM Gün'ünde Ledra Palas'ta buluşan o iki çifti ayıran *etnik çizgi* elle tutulabilecek kadar gerçekti; evlerine gitmek için tel örgüleri aşmaları gerekmişti. Oysa iki kadını kocalarından ayıran *toplumsal cinsiyet çizgisi* gizliydi, yalnızca onları ilgilendirirmiş gibi görünen, baskılanmış, açıkça ifade edilemeyen bir şeydi. Kim bilir toplumsal cinsiyet farklılığını aralarında nasıl müzakere ediyorlardı; birbirlerine karşı sorumlulukları, seçimleri, ayrıcalıkları ve otoriteleri nelerdi? Kızları ve oğullarının gelecekleriyle ilgili beklentileri aynı mıydı? Bu konuda ne düşünüyor, birbirlerine neler söylüyorlardı (belki de hiçbir şey söylemiyorlardı)? Etnik gruplar arasında farklılaştırma ile cinsiyetler arasında farklılaştırmanın aldığı biçimler birbirine benzemez. Dolayısıyla ötekileştirme ve aşağılamaya karşı verilecek mücadelelerin mantığı ve pratiği de farklı olacaktır.

Kıbrıs'taki gibi bir etno-ulusal bölünme çizgisinin en belirgin etkisi, halkların varsayılan kültürel farklılıklar temelinde birbirlerinden koparılması ve bunun bir tehlike algısı ve şiddet tarihiyle meşrulaştırılmasıdır. Toplumsal cinsiyet bağlamında böyle mutlak bir sınır çizgisi hayal edecek olursak, kadınların tel örgülerle ve devlet denetimindeki geçiş noktaları ile belirlenmiş ayrı bir bölgede yaşamaya gitmeleri veya erkekler tarafından buna zorlanmış olmaları gibi bir şey ortaya çıkar, ki bunu düşünmek bile imkânsızdır. Bunun düşünülemez olması, iki konuyu gözden kaçırmamamız gerektiğini gösterir. İlki, *etnik ayrımcılık* da aynı şekilde saçmadır, çünkü birinin o "etnik" gruba, diğerinin buna ait olduğunu tam olarak söylemek mümkün değildir. Bir kültür birçok şekilde yaşanır. Merkez bölgelerdeki anlamı başka, taşradaki anlamı başkadır. Biri-cik de olabilir, melez de. Bireyler olarak birçoğumuz "karışık kan" taşırız, "karma evlilikler" yaparız, kimimiz dindar, kimimiz değildir, yetiştiğimiz kültürün dışında bir kültürde yaşamaya karar vermiş olabiliriz vb. İkincisi, iki cinsin mutlak olarak birbirinden koparılmasının düşünülemez olması, çağdaş

toplumlarda kadınlarla erkekler arasına çekilen çizgilerin daha sorunsuz olduğu anlamına gelmez. Bu çizgilerin etkisi genellikle *daha* katlanılmaz niteliktedir, bunun nedeni tam da kadınlarla erkeklerin birbirlerine bir mahremiyet ilişkisi içinde, “özel” diye adlandırılan bir alanda bağımlı olmalarıdır. Cinsler arasındaki gerilim ruhsal bir çöküntüye veya şiddete yol açınca, ki bu sorunlar sık sık yaşanır, oluşan hasar hep gözlerden saklanır, çoğunlukla da düzelmeden devam eder.

Toplumsal cinsiyet ve etnisite: Yararlı kavramlar

Toplumsal cinsiyet üzerine yapılmış çalışmalar Kıbrıs konusunu ele alırken bize yardımcı olacak bazı kavramlar üretmiştir. Örneğin Avustralyalı toplumbilimci Jill Julius Matthews, çığır açan *Good and Mad Women* (İyi ve Deli Kadınlar) adlı kitabında, bir toplumda diğer farklara dayanak oluşturan ve hepsine nüfuz eden ilk toplumsal farklılaşmayı, yani cinsiyete dayalı temel işbölümünü kuran iktidar ilişkilerini anlatmak için *toplumsal cinsiyet düzeni* kavramını kullanmaktadır (Matthews 1984). Elbette bir toplumdaki toplumsal cinsiyet düzeninin hiyerarşik veya baskıcı olmasının mantıksal bir zorunluluk sayılamayacağına dikkat çekmektedir. Ama bildiğimiz bütün toplumlarda erkeklerin, az veya çok, kadınlardan daha avantajlı olduğu da bir gerçektir. R.W. Connell ise, Jill Matthews’un toplumsal cinsiyet düzeni kavramından yola çıkarak, bir kurumdaki toplumsal cinsiyete dayalı düzenlemelere işaret etmek için *toplumsal cinsiyet rejimi* kavramını önerir (Connell 1987). Ona göre, örneğin silahlı kuvvetler içinde yaşanan toplumsal cinsiyet ilişkileri ile bir hastane veya okulda yaşananlar birbirinden pekâlâ farklı olabilir.

Toplumlarımızı değiştirmek istiyorsak onları toplumsal cinsiyet merceği altında incelememiz kaçamayacağımız bir zorunluluktur. Toplumların ezici çoğunluğunda, belki de tümünde olduğu gibi, çağdaş Kıbrıs’ta da, toplumsal cinsiyet düzeninin en önemli özelliği erkek egemenliğidir. Bu düzen çoğunlukla kısaca, ataerki, yani ataların, babaların (antik Yunan-

ca'da *pateras*, ata, baba demektir) idaresi olarak adlandırılır. Aslında bu terim geçmişe, monarşi ve teokrasilere, yani aile temelli düzenlerde iktidarın babadan oğula geçtiği döneme daha uygundur. Carole Pateman, feodalizmden modern kapitalizme ve seçme seçilme hakkının olduğu demokrasiye geçişi toplumsal cinsiyet açısından ele alırken, bu süreçte erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliklerinin hiç azalmadığını göstermiştir. Tam tersine, artık iktidarın patriyarklardan (atalardan) tüm erkeklere geçtiğini –devlette, iş çevrelerinde, sivil toplum kuruluşlarında, evlilik kurumunun içinde ve dışındaki heteroseksüel ilişkilerin tümünde durumun bu olduğunu– söyler. Pateman'a göre, toplumsal cinsiyet düzenlerinin, tarih öncesi de dahil, bu uzun ve kesintisiz tarihinde bir sıçrama yaratan tek şey ataerkillikten erkek kardeşler egemenliğine –*fratriarkiyeye*– geçilmiş olmasıdır (Pateman 1998). Yine de, gündelik konuşmada “ataerki” kullanılmaya devam edildiği ve yerleşmiş bir kavram olduğu için ben de kitapta bu terimi kullanıyorum.

İzleyen bölümleri okurken yararlı olacak başka bir toplumsal cinsiyet kavramı da *ataerkil kâr*dır, yani erkeklerin ve erkekliğin egemen olduğu bir toplumsal cinsiyet düzeninden tek tek bireyler veya toplu olarak tüm erkeklerin sağladığı çıkar anlamında kâr (Connell 2002). Kadınlar ile erkekler arasındaki dikotonik (iki kutuplu) ve eşitsiz ilişkiler, ataerkil düzenin bölücü tek sonucu değildir. Bu sistemde erkeklerin kendileri de var olan ağır hiyerarşik düzenden paylarını alırlar; en altta olanlar çok elverişsiz konumlardadır. Başka türlü söylersek, bazı erkeklerin ataerkil düzenden sağladıkları kâr, diğerlerine göre daha fazladır. Bununla ilişkili diğer bir yararlı kavram da *ataerkil pazarlıktır*. Erkeklerin iktidar olduğu düzenlerde kadınlar konumlarının izin verdiği ölçüde, olabildiğince çok almak, mümkün olduğu kadar da az fedakârlıkta bulunmak için belirli stratejiler izleyip çeşitli pazarlıklar içine girmek zorunda kalırlar (Kandiyoti 1988). Dolayısıyla kadınların büyük bir çoğunluğu erkek otoritesine boyun eğmek, ataerkilliği aktif bir şekilde beslemek zorunda kalır. Herhangi bir tarafı bölmenin tek sonucu iki tarafın birbirinden ayrılması değil-

dir; her iki taraf içinde de bölücü tohumlar ekilir. Ataerkil pazarlığa girenler içinde girmeyenlere göre daha keskin ayrışmalar söz konusudur.

Yukarda sözü edilen toplumsal cinsiyet kavramlarını, toplumlarda ve kurumlarda yaygın olan etnik düzenlemelere kolaylıkla uygulayabiliriz. Örneğin *etnik düzen* gibi bir kavram, egemen bir etnik grubun tâbi gruplar üzerinde nasıl üstünlük kurduğunu ve etnik tahakkümün tarihsel uğraklarını anlamamızı sağlayacaktır. Kasta benzer katı hiyerarşilerin ve indirgeyici farklılaşmaların olduğu toplumlar ile etnik ayrımlara pek önem vermeyen, etnik farkların büyük eşitsizliklere ya da adaletsizliklere yol açmadığı, daha liberal ve akışkan rejimleri birbirlerinden bu yolla ayırabiliriz. *Etnik rejim* kavramıysa, güvenlik kuvvetleri gibi kurumlardaki etnik uygulamalarla, toplumsal refah düzenlerinin kurumlarındakileri karşılaştırma kolaylığı sağlar. Bir *etnik kârdan* (örneğin, Kıbrıs'ta belirli anlarda bazı birey ya da gruplar kültürel anlamda "İngiliz olmak"tan ne ölçüde çıkar sağlamışlardır?) ve *etnik pazarlıktan* da (örneğin, 1950'lerde İngilizlerle Kıbrıslı Türklerin ilişkilerinde olduğu gibi, bir etnik grup diğerine himaye ve koruma karşılığında hizmet vermiştir) söz etmek pekâlâ mümkündür.

İlerleyen bölümlerde kullandığım iki kavramı daha açıklamakta yarar var: *cinsiyetçilik* ve *ırkçılık*. Cinsiyetçiliği hem erkeklerle kadınlar arasında katı bir ikiliğe işaret eden, aralarındaki eşitsizliği vurgulayan ve eşitsizliği belirli davranış biçimleri için temel haline getiren bir ideoloji, bir zihniyet, hem de cinsiyet ayrımı nosyonunu amaçlanmış veya amaçlanmamış, dışlamalara, eşitsizliklere ve iktidar oyunlarına yol açan bir pratik olarak kullanıyorum. Cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet ayrımına işaret edip toplumsal cinsiyet hiyerarşilerinin sürdürülmesini sağlayan, "ırkçılık" da, etnik ayrımlara işaret eden ve etnik düzenin sürdürülmesine hizmet eden bir ideoloji ve pratiktir. Cinsiyetçilik ile ırkçılığın her ikisi de fiziksel niteliklerden bahseder; biri biyolojik cinsiyeti, diğeri fiziksel görünümü (özellikle de esmerlik ve sarışınlık) vurgulayan oldukça eskimiş iki kavramdır. Son yıllarda yapılan toplumsal cinsiyet

çalışmaları kültürlere odaklanırken, “ırk” konusunda da aynı şey olmuştur (Solomos 1989; Anthias ve Yuval-Davis 1992). Artık herkes ırkın insanları belirli kategorilere sokmak için geçerli olmadığını kabul etmektedir. Boy, saç ve deri rengi kesin-tisiz bir yelpaze oluşturmaktadır. Bununla birlikte, ırkçılık kavramını bir kenara atmak mümkün değildir, çünkü ırkçı düşünceler ve pratikler birbirlerine benzeyen ama *kültürleri* bakımından farklı olan insanlara zarar vermeye devam etmektedir – “kültürel ırkçılık” (Balibar 1991; Rattansi 1994). Milliyetçilik, hatta devlet kurma gibi iddialı bir hedefi bulunan etno-milliyetçilik bile, ırkçılığa indirgenemez. Ancak etnomerkezcilik ile ırkçılık milliyetçilikle yakından ilintilidir. Ötekileri marjinalleştiren, söylemlerini bastıran etnomerkezcilik, imgelemdeki bir “halk”ın dünya görüşüne öncelik tanırken, ırkçılık da sınırlara işaret ederek kimin “o halkın” üyesi olduğu, kimin olmadığı duygusunu beslemektedir.

Siyasi bir strateji olarak Taksim

Tüm dünyada nüfuslar arasında çeşitli nedenlerle sınırlar çizilmiştir. Emperyalist güçler daha iyi yönetmek ya da kendi nüfuz sahalarını öteki sömürgecilerden ayırmak için halkları bölmeyi daha uygun bulmuşlardır. Aynı güçler bazen de (Hindistan ve Pakistan’da olduğu gibi) yönetimi devretmeden önce çatışma potansiyeli olan etnik grupları ayırırlar. Kıbrıs’ın bölünmesi ise tamamıyla 1950’lerde adanın denetimini terk etmeye hazırlanan İngilizlerin “böl ve bırak” stratejisidir. Ancak, izleyen bölümde ele alacağımız gibi, uluslararası çıkarlar Kıbrıs’a tek devlet altında bağımsızlık kazandırmıştır. Taksim bunun ardından, iktidar paylaşamadığı için gelmiştir.

Zorla ayırmanın nedeni her zaman “etnik” değildir, ama kendisini etnik açıdan türdeş gören bir nüfus içinde siyasi ve ideolojik rekabet yüzünden bölünmeler gündeme gelebilir. Kapitalist “Batı” ile komünist “Doğu” arasında 1945’ten sonra yaşanan kırk yıllık Soğuk Savaş, Kore’nin, Vietnam’ın ve Almanya’nın bölünmelerine neden olmuştur. Bu ayrımların ni-

hayet sona ermesi ise –Almanya’nın birleşmesi üzerine yapılan çalışmaların da gösterdiği gibi (Berdhal 1999)– kendine özgü çeşitli sorunlar yaratmaktadır. 1980’lerin sonunda komünist blokun siyasi birliği ve ekonomisi çöktüğünde, Soğuk Savaş sırasında konan tüm sınırlar bir daha tekrarlanmaması gereken suçlar kapsamında görülmeye başlanmıştır. Berlin Duvarı’nın yıkılması bölünmeye karşı halk isyanının zirvesidir. 1990’ların başında Birleşmiş Milletler’in ve diğer kuruluşların bu yeni duruma tepki vermeleri birkaç yıl almışsa da, artık silahlı çatışmalara karşı taksimi bir çözüm olarak sunmaktan vazgeçilmesi, “yenilenebilir barış” denilen yeni bir yöntemin denemesi gerektiği dile getirilmiştir (Kumar 1997a). İsrail-Filistin sorunuyla ilgili 1993 Oslo Uzlaşması ve İrlanda’daki 1998 Hayırlı Cuma Antlaşması eski bölünmelerin yeniden ele alınmasına olanak sağlayan, ortak alanların genişletilmesi için programlar başlatılmasına yönelik çözümler için bölge insanlarına sorumluluk veren yeni atılımlardır.

Bununla birlikte, daha 1990’lar bitmeden bazı uluslararası ilişkiler kuramcıları ve siyasetçiler bölünmenin meşru olduğunu yeniden öne sürmeye başlamışlardır. Yukardan ve dışardan gelen bu taksim yanlısı görüşler yaşanan bir dizi sarsıcı olaya verilen karşılıktır – etno-milliyetçi kimlik iddialarıyla tahakküm, özerklik ya da ayrılık yaratmak isteyen “Sırp” ve “Hutu” gibi bazı gruplar soykırım uygulamışlardır. Taksim yanlıları durumu “iki kötülükten daha az kötü olanı seçmek” şeklinde görürler: Onlara göre, belirli durumlarda eğer halklar birbirlerinden ayrılmazlarsa kitlesel katliamlar yaşanacaktır. Örneğin Chaim Kaufmann, taksim ilkesini desteklemekle kalmıyor, taksimin (İrlanda’da olduğu gibi) halkları birbirlerinden kendilerini savunacak şekilde yeteri kadar ayırmadıkları için başarısız olduğunu ileri sürüyor, etno-milliyetçi grupların titiz bir şekilde ayrı yerlere nakledilmelerine yönelik politikalar izlenmesi gerektiğini söylüyor. Ona göre, böyle yapılmadığında insanlar kendilerini güvende hissetmedikleri için ihtiyatlarını elden bırakmıyorlar; şiddetin yeniden başlayacağı korkusu barışı gölgeliyor (Kaufmann 1996; 1999). Daniel Byman ise Birleş-

miş Milletler ile Birleşik Devletler'i taksim seçeneğini dikkate almadıkları için şiddetle eleştiriyor: "Kitlese katliamlar sürdüğü halde, var olan sınırların korunmasında ne yazık ki ısrar edilmektedir" (Byman 1997: 29).

Taksimın çözüm olmadığını düşünenler de görüşlerini aynı hararetle savunuyorlar. Radha Kumar'a göre, "Taksim, Hindistan, Filistin ve İrlanda'da uzlaştırılmaz etnik grupları birbirlerinden ayırmak şöyle dursun, çok daha büyük bir şiddete ve kitlese göçe yol açmıştır" (Kumar 1997a: 24; ayrıca bkz. Butaia 2000). Ayrıca, taksimın demokratik olmayan yapılanmalar ürettiği, savaştan sonra ekonomilerin yeniden gelişmesini engellediği, uluslararası kuruluşları barışı korumak uğruna bitmek tükenmek bilmeyen çabalar içine soktuğu bilinmektedir (bkz. Lewis 1995; Woodward 1999).

Bu görüşlerin her ikisinde de Kıbrıs'a gönderme yapılmakta, örneğin Kaufmann, 1974'ten beri adada bir barış antlaşması yapılmadığı halde, "yalnızca" on iki öldürme olayının gündeme geldiğini, bunun da taksim ve nüfus mübadelesinin hayat kurtardığı iddiasının ispatı olduğunu söylemektedir. Ona göre, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti demokrasi açısından Doğu Akdeniz'deki komşularıyla karşılaştırıldığında "ortalamanın üstünde" bir konumdadır (Kaufmann 1999: 248). Oysa Kumar, "Ölü sayısının taksimden sonra azalmış olduğu söylenebilir, ancak Kıbrıs'ın bölünmüşlüğü hem BM gücünün varlığına dayanmaktadır, hem de adada her an çökmeye hazır, zorla ayakta tutulabilen bir denge söz konusudur" diyor (Kumar 1997b: 28).

Bu kitapta benim durduğum yer ise, ne birçok Kıbrıslı Türkün 1974'te duyumsadığı gibi, "tehlike altında bir azınlık olduğumuz için güvenliğimiz açısından adanın bölünmesi gerekliydi" şeklinde, ne de Yeşil Hat'tın çizilmesinin ve insanların evlerinden edilmelerinin insan haklarına aykırı olduğuna inanan ve Kıbrıslı Türklerin güvenliği ve gelişmesi için sınırın kalkması gerektiğini söyleyenlerle aynı. Benim amacım uluslararası ilişkiler kuramcılarının bölünmeyle ilgili tartışmalarında taraf tutmamı gerektirecek sonuçlara varmadan, yalnızca uzun

süreden beri yaşanan bir bölünmenin sonuçları hakkındaki bilgilere katkıda bulunmak ve karar mercilerinin elindeki verilere yenilerini eklemek: Yıllarca süren *apartheid* etnik ilişkileri nasıl etkilemiştir? Birbirinden uzaklaşmış ve gelişimleri bu kadar farklılaşmışken, iki halk taksim engelini nasıl aşıp tekrar ilişki kuracak? Kitapta, bir kez bölündükten sonra bu olguyu tersine çevirmenin ne kadar zor olduğunu kadınların gözlerinden göreceğiz. Taksim, yalnızca iki kesim arasında değil, iki kesim içinde de bölünmeler yaratmış, özellikle yeni kimlikleri benimseyenlerle reddedenler arasında farklar ortaya çıkmıştır. Kıbrıs, insanlar on yıllar boyunca birbirlerinden ayrı olarak yaşayınca neler olduğu ve yakın zamanda sınır açılıp da ilişkiler yeniden başladığında neler yaşadıkları konusunda dünyaya pek çok şey öğreten bir örnektir.

Fiziksel bölünme, zamanın durması gibi bir şeydir. Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar Hat'tı önce bir olasılık, ardından da bir gerçeklik olarak dayatmıştır. Elbette Hat bütün gelişmeleri engellememiş, yaşamın kimi yönleri sınırı aşmış geçmiştir. Gelecekte yeni bir rüzgârın esmesini beklemek üzere tellere takılmış, geride kalmış yaşantılar da olmuştur. Engellenmiş gelişmelerin önemli örneklerinden biri etnikleştirilmiş kimliklerdir –benlikler ve ötekiler– çünkü bunlar, bir anlamda fiziksel olmayan sınırlardır. Kitabın odağında yer alan örgütün kendisine Sınırı Aşan Eller gibi bir ad seçmiş olması bu nedenle anlamlıdır. SAE üyeleri iki ayrı “ad” ile sınıflandırılan insanlar arasındaki düşmanlık uçurumunu aşmaları gerektiğinin farkındaydılar. Ama bunu yapabilmek için, benzer çoğu projede olduğu gibi, gerçeklikle ilgili bir uçurumu da, atfedilen kimlikler ile bireylerin kendi benlikleriyle ilgili gerçek duyguları arasındaki uçurumun da aşılması gerekmekteydi. Daha önce, başka ülkelerde kadınlar tarafından bu mücadelenin nasıl yürütüldüğünü, bir ara yol bulmanın nasıl zor olduğunu göstermeye, bir yandan “adlar”ın önemine duyarlılık gösterirken, öte yandan bunları düz anlamlarıyla düşünmedeki tehlikelere, tuzaklara düşmenin ve başkalarını da bu tuzaklara çekmenin etkilerine dikkat çekmeye çalışmışım (Cockburn 1998).

Son zamanlarda, farklı kimliklerde olup da ırkçılığa, köktendinciliğe, milliyetçiliğe ve savaşa karşı olan grupların ittifak kurmasına çalışan çevrelerde, *çaprazlama politika* (transversal politics) kavramı kullanılmaya başlandı. Lynette Hunter ve ben bunu şöyle açıklamıştık:

Bu kavram, belli türde demokratik bir pratiğin, bir yandan kaba bir evrenselcilik yerine somut ortaklıklara odaklanan, diğer yandan da sabitleştirmeden farklılıkları öne çıkaran bir sürecin adlandırılmasına hizmet etmektedir. Çaprazlama politika, siyasileştirilmiş farklara işaret eden sınırları yaratıcı bir şekilde aşmak (ve yeniden çizmektir); aynılık dayatmaksızın empati kurmak, kökleri yok etmeden değişim sağlamak anlamına gelir. (Cockburn ve Hunter 1999: 88; ayrıca bkz. Yuval-Davis 1997)

Empatik süreç, çatışma halindeki kimliklerin ardındaki tarihin yeniden ele alınmasını ve adaletsizliklerin itiraf edilmesini içerir. Çaprazlama politikanın kimliklerden başka şeyleri de dikkate alması zorunludur. İktidarla ilişkili *konum* bunlardan biridir. Örneğin bir etnik düzende etnik farklar ile sosyo-ekonomik sınıflar çakışıyor, yani bir “taraf” görece servet veya otorite sahibi bir konumdan konuşuyor olabilir. Etnik grup içindeki veya etnik gruplar arasındaki konumları belirleyen yaş, cinsiyet ayrımı gibi diğer etkenler de bir iktidar kaynağı olabilir. Eğer bu farkların varlığı teslim edilmezse, kimlikler konusunda ne kadar dikkatli olunursa olunsun süreç bir noktadan sonra raydan çıkacaktır (Yuval Davis 1999). Ayrıca iktidara ilişkin konum ile kimlik bazen karmaşık bir şekilde üst üste biner, örneğin “etnik taraf”lardan biri, diğerini ekonomik olarak sömürüyor olabilir.

Esas olan paylaşılan değerler üzerine kurulmuş, zorlu farkları aşan bir ittifakın kurulmasıdır. Her türlü adlandırma grubu veya iktidar grubu içinde birbirine zıt siyasi görüşlere sahip üyeler bulunabilir. Bazıları otoriter, bazıları ise eşitlikten yanadır; tıpkı bazılarının solcu, diğerlerinin sağcı olabileceği gibi. Bazıları daha fazla birlikten yanadır, bazılarıysa daha fazla ay-

rılık peşindedir. Dolayısıyla belli bir etnik kimliğe sahip grupta herkes “öteki” ile ittifak kurmak taraftarı olmayacaktır. Bu durumda ittifak projelerinin kimleri kapsayacağı veya üyeleri konusunda ne kadar seçici olacağı kritik bir mesele haline gelir. Sınırı Aşan Eller içinde ortaya çıkan bu gibi değerlerle ilgili sorunları yedinci bölümde göreceğiz ve son bölümde esas olarak bunun üzerinde duracağız.

Uzlaşmaz gibi görünen farklara rağmen başarılı bir diyalog kurmanın başlıca gereği, katılımcıların gerçeğin çok yönlü olduğunu anlamalarıdır. Donna Haraway, her bilginin belirli bir konumdan doğduğuna, her sesin kendi doğrusunu konuştuğuna işaret eder ve “konumlanmış bilgiler” şeklinde bir kavram ortaya atar. Evrensel bir doğruyu dile getirdiği iddiasındaki her söylem taraflıdır –dünyanın beyaz erkek hâkim sınıfları bu iddiada bulunmaya özellikle yatkındır–, bu olgu ne kadar gizlenirse gizlensin, durum değişmez. İktidardakilerin doğrusu marjinalleştirilenlerin ve sessizleştirilenlerin doğrularından daha doğru değildir. Hatta muhtemelen daha az doğrudur, çünkü, Donna Haraway’ın de dediği gibi, “tanrı bakış açısı taşıma iddiası”, görmeyi sakatlayan bir reçetedir. Doğrularımızı, ancak bir araya getirdiğimizde ve tartışmaya soktuğumuzda daha güvenilir hale getiririz (Haraway 1991: 193). Ayrıca, değişim amaçlı bir ittifakta işbirliği, birleştirilmiş bilgilerden daha fazlasını, diyalogun biçimi ve amacında ortak bir görüş sahibi olmayı gerektirir. Bu da ancak *imgelemin* bir ürünü olabilir; imgelem de “konumlanmış” (Stoetzler ve Yuval-Davis 2002). Sekizinci bölümde göreceğimiz gibi, bugün Kıbrıs’taki, Sınırı Aşan Eller içinde ve öteki değişim yanlısı kurumlarda, önemli sorunlardan biri toplumsal değişimin hangi tavırlar benimsenerek (feminist? iki toplumlu? çokkültürlü?) hayal edildiğidir: Belli bir yerden baktığımızda nasıl bir gelecek görüyoruz – belki de nasıl bir gelecek kuracağız?

Kıbrıs’ı ikiye bölen Hat’tın Kıbrıslılar için ciddi önem taşıdığı çok açık. Bireysel geçişler için açılmış olması sınırın önemini azaltmamış, hatta daha da dramatikleştirmiştir. En kişisel düzeyde, Hat’tın hangi tarafında yaşıyor oldukları, insanların

benlik duygularının kaçamayacakları bir bileşeni olmuş. Dünyanın başka yerlerindeki Kıbrıslı topluluklara katılmak için bir uçağa atlayıp gidebilirler, ancak bu tam bir kaçış olmaya-
caktır, çünkü Hat Kıbrıslıların bulunduğu her yerde çeşitli bi-
çimlerde yaşamaktadır. Adanın ortasından geçen Hat, birbiri-
ne zıt iki etno-milliyetçi ataerkil devletin sınırını belirlemekte,
yüz binlerce insanın hayatını ve geleceğini farklı açılardan bi-
çimlendirmektedir. Küresel düzeyde ise, tıpkı Batı ve diğerleri
arasındaki perde gibi simgesel bir anlamı vardır.

2. Düşmanlığın ortaya çıkışı

Bağımsız Öğrenci Kalesi, Kıbrıs Üniversitesi'nde okuyan, siyasi partilerle ilişkisi olmayan ve Kıbrıs'ın Yunanlılığını vurgulayan bir öğrenci grubu. Eylemcilerinden Andri Andreou ve Efthymia Thrasyvoulou adlı iki genç kadınla tanıştım. Üyelerini nasıl seçtiklerini bana anlattılar. "Adanın kimliğini" anlayabilmek için "eğitim" ile, özellikle tarih eğitimiyle başlamak gerektiğine inandıklarını söylediler. Aslında haklılar, bütün milliyetçi politikaların ilk adımı tarihtir. Andri şunları söyledi:

Bir öğrenci yakın diye Kıbrıs'ın coğrafi olarak Türkiye'ye ait olduğunu düşünebilir. Oysa ada Yunanlı'dır, biz Yunanistan'a aitiz. Kültürümüzle, dilimizle, tarihimizle. Yunanlılar buraya MÖ 12. yüzyılda, barış içinde gelip yerleştiler. Hâlâ bu sürekliliği görebilirsiniz, dil bunun kanıtıdır. Sonraki fetihçiler dilimizi ve dinimizi değiştirmediler.

"Antik tarih" hiç ölmez, toprağın altında gömülü kalmaz. Çok eski zamanlarda ne olduğu ya da olmadığı üzerine anlatılar, "biz gerçekten kimiz" sorusuyla ilgili olduğundan, çoğunlukla dün olanlardan daha fazla siyasi anlam taşır.

Kıbrıs'ta Helenlik bağının güçlü ve özellikle Klasik Dönem'de (MÖ 475-325) Helen uygarlığının serpilmiş olması,

adanın kültürel zenginliğine önemli bir katkıda bulunmaktadı. Ancak Aka veya Miken uygarlıkları adadaki ilk uygarlıklar değildir. Kıbrıs'ta yerleşimin en azından MÖ 6000'lere dayandığı, Neolitik ve Bronz Çağ kültürlerinin geliştiği biliniyor; bu insanların da "Yunanlı" olmadıkları açık. Akalardan sonra miltattan önceki ilk bin yıl boyunca adaya Asurlular, Mısırlılar ve Persler gelmiş, hüküm sürmüşler. İzleyen iki bin yılda da Araplar, Fransız ve İngiliz Haçlıları, Lusignanlar, Cenevizliler ve Venedikliler adaya yerleşmişler. Oysa Efthymia ve Andri, diğer "Helenci" Kıbrıslırumlar gibi, MÖ 12. yüzyılda adaya gelen Yunan kültürünü öne çıkarmakta, "Kıbrıs'ın tıpkı Girit gibi Yunanistan'ın bir parçası" olduğunu söylemekte. Kendilerini Rum hissettiklerini eklemeleri de önemli, çünkü önceden de görmüş olduğumuz gibi, bu tutum günümüzde çok belirgin bir anlama geliyor: "Türk hissetmemek"

Rumluk, adanın Türk ve dolayısıyla Müslüman bir kimliğe sahip olduğu iddialarına karşı koymak için bu denli vurgulanıyor. Hatta Kıbrıslırumlar, çelişkiye düşme korkusu olmadan Kıbrıs'ın Müslümanlıktan çok önce –daha Muhammed bile doğmamışken– Hristiyan olduğunu iddia edebiliyorlar. Hristiyanlığın ilk yüz yılında Aziz Barnabas ile Aziz Paulus Kıbrıs'a İncil'i getirmişler, Kıbrıs kilisesi nihayetinde Bizans'taki Ortodoks Kilisesi'nin bağımsız bir kolu haline gelmiş (Stamatakis 1991). Yani yalnızca Peloponez'den gelen Hristiyanlık öncesi yerleşimciler dolayısıyla değil, Ortodoks Hristiyanlığı benimsedikleri için de, o zamanın Kıbrıslıları kendilerini "Yunan" olarak görmüşler. Ada, MS 12. yüzyılda Franklar tarafından ele geçirilinceye kadar Ortodoks kalmış, ondan sonraki 400 yıl boyunca birbirini izleyen batı Akdenizli, Romalı Katolik yönetimler Ortodoksluğu geri plana itmişler.

Kıbrıs'ın karmaşık tarihinde bir sonraki fetihçiler Osmanlılardır. 14. yüzyıl boyunca Asya steplerinden batıya göç eden Türkmenler, giderek Balkanlar'ı ve Anadolu'yu denetimleri altına almışlardır. Okul çağındaki bütün Kıbrıslı çocukların bildiği bir tarih olan 1571'de artık güçlü ve farklı kültürlerden oluşan bir imparatorluk haline gelmiş olan Osmanlılar Kıbrıs'ı

Venediklilerden alırlar (Goodwin 1999). Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında günümüzde mevcut olan gerginlik göz önüne alındığında şaşırtıcı olan, Ortodoks Hristiyanların, Katolik egemenliğinden kurtulacakları umuduyla başlarda Osmanlıları memnuniyetle karşılamış olmalarıdır. Osmanlılar adaya Anadolu'dan önemli bir nüfus aktarmışlarsa da, demografik bir çoğunluk sağlama peşinde oldukları söylenemez (Oberling 1982). Yunan yanlısı Bağımsız Öğrenci Kalesi üyelerine göre, Kıbrıslı Türkler bu sömürgeci Türklerin torunlarıdır, dolayısıyla da genetik ve kültürel olarak "Kıbrıslılar"dan farklıdırlar. Efthymia'ya göre, 300 yıl süren Osmanlı yönetimine rağmen, ne Rumlar ne de Türkler birbirlerini etkilemişler: "Biz Türk olmadık, onlar da Rum olmadı" Osmanlı İmparatorluğu'nun egemen olduğu yerlerde Hristiyanları, Yahudileri ve diğer dinleri kendi kültürel mekânlarında serbest bırakmış olduğu –millet sistemi uyguladığı– bilinmektedir.

Bu görüşler, kendilerini "Türkler" in bir alt kolu sayma eğilimindeki Türk yanlısı sağcı kuzey Kıbrıslılarca da onaylanır. Oysa, Türkçe konuşan Kıbrıslıları Türk olmaktan önce Kıbrıslı saymaktan yana olanlar, adadaki yerleşimcilerin bazılarının, tıpkı Bosna ve öteki Osmanlı İmparatorluğu topraklarında olduğu gibi, Osmanlı idaresinde ekonomik ve toplumsal açıdan yükselebilmek için İslâm'ı kabul etmiş olduklarını söylerler. Eğer bu doğruysa, bugünkü Kıbrıslı Türklerin çoğunun atası "Türk" olmadan önce "Kıbrıslı"ydı (veya hatta eğer eski Kıbrıslıların öyle olduğu söyleniyorsa "Yunan"dı).

Sınırı Aşan Eller üyesi ve Akdeniz anemisi hastası bir oğula sahip Bahire Korel, bu irsi hastalığı araştıranların çoğunun hastalığın hem Kıbrıslı Türklerde hem de Kıbrıslı Rumlarda görülmesinin, iki halkın aynı soydan geliyor olmasının bir kanıtı olabileceğine inandığını söyledi. Ne var ki, eğer politikaya genleri sokacaksak, Kıbrıslıların görünüş itibarıyla birbirlerinden çok farklı olduklarını, Finikeliler, Mısırlılar, Persler, Romalılar, Avrupalılar, Venedikliler ve İngilizlerin hepsinin bu gen havuzuna katkıda bulunmuş, kültürel yapıyı değiştirmiş olduklarını da eklememiz gerekir. Dolayısıyla, etnik aidiyetle-

rin hesaplanması ve adlandırılmasında, fiziksel görünüm, maddi kültür, dil ve din gibi, nüfus yapısını belirleyen etkenleri ayrı ayrı ve dikkatle ele almak durumundayız.

Tarih ve tarihöncesi, şimdiye kadar, tıpkı Andri ve Efthymia'nın öne sürdükleri gibi, bugün "etnisite" veya kültürel farklar dediğimiz unsurlar, göçler ve fetihler üzerinden anlatılmış, din ve dile kültürü belirleyen temel taşlar olarak bakılmıştır. Oysa tarih ve tarihöncesi toplumsal cinsiyet açısından da ele almak mümkün. Ve böyle baktığımızda, örneğin kadınların birer kadın olarak "Rum" veya "Türk" "olmak" konusunu pek de kutlanacak bir şey gibi görmeyeceklerini söyleyebiliriz. Andri ve Efthymia'nın Yunanlık iddialarını dayandırdıkları ve Batı'nın "klasik Yunan" saydığı milattan önce bin yılındaki Helen uygarlığı ataerkil bir düzendir. Bunu izleyen Bizans ve Avrupalı Hristiyan kavimlerin yönetimleri de daha az kadın düşmanı değillerdi. Bazı Kıbrıslı Türklerin "Kıbrıslı" kimliklerine meşruluk kazandırmak için sahip çıktıkları Osmanlı mirası da olağanüstü militarize, yayılmacı, çokeşli erkek egemenliğine dayalı bir sistemdi.

Ayrıca, milattan önce ikinci bin yılın ortalarına kadar, Girit'teki Minos uygarlığı döneminde, Anadolu'da (Çatalhöyük ve Hacılar'daki neolitik dönem kazılarının da gösterdiği gibi) ve Doğu Akdeniz'in başka yerlerinde binlerce yıl kadınlarla erkeklerin eşit olduğu bir uygarlığın hüküm sürdüğü bilinmektedir (Platon 1966; Mellaart 1975). Diane Bolger, mezar kazılarına dayanarak yaptığı bir araştırmada, Kıbrıs'ta milattan önce dördüncü binlerde köylerde yaşayan eşitlikçi ve akrabalığa dayalı çiftçi bir toplumun olduğu sonucuna varmaktadır. Üçüncü bin yıla gelindiğindeyse belli bir hiyerarşi ve bürokrasinin ortaya çıktığı soya dayalı bir toplum oluşmaya başlar. Bolger'e göre, ölü gömme uygulamalarındaki değişimler, doğum hızının arttığını, cinsiyete dayalı işbölümünün gelişmeye başladığını ve kadınların toplum içindeki statülerinin bu nedenle etkilendiğini göstermektedir (Bolger 2002). İkinci bin yılda Akaların Girit'e, Hititlerin de Anadolu'ya gelmeleriyle, bölgede onlardan önce hüküm süren tarım uygarlıklarının be-

reket tanrıçalarını eril gök ve savaş tanrılarıyla değiştiren savaşçı kültürler egemen olur (Hawkes 1968; Eisler 1987; Vassiliadou 1997). Andri ve Efthymia'nın sözünü ettiği MÖ 12. yüzyılda Kıbrıs'a Akaların yerleşmesini inceleyen arkeologlar, "Antik Yunan eril toplumuyla ilintili çeşitli 'maço' eylemlerin resmedildiği dönemin çömleklerinde, 'kahramanlık ruhu'nun yaygın bir şekilde işlendiğine" işaret ediyorlar (Bunimovitz ve Yasur-Landau 2002).

19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu çöküş dönemine girmiş, 1878'de Kıbrıs'ın idaresini İngiltere ele geçirmiş ve 1925'te ada bir İngiliz sömürgesi olmuştur. Bundan sonra yeni bir aşamaya geçilmiş, Doğu Akdeniz'deki bu ufak toprak parçası İngilizlerin ve ardından Kuzey Atlantik Pakti'nin (NA-TO) ve Amerika Birleşik Devletleri'nin güç oyunlarında değerli bir taş haline gelmiştir. Kıbrıs bu dönemde, artık modern birer ulus devlet olan Yunanistan ile Türkiye arasında sıcaklığını hep koruyan bir konudur. Bu noktada, "Türkler" ile "Rumlar" arasına çekilmiş sınırların ve ardından gelen zorunlu göçlerin Kıbrıs'ın bölünmesiyle başlamadığını hatırlamakta yarar var: 19. yüzyılda Yunanistan ile Türkiye farklı etnik grupların yaşadığı ülkelerdi. Türkiye'nin coğrafi sınırları küçülmüş, Yunanistan 1821'de Osmanlılardan bağımsızlığını kazanmak için mücadele başlatmıştır. Yunanistan'ın amacı "Megali İdea"yı gerçekleştirmek, yani "Rumların" yaşadığı, İstanbul da dahil, bütün toprakları sınırları içine alan bir ulus-devlet yaratmaktır. Nitekim, 20. yüzyılın başındaki yirmi yıl içinde savaşlar ve yapılan antlaşmalarla Yunanistan önemli bir toprağı ele geçirmiş, nüfusunu ikiye katlamıştır (Close 2002).

Popüler hafıza seçicidir. O zamanları yaşayanlar olayların yarısını, kendilerinin çektiklerini anımsarken, ötekilerin yaşadıklarını unutma eğilimindedirler. Elbette savaş sırasında her iki taraf da acı çeker. Birinci Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirmiş, 1920'deki Sevr Antlaşması ile İzmir, Doğu Trakya ve bazı adalar Türk yönetimine verilmiştir. Kemal Atatürk Türkiye'de laik bir cumhuriyet kurmak için çalışmaktadır; Yunanistan'a karşı askerî seferberlik başlatılır. Sa-

Yunanlıların 1821'de Osmanlılara karşı başlattıkları isyan günü, Güney Kıbrıs'ta ulusal bayram olarak kutlanıyor.

vaş sırasında ve sonrasında Türkiye'den 1.3 milyon Ortodoks Hristiyan göç etmek zorunda kalır. Yunanistan'da yaşayan yarım milyon Müslüman ise Türkiye'ye yerleşmeye zorlanır (Close 2002).

Bu olaylarla ilgili acı anılar hem Yunanistan'da hem de Türkiye'de tekrar tekrar anlatılmakta, Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türklerin kültürlerinde kök salmaya, korkularını belirlemeye ve bugünkü tepkilerini şekillendirmeye devam etmektedir. Özellikle kadınlar annelerinin ve anneannelerinin anlattığı hikâyeleri hiç unutmuyorlar, çünkü, tıpkı birkaç on yıl sonra Filistin ve Bosna'da da yaşandığı gibi, bu etnik temizlik de aslında günlük hayata, ev içlerine, kadınların alanına yapılmış bir saldırdır. Böyle olaylar sırasında şiddeti kullananlar erkeklerdir, düşman erkeklerin morallerini bozmak için "karşı tarafın" kadınlarının kirletilmesi, yani tecavüz silahı, yaygın biçimde kullanılır. İşte toplumsal cinsiyet ve etnikliği kesiştiren can alıcı nokta da budur.

Enosis, yani Kıbrıs'ı Yunanistan'la birleştirme projesi, Megali İdea'nın bir uzantısıdır. Adada yaşayan Kıbrıslı Rumların İngiliz idaresine karşı giriştikleri militan ajitasyon 1930'larda başlamış, 1955'te yoğunlaşmıştır. Lefkoşa'da bir dizi bombalama eylemi sağcı Albay Georgios Grivas önderliğindeki Kıbrıs Milli Muhafızlar Örgütü-EOKA tarafından çıkarılan şiddetli isyanın ilk adımı olmuştur. İsyân, adada o dönemde 30.000 askeri bulunan İngilizler tarafından sert bir şekilde bastırılır (Ehrlich 1974: 20). Kıbrıs'taki sömürgecilik karşıtı hareket, birçok bağımsızlık mücadelesinden iki açıdan farklıdır. Birincisi, EOKA'nın herhangi bir sol eğilimi yoktur. Hatta Ortodoks Kilisesi hareketin önderlerinden biridir; Rum komünist ve Marksistleri hareketin müttefikleri değil, hedef aldığı kişilerdir. İkincisi, bu harekette bağımsızlık hiçbir zaman amaçlanmamıştır. Yalnızca Rumların etno-milliyetçilikleri söz konusudur ve EOKA sadece İngilizlerin değil, Kıbrıslı Türklerin de adadan gitmesini istemiştir. Üstelik, bazı sömürgecilik karşıtı devrimlerde önemli bir unsur olan kadınlara özgürlük (Jayawardena 1986) gibi bir anlayışın EOKA ideolojisinde hiçbir yeri olmamıştır.

Öte yandan, Kıbrıslı Türkler de İngilizlerin terk etmelerinden sonra adanın Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olan Türkiye'ye verileceğini ümit etmişlerdir. Tıpkı *enosis*'in EOKA'sı gibi, Kıbrıslı Türk milliyetçilerinin de Kıbrıs'ın Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılmasını amaçlayan *taksim* hareketi vardır. 1957'de Volkan adlı silahlı bir grup bu amaca şiddet yoluyla ulaşmak için kurulmuştur. Sonradan bu oluşum Türk Mukavemet Teşkilatı'nın (TMT) bir kolu olacaktır (Hitchens 1997).

1950'lerde birçok ülke sömürgecilerinden kurtulmaktaydı; ancak Kıbrıs Avrupa'daydı ve Soğuk Savaş dönemi sürdüğü için Kıbrıs başka bir gözle görülüyordu. Sovyetler Birliği Akdeniz'e açılmak istiyor, NATO müttefikleri İngiltere ve ABD, Sovyetlerin komünist hareketin güçlü olduğu Yunanistan ile sınır komşusu Türkiye üzerindeki planlarından ürküyordu. Ayrıca Arap milliyetçiliğinin Batı'nın bölge petrolüne ulaşmasını engelleyeceği korkusu vardı. Kıbrıs, Akdeniz, Ortadoğu ve ötesindeki bölgeler için İngiliz üsler zincirinde önemli bir halkaydı. İngilizler Kıbrıs'ı ellerinde tutmalıydılar (O'Malley ve Craig 1999).

İngiliz stratejisi: Böl ve yönet

Kıbrıs'taki etnik ilişkilerin bugünkü durumunda İngilizlerin sorumluluk payı bulunmaktadır. Eskiden adada yaşayan iki toplum Kıbrıslı değil, "Rumlar" ve "Türkler" olarak adlandırılıyordu. Zenon Stavrinides'in de belirttiği gibi, bu toplumlar kendilerini aynı ülkenin "vatandaş"ı değil, "komşu" olarak görmekteydiler (Stavrinides 1976: 15). İngilizler de tek bir Kıbrıslı kimliği geliştirmek için uğraşmadılar; tam tersine, sömürgecilik stratejilerine uygun olarak, toplumsal konularda tüm yetkiyi Osmanlı dönemindeki gibi geleneksel toplum önderlerine verdiler. Böylece hem Türk ve Rum Kıbrıslılar arasındaki bölünmenin altı çizilmiş, hem de kadınların bağımlı konumları pekiştirilmiş oldu. Eğitim sistemi, kent meclisleri ve seçmen listeleri dinî çizgilere göre ayrıştırılmıştı. Bu yöntemlerle güçlendirilen farklı cemaat kimlikleri, sömürgecilik karşıtı mücadele sürecinde etnik-ulusal kimliklere dönüştü;

İngilizlere karşı olduğu kadar iki toplumun birbirine karşıtlığı üzerine de inşa edildi (Pollis 1979).

İngilizlerin, Rumların milliyetçi başkaldırısını bastırmak için Kıbrıslı Türkleri polis gücüne alması iki toplum arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş, İngiliz üniformaları giyen Kıbrıslı Türkler EOKA için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Kıbrıslı Rumlara güvenleri giderek azalan İngilizler, kamu işlerinde artık onlara yer vermiyorlardı; Kıbrıslı Rumlar da Kıbrıslı Türkleri işe almaktan kaçınmaya başlamışlardı. Psikolog Canan Öztoprak bu konuda şunları anlattı: Babası Kıbrıslı Rumları her gün bakır madenine götüren bir otobüsün sürücüsüymüş. 1950'lerin sonunda ortam gerginleşince işçiler Kıbrıslı bir Rum'un başlattığı yeni otobüs seferine geçmişler. İşsiz kalan baba İngiliz polisine katılmış: "O durumda geçimimizi başka nasıl sağlayabilirdi?" Bu, çok bilinen bir hikâyeye, "böl ve yönet", iktidarı bırakmak istemeyenlerin sıkça uygulamaya koydukları bir stratejidir. İngilizlerin o dönemde Kıbrıslı Türkleri yeğlemeleri kendi çıkarlarındaydı. Kıbrıslı Türklerin büyük bölümü böylece etnik çekişmelere dahil edilmiştir. Türkler, *enosis* projesi kendilerinin de katkısıyla bir kere yenilgiye uğratıldıktan sonra dünyanın Kıbrıs'ı Türkiye'ye vereceğine inanmışlar, İngilizlerin önceliğini, yani Rum milliyetçiliğini bastırma hedefini benimsemişlerdir (Hitchens 1997).

İngiliz yönetiminin son dönemlerinde Kıbrıs nüfusunun büyük bölümü köylerde yaşıyor, geleneksel aile değerleri kadınları baskı altında tutuyordu. Antropolog Peter Loizos, 1960'larda Kıbrıs'taki köy hayatını incelemiş, cinsiyet ayrımının belirgin olduğunu göstermiştir – o yıllara ait bilgilerin on yıl, hatta yüz yıl önceki durumla pek bir farklılık göstermediğini kolaylıkla varsayabiliriz. Cinsler arası sınır son derece keskindir. Kamuya açık alanlar ile köyün sokakları erkeklere aittir, kadınlar sokaklardan sorun yaratmadan gözleri yerde geçerler, erkekler kahvehanede, kadınlar evdedirler. "Kadınların yanında başka kadınlar, erkeklerin yanında başka erkekler bulunurdu." Evde kadınlar sofraya erkeklerle birlikte oturmaz, onlara hizmet ederlerdi. Loizos'un amcası ona, "Çogu şeyde Avrupalı olduğu-

muza inanıyoruz, ama namus açısından, yani kadınlarımız söz konusu olduğunda Ortadoğulu olmaktan mutluyuz” demiş (Loizos 1981: 28, 35). Türklerle Rumlar Kıbrıs’a özgü bazı âdetleri paylaşmaktaydılar. Bunlar arasında ortak yemekler, müzik ve dans, özellikle de, iki dilde de kullanılan ortak kelimeler sayılabilir. Bu nitelikler Kıbrıslıları Yunanistan’ın Rumlarından ve Türkiye’nin Türklerinden ayırmaktaydı. Elbette, iki toplumu birbirinden ayıran belirgin farklar da vardı. Kıbrıslı kadınlarsa, tüm diğer ataerkil toplumlarda olduğu gibi, etnik sınırları belirleyen gündelik hayata ait kültürel süreçlerde etkin biçimde rol oynuyorlardı (Yuval-Davis 1997).

Küçük bir seçkin kesim dışında, bu yıllarda Kıbrıslıların tümü yoksuldu. Şimdi kırklarının sonunda ve daha yukarı yaşlardaki kadınlar çocukluk dönemlerini şöyle anlatıyorlar: “Araba sahibi olmak çok özel bir şeydi. Buzdolabı, televizyon yoktu. Başka bir dünyaydı.” Ama bu elbette hepsinin eşit biçimde yoksul olduğu anlamına gelmiyor. Birkaç kadın dışında ücret ya da maaşla çalışan yoktu, kadınların ürettikleri mal ve hizmetler ev içinde kullanılıyor, harcamalar için gereken para için kocalarına ya da babalarına bağımlı yaşıyorlardı.

İngiliz idaresi, kırsal kesim geleneksel Kıbrıs ailelerinde süren ataerkil baskıları değiştirmek yönünde pek bir katkıda bulunmamış, Rum Ortodoks Kilisesi yetki ve nüfuzunu hiç kaybetmemiştir. Kilise, bakire çıkmadığı takdirde kocanın karısını boşamasını onaylıyordu – bu kanun 1979’a kadar yürürlükte kalmıştır (Pyrgos 1993). İlkokul eğitimi ne kızlar ne de oğlanlar için zorunlu olduğundan aileler kızlarından çok oğullarının okumasını yeğliyorlardı. 1911 yılında ilkokuldan mezun olan erkeklerin sayısı kızların iki katıydı. Erkeklerin okuma yazma oranı kadınlardan üç kat fazlaydı. 1946’da kadınların yalnızca %7’si tam gün çalışıyor, %13’ü ise yarı zamanlı işler yapıyordu (Kıbrıs Sosyal Araştırmalar Merkezi 1975). İngilizler zengin sınıflar ve kentler için belirli bir modernleşme sağlamışlar, sömürge kurumları eğitilmiş kadınlar için az da olsa iş imkânları sunmuştu. 80 yaşındaki Feyziye Hulusi Kıbrıs’ta görüştüğüm kadınların en yaşlısı. Kültürlü bir Kıbrıslı Türk aile-

nin iyi eğitimli kızı olarak, gençken İngiliz Enformasyon Büro-su'nda daktilo ve çevirmen olarak çalışmış. O dönemdeki kurallar gereğince 1942 yılında evlendiğinde kamu görevinden ayrılmış. Savaştan sonra evli kadınların kamudan dışlanmaları kuralı hem sömürgelerde hem de İngiltere'de bir ölçüde gevşediği için, Feyziye'nin uzun bir çalışma hayatı olmuş. Son olarak çalıştığı Kıbrıs Haber Servisi'ndeyken EOKA saldırıları sırasında atılan bir bombada neredeyse hayatını kaybedecekmiş; "İngiliz uşağı" bir Kıbrıslı Türk olduğu için özellikle kendisine saldırdıklarını söylüyor.

İki toplum arasındaki kültür ayrılığına rağmen, 1955 yılında adada silahlı çatışmalar başlayınca kendilerini karşıt taraflarda bulan çoğu sıradan Kıbrıslı çok şaşırmış. Görüşme yaptığım kuzeyli kadınların büyük bölümü o günlerde Kıbrıs'ın güneyinde yaşadıklarını, adanın çeşitli yerlerinde dağınık bir şekilde oturduklarını ve Kıbrıslı rumlarla iç içe bulunduklarını söyledi. Küçük birer kızken anne ve babalarının geceleri EOKA teröristlerinin saldırılarına karşı kapılarına nasıl barikatlar kurduklarını hatırlıyorlar. Kadınların "en eski anılarım" diye anlattıkları şeyler dört beş yaşlarındayken yaşadıkları ve hafızalarından hiçbir zaman silinmeyecek bu tür sarsıcı olaylar. Canan Öztoprak ilkokuldayken okuldan eve yürürüyerek gelirmiş. Yaşadığı bir dehşet gününü şöyle anımsıyor: Henüz eve ulaşmamışken sokağa çıkma yasağını bildiren sirenler çılmaya başlamış, askerî bir araç yüksek sesle anons yaparak yaklaşıyormuş. Ağlamaya, annesi onu içeriye alsın diye kapıyı yumruklamaya başlamış. "Belki bu yalnızca iki dakika sürdü, ama benim için bir ömür uzunluğundaydı" diyor.

Kıbrıslı rumlar da, çoğunlukta olmalarına rağmen, korkmuşlar. İngilizler isyanla ilgisi olabileceği varsayımıyla her Rum'dan kuşkulandırmış. Arianna Economou gibi ailesi solcu olanlar iki ateş arasında kalmış. Arianna, anneannesiyle dışarda olduğu bir gün EOKA tarafından kışkırtılan bir ayaklanmayı bastırırken İngiliz güçlerinin attığı göz yaşartıcı bombaya maruz kalışlarını, İngilizlerin silah aramak için evlerine baskın yapışlarını, dolap ve çekmeceleri yağma edişlerini ha-

tırılıyor. EOKA'cı aşırı grupların "hain" solcuların kökünün kazınması için giriştiği saldırılar, evlerin kapılarını kırmaları, televizyonları devirmeleri ve öteki eşyalara (Arianna'nın hatırladığı kadarıyla hulohuplara bile) el koymaları da İngilizler kadar yergiyile anımsıyor. Korku salan diğer bir örgüt de TMT'dir. Kıbrıslırum kadınlar, o güne kadar komşu ve dost bilip güvendikleri birçok Kıbrıslıtürkün yeraltına geçip silahlanmış olduğunu öğrendiklerinde inanamadıklarını söylediler.

İngiliz sömürgeciler hangi etnik gruptan olursa olsun tüm Kıbrıslılara saygısızlık etmiştir. Lawrence Durrell, bir 19. yüzyıl yazarının ağzından İngilizlerin kibirli tutumlarını anlatır. W. Hepwort Dixon *British Cyprus* (1887) adlı kitabında Kıbrıs halkını şöyle tanımlamaktadır:

Tembel, dikkatsiz ve taklitçi bir halk, ne Türk ateşinin bir kıvılcımı, ne de Yunan zevkinin bir kırıntısı var. Ne beden güzelliği, ne de estetik duygusu var – ne bireysel beğeni, ne köken onuru. Ne büyük emellere, ne pratik el becerisine sahip-ler; karındanayaklılar gibi, az gelişmiş yaratıklar gibi, hayata yapışarak yaşıyorlar; yalnızca güneşin ve denizin keyfini sürüyorlar; insanlığın soylu ırklarını yerinden etmiş fırtınalara karşı tıpkı basit hayvanlar gibi ancak yerlere yapışarak direniyorlar. (Durrell 1957: 176)

Belki de bu (umalım) aşırı uçtan bir örnek, ama buna benzer incitici İngiliz kibirliliği 1950'lere kadar sürmüş, hem Kıbrıslırumların hem de Kıbrıslıtürklerin özsayıgılarını zedelemiştir (özellikle de erillikleri aşağılanan erkeklerinkini). Ancak birleşmelerini sağlamamıştır. Günümüzde, komşularına karşı baskıcı gücün tarafında yer almakla yanlış yaptıklarını, özgürlük mücadelesi veren Kıbrıslırumlarla birleşmiş olmaları gerektiğini düşünen çok sayıda Kıbrıslıtürk var. Ne var ki, öyle yapmış olsalardı bile, onları EOKA'nın ikinci projesinden, yani bir önceki yöneticilerin, Osmanlıların halkına karşı girişecekleri bir kıyımdan koruyamayacaktı. Çünkü EOKA'nın savaşı, sömürgecilik karşıtı bir mücadele olmakla birlikte, milliyetçi ve ırkçı bir savaşı.

Bağımsızlık: Talep edilmemiş armağan

Bu geç-sömürgeci kargaşanın sürdüğü beş kısa yılın ardından Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından millileştirilmesi ve İngilizlerin buna karşı giriştikleri başarısız askerî harekât, İngiltere-ABD ilişkilerini bozar. İngiltere'nin Ortadoğu siyasetindeki ağırlığı giderek azalır, ABD Kıbrıs konusunda en etkili ülke konumuna yükselir. Dünya kamuoyu da artık sömürgeciliğin son bulmasından yanadır. Ancak, Doğu Akdeniz'in önemi büyük bu köşesinde bulunan askerî üsler, her ne pahasına olursa olsun, NATO'nun Sovyetlerce kuşatılmasını önlemek için korunmalıdır. Ayrıca Ortadoğu'nun petrol yataklarından gelen enerji kaynağı Batı için yaşamsal önemdedir. ABD ile İngiltere arasında bu konularda bir anlaşmazlık söz konusu değildir (O'Malley ve Craig 1999).

NATO'nun çıkarlarını korumak için, adanın bölünmesi de dahil, çeşitli politik olasılıkların ele alındığı bir dizi karmaşık diplomatik girişim bu olayları izler. Kıbrıs sorununda ve başka konularda Yunanistan ile Türkiye arasındaki rekabet, "örgütün savunma gücünü azaltan, kanayan bir yara" gibi görülür (Ehrlich 1974: 35). İngiltere, maliyeti çok yüksek bu sömürgesinde istikrarı sağlamak ve Batı'nın gereksindiği üsleri güven altında bulundurmak için nasıl bir strateji güdecektir? Kıbrıs Rumlarının önderi Başpiskopos Makarios İngilizlerin yolladığı sürgünden ABD girişimleri sayesinde adaya dönmüştür. 1959'da Yunanistan ve Türkiye başbakanları, İngiliz ve ABD hükümetlerinin gözetiminde Londra ve Zürih'te yapılan konferanslarda izleyen yıl Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlayacak bir dizi antlaşmaya imza atarlar.

Bu antlaşmalara göre, İngilizler adanın 99 mil karelik bir bölümüne askerî üs kurarak süresiz sahip olacak, 950 Rum, 650 türk askerden oluşan bir garnizon bulunmasına izin verilecektir. Bağımsızlık görüşmeleri Kıbrıs'ı bekleyen *enosis* ve *taksim* tehlikeleri arasında bir denge gözeterek sürdürülmüştür. İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a garantör ülke statüsü tanınır, antlaşmanın bozulmasını önlemek için gerekirse eyle-

me geçmekle yükümlü kılınırlar. Bu çözüme ulaşılması için ABD perde arkasında çok çalışmıştır. Başpiskopos Makarios antlaşmayı istemeyerek imzalar. Kıbrıs halkı ise yöneticilerinin yaptığı yeni antlaşmalarda hiç taraf sayılmamıştır. Herhangi bir referandum yapılmaz (Joseph 1997). Yapılsaydı bile o zamanlar kadınların oy kullanma hakları yoktur.

Böylece Kıbrıs, İngiliz Milletler Topluluğu'nun bağımsızlıklarını kazanmış öteki eski İngiliz sömürgeleri gibi, üniter bir ulus devlet olmuştur. Sınırlarını belirleyen çizgi esas olarak kıyı sahilleridir. Ancak, Kıbrıslılara sunulan bu sistemin çok zor işlediği zamanla ortaya çıkar. Birliğin maliyeti, giderek kurumsallaşan iki toplumluluk olur. Kıbrıslırumlarla Kıbrıslıtürklerin birbirlerinden farklı çıkarları vardır ve bu çıkarlar yeni yapının her alanında işleyen "etnik" ilkeler sayesinde korunmaktadır. Rum seçmenlerce seçilecek bir Rum cumhurbaşkanı ve Türk seçmenlerce seçilecek bir Türk cumhurbaşkanı yardımcısı öngörülmektedir. Bakanlar kurulu yedi Rum, üç Türk üyeden oluşacak, bunlar cumhurbaşkanı ve yardımcısı tarafından seçilecek, kurul üyeleri belirli durumlarda karşı tarafça veto edilebilecektir. İki yasama organı din, eğitim, kültür, özel hukuk ve medeni kanun çerçevesinde iki toplumca ayrı ayrı seçilip yetkilendirilecek, kentlerin iki ayrı belediye başkanı olacaktır (Joseph 1997).

İki topluma eşitlik tanınmış, anayasal temsil kotaları getirilmiş ve "iki toplumluluğun doğal sonucu olarak, Kıbrıslıtürklerle devlet kurumlarında nüfustaki oranlarından daha yüksek oranda temsil hakkı tanınmıştır" (Dodd 1993a: 5). Örneğin kamu hizmetlerinde ve polis gücünde Kıbrıslırumların oranı %70, orduda %60'tır, oysa Rumlar nüfusun %77'sini oluşturmaktadır. Nitekim daha sonra bu orantısızlık Kıbrıslırumları kızdıran konulardan biri olacaktır. Belki Kıbrıslıtürklerle Kıbrıslırumlar arasındaki anlaşmazlıkları giderecek daha iyi bir yapılanma olabilirdi, ancak, bu ikili yapının bile adada yaşayan daha binlerce "öteki"yi –Marunileri, Ermenileri, Latinleri ve Romanları– hiç hesaba katmadığı dikkatlerden kaçmamalıdır. Yurttaşlık ve oy kullanma haklarına sahip olabilmek için

sunulan iki kimlikten birini seçmek zorunludur (Sirmen 1979). Tam otuz beş yıl sonra, Bosna'nın savaş ertesinde bölünmesinde de benzer bir model öngörülmüş, farklı gruplardan insanlara dışlayıcı ve indirgemeci biçimde etnik temelli yurttaşlık hakkı tanınmıştır.

Yapılan bu önemli değişikliklerden kadınlar çok az yarar sağlayabilmişlerdir. Değindiğimiz gibi, Kıbrıs'taki *enosis* ve *taksim* hareketlerinin ikisi de, anavatanla birleşmeyi amaçlayan gerici hareketlerdir, dolayısıyla hiç de özgürleştirici bir yanları yoktur. Bütün etnik milliyetçiliklerde olduğu gibi, her ikisinin de ideolojisi toplumsal cinsiyet açısından ataerkildir (Yuval-Davis 1997). Myria Vassiliadou'nun da söylediği gibi, "1950'lerde Kıbrıs'ta yaşanan savaş erkeklerce başlatılmış, onlar tarafından idare edilmiş ve yürütülmüştür. Ataerkil bir adada verilen ataerkil bir mücadeledir" (Vassiliadou 2002: 459). Elbette çok sayıda kadın savaşçıları destekleyip yardım etmiştir, ancak hiçbiri eline silah almamıştır.

Bağımsızlıktan sonra Kıbrıs anayasası kadınlara yalnızca seçme ve seçilme hakkı tanımıştır (Pyrgos 1993). Anayasayı hazırlamak için müzakereleri yapan liderler ve anayasadan çıkar sağlayanlar erkeklerdir, dolayısıyla toplumsal cinsiyet konusu hiç ele alınmamıştır. Bütün dikkatler iki etnik grubun adil bir şekilde temsil edilmesi üzerinde toplanmış, yürütme ve yasama organlarında kadınların temsil edilmesini sağlamak üzere hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Medeni, aile ve özel hukuk konuları, evlenme ve boşanmayla ilgili tüm yasalar, sömürge dönemindeki gibi geleneksel toplum yapılarının eline bırakılmış, kadınlar üzerindeki ataerkil denetim pekiştirilmiştir. Eğer sömürge karşıtı mücadelenin sonunda Kıbrıs'ta demilitarizasyon yaşansaydı, kadınlar açık veya gizli, sürekli bir erkek şiddeti altında yaşamaktan bir ölçüde kurtulabilirlerdi. Ancak, değindiğimiz gibi, yeni dönemde adada büyük bir İngiliz silahlı gücünün varlığı devam edecektir. Anayasayı hazırlayanlar adada paramiliter güçlerin önemini azalttıklarını sanırlarken, iki yeni ordunun –Yunan ve Türk– varlığını meşrulaştırmışlardır.

İktidarın paylaşılacağını öngören anayasa, Kıbrıslırumlarla Kıbrıslıtürkleri uzun süre bir arada tutmaya yetmemiştir. 1963 yılında Cumhurbaşkanı Makarios Türklerin bazı siyasi kararlarda veto etme haklarını kullanmalarını bahane ederek, Kıbrıs'ta üniter bir devlet kurmak amacıyla Türklerin tam katılımcı değil, etnik bir azınlık olarak temsil edilecekleri yeni düzenlemeler getiren bir dizi anayasa değişikliği önerisinde bulunur (Ehrlich 1974). Türkiye'nin bu girişime tepkisi büyük olur, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük öneriyi reddeder. Lefkoşa ve diğer kentlerde TMT ile resmi ve resmi olmayan Rum kuvvetler arasında şiddetli çatışmalar başlar. TMT, aralarında Türk subayların da olduğu 5000 erkekten oluşmaktadır, başında da Bozkurt olarak tanınan Kemal Coşkun vardır. Ancak, Rum kuvvetleri sayıca Türklerden çok daha üstündür. Türkiye güney sahillerine asker yığar, gemi ve uçak getirir. Kıbrıslırumlar, denizle bağlarını kesmek için adanın kuzey kıyılarında yaşayan Türklere saldırırlar. Türk hava kuvvetleri de yöredeki Rum bölgelerini bombalar (Patrick 1976).

Bunun ardından birkaç ay boyunca yaşanan çatışmalarda 364 Kıbrıslıtürk, 174 de Rum öldürölür (Oberling 1982). Kendilerini savunmasız hisseden 20.000 kadar Türk evlerini ve mallarını terk ederek akrabalarının yaşadığı yerlere göç eder. Lefkoşa bölünür. Makarios'un Birleşmiş Milletler'e başvurması üzerine Güvenlik Konseyi bir arabulucu ile 6.500 kişilik BM barış gücünü adaya göndermeye karar verir. Savaşanların, ölenlerin ve yaralananların hemen hemen hepsi yine erkektir. Kadınlarsa kaçışları, kayıpları ve cinsel saldırıları yaşamışlardır.

1960'ların ortaları zorlu yıllardır. Makarios'un önerdiği anayasa değişikliklerini kabul etmeyen Kıbrıslıtürkler parlamentodan dışlanırlar; onlar da karşılık olarak, her türlü işbirliğini bir yana bırakır, belediyelerde kendi yönetimlerini kurarlar. İki taraf da birbirini suçlar (Dodd 1998). Toplumsal ayrım giderek artar. 1890'da 629 Kıbrıs köyünün 515'inde hem Rumca hem de Türkçe konuşulan mahalleler bulunurken, 1960'ta bu sayı 114'e düşer. 1974'te bu köyler de boşaltılmış, Türklerin

%60'ı kendi yönetimlerindeki 39 yörede toplu halde yaşamaya başlamışlardır (Brewin 2000). Rum yönetiminin uyguladığı ekonomik baskılar ve işten çıkarmalar yüzünden Türkler giderek yoksullaşır – Rum işverenler Türk çalışanları işten atar, çoğu Türk de onlarla çalışmak üzere seyahat etmeyi tehlikeli bulur (Patrick 1976). Emniyet ve kamu hizmetleri fiilen Rum örgütlerin denetimindedir. Anayasaya aykırı olduğu halde, uluslararası toplum Rum yönetimini meşru kabul eder – bu duruma Türkler tarafından şiddetle karşı çıkılmıştır (Dodd 1993a).

1963 ile 1967 yılları arasında Kıbrıs Rum toplumu kendi içinde çekişmektedir; bir tarafta gerekirse şiddet kullanmaktan çekinmeyen *enosis* peşindekiler, diğer tarafta ise kazanılmış bağımsızlıktan yana olanlar vardır (Patrick 1976). 21 Nisan 1967'de bir grup albay Atina'da yönetime el koyar, Yunanistan'da askeri diktatörlük kurulur. O tarihte hem Kıbrıs'taki Yunan ordusunun, hem de Kıbrıs Milli Muhafızları'nın komutanı olan Georgios Grivas, güneydeki iki Türk köyüne saldırır, çok sayıda insan ölür ve yaralanır. Türkiye ile Yunanistan arasında çıkmak üzere olan bir savaş ABD'nin girişimleriyle son anda önlenir. Türkiye'yi yatıştırmak için bazı Yunan birlikleri adadan çekilir (Hitchens 1997). Kıbrıs Türkleri bu olaydan sonra Türkiye'nin yardımıyla kendi Geçici Kıbrıs Türk Yönetimi'ni kurarlar.

1970'lerin başında, Makarios Kıbrıslı Türklerle ilişkileri düzeltme girişiminde bulununca milliyetçilerin tepkisini çeker. EOKA, Yunan cuntasının desteğiyle "EOKA-B" olarak yeniden doğar. Aşırı uçlar saldırıya geçerler; Cumhurbaşkanı Makarios ile yönetimine, solcu Kıbrıslı rumlara ve Kıbrıslı Türklere karşı şiddet uygulamaya başlarlar. 15 Temmuz 1974'te yapılan darbede Makarios canını zor kurtarır ve adayı terk eder. Bu faşist darbe girişimi birkaç gün içinde başarısızlığa uğrar ve Yunanistan'daki "albaylar" cuntası da devrilir, artık sabrı kalmayan Türkiye birliklerini Kıbrıs'a çıkarır – geleceği şekillendiren bu travmatik olayı üçüncü bölümde tekrar ele alacağım.

Uzaklaşma: Karşılıklı suçlamalar

1960'larla 1970'lerin ilk yıllarında meydana gelen bu olaylara ilişkin geriye dönük karşılıklı suçlamalar, günümüzde Kıbrıslı-rumlarla KıbrıslıTürkler arasında yaşanan gerilimin nedenlerinden biridir. Tümü olmasa da çoğu KıbrıslıTürk, saldırgan ve baskıcı davrandığı, 1960 anayasasının güç paylaşımına ilişkin hükümlerini ihlal ettiği, kendilerini yurttaşlık hakları sınırlı, devletsiz kişilere indirgeyip göç etmeye zorladığı için Kıbrıs Rum yönetimini suçlamaktadır. Rumların Türklere saldırımlarına izin verdiği, güvenlikleri için belirli yerlerde toplanmaya, on bir yıl boyunca adanın çok küçük bir bölümünde, askerlerin bulunduğu kontrol noktalarıyla birbirlerinden kopmuş halde, kendi köylerinde, mahallelerinde hapis hayatı sürdürmelerine neden olduğu için de Kıbrıs Rum kesimi suçlanmaktadır. Türkler, en çok da, adaya faşist Yunan cuntasının etkisinin sızmasını önlemekte çok geç kalmış olması yüzünden Makarios'u ve onu destekleyenleri suçlamaktadırlar (Hitchens 1997: 73).

Buna karşılık, tümü olmasa da Kıbrıslırumların çoğu da, Türk yönetimini KıbrıslıTürklerin talihsizliği olarak değerlendirmekte, daha sonra meydana gelen felaketlerin baş sorumlusu olarak Kıbrıs Türk kesimini görmekteler. Onlara göre KıbrıslıTürk siyasetçiler 1960'tan sonra mantıksız bir şekilde veto güçlerini kullanmışlar, anayasayı işlemez hale getirmişler, Rumları tek başına idare etmek zorunda bırakmışlar, fiilen ayrı bir devlet kurmuş gibi davranmışlardır. Günümüz Rum politikacılarından Antigoni Papadopoulou, yaptığım görüşmede bana, "eğer azınlık çoğunluktan daha fazla hakka sahip olursa demokrasi ne hale gelir? Demokrasilerde her insanın bir oyu vardır, yani çoğunluk yönetir", şeklinde bir açıklama yaptı. Rumlar, Kıbrıs Türk yönetiminin *taksim*'e hazırlık olsun diye Türkleri belirli bölgelere kendilerinin sürmüş olduğunu da söylüyorlar. Kıbrıs Türk liderleri bu iddiayı reddediyorlar (Patrick 1976).

Hem kuzeyde hem de güneyde, bu karşılıklı etnik suçlama oyununa katılmayı reddeden, asıl suçu "anavatanlar"a yüklemeyi yeğleyen pek çok Kıbrıslı da var. Onlara göre, Yunanistan

ile Türkiye Kıbrıs'ı kendi uzun erimli çatışmalarında piyon olarak kullanmışlar, adanın tümünü olmasa da yarısını denetim altında bulundurma arayışında olmuşlardır. 1964'te Yunanistan Kıbrıs'a anayasanın izin verdiğinin on katı, yani 10.000 asker yollamış, ardından da 1967'de EOKA-B ile işbirliği yapacak 8.000 asker daha göndermiştir. 1974'teki darbeye kullanılan tanklar Yunan komutanların emrindeki Yunan tanklarıdır (Hitchens 1997: 84). Kıbrıslılar elbette, adadaki gelişmeleri denetim altında tutmak için Türkiye'nin yıllarca giriştiği çeşitli hamleleri, Kıbrıs'ın kuzey sahillerinden yalnızca 40 millik bir uzaklıkta bulunan liman ve havaalanlarını ve Yunanistan'ınkinin çok üzerindeki ordu kapasitesini ve dönem dönem Kıbrıs üzerinde tehditkâr dalışlar yapan Türk uçaklarını da unutmuyorlar.

Bütün bunların ötesinde, görüştüğüm Kıbrıslıların tümü, ülkelerinin içinde bulunduğu kötü durumundan asıl öteki büyük ülkeleri sorumlu tutmaktalar. İngiltere, kendisinin hazırladığı anayasayla üstlendiği Kıbrıs garantörlüğü görevini yerine getirmemekle suçlanmaktadır. Sömürgeci güç, her şeyden önce, gelecekte kurulması düşünülen bir birlik için gerekli olan altyapıyı hazırlamamıştır; öyle ki, İngiliz idaresi son bulunduğu halde Kıbrıslırum ve Kıbrıslıtürk çocuklar uzun yıllar ayrı okullarda, farklı dillerde ve Yunanistan ile Türkiye'den getirilen kitaplarla eğitmeye devam edilmiştir. "Yanlı" gruptan biriyle evlenmek isteyenler için hiçbir düzenleme yapılmamıştır. Toplumsal hayatta çok az şey paylaşılmaktadır. Giderek belirginleşen bu etno-politik bölünmede Kıbrıslıları bir arada tutan tek şey (pek çok kişi bana arkadaşlıkların bütün sorunları aşarak sürdürülebildiğini anlattı), Kıbrıslıların bireysel becerileri ve özellikleridir.

ABD, adadaki olumsuz etkisi yüzünden hem güney hem de kuzey Kıbrıslılarca sert bir şekilde suçlanan bir diğer ülkedir. ABD Yunanistan'daki diktatörlüğü perde arkasında desteklemiş, cunta da buna karşılık olarak limanlarını kullanımlarına açmış, Richard Nixon'un seçim kampanyasına malî katkıda bulunmuştur. Makarios'un başka bir Fidel Castro'ya dönüşme-

sinden, adanın Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'e uzanan ayağı olacağından korkan ABD, darbecilerin Kıbrıs'ta at oynatmasına izin vermiştir. Darbeciler başarısız olunca, stratejisini değiştirmiş, oyuna Türkiye kartını sürmüştür. ABD uzun süre *taksim* fikriyle oynamış, Hat nihayet somutlaştığında, ABD'li politikacıların zihinlerinde zaten var olan tel örgüler de çekilmiştir (Hitchens 1997: 57). Kendi çıkarlarını gözetmek için Türkiye'nin iplerini hep kısa tutmuş olan ABD, 1974'e gelindiğinde artık Türk ordusunun Kıbrıs'ı işgal etmesinin kendisinin ve NATO'nun yararına olacağına ikna olmuştur (Hitchens 1997; O'Malley ve Craig 1999). Bu, adanın uzun geçmişinde belirleyici öneme sahip tarihî bir andır, öyle ki, Adamantia Pollis'in de vurguladığı gibi, "Kıbrıs"ın en derindeki sorunlarının bile asıl sebebinin bu dış müdahale olduğu söylenebilir' (Pollis 1979: 119).

Silah sesleriyle büyümüş çocuklar

1960'lardaki karışık yıllarda kadınlar ne yapmışlardı? Kaynaklarda onların bu yeniden şekillenme yıllarıyla ilgili düşünceleri hakkında pek az şey yazılı. Referans verdiğim siyasi tarih kitaplarının, biri hariç, tümü erkeklerce yazılmış eserler, tek kadın yazar da yaşananları anlatırken toplumsal cinsiyet farklılığına önem vermemiş. Adada yaşayan iki etnik grup arasındaki bölünmenin başladığı, giderek derinleştiği, kültürlerin çıkar gruplarına, çıkar gruplarının düşmanlara dönüştüğü bağımsızlık sonrası bu döneme ait anıları hâlâ canlı olan, yaşları şimdi kırk ile altmış arasında değişen kadınlar var. Görüşme yaptığım kadınların anlattıkları her şey çok etkileyiciydi – çünkü hepsi çocukluklarına ait. Bugün hatırladıkları, yaşlandıkça unutulmuş anıların tersine, zaman içinde süzülüp bugüne gelmeyi başaran o döneme ilişkin acı ve korku dolu anlar. Kadınların birçoğu, o zamanlar ailelerinin küçükleri korumak için olan biten hakkında çok az konuştuklarını söyledi. Elbette tümü, çocukken, 1963 yılındaki silah seslerini ve patlamaları duymuş, alınan önlemleri görmüş, sokağa çıkma yasaklarını

yaşamıştı; yalnızca olanları anlamalarını sağlayacak bilgileri edinememişlerdi. O zamanın Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum çocuklarının tümünün rüyalarını “Rumlar seni kaçıracak” / “Türkler seni kaçıracak” diyen gulyabaniler doldurmaktaymış. Ayşe Hasan şöyle anlatıyor: “Kendimizi güvende hissetmiyorduk, Rumlardan korkuyorduk. Çünkü her an kapıya dayanıp annemizi, babamızı öldürebilirlerdi” Düşmanın yüzünü tanıyorlardı. Tıpkı diğer çocuklar gibi Ayşe de bazı komşularının, hatta yoldan geçenlerin “onlar” olduğunu biliyordu. “Hiç kimseye güvenmiyorduk” diyor.

Güven ve güvensizlik duyguları çevrelerindeki yetişkinlerin tutumuna ve ruh haline göre değişiyor, ailelerinden, büyükanne ve babalarından, öğretmenlerinden etkileniyorlarmış. Her iki etnik gruptan kadınların geçmişle ilgili anlattıkları, ailelerinin siyasi bölünmeye karşı verdikleri tepkilere göre fark gösteriyor. Bazıları, “öteki” gruptan iş arkadaşları olup da onlarla iyi ilişkiler kurmuş babalarının etkisinden söz ettiler. Aileler toplumsal yelpazenin hangi ucunda yer alırlarsa alsınlar bu etki aynı. Aydın ve meslek sahibi olan babalar etnisitenin ötesinde bir derinlik ve modernliğe sahiplerken, yoksul köylü kadınlar bu olguyu şu sözlerle açıklamakla yetindiler: “Sulama kanallarını ortak kullanıyorduk. Limonları birlikte toplardık.” Ötekilerle günlük normal ilişkilerini sürdüren herkes, giderek artan bölünmeyi kabul etmiyor, her iki kesimde de “iyi” ve “kötü” insanların olduğunu söylüyormuş.

Aileleri Rum milliyetçisi olan Kıbrıslı Rum çocuklar, Yunan askerlerinin kışla ve depolarında dalgalanan mavi-beyaz Yunan bayrağını ve EOKA'nın silahlı adamlarını birer güven kaynağı olarak görmüşler. Solcu ailelerin çocuklarıysa Kıbrıslı Türkleri düşman olarak adlandırmıyor, onların nüfusu kendilerinden kalabalık ve güçlü “anavatan”ları tarafından yönlendirilmiş olduklarını düşünüyorlarmış. Yunan faşistleriyle adadaki destekçilerini Kıbrıslı Türklerden ve Türklerden daha yakın tehlike oluşturan düşmanlar olarak görüyorlarmış. Bu durum 1967’de Yunanistan’da cunta iktidarı kurulduğunda daha da pekişmiş. Arianna Economou şöyle anlatıyor:

Ben çok şanslıydım. Darbeden sonra Yunanistan'dan kaçmış solcu bir öğretmenim vardı. Ve bu kadın öğretmen bize insan haklarını anlatıyordu. [Ama okulda] neredeyse faşist diyebileceğim şımarık kızlar vardı. Askerlerle birlikte oluyor, Yunanlılarla flört ediyorlardı. Hepimiz tanıyorduk bu adamları, cuntacıydılar ve genç kızları kandırıyorlardı... Okula gelip "benimle çıkar mısın?" diyorlardı.

Arianna, o zaman bile kendi yaşatlarının bu milliyetçiliklerine, üniformalı erkekler tarafından baştan çıkarılmalarına kızdığını söyledi. Sol görüşlü ailesi, görüştüğüm diğer bazı kadınların aileleri gibi, Yunanistan'daki gerici güçlerle işbirliği yapan politikacılar ile sıradan insanların "cuntayı adaya soktukları için" kendilerini korumak şöyle dursun, Kıbrıs'ın çıkarlarına ihanet ettiklerini düşünüyormuş.

Kıbrıslı Türklerin arasında da görüş farkları varmış, savunulan görüşlerin karşılığında yaşanan ödüllendirmeler ve cezalandırmalar yüzünden, birbirlerinden çok farklı deneyimler söz konusu olmuş. Bazı kadınların aileleri o zaman sorunu Rumların yarattığına, Kıbrıs Türk yönetiminin, yerel savunma güçlerinin ve TMT'nin çözüm olabileceğine inanmaktaymış. Kimi aileler de Kıbrıslı Türk erkeklerin terör örgütlerine karşı çıkıyor, hatta o zaman bile, Kıbrıslı Türklerin belirli bölgelere toplanmasının zihinlerinde *taksim* ve Türkiye ile birleşmekten başka bir şey olmayan kendi yöneticilerinin bir stratejisi olduğunu düşünüyorlarmış. Oya Talat ufak tefek olayların, ajan provokatörlerin işi olan suikastların bile, Türk yönetimi tarafından kendi şiddet eylemlerini meşrulaştırmak için kullanılmış olduğuna inanıyor. Oya bir gün öğretmeninin bir grup silahlı adamla köye geldiğini görünce gözlerine inanamamış. Öğretmen, "Korkmayın köyü korumaya geldik. Evinize dönün" demiş. Öğretmeninin TMT'ye katıldığını sonradan öğrenen Oya, "Bütün genç erkekler örgütlenmişti. Bir ordu gibi talim ve yürüyüş yapıyorlardı. Türkiye'den komutanlar geldi, birlikte çalıştılar. Her köyün artık kendi mücahiti vardı" diye anlatıyor.

Artık kimin, hatta kendi ailelerinden hangi erkeğin, gizli milis olduğunu bilemiyorlarmış. Tıpkı, oğlunun yetişkin yaşlarına geldiğinde Kralcı veya Cumhuriyetçi milislere katılarak savaşa itileceğinden korkan birçok Kuzey İrlandalı kadın –onlarla da başka bir çalışmam dolayısıyla görüşmüştüm– gibi, Kıbrıslı kadınlar da oğullarını veya erkek kardeşlerini çatışmalardan korumak için uğraşmışlar.

Sevgül Uludağ ile ailesi kendi içlerindeki aşırı uçlar yüzünden korkuya kapılan Kıbrıslı Türklerden. Babası Niyazi, Lefkoşa belediyesinde üst düzey bir memurmuş, fakat TMT ile işbirliği yapmadığı ve Rauf Denктаş'ın Türkiye yanlısı politikalarını eleştirdiği için iftiraya uğramış ve sahtekârlıkla suçlanarak iki ay hapis cezası almış. Sevgül'ün annesi Türkan, kocasını kurtarmak için verdiği umutsuz mücadeleyi anlattı. Bazen hapis hane ziyaretine o zaman üç yaşında olan kızı Sevgül'ü de götürürmüş. Babasını parmaklıklar arkasında, cezaevi giysileri içinde görünce kızının nasıl ağladığını hatırlıyor. Serbest kalınca Niyazi düşük işler yapmak zorunda kalmış, çünkü kendisine iş teklif edenlerin hemen gözü korkutuluyormuş. Kalp hastası olduğu için hapisten çıktıktan sonra uzun süre yaşayamamış. Türkan ve ailesi sürekli izlenmiş, taciz edilmiş. Damadı Kutlu Adalı 1996'da öldürülmüş. Kocasını çok seven Sevgül şimdi iyi bir gazeteci ve hâlâ olayların izini taşıyor.

1960 ile 1973 yılları arasında Kıbrıs'ta süren çatışmaların başta gelen kurbanları Kıbrıslı Türklerdir. Üçüncü bölümde göreceğimiz gibi, 1974 ve sonrasında durum tersine dönmüştür. 1963'te yaşanan şiddetten sonra Türklerin belirli bölgelerde toplanmaya zorlanmaları, bazı Rumların da evlerinden ayrılmaları anlamına geliyordu; düşmanlığın giderek arttığı Türk yerleşim yerlerinde yaşamayı onlar da göze alamazlardı. Ancak, bu dönemde yerlerinden, yurtlarından edilenler esas olarak Kıbrıslı Türklerdi.

Oya on bir yaşındayken yaşadığı, Lefkoşa'nın birkaç mil doğusundaki köyü Cihangir'in "birdenbire, iki gün içinde" nasıl civardaki diğer beş köyle birlikte Türk bölgesi haline geldiğini hatırlıyor. Oya'nın Lefkoşa'daki İngiliz ortaokuluna geçme rü-

yaları böylece bitmiş. Annesi ile köyün diğer kadınlarına yeni işler verilmiş. Toprağa, binalara saklanan silahlara göz kulak olmak kadınların sorumluluğuna bırakılmış. Kum torbalarını, asker üniformalarını ve Türk bayraklarını dikmek onların göreviymiş. Köy kendi içine kapanırken, zihinler de kapanmış. Kadınlara ve kızlara gelenegi korumaları, daha kapalı giyinmeleri için baskı yapılmaya başlamış. Köydeki yaşlı bir kadın Oya'ya Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiş bir dua kitabı vererek, "eğer her gün dua edersen kurtuluruz", demiş. Oya bunun üzerine öğrenci kızlardan bir grup oluşturmuş, her gün dağlara çıkıp Allah'a onları kurtarmaları için dua etmişler.

Daha önce adı geçen Canan Öztoprak ve ailesi de yerlerinden edilenlerden. İngilizlere çalışan polis babası Rumlarca öldürüleceği tehdidi alınca Karlıdağ'ın kuzeyindeki Lima köyünden göç etmek zorunda kalmışlar. Annesi yıkamakta olduğu bulaşıkları öylece bırakmış, kaçmışlar. Türk bölgesindeki yakın kasaba Lefke'ye sığınmışlar. Sonra başka Limalılarla dağlara çıkıp köylerine bakmışlar, dumanlar yükseliyor, evleri yanyormuş. Köylerine dönmelerinin imkânsız olduğunu anlamışlar, ama bir ara gidip arı kovanlarını ve evlerindeki birkaç parça eşyayı almayı başarmışlar. Canan'ın o dönemden kalma uçları yanmış birkaç fotoğrafı var. Ama o fotoğraflardaki çocukluğunun çoktan sona erdiğinin, artık bir "sığınmacı" olduğunun farkında. Şöyle anlatıyor: "Köyle ilgili öyle çok anım var ki. Tarlaları, köyün içinden geçen ırmağı, ırmağın kıyısında büyüyen otları unutamıyorum."

1963 Neriman Cahit için de bir hayatın bitip ötekinin başladığı bir tarih. O zaman yirmi iki yaşındaymış, evliymiş ve kocası ile birlikte ilkokul öğretmenliği yaptıkları bir Rum köyünde yaşamaktalarmış. Neriman hamileymiş, doğumsa çok yakın. Kim bilir kaç kez, kaç savaşta, kaçarken, yol kenarında, sığınma kamplarında doğum yapan böyle kadın hikâyeleri duymuşuzdur. Neriman'ın köyünde ne doktor ne de ebe varmış, bu nedenle karı koca tıbbi yardım görmesi için Neriman'ın ailesinin yaşadığı yere gitmesine karar vermişler. Doğum sancılarının başladığı gece etraftan ağır silah sesleri du-

yuluyor, her yerde Kıbrıslırum askerler dolaşıyormuş. Komşular kaçmış, hastane yaralılarla dolmuş. Annesiyle babası bir ebe bulmak için dışarı çıktıkları ve dönmedikleri için Neriman evde anneannesiyle yalnızmış. Bebek gelmek üzereymiş. “Kızımın saçlarına dokunabiliyordum” diyor. Doğumu kendi başına yapmaya karar veren Neriman anneannesine ne yapacağını anlatmış. Doğumdan hemen sonra biri kocasının köylerinde öldürüldüğü haberini getirmiş. Gerçi haber doğru değilmiş, ama o bunu nereden bilsin? “Kızımı emziremedim. Ölmek istedim, onun da ölmesini istedim” diye anlatıyor. Kısa bir süre sonra yeni doğan başka bir çocuğun eve giren serseri bir kurşuna hedef olup öldüğünü duymuş. Kendi bebeğini böyle bir kaderden nasıl kurtaracağını düşünmeye başlamış: “Beşiği oraya koydum, buraya koydum, yatağın altına sakladım. Hiçbir yer güvenli değildi.”

Türk bölgelerinde hayat bir hapsolma, kapanma ve daralma deneyimi olmuş. Yaşam alanları pek de geniş olmayan kadınlar çok zor günler geçirmişler. Sevgül, Necmi Avkıran adlı sokaklarının 1963'te, Lefkoşa'yı ikiye ayıran sınırın çekilmesinden sonra nasıl görüldüğünü anlattı. Yaşadığı mahalle Çağlayan, her zaman eğlenceli bir yermiş: “Publar ve sinemalar vardı, insanlar öğleden sonra yürüyüşe çıkarlardı. Genç kızlar anneleriyle, oğlanlar bisikletleriyle dolaşmaya gelirlerdi.” Bugün Necmi Avkıran, Hat ile kesilmiş bir çıkmaz sokak, *cul de sac*. Sevgül askerlerin gelişini, kum torbalarını yerleştirişlerini, sokağı kapatışlarını hatırlıyor: “Birdenbire sokağımız çıkmaz sokak oldu, mahallemiz öldü.”

Elbette, hareket özgürlüğünün kısıtlanmasından Kıbrıslırumlar da etkilenmişler. Rumlara Türk bölgelerine girmemeleleri söylenmiş, konvoy halinde geçebilecekleri belirli yollar tavsiye edilmiş. Sue Lartides, kendisi, ailesi ve Türk ya da Rum herkes için getirilen hareket kısıtlamalarına babasının verdiği tepkiyi anlattı. Kimi zaman karısının endişelerine rağmen arabasıyla Türk köylerinden geçiyormuş. Sue sokakta oynayan çocukların Rum plakalı arabayı görünce bağırıp arabaya saldırdıklarında nasıl korktuğunu anımsıyor. Kıbrıslıtürkler için

hareket kısıtlaması çok daha ağırdır. Türk bölgeleri, tıpkı kuşlar için bir kafes gibi, insanları hem korumuş, hem de kapalı tutmuş. O zamanlar adanın %96'sının Rum bölgesi olduğu düşünülürse Türklerin Rum bölgelerinden geçmemeleri mümkün değildir ve bu herkes için hem çok güç hem de korku verici bir deneyim olmuştur. Fatma Güven-Lisaniler, "kontrol noktası" lafını duyar duymaz, bir gün babası ve büyükbabasının bu yüzden nasıl bir aşağılanma yaşadıklarını hatırlamadan edemiyor:

Büyükbabamın, annemin babasının, suratını hatırlıyorum. Her haftasonu Larnaka yakınındaki köyümüze ziyarete giderdik. Sürekli kontrol noktalarından geçiyorduk; arabamızı, annemin çantasını ve babamın ceplerini arıyorlardı. Bir keresinde büyükbabam bizimleydi. Arabayı durdurdular ve arama yaparlarken cebinde küçük bir çakı buldular. Bizi alıkoyacaklarını, çakı yüzünden büyükbabamı mahkemeye çıkaracaklarını söylediler. Bir saat kadar bekledik, Rum dostlarımızdan yardım bulmaya çalıştık. Büyükbabamı çok severdim, yüzü hâlâ gözümün önünde, kendini nasıl da tutmaya çalışıyordu. Eğitimli bir insandı, hem İngilizce hem de Rumca bilirdi; birçok Rum arkadaşı vardı... Öyle aşağılanmış, sinirlenmişti ki, ellerini nereye koyacağını bilemiyordu. Babam sağır olduğu için elinden bir şey gelmiyor, iş anneme kalıyordu, ki bu onun için başka bir aşağılanmaydı. Annem olayı tek başına, erkek kardeşimi işin içine sokmadan halletmeye çalışıyor, bu nedenle kardeşim de bir yetişkin, bir "erkek" gibi davranamıyordu. Bunu çok yaşadık, kadınların erkekleri koruduğu bir sürü olaya tanık olduk.

Sonunda Fatma'nın büyükbabası bırakılmış ve yollarına devam etmelerine izin verilmiş. Fatma yıllar sonra İsrail'e gittiğinde İşgal Altındaki Bölgeler'de karşılaştığı kontrol noktalarının kendisini belki de bu nedenle çok sarstığını söylüyor.

1960'lardaki karışık yıllar aynı zamanda Kıbrıslı Türkler için yaşam standartlarının ve gelirlerinin büyük ölçüde düştüğü yıllardır – bu, elbette eskiye ve Rumlara göre bir azalmadır.

Kıbrıslılar ev sahipliğine büyük önem verirler, ama o yıllarda daha önce akıllarına bile gelmeyen kiralık evlerde yaşamak zorunda kalmışlar. Genellikle evleri kuranlar ve evin sahipleri oldukları için, bu durum esas kadınlar için çok zor olmuş. Orta sınıftan birçok kimse yoksullaşmış. Ayla Gürel'in babası kamuda çalışan bir kadın-doğum uzmanıymış. İşini kaybetmiş, özel klinik açmak için borç para almış, ama yürütememiş; ömrünün sonuna kadar borç içinde yaşamış. Sevgül'ün ailesi ise eskiden zenginmiş, babası üst düzey bir belediye memuru olduğu için maaşı yüksekmiş, ama hapse düşmesi ve ardından ölmesi üzerine, annesi Türkan çocuklarını besleyebilmek için on beş yıl boyunca düşük ücretle bir kütüphanede çalışmış. Sevgül bugün sık giysilere olan düşkünlüğünün, annesinin o zamanlar ablasının giyeceklerini küçülterek kendisine giydirmiş olmasına bağlıyor.

Sahip oldukları küçük toprak parçalarından ek gelir elde eden sıradan çalışanlar o dönemde yalnızca ücretleriyle geçinmek zorunda kalmışlar. Sınırlı bir bölgede yaşamak durumunda oldukları için Kıbrıslırumlarla kendi yaşam düzeyleri arasındaki açığı kapatacak fırsatlar pek azmış. Fatma Azgın o yıllarda, etrafı duvarlarla çevrili Türk kenti Magosa yakınlarındaki Rum sayfiyesi Maraş'a gittiklerini anlattı. "Öyle renkli, öyle ilginç bir yerdi ki, sanki Hong Kong'taydık!" diyor. Ama 1970'lerin başında Kıbrıslıtürk bir annenin çocuklarını yüzmek ya da dondurma yemek için Maraş veya diğer Rum sayfiyelerine götürmesi pek mümkün olmazmış.

3. Sınıflandırma, ayırma, damgalama

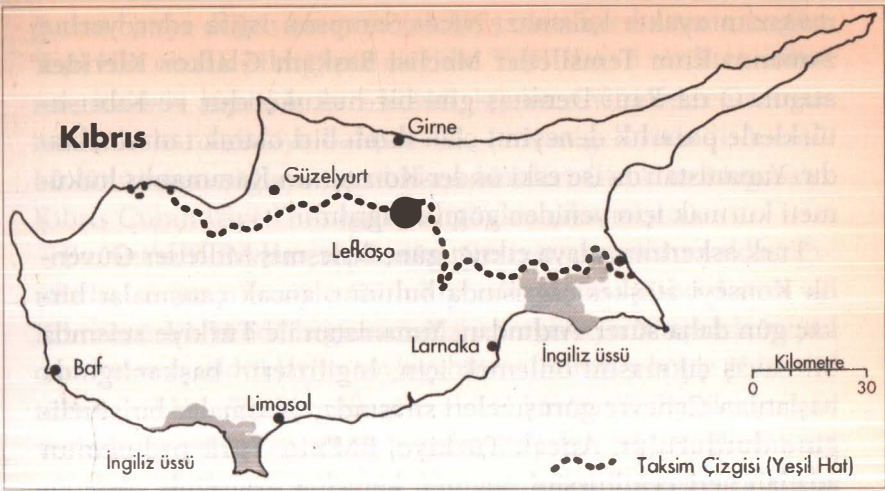
Kıbrıs'ta bir arada yaşama ve kültürlerin iç içeliğine dayalı düzeni yok etmek için var güçleriyle çalışmış olan kesimler, iki toplumun birbirinden tamamen ayrılması emellerine 1974 yılında ulaşır. Bu, ancak iyi örgütlenmiş bir etnik temizlikle (biraz katliam, biraz terör, büyük bir baskı ve ikna yöntemleriyle) gerçekleştirilebilecek kadar eksiksiz bir şekilde iki toplumu ayırmıştır. Yaklaşık 180.000 Kıbrıslı Rum, ki bu adanın Rum nüfusunun üçte biridir, Kıbrıs'ın kuzeyinden sürülür. Bunlardan ancak 20.000'i adaya çekilen Hat'tın güneyinde kalan evlerine dönebilir, geriye kalanlar güneye yerleşmeye ya da yurtdışına göçmeye mecbur kalırlar. 4.000 Kıbrıslı Rum öldürülür, 12.000'i yaralanır. Adanın güneyinde yaşayan 65.000 Kıbrıslı Türkten yalnızca birkaç yüzü kuzeye veya yurtdışına göçmek zorunda kalır, yaklaşık 1.000 Türk ölür. Bütün bunlar elbette birdenbire olmamıştır. İlk göçlerden sonraki bir yılın ardından 10.500 Rum kuzeyde, 10.700 Türk de güneyde yaşamaya devam etmiştir. İzleyen yıllarda, kötü muamelelere ve baskılara maruz kalan kuzeydeki Rumların sayısı giderek azalır; geriye, yaşamlarını adanın kuzeydoğusundaki Karpas Yarımadası'nda bulunan iki köyde sürdüren, çoğu yaşlı, 500 kadar Ortodoks Rum kalır. 200 kadar Maruni de kuzeyde kalmıştır.

1990'ların sonuna gelindiğinde Kıbrıs'ın güneyinde yaşamaya devam eden Türklerin sayısı ise yalnızca 300-400 kadardır.¹

Adayı ikiye bölen Hat'ın çizilmesi şöyle olur: 15 Temmuz 1974'te, bir önceki bölümde işaret edildiği gibi, Yunanistan'daki askerî diktatörlük Kıbrıs'ta bir darbe gerçekleştirir; Makarios ve hükümetinin devrilmesi, yerine anti-komünist, Yunan milliyetçisi bir idare getirilmesi amaçlanmıştır. Makarios bir İngiliz helikopteriyle canını kurtarır, ama iktidardan düşer. Cunta, Grivas'ın kalp krizi geçirerek ölmesi üzerine, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanlığına darbenin önderi ve "Kıbrıslı Türkler arasında kötü nam salmış" Nicos Sampson'u getirir (Dodd 1998: 30). Adayı solcu ve demokratlardan temizlemek amacı taşıyan, Makarios destekçilerini, Komünist Parti'yi (AKEL) ve Vassos Lyssarides'in Sosyalist Parti'sini (EDEK) hedef alan silahlı saldırılar birkaç gün daha sürer. EO-KA-B o güne dek saldırılarını kendi etnik grubuyla sınırlı tutmaktadır. Ancak Christopher Hitchens'in de belirttiği gibi, "Kıbrıslı Türklerin, Sampson'un dostları olduğuna inanmaları mümkün değildir; 'Rumlara bunları yapıyorsa bize kim bilir neler yapar?' endişesi içindedirler. Kalabalıklar halinde Türk bölgelerine çekilip Türkçe yayın yapan radyoların başına geçerler" (Hitchens 1997: 85).

Darbeden üç gün sonra, Türkiye başbakanı Bülent Ecevit İngilizlerin nabzını yoklamak için Londra'ya uçar. İngiltere'nin bir garantör devlet olarak, seçimle iş başına gelmiş bir hükümetin düşürülmesi gibi bir olayda, 1960 Kıbrıs anayasasını koruma, askerî müdahalede bulunma hakkı ve hatta görevi vardır. Ecevit, İngiliz hükümetinin bu görevi yerine getirmekte isteksiz olduğunu anlar. Türkiye de aynı antlaşmalar gereği garantör devlettir, generallerse müdahale etmek için uzun zamandır fırsat beklemektedirler. ABD, asker göndermemesi için bu kez Türkiye'yi uyarmaz. Makarios ellerinden kaçmıştır; en

1 Verilen rakamlar kesin değil. Referans aldığım kitaplarda da –Volkan 1979, Oberling 1982, Dodd 1998, O'Malley ve Craig 1999 ve Brewin 2000– Birleşmiş Milletler ile Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından yayımlanmış istatistiklere dayanılıyor.

Kıbrıslıları kızdırmayacak siyasi bir Kıbrıs haritası çizmek mümkün mü? Kıbrıslırumlara göre "Kıbrıs Cumhuriyeti" tüm adayı kaplamalı, KıbrıslıTürklerle göreyse bu isim yalnızca güney için kullanılmalıdır. Taksim Çizgisi'nin kuzeyinde kalan bölgeye KıbrıslıTürkler "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", Kıbrıslırumlarsa "işgal edilmiş bölge" diyorlar.

korktukları şeyin –komünist bir Kıbrıs'ın– ortaya çıkma olasılığı vardır. Bunu önlemenin en iyi yolu adanın bölünmesidir –bu, ABD'de siyaset üretenlerin uzun süredir düşündükleri bir olasılıktır.²

20 Temmuz'da radyolar, adada yaşayanların bir kısmının korkuyla, bir kısmının ümitle beklediği haberi verir: Türkiye geniş kapsamlı bir harekât başlatmıştır. Sabaha karşı, deniz birliklerinin adanın kuzey sahillerine ayak basmaları ve hava kuvvetlerinin Rum bölgelerini bombalamalarıyla başlayan bu saldırı, iki gün sonra Yunanistan'daki diktatörlüğün düşmesine neden olur. Kıbrıs'taki kukla yönetim Atina'nın desteği ol-

2 1964 yılında ABD'nin bir önceki Dışişleri Bakanı Dean Acheson, Başkan Johnson'a NATO açısından tehdit unsuru olan Yunanistan ile Türkiye arasındaki anlaşmazlığı Kıbrıs'ı bölerek çözmesi konusunda görüş bildirmiştir. Acheson Planı'na göre adanın büyük bölümü, sınırlı bir enosis doğrultusunda Yunanistan'la birleşecek, KıbrıslıTürk azınlığın yerleştirileceği özerk kantonlar oluşturulacak, adanın kuzey sahilleri ile kıyı kesimi askeri üs olarak Türkiye'ye verilecektir. Plan sonradan rafa kaldırılmıştır, ama Kıbrıslıların çoğu bu olasılığın ABD'li siyasetçilerin zihninde hep canlı tutulduğuna inanmaktadır (Hitchens 1997: 57).

maksızın ayakta kalamaz. Nicos Sampson istifa eder, yerine zamanın Rum Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides atanır. O da Rauf Denктаş gibi bir hukukçudur ve Kıbrıslı-türklerle pazarlık deneyimi olan ılımlı biri olarak tanınmaktadır. Yunanistan'da ise eski önder Konstantin Karamanlis hükümeti kurmak için yeniden göreve çağrılır.

Türk askerinin adaya çıktığı gün, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ateşkes çağrısında bulunur, ancak çatışmalar birkaç gün daha sürer. Ardından, Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaş çıkmasını önlemek için, İngilizlerin başkanlığında başlatılan Cenevre görüşmeleri sırasında, çatışmalar bir süreliğine durdurulur. Ancak Türkiye, BM'nin Türk ordusunun adadan geri çekilmesini öngören kararına uyacağını gösteren hiçbir adım atmaz; Glafkos Klerides ise, Rauf Denктаş'ın Kıbrıslı-türkler için Kıbrıs'ta ayrı bir bölge verilmesi talebini reddeder (Oberling 1982: 180).

ABD, cuntanın devrilmesiyle Yunanistan'daki müttefiklerini kaybetmiştir; elindeki ikinci kartı ortaya çıkarır, Türkiye'ye yeşil ışık yakar. 14 Ağustos'ta Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, ABD'nin Türk ordusunun Kıbrıs harekâtına karşı herhangi bir yaptırımda bulunmayacağını ve bu yönde İngilizlerden veya Yunanlılardan gelecek herhangi bir engelle sıcak bakmayacağını belirten bir kararı açıklar (Hitchens 1997).³ Soğuk Savaş koşullarında Türkiye'yi kendi tarafına çekmeye çalışan Sovyetler Birliği de Türkiye'nin kararını değiştirmesi için herhangi bir adım atmaz (Joseph 1997). Ecevit görüşmelerden çekilir, ertesi gün Türk ordusu Kıbrıs'a ikinci çıkartmayı yapar.

Çok sayıda gönüllünün katıldığı ve sayıca üstün olan Kıbrıs Rum ordusu, temmuzda yaşanan olaylar sırasında ciddi şekilde bölünmüş, zayıflamıştır; bu yüzden etkin bir direniş gösteremez. Türk ordusu iki gün içinde Magosa'yı alır ve batıya yönelerek Morfu ve Lefke kasabalarını ele geçirir; harekâtla do-

3 ABD'nin bölgedeki ikili rolü, 1974 harekâtında Türk ordusunun kullandığı silahların %90'ının ABD'den alındığını ve yedi yıllık cunta idaresi sırasında Yunan ordusunun da ABD tarafından silahlandırıldığını belgeleyen raporlardan da açıkça bellidir (O'Malley ve Craig 1999: 225).

gudan batıya doğru bir sınır çekilmiş olur. İşte bu sınır, bugün Yeşil Hat olarak bildiğimiz çizgidir. Yeşil Hat, o tarihten itibaren, adadaki toprakların %37'sini, kıyıların %51'ini, en zengin madenlerle narenciye bahçelerini, turizm gelirlerinin önemli bir bölümünü sağlayan tarihi kıyı kentleri Girne ve Magosa'yı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin egemenliğinden çıkarmıştır.

Bu önemli olaylara toplumsal cinsiyet açısından yaklaştığımızda, sonuç itibariyle iki rakip eril gücün –Kıbrıslırum ve Kıbrıslıtürk– kendi hegemonyalarını ayrı ayrı alanlarda yeniden kurmuş olduklarını söyleyebiliriz. Bundan böyle Kıbrıslıtürk erkekler –Türkiye ile girecekleri karmaşık ilişkiler çerçevesinde– ayrılıkçı emelleriyle gurur duyabilecek, Hat'larını savunabilecek, kendi militarist hiyerarşilerini kurabileceklerdir. Askeri başarı, Türkiye'de de yalnızca milli duyguları kabartmakla kalmamış, erkeklik duygularını da pekiştirmiştir: “Mehmetçikler” sözü bu değişimin en belirgin ifadesidir. Vamık Volkan'ın da yazdığı gibi, “Savaş, Türklerin yararına olmuştur, çünkü onlara iç huzuru ve özgüven kazandırmıştır” (Volkan 1979: 18). Öte yandaysa, Kıbrıslırumların erkeklik gururları rencide olmuştur; Cumhuriyet'in siyasi sisteminde bu yaraların etkisi bir kuşak boyu sürecektir.

1974'ü hatırlamak

Türk ordusunun 1974 yılında Kıbrıs topraklarına yaptığı çıkartma, tarih kitaplarında çeşitli şekillerde adlandırılır. Pierre Oberling (1982) ve N.M. Ertekün (1981) gibi, Türkiye'nin ve Kıbrıslıtürklerin savunuculuğunu yapan yazarlar, bu çıkartmaya “barış harekâtı”; Yunanlılarla Kıbrıslırumların yanında olan Joseph S. Joseph (1997) ile Polivios G. Poliviou (1980) gibi yazarlarsa, “işgal” derler. Kitaplardaki bu çelişkili adlandırmalar 1974 yazında Kıbrıs'ta yaşayanların anlatılarındaki farklılıklara koşuttur. Olaylarla ilgili kendi anıları eksik ve “konumsal” olduğu için, (belki de tam da bu nedenle) kadınlar da o dönemi anlatırlarken bütünü yalnızca bir parçasına değinirler. Gerçekte yaşananları bugün tam manasıyla ortaya koymak zordur,

çünkü insanların inanç ve eğilimleri seçici anılarla şekillenir, hikâyeler her seferinde başka başka anlatılır.

Günümüzde, hâlâ Yunanistan yanlısı olan ve mavi-beyaz bayrakla gurur duyan insanlar arasında bile, 15 Temmuz 1974 tarihindeki darbeyi açıkça meşru sayan pek Kıbrıslırum yok. Yunan askerî cuntası ve onun Kıbrıs'taki uzantısı, kurtarıcı olarak görülmek bir yana, Yunan uygarlığına karşı bir ihanet olarak değerlendirilip (şimdilik) tarihin çöp sepetine atılmış. Tanıştığım Rum kadınların çoğu gençliklerini yaşadıkları o yıllarda solcu olduklarını, Yunanistan'daki diktatörlüğün sol görüşleri tehlikeli bulduğunu bildiklerini söylediler. Cumhurbaşkanlığı sarayına ve haber servisine yaklaşan zırhlı araçları gördüklerinde, aynı baskının Lefkoşa'ya da gelmekte olduğunu anlamışlar.

Anthoula Papadopoulou, darbe yapıldığında Lefkoşa'daymış. Yirmi bir yaşından beri AKEL üyesi olan Anthoula'nın babası da sol görüşlüymüş. Kendisi ve arkadaşları sağcılara cesaretle karşı çıkmalarıyla tanınırlarmış. "İsyankârdık, bulduğumuz her fırsatta görüşlerimizi açıkça belirtirdik" diyor. Aşırı sağcıların, tıpkı yedi yıl önce Yunanistan'da olduğu gibi, Lefkoşa'da denetimi ele geçirmelerinden sonra, artık Kıbrıs'ta da muhalefete hoşgörüle bakılmayacağını anlamışlar: "Darbe günlerinde çok gergindik, çünkü biliyorduk ki direnenler içeri alınıyor, insanlar ölüyor ve yol kenarlarındaki mezarlıklara gömülüyorlardı." Anthoula, kentte gece sokağa çıkma yasağı sürerken, adanın bir ucundan diğerine bütün Kıbrıslıların nefeslerini tuttuklarını, babasıyla birlikte evde oturup her gün beşer paket sigara içtiklerini anlattı.

Görüştüğüm kadınların bir bölümü 1974'te Anthoula gibi öğrenciymiş. Birçoğu yurtdışında, Atina, Ankara ve daha başka yerlerde okuyormuş – bu sayede Kıbrıs'taki olayların hem diasporadan hem de içerden nasıl görüldüğüne dair bilgi edinme fırsatım oldu. Maria Hadjipavlou, darbe sırasında yirmi altı yaşındaymış, İngiltere'de okuduğu için şanslı olduğunu söylüyor, çünkü EOKA-B'nin kara listesindeymiş. Londra'da Yunan cuntasına karşı yapılan gösterilerde yer almış, Kıbrıs'ta yayım-

lanan sosyalist bir gazeteye makaleler yazmış. O dönemde birbirlerini tanımamalarına rağmen, Oya Talat'ın da benzer bir konumu var. O da Ankara'da okuyan, dört yıldır Denктаş'a muhalif Cumhuriyetçi Türk Partisi'nin üyesi olan bir solcuymuş. Darbe haberini aldıktan sonra üniversite bahçesinde toplanan Kıbrıslı öğrencilere değinerek, "Memleketimiz için ağlıyorduk, çünkü ardından nelerin gelebileceğinin farkındaydık, korkuyorduk" diyor. Öğrenciler siyasi bir ikilem içine düşmüşler. Adadaki Kıbrıslı Türklerin tehlike altında olduklarını, ama eğer Türk ordusu bir kurtarma harekâtıyla Kıbrıs'a girerse, tamamen karşı oldukları bölünmenin kaçınılmaz olacağını biliyorlarmış.

Türkiye'deyse birçok sıradan insan ordunun müdahalesini istiyormuş. Şule Aker bir Kıbrıslı Türkle evlendikten sonra Kıbrıs'ta yaşamaya başlayan bir Türkiyeli. 1974'te Mersin'de oturuyormuş. Şöyle anlatıyor:

O sırada Türkiye'de herkes Kıbrıs'a gitmek istiyordu. Geçmişte Anadolu'da olduğu gibi Yunanlıların yine Türkleri öldürdüklerini, katliam yaptıklarını düşünüyorlardı. Bazıları kendi tekneleriyle gitmeyi bile göze almıştı, arabalarını yüklüyorlardı. Mersin'de askerlere yardım ediyorduk, yemek pişiriyor, ihtiyaçlarını gideriyorduk. Çok endişeliydik, duygular öyle güçlüydü ki. Yardım etmek, savaşmak, onları kurtarmak; bir tek bunları düşünüyorduk. Uzun zaman önce müdahale edilmesi gerektiğini söylüyorduk.

Şule'nin genç bir kadinken Kıbrıs hakkında pek az şey biliyor olması ilginç. Yirmi üç yaşındayken tanıştığı kocasının nerele olduğunu öğrendiğinde, Lefkoşa'nın bir Türk kenti olduğunu sanıyormuş. "Başka bir yer olduğunu bilmiyordum" diyor. "Hepimiz Kıbrıs'ın Türkiye'nin bir parçası olduğunu düşünürdük. Çünkü tarihte çok uzun süre boyunca böyle olmuştu." O dönemde, adada da Şule gibi, Türklerin kurtarıcı misyonunu üstlenmesinden memnun olan birçok Kıbrıslı Türk vardır. Bu insanlar, Türkiye'nin güneyinde birliklerin toplandığını duyuyor, ama 1963'ten beri Türklerin müdahalede bu-

lunacağı hep söylendiği ve her seferinde hayal kırıklığı yaşandığı için, buna inanmakta güçlük çekiyorlarmış.

20 Temmuz'a ilişkin çok çarpıcı anılar var. İnsanlar çıkartmayı anbean hatırlıyorlar: "Günlerden cumartesiydi, sabah saat beşti". Girne sahillerinde oturanlar gemilerin yaklaştığını görmüşler; Lefkoşa'dakiler de uçaklardan atlayan paraşütçüleri. Herkes siren seslerini, Rum mevzilerine düşen bombaları bugün gibi anımsıyor. Rumların on yıldır korkuyla bekledikleri senaryo sahnelenmeye başlamıştır. Türklerin Kıbrıs toprağına çıkmaları Rumlara, 1571'de Osmanlıların Hristiyan adayı ele geçirmelerinin yarattığı travmayı çağrıştırmış. Kolektif bellekte yer etmiş çok eski bir imge, kılıç sallayan katil Türkler imgesi, modern savaşın televizyondan yansıyan görüntülerine eşlik ediyormuş. Adanın kuzey sahillerinde oturan Kıbrıslırumlar hava ve deniz saldırısına tanık olmuşlar. Türk tanklarıyla askerî araçlar adanın içlerine ilerlemiş, gökyüzünü uçaklar kaplamış, karşılarındaki Rum kuvvetleri sayıca çok daha azmış ve direniş kolayca kırılmış. O günleri yaşayan birçok Rum, uğradıkları mezalimi, sivillerin katledilmesini, kadınlara tecavüz edilmesini, evlerin, dükkânların yağmalanmasını, kiliselere saldırılmasını bugün gibi hatırlıyor (örneğin bkz. Catselli 1975).

Sue Lartides, Temmuz ve Ağustos 1974'e dair sarsıcı anılarını benimle paylaşan Kıbrıslırum kadınlardan. Şimdi Lefkoşa'da psikolojik danışmanlık yapıyor. O zamanlar yirmi bir yaşında, yeni nişanlanmış bir kadınmış. Türk birliklerinin adaya çıktığı gün Magosa'nın sayfiye bölgesi Maraş'ta, yüksek bloklardan oluşan bir sitede yaşayan ailesinin evindeymiş. Maraş'taki Salamis Otel'i'ni yerle bir eden bombardımanla ilgili anımsadıkları şöyle:

Kız kardeşim on birinci kattaki evimizin balkonundaydı. Avcı uçağı oteli vurmuş, ikinci bir saldırı için yaklaşıyordu. İki füzeleri vardı ve birini kullanmışlardı. Uçak o kadar yakından geçiyordu ki, kokpitteki pilotu görebiliyorduk. O kadar yakındı. Sanki her şey yavaş çekimle geliyordu. Pilot kız kardeşimi gördü. Tanrıya şükür makineli tüfekler başka yöne doğrultul-

muştı. Nişanlım balkona fırladı, kız kardeşimi ensesinden, giysilerinden yakaladı ve pilotun silahları çevirmesinden önce, onu içeri çekti... Kardeşim ağlamaya başladı... çok şanslıydık.

Sue ve ailesi her saldırıda on bir kat merdiven inip apartmanın girişine sığınmışlar:

Havanın ağırlığından bir füze saldırısı olacağını anlıyorduk. Birdenbire her şey değişiyor, birkaç saniyelğine her yer sessizliğe gömülüyordu, biz de sessizce bekliyorduk. Durmadan merdivenleri inip çıkıyorduk. Önümüzde yaşlı, çabuk hareket edemeyen insanlar varsa, işte o zaman yaşadığımız endişe inanılmaz oluyordu. Üstlerinden atlamak geçerdi aklımdan, o kadar çok korkardım. Ama korkum kendim için değildi, nişanlım içindi, ailem içindi, kendimi düşünmezdim bile. Kendimi yokmuş gibi hissederdim. İlk düşündüğünüz şey kendiniz değildi. Bina bombalandığında her şeyin üstüme yağdığını, birinin altında kalmış olduğumu hatırlıyorum.

Kıbrıslırumlar bu dehşeti yaşarken Kıbrıslıtürkler ferahlamış ve memnundurlar. Ayşe Hasan şöyle anlatıyor: “Evet. Bütün Türkler gibi biz de memnunduk. Çünkü hep Türklerin gelip bizi Rumlardan kurtaracağını söylemişlerdi. Çünkü çocukluğumdan beri, babaları Rumlar tarafından vurulmuş ya da işlerine gidip gelirken kaybolmuş arkadaşlarım olmuştu.” Ancak bu ferahlama aslında korkuyla karışık bir duygudur. Milli Muhafızlar, Kıbrıs’taki Yunan ordusundan, EOKA milislerinden arta kalanlar ve savaşabilecek durumdaki sivil erkekler savunma için örgütlenmektedirler. Rumlar, Türkleri durdurmak amacıyla Kıbrıslıtürklerin yaşadığı Magosa, Limasol, Larnaka ve öteki şehirlerdeki yerleşim yerlerini isyan çıkmasını engellemek için işgal ederler (Dodd 1998). Canan Öztoprak o zaman, birinci bölümde değinildiği gibi, 1963’te ailesiyle birlikte kaçıp geldikleri Lefke’deki Türk yerleşiminde yaşıyor-muş. Türkler sahilden ilerlemeye başladıklarında Kıbrıslırum kuvvetler dağlardan Lefke’yi bombardımana tutmuşlar. Kasabalılar sinemada toplanmış:

Rum askerler geldi ve “Tamam, şimdi kadınlar ve çocuklar gitsin, erkekler burada kalacak” dediler. Biz de ne olacağından habersiz erkeklerle vedalaştık. Camiye gitmemizi söylediler, ama cami alevler içindeydi. Önümüzden giden kadınlar içeri girmeyi reddettiler. Komutan gelip “Bakın, her şey yoluna girecek. Birlikte dostça yaşayacağız. Size bir şey yapmayacağız. Yunanlılar gelip bizi yönetecekler. Bundan sonra Yunanistan’a bağlanacağız” dedi. “Yaşasın enosis” diye bağırمامızı istedi. Biz de bağırdık – ne yapabiliirdik ki, silahlarını bize doğrultmuşlardı.

Lefkeliler o tarihten ağustosun ortasına kadar ev hapsinde yaşamışlar. 15 Ağustos’ta ikinci Türk müdahalesi başladığında adanın en batısında yer alan Lefke’ye Türk askerlerinin yine ulaşamayacaklarından korkuyorlarmış. Televizyondan toplu mezarların hazırlandığını duymuşlar. Rumların planının, Lefke’deki bütün Türkleri katletmek olduğunu düşünüyorlarmış. 16 Ağustos akşamı saat altıda Canan garip sesler duymuş. Üzerinde yattığı yatak sarsılmaya başlamış: “Sonra kapımızda bir jip durdu. Sonumuz geldi, diye düşündüm. Ama adamlar arabadan atlayıp ‘Hadi, çıkın dışarı, kapılarınızı açın, gidip Türk askerlerini selamlayın’, dediler. Rum değillerdi, Birleşmiş Milletler askeriydiler. Sonra Türk tankları geldi. Duyduğum gürültünün ne olduğunu o zaman anladım.”

Yerinden edilmeler ve kaçış

Lefke’de yaşayan Kıbrıslı Türklerin kurtarılmasından hemen sonra Türkler ilerlemeye son verip ateşkes ilan ederler. Ancak 15 Temmuz ile 16 Ağustos 1974 tarihleri arasına rastlayan birkaç haftada yaşananlar adada bulunan herkeste derin izler bırakmıştır. Kargaşa, korku ve belirsizlik hem Rumlar hem de Türkler için geçerlidir. İşgalden yarar sağlayan kesim olmalarına rağmen, Türkler de Rum misillemesinden ürkümüştür. Her iki kesimden de binlerce insan bombardımanlar ve göğüs göğüse çatışmalar sırasında ya bodrum katlarının, kömürlüklerin

kirli, karanlık köşelerine sığınmış ya da daha güvenli buldukları yerlere kaçmak için evlerini terk etmiştir. O zaman evlerinden kaçan herkes bunun geçici bir kaçış olduğunu düşünmüştü de –bazıları için öyle de olmuştur– çoğu, kapılarının eşiklerini aştığı an eski hayatlarından tamamen kopmuştur. O tarih çoğu için bir milat olmuştur. Bu insanları birbirlerinden ayıran tek fark, adanın hangi bölgesinde yaşamış olduklarına bağlı olarak değişen etnik kökenleridir. Eğer Hat'ın kuzeyinde oturan Kıbrıslı bir Türkseler veya güneydeki bir Rumsalar, kendilerini şanslı saymışlar, yerlerinden edilmiş dost ve yabancılarla dolup taşsa da, kendi evlerinde yaşamaya devam etmişlerdir.

O zaman Hat'ın kuzeyinde oturan Kıbrıslırumlar, bugün “etnik temizlik” diye adlandırılabilir olguyu dolaysız olarak ve birdenbire yaşamış kesim. İlk Türk müdahalesiyle başlayan güneye göç, 180.000 Rum'u yerinden etmiştir. Myria Vassiliadou bütün bunlara dört yaşındayken, o zaman yaşadığı Lefkoşa'da tanık olmuş. Polis olan babasının dikkat çekmemesi için beyaz spor arabalarını çamurla kaplayışını ve ailecek güneydeki dağlara gidişlerini hatırlıyor: “Sabah dörtte arabanın farlarını yakmadan hareket ettik. Önümüzü göremiyorduk. Güneye, dağlarda bulunan bir köy evine gittik. Annemin ailesinden herkes oradaydı, yirmi beş kişi yerlerde uyuduk. Yeni doğmuş bir bebek vardı. Ama o dahil, hiçbirimiz ağlamıyorduk.” Babası av tüfeğiyle mahallede dolaşp Türk uçakları yerlerini tespit edemesin diye sokak lambalarına ateş ediyor, büyükler çocukları kötü bir şey olmayacağına ikna etmeye çalışıyorlarmış. “Babam bana dedi ki, ‘biz iyi insanlarız, buna rağmen bize kötü davrananlar olabilir, kimse görmesin diye ateş ediyorum. İyi olduğumuz için bize bir şey olmayacak inan’.”

Eğer Vassiliadou ailesi, o zaman Lefkoşa'nın güneyindeki Rum bölgesinde değil de, Girne'de yaşıyor olsaydı, Myria'nın olaylarla ilgili deneyimleri tamamen farklı olacaktı. Hat evlerinin kuzeyinden çekildiği için, onlar da evlerine dönebilen 20.000 kişinin içinde olabilmişler. Oysa 1974'te Hat'ın kuzeyinde oturan Kıbrıslırumlar için bu, diğer 160.000 kişiyle birlikte, sürekli hale gelecek olan göçün başlangıcıdır – kendi an-

latımlarıyla, evlerinden “o sabah üstlerine geçirdikleri giysilerle”, “ellerinde taşıyabilecekleri kadar eşyayla”, “ertesi gün döneceklerini düşünerek” çıkmışlardı. Hepsi aşama aşama güneye doğru sürülmüştür. Gírnélilerle sahil köylülerinin çoğu o ilk geceyi portakal ve limon bahçelerinde, ılık yaz gecesinde dışarda uyuyarak geçirmiş, ertesi gün Beşparmak Dağları'na çıkmışlar. Bazıları hayvanlarını beraber götürmek istediye de sonunda bırakmak zorunda kalmış. Türklerin ilerlediği bölgelerin sınırında öteki kasaba ve köylerden gelen insanlarla buluşmuşlar. Bazıları daha da uzaklaşmadan önce evlerine dönüp değerli eşyalarını kurtarmayı başarmış, ama çoğu bunu yapamamış. Şanslı olanlar, kaçışlarının ilk birkaç haftasında akrabaları, dostları ya da tanımadıkları insanlarla bir araya gelebildilerse de, birçoğu haftalarca sığınacak bir yer bulamamış, çadırlarda ve kamu binalarında yaşamış.

İlk kaçış sırasında güneye geçen Rumların %80'i, gıda ve diğer ihtiyaçları için tamamen yardıma muhtaç haldedir (Oberling 1982: 90). Çoğu, hükümetin insanları yerleştirmek ve sorunlarını çözmek için güney Kıbrıs'ın her köşesinde hızla inşa ettiği sığınma evlerine yerleşmeden önce, aylarca değil, yıllarca böyle yaşamak zorunda kalır. Sığınmacı Rumlardan tanıştığım kadınlar bana yeni kimliklerine, “sığınmacı” olmaya ne kadar zor alıştıklarını anlattılar. Yavaş yavaş ve gönülsüzce, Cumhuriyet hükümetinin adanın müsadere edilmiş üçte birlik bölümünü geri alıp kendilerini evlerine geri göndermeye yetecek güçte olmadığı gerçeğini kabullenmek zorunda kalmışlar.

Kuzeyde oturan Rumların tümü hemen kaçmamıştır. Kocaları, babaları veya oğulları çatışmalarda kaybolduğu ve eğer kuzeyden giderlerse bir daha onlardan haber alamamaktan korktukları için ayrılamayanlar olmuştur. 2001 yılında ben Kıbrıs'ta bu çalışmayı yaparken “Kayıp Yakınları” adlı bir kadının grubunun, yıllardır her cumartesi Lefkoşa'daki kontrol noktasında gösteri yaptığını öğrendim. Kuzeydeki yönetimin meşru olmadığını söylüyor, kaybolmuş yakınları hakkında bilgi talep ediyorlardı. Bu kadınlardan ikisiyle, Panayiota Pavlou Solomi ve Eleni Vlahou ile görüştüm. Bana 1974'ten önceki

hayatlarını, eşlerinin çiftçi olduklarını anlattılar; Panayiota'nın oğlu, Eleni'nin ise kocası kayıpmış. Türk ve Kıbrıslı Türk silahlı kuvvetlerinin esir aldığı 2487 Rum 31 Ekim 1974'te yapılan resmi bir mübadeleyle serbest bırakılmış, Rumlar da 3308 Türk'ü bırakmışlar. Bazı Rum erkekler ise Türkiye'ye gönderilmiş, orada kötü muameleyle karşılaşmış, sokaklarda halka teşhir edilmişler. 1974 ile 1976 tarihleri arasında bunlardan bazıları bırakılmışsa da o tarihten sonra Türkiye'den dönen hiç olmamış. Eleni ve Panayiota, kalanların tümünün öldürülmüş olduğuna neredeyse kesin gözüyle bakıyorlar. Mezar yerlerinin yetkililerce bilindiğine inanıyorlar; gerçeğin ortaya çıkmasını, ölülerin mezardan alınıp DNA testine tâbi tutulmasını talep ediyorlar. Kaybolanlar arasında çocuklar da bulunuyor, bu da başka bir sır perdesi. Çocuklardan bazılarının çalınıp çocuksuz Türk ailelerine verildiği ve birer Türk olarak büyütüldükleri yolundaki rivayetler hâlâ dillerde.

Panayiota, kendisinin, yaşlı annesinin ve küçük kızının Türk yönetiminden gördükleri kötü muameleyi şöyle anlatıyor: "Artık bize değil, Türk devletine ait olduğunu söyledikleri pamuk tarlalarımızda Türk askerleri tarafından gün doğumundan batımına kadar zorla çalıştırıldık. Kendi tarlalarımızdan karnımızı doyuracak kadar bile yiyecek almamıza izin vermiyorlardı." Türk yetkililer 5 Kasım 1976'da taşınmaları için traktör ve tırlar göndermiş. Panayiota "gitmiyorum" dediğinde, "istesen de istemesen de gideceksin" demişler. Yavaş yavaş, benzer zorlamalarla, o zamana kadar ölmemiş ya da göçmemiş Kıbrıslı Rumlar da mecburen güneye gitmeye başlamışlar. Sonunda, yukarıda da belirtildiği gibi, bugün kuzeyde belirli bir bölgede yaşayan 500'ün altında bir Rum nüfus kalmış.

Güneyden kuzeye daha az sayıda ve daha uzun bir döneme yayılmış olarak Kıbrıslı Türk göçü yaşanmıştır; çeşitli tahminlere göre "yalnızca" 45 ile 60 bin Türk yerinden edilmiş. Elbette birçoğu benzer zorluklarla karşılaşmış, evlerini, mallarını ve yakınlarını kaybetmişler. Ayrıca, daha önce belirli bölgelerde toplanmaya zorlandıkları için, zaten evlerini terk etmiş Kıbrıslı Türkler için bu, on yıl içinde yaşadıkları ikinci bir yerinden

edilme olmuştur. Rum yönetimi kalıcı bölünmeden yana olmadığı için, insanları göç etmeye pek kışkırtmamışsa da (Oberling 1982: 186), birçok Kıbrıslı Türk bir an önce gitmekten yana olmuş. Hem canlarını tehlikeye atmak istememişler, hem de uzun dönemde, kendilerine düşman bir halk içinde küçük bir azınlık olarak yaşamanın ne anlama geldiğini az çok tahmin etmişler. Aşırı uçtan Rumlar tarafından gerçekleştirilen bir dizi şiddet eylemi, bu korkularında haksız olmadıklarını göstermiş.

Kuzeye göç edenlerden bir grup, Beşparmak Dağları'nın güney eteklerindeki Taşkent köyüne yerleştirilmiş. Köyde yaşayan dört dul kadınla bir toplantı yaptım. Buraya gelmeden önce, Rumlarla Türklerin birlikte yaşadığı güney kentleri Limasol ile Larnaka arasında kalan Tokni köyünde oturuyorlarmış. Türklerin ikinci çıkartması sırasında, 15 Ağustos'ta, köyün yaşları on üç ile yetmiş dört arasında değişen altmış yedi erkeğini başlarında "Andrikos" adlı birinin bulunduğu EOKA-B çetesinden adamlar köy meydanında toplamışlar. Yakın köylerden aldıkları on beş erkekle birlikte, tümünü önceden kazıp hazırladıkları çukurların başına götürüp birer birer öldürmüşler. Aşırı uçtan Rumlarca yapılmış hunharlıklar içinde, hakkında kesin kanıtların bulunduğu olay bu, çünkü cesetlerin arasına saklanıp sağ kalmayı başaran biri, kaçarak katillerin isimlerini vermiş, mezarlığın yerini göstermiş.

1963 ile 1974 yılları arasında yaşanan olaylarda, katilleri hâlâ bilinmeyen birçok insan yok edilmiş. Kıbrıslı Rum aileler, KKTC yönetiminden ve Türkiye hükümetinden 1619 kayıp kişiye ne olduğu hakkında bir açıklama istiyorlar; Kıbrıslı Türkler de, Kıbrıs Cumhuriyeti hükümetinden ailelerinden yitirdikleri 803 kişinin izini bulmasını talep ediyorlar (Sant Cassia 2001).

Kadınların yaşadıkları

Askerî darbe ve ardından gelen Türkiye harekâtı sırasında, beş hafta süresince Kıbrıslı kadınların yaşadıklarını erkeklerden ayıran belirgin noktalar var. Bunlardan ilki, tecavüz korkusu ve gerçeği. Türklerle Rumların askerî ve toplumsal ilişkilerin-

de tarih boyunca çatışmalar hiç eksik olmamıştır. İkinci bölümde gördüğümüz gibi, 19. ve 20. yüzyıllarda Anadolu'da Hıristiyan Ortodoks azınlıklar, Trakya ve Girit gibi Yunanistan'a ait veya ilerde ait olacak bölgelerde ise Müslüman gruplar yaşamaktaydı. Gerek Yunanistan'ın yayılcı projesini hayata geçirme sürecinde, gerekse Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanıp modern Türk devletinin inşası sırasında, çoğunluk ile azınlık gruplar arasında şiddet olayları yaşanmış, tecavüz her zaman yaygın bir olgu olmuştur. Tecavüz toplumların ortak belleklerinden silinmeyecek bir eylemdir. Yunan ve Kıbrıslı Rum kadınlar için "Türk", Türk ve Kıbrıslı Türk kadınlar için de "Rum", aynı şekilde en tipik tecavüzcü örneğidir.

1974 müdahalesi sırasında çok sayıda Kıbrıslı Rum kadının Türk erkekler tarafından tecavüze uğradığı biliniyor. İzleyen günlerde tecavüz sonucu meydana gelmiş hamilelikler dikkate alınarak yetkililerce kürtağın serbest bırakılması da bunun bir kanıtı. Kadınlar tecavüz konusunu açıkça, özellikle de farklı kuşaklardan kadınlarla, konuşmaktan çekinmişler. Yaşça büyük olan kadınlar gençlerin yüreklerine korku salmak istemişlerse de, birbirleriyle fısıldaşmalarına engel olamamışlar. Bugün güney Lefkoşa'da yaşayan Athena Z şunları anlatıyor: "Bu konuyu yalnızca biz kızlar kendi aramızda konuşurduk. Akrabalarımızla ya da annelerimizle paylaşabileceğimiz bir konu değildi." Ama, Sue Lartides'in nişanlısının annesi "tecavüz" kelimesini kullanmaktan çekinmezmiş. Kayınvalidesinin kocasının ailesi 1922'de İzmir'den göçenler arasındaymış ve Rumların başına gelenler hakkında korkunç hikâyeler anlatmış. Sue, "Bunları dinlerken aklım başımdan gidiyordu" diyor. Layık Topcan Mesutoğlu da Kıbrıslı Türk kadınların öfkeli Rum milislerin yapabilecekleri kötülüklerden çok ürktüklerini anlattı: "Nasıl korktuğumu hâlâ anımsıyorum. Rumlar gelip tecavüz edeceklerdi. Asıl korktuğum işte buydu. Kurtuluş Savaşı sırasında İzmir bölgesinde yaşanmış olan şeylerin bizim başımıza da geleceğini düşünüyordum."

1974'ün ikinci travması çocuklarla ilgilidir. Yine, kadınların erkeklerden daha farklı biçimde yaşadıkları bir savaş deneyi-

midir bu, çünkü çocuklardan öncelikle kadınlar sorumludur. Yaşanan kargaşada birçok anne çocuklarından ayrı düşmüş. Rum sığınmacılardan, dost ve yakınları tarafından kurtarılan çocuklara ilişkin sayısız hikâye dinledim. Çocuklarından haber almaları, güvende olduklarını öğrenmeleri ve onlara kavuşmaları bazen günler, hatta haftalar almış. Güneye kaçışları sırasında çocuklarının güvenliği, sağlığı, beslenmesi sürekli endişe konusu olmuş. Zor koşullar, tehlike ve kıtlıklar elbette yerinden edilen Kıbrıslı Türkler için de geçerli. 1963 yılında etnik gruplar arasında yaşanan şiddet olayları sırasında doğmuş olan Neriman'ın kızı, 1974'te on bir yaşındaymış ve küçük bir erkek kardeşi varmış. Neriman çocukları için nasıl yiyecek ve süt bulmaya çalıştığını anlattı. Rum milislerin kundaklamaları, yağmalamaları ve misillemeleri sürerken, "Gecelerce, 'Allahım çocuklarımı Rumlardan koru!' diye dua ettim" diyor.

Savaş sırasında iki taraftan da kadınların ortak deneyimlerinin üçüncü özelliği de kocalarının ve oğullarının birer amatör asker olarak, eğitimsiz, silahtan yoksun, dağınık birimler halinde ve başlarında komutanlar olmaksızın savaşmaya gitmiş olmaları. Günler ve haftalarca nerede olduklarını, başlarına nelerin geldiğini, bir daha onları canlı görüp göremeyeceklerini bilmeden yaşamışlar. Feyziye Hulusi bu annelerden birisi, yurtdışından yeni gelmiş genç oğlu savaştan dönmemiş. Günlerce gecelerce oğlunu aradığını, her gördüğüne oğlunun nerede olduğunu sorduğunu, kötü haber korkusuyla Lefkoşa'daki her hastaneye, her morga gittiğini anlattı. Ümitlerini kırmamak için insanların oğlunun öldüğünü bilip de söylemediklerini düşünmüş. Onun öyküsünü hiç unutmayacağım. Ölüm her hiçbir zaman doğrulanmıyor; Hat'ın her iki tarafında, kayıp yakınları hakkında bilgi almak için kadınların öncülüğünde kampanyalar yürütülüyor.

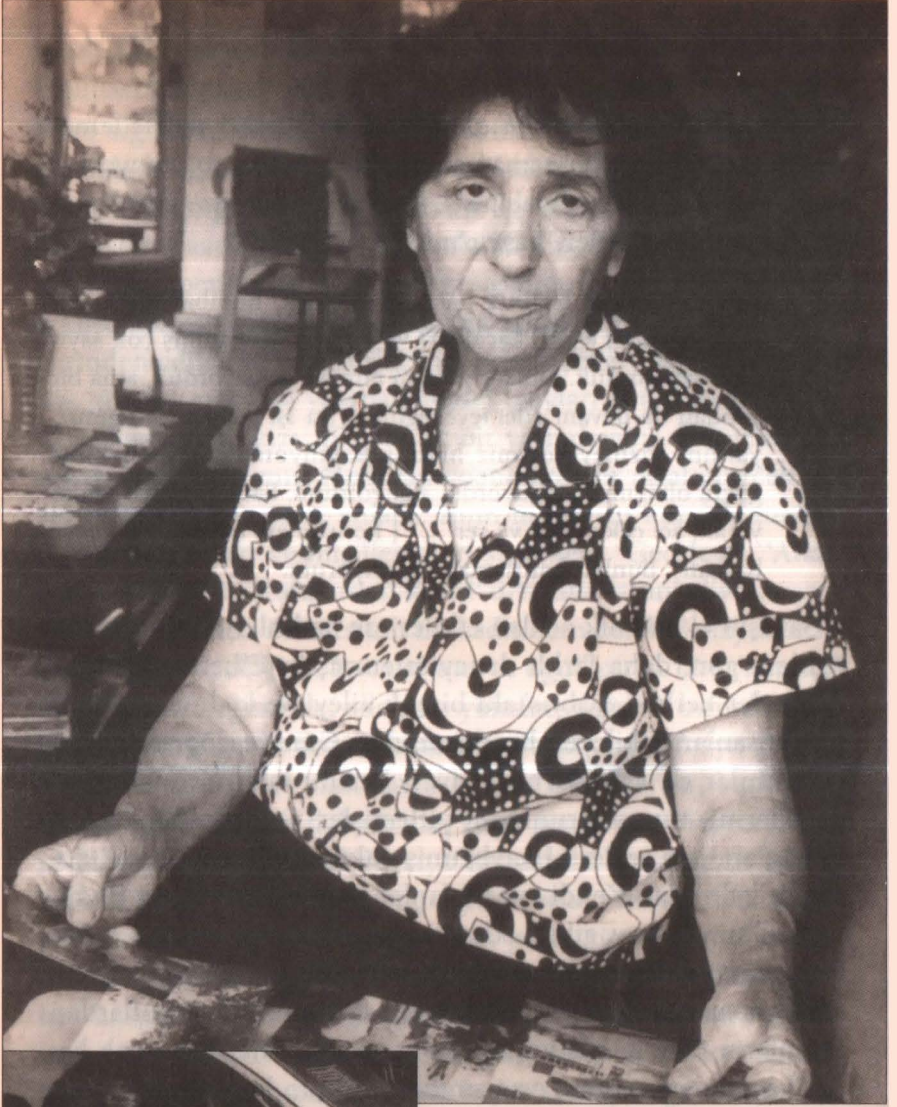
Kadınlar, ayrıca, ölü ve yaralılarla ilgilenmek üzere sivil acil yardım hizmetlerini üstlenmek zorunda kalmışlar. Gülay Kaşer, o güne kadar güvenli bir hayatı olup da tanık olduklarından sarsılmış kadınlardan yalnızca biri. Yirmiden fazla erkeğin cansız bedeninin üst üste yığıldığı bir kamyonu gördüğünde

yaşadıklarını bugün bile tüm canlılığıyla anımsıyor. Hâlâ, “ce-set” değil, “erkek” diye söz ediyor onlardan; o zamanki saflığı ile gördüğü insanların ölü olduğunu bir türlü kabul edememiş. Kendine epey bir zaman sonra, bu erkekler uyumuyorlar, yaralı degiller, ölüler diyebilmiş. Radyodan hemşire arandığını duyduğunda yetkililere başvurmuş:

Kız kardeşimle birlikte hastaneye gittik. Bombalardan, her türlü silahtan elleri, bacakları ve yüzleri yaralanmış çok sayıda insan gördük. Onlara yardım etmeye çalışıyorduk, ama bir yandan da devam edemeyeceğimiz, bu işi yapamayacağımız, yardım edemeyeceğimiz hissine kapılıyorduk. Oysa tersine güçlü olmamız gerekiyordu. Ağlıyordum. Bana “ağlama, onlar yaralı, acı çekiyorlar ve sen ...” [konuşmayı bıraktı, ağlamaya başladı]. Bunları hatırlamak istemiyorum.

Savaşın ekonomik açıdan etkileri de kadınlar tarafından erkeklere göre daha farklı deneyimlenmiştir. Elbette yerinden edilmeler herkesi, Kıbrıs'taki birçok aileyi ve kadını erkeğiyle tüm insanları etkileyen bir durumdur. Güneye göç eden Kıbrıslırumlar en ağır darbeyi yiyen kesim; işlerini, mallarını, mülklerini, tüm yatırımlarını yitirmişler. Sahip oldukları kıt imkânları, her şeylerini kaybetmiş yakınlarıyla paylaşmak zorunda kalmışlar. Kendi işleri olanlar iflas etmiş (Maria Hadji-pavlou'nun babası gibi), ödeyemeyeceklerini bildikleri halde beş parasız kalan sığınmacılara borç vermişler. Bu felaketlerin sınıf yapısı üzerinde büyük bir etkisi olmuş. Üst sınıflardan insanların ülke içinde veya dışında geçimlerini sağlayacak kadar kaynakları varken, orta sınıftan, çalışan kesimlerden yüksek sayılabilecek gelir seviyelerindeki birçok sıradan insan birdenbire alt katmana inmiş. Daha önce kendi geçimlerini sağlayabilenler devlet yardımına muhtaç olmuşlar.

1974'ten önce evli kadınların çok azı ücretli işlerde çalışmakta, birçoğu tarla ve bahçe işleriyle uğraşarak ev yapımı bazı ürünleri satarak kocalarının gelirine katkıda bulunmaktaymış. Önceleri eşlerinin ücretine bağımlı olmayı normal (ve doğru) bulan bu kadınlar, artık eve para getirmek, dul kalmış-

Georgia Pericleous 1974'te Morfu'da evlerinden edilenlerden; o tarihten beri güney Lefkoşa'da göçmenler için yapılmış konutların birinde oturuyor.

Antigoni Papadopoulou, Georgia'nın kızı. Demokratik Parti'den milletvekili.

Yeşil Hat 2003'te açıldığında, Georgia Morfu'daki evini ziyaret etti. Evinin kapısını çaldığında kimse açmamış, büyük bir hayal kırıklığı yaşamış. (Meğer evde yaşayan Kıbrıslı Türkler de aynı gün güneye, kendi evlerine ziyarete gitmişler.) Georgia evine bakınırken eski bir komşusu onu tanımış ve içeri davet etmiş. Komşusu, savaş sırasında bulup yirmi dokuz yıl boyunca sakladığı, "ne güzel kadın" diyerek duvarına astığı bu fotoğrafı kendisine vermiş.

Antigoni'nin bu bebeklik fotoğrafını da aynı komşu bulup saklamış.

larsa çocuklarını kendi gelirleriyle yetiştirmek zorunda kalmışlar. Herhangi bir iş bulan çok seviniyormuş; ekonomi gide-rek düzeldikçe, birçoğu hayatlarında ilk kez fabrika işçisi olmuş. Alışık olmadıkları bu işler kadınlara çok zor gelmiş, kimi zaman da sağlıkları bozulmuş.

Antigoni Papadopoulou'nun ailesi 1974'te Morfu'da yaşıyormuş. Morfu adanın kuzeybatısında, o zamanlar portakallarıyla ünlü, verimli bir bölgede görece zengin bir yermiş. 1974 müdahalesinde kasabanın Rum nüfusu ile civardaki otuz köy boşaltılmış. Antigoni, şimdilerde sığınmacı hakları ve "dönüş" projesinde çalışan özverili bir siyasetçi. Onunla tanıştığım sırada, artık çok yaşlanmış olan anne ve babasıyla birlikte, kaçıştan sonra yerleştirildikleri Lefkoşa'nın güneyindeki sığınma evlerinde yaşıyordu. Antigoni'nin babası günlerini öteki sığınmacı erkeklerle kahvehanede geçiriyor. Annesi Georgia Percleous, altı arkadaşını benle tanışmaları için evine davet etti. Onlardan dinlediğim kadarıyla, kuzeyde yaşarlarken modern standartlara uygun, basit, kendilerine yeterli ekonomik koşulları olan bir hayatları varmış. Koyun besler, bahçelerinde çalışır, sebze meyve yetiştirirlermiş. Georgia'nın anlattıklarını Antigoni bana şöyle çevirdi:

Annem şimdi yaşadığı hayata çok zor alıştığını söylüyor. Morfu'dayken üç çocuk annesi genç bir ev kadınıydı. Ama sığınmacı olduğunda para kazanması gerekti. Önce tavşan ve tavuk besledi, sonra bir iş buldu. Bulduğu iş kadınlar için çok zordu, yataklar için şilte yapıyorlardı. Şilteleri omuzlarına alıp kamyonlara yüklerlermiş. Ağır kaldırmaktan şimdi bile beli ağrıyor. Sonunda işi bıraktı.

Antigoni'ye göre bu tür değişikliklerin kadınlar üzerindeki etkisi büyük. İş sahibi olmak, bir ücret almak ve başkalarının ekonomik bakımdan kendilerine bağımlı olduğunu bilmek, kadınlara yeni bir özsaygı kazandırmış. "Bir bakıma bütün bunlar bizi güçlendirdi" diyor.

Son olarak, belki de kadınları Taksim sonrasında en fazla etkileyen olgulardan birine, evlerini kaybetmiş olmalarına de-

ğınmeliyiz. O yıllarda Kıbrıs'ta, özellikle kırsal kesimde, kadınlar kimliklerini asıl olarak ev hayatının sürdürülmesinde ve mahallelerde yaşanan canlı toplumsal hayatta bulmaktadırlar. Kıbrıs'ta kadınlar evlendiklerinde aileleri kendilerine bir ev verir. Ev kiralamak çok az görülen (ve iyi karşılanmayan) bir davranıştır. Antropolog Peter Loizos, artık evlerini kaybetmiş kuzey köylerinden Argakili kadınların –şimdi güneyde sığınmacı olarak yaşıyorlar– duygularını şöyle anlatıyor:

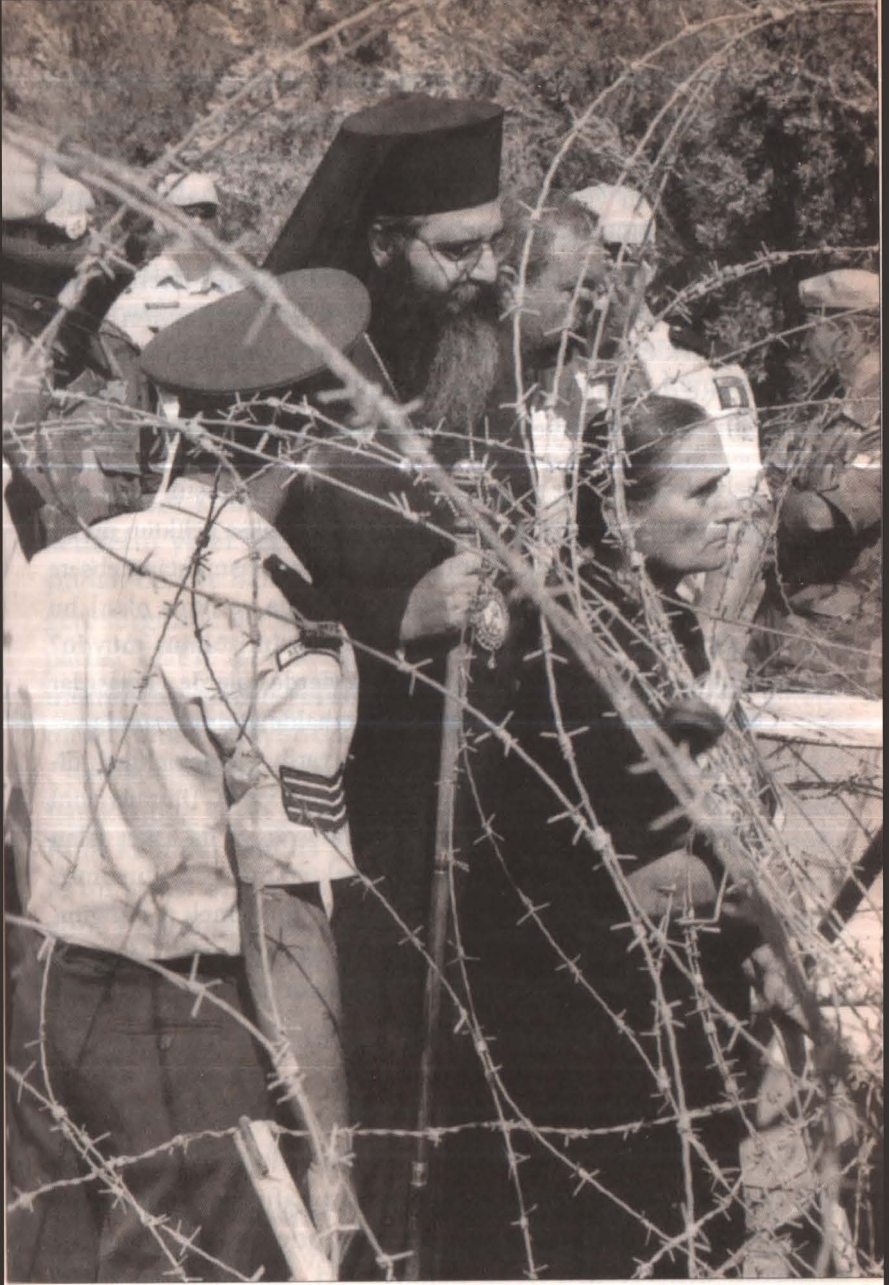
Neredeyse her Argakili kızın evlendiğinde çeyiz olarak vereceği bir evi vardı, evin niteliği ve eşyaları kızın toplumsal durumunu gösterirdi. Hem kendisi hem de ailesi için büyük bir emek ve fedakarlıkla edinilmiş bu ev, kızındı ve bu ona evliliği süresince belli bir güven duygusu ve bağımsızlık kazandırıyordu... Çeyiz evleri artık yok ve kadınlar, tıpkı sırtlarında kabukları olmayan sümüklüböcekler gibi artık daha bağımlı, daha kırılgan, daha güçsüzler. (Loizos 1981: 177; ayrıca bkz. Anthias 1992)

Savaşın ve toplu göçlerin ardından, Hat'tın her iki tarafından kadınlar için de daha önce akıllarından bile geçmeyen koşullar altında, yeni bir ev yaşamı kurmak zorunlu hale gelmiş. Güneydeki sığınmacıların birçoğu aylarca, hatta yıllarca kamplarda yaşamışlar. Georgette Loizou, Rum ailesi tarafından New York'ta yetiştirilmiş kentli bir kız. 1974 müdahalesinin hemen ertesinde güney Kıbrıs'taki ailesini görmeye gelmiş: "Çadırlarda yaşadıklarını görünce gözlerime inanamadım. Etrafta tavuklar, yarı çıplak çocuklar koşuşturuyordu. Yere oturmuş nargile içen yaşlı bir adam gördüm. Anneanneme, 'Hasta mı, bir şeyi mi var?' diye sordum. Meğer kardeşiymiş, yani benim büyük dayım. Her şeylerini kaybetmiş olduklarını o zaman anladım. Çok zengin bir adamdı ama artık bir çadırda yaşıyordu."

Kuzeyde, güneyden gelenlerin evlere yerleştirilmeleri için büyük düzenlemeler yapılmış. Başlangıçta Rumlardan kalan boş evler bu amaçla kullanılmış. Ev bekleyenlere ihtiyaçlarına ve terk ettikleri evlerinin büyüklüğüne göre yer gösterilmiş. 1974 sonbaharında terk edilmiş tarlalardaki ürünü hasat et-

ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΝΑΡΧΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΔΗΜΟΣ ΜΟΡΦΟΥ

Kıbrıs'ın kuzeyinden sürülen Kıbrıslırumlar eskiden yaşadıkları kent ve bölgeleri itibarıyla dernekleşmişler; anılarını ve dönüş umutlarını taze tutmaya çalışıyorlar. Morfuluların her yıl "dönüş" talebiyle Yeşil Hat'ta yaptıkları yürüyüşten görüntüler.

mek için Anadolu'dan getirilen 5.000 Türk işçisi ile savaş gazisi Türkler de yine boş Rum evlerine yerleştirilmiş.

Birçok Kıbrıslı Türk, giden insanların evlerine ve işlerine konduğu için rahatsızlık duymuş. İçlerinden birinin dediği gibi, sanki başka birinin hayatını yaşamaya başlamışlar. Kuzeydeki yönetim (güneydekinin aksine) insanların geçmiş i unutmalarını, kendilerini birer “sığınmacı” değil, “boş” topraklara yerleşen insanlar gibi mutlu hissetmelerini istemiş. Vamık Volkan, kitabında etkileyici bir şekilde, güneyden gelip Rumların terk ettikleri evlere yerleşen Türklerin hem suçluluk hem de öfke duyduklarını anlatır (Volkan 1979). Neriman Cahit boş bir Rum evine yerleştirilenlerden. Şunları anlatıyor:

Bahçelerin birinde yaşlı bir kadın gördüm, ölmüştü. Uyur gibi yatıyordu. Onu birinin mi öldürdüğünü yoksa açlıktan mı öldüğünü bilmiyorum. Ölüm gerçeğiyle karşılaşmaktan dehşete düşmüştüm. Düşünmeye başladım. [Bana verilmiş olan] bu evde eskiden kimler yaşıyordu? Burada biri ölmüş müydü? Alınıp götürülmüşler miydi? Bazı evlerde iplerde çamaşırlar asılıydı. Bir de bir masa gördüm, herhalde kadın o sırada yemek hazırlıyordu. Üstünde bir bıçak vardı. Demek ekmek dilimliyordu. Yarısı kullanılmış bir tereyağı vardı. [Burada içini çekip sustu.] Eğer insansanız, bir canavar ya da asker falan değilseniz böyle şeyler görünce gerçekten rahatsız olursunuz. Bunları aklımdan çıkaramıyorum. Örneğin yemek pişirdiğimde hep şöyle düşünüyorum: O kadın ne yapıyordu? Masasını nereye koymuştu? Bizim gibi mi oturuyorlardı? Kaç çocukları vardı? Bu soruları sorabileceğim kimse yok.

* * *

1974 müdahalesi Kıbrıs halkını bir hatla ikiye ayırmış, ama aynı zamanda, siyasi boyutta, Hat'ın iki tarafında kalan insanları “uzlaşma” ve “tavizsizlik” eksenlerinde ayıran bir etkisi olmuştur. Erkeklerden farklı deneyimleri, kadınları bu siyasi çizginin iki tarafından birine konumlandırmaya yetmiyor. Kıbrıs'ın hem kuzeyinden hem de güneyinden çok sayıda ka-

dinla tanıştım; bunlar arasında “Kıbrıs sorunu”na uzlaşmadan yana mücadele veren SAE üyesi gibi kadınlar olduğu kadar, uzlaşmaz görüşlerden yana kadınlar da vardı.

Güneyde Rum yönetimi, sığınmacılarla ilgili politikalar geliştirmiş ve bunları hızla uygulamaya koymuş. Klerides hükümeti yerinden edilmiş zor durumdaki yığınların sola kaymalarını önlemek için bir dizi acil önlem almış; sığınma evleri yapmış, kiralari denetlemiş, gıda yardımında bulunmuş. Göçmenlerin haklarını temsil etmek üzere Kıbrıs Sığınmacıları Komitesi oluşturulmuş. Bu komite sığınmacıları yerleştirildikleri yerlere göre değil, savaş öncesi yaşadıkları eski kentlere göre, “Özgür Morfu” veya “Yenilmez Girne” gibi adlarla, dernekler kurarak örgütlemiş ve Kıbrıs’ın bütününe seslenmeye çalışıyor. Şimdi sınırın ötesinde kalmış olmalarına rağmen, bu kentlerin yerel seçimleri yapılmaya devam ediliyor. Yani, başından beri ve hâlâ da, Morfu’nun, Magosa’nın biri yerinde, diğeri sürgünde iki belediye başkanı var. O zamanların sosyalist partisi EDEK (sonra KISOS) bu radikal grupların önderi konumunda, kuzeyli yetkililerle bu gibi konularda en sıkı görüşmeleri onlar yapıyor (Loizos 1981).

Güneyde uzun süredir kararlı bir şekilde yürütülen “dönüş” hareketinde etkin bir şekilde çalışan birçok kadın var. Aslında Rum kadınlar tam da bu milliyetçi kültür çerçevesinde kendilerini siyasi olarak ifade etmekte (Vassiliadou 2002). Antigoni Papadopoulou, daha önce gördüğümüz gibi, sığınmacı bir ailenin kızı ve şimdi Temsilciler Meclisi’nin mensubu, Demokratik Parti’nin (DIKO) önde gelen üyelerinden biri. Yakın zamana kadar sürgündeki seçmenlerin %84’ünün oyunu alarak bir dönemliğine Morfu belediye başkanı olarak görev yapmış. Morfulu sığınmacılar derneğince her yıl düzenlenen sınır yürüyüşünde en önde görev alıyor. Şunları söylüyor:

Gelecek kuşaklar için hafızaları canlı tutmak istiyorum, çünkü bence bize yapılanlar en temel insan haklarının hunharca ihlal edilmesi idi. Bu benim anlayamadığım bir şey. İngiltere ve ABD gibi uygar ülkelerin hükümetleri Kıbrıs’la ilgili BM

kararlarının ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin verdiği kararların uygulanması için daha fazla baskı yapmalı. Milosević ile Usame bin Ladin'in terörist olduğunu söylüyorlar. Kıbrıs'taki terörist de Denктаş'tır. Kendi halkına bile baskı yapıyor. Öteki teröristleri de kınıyorum, ama ya Türkiye'nin uyguladığı devlet terörü?

Öte yandan, kendilerinin *yakınlaşma* siyasetini bir yana bırakmak için KKTC'nin girişimlerini ve Türkiye hükümetini bahane olarak kullanmamaya çalışan birçok Kıbrıslırum kadın da var. Kıbrıs Rumlarının geçmişte azınlıklara uyguladığı politikaları eleştiren bu Rum kadınlarla tanıştım. Peter Loizos'un yirmi yıl önce duyduğu kuşkuları şimdi onlar da paylaşıyor:

Neden Türkleri kucaklamanın ulusal politikamız olması gerektiğini söyleyen solcuları dinlemeyip onları dışladılar? Neden Makarios 1968-73 yılları arasında beş yıl boyunca süren Toplumlararası Görüşmeler'de Kıbrıslı Türklere iyi niyetli tekliflerde bulunmadı?.. Neden o yıllarda Türklere hiçbir "zeytin dalı" uzatılmadı? Yerimizde yurdumuzda kalmak için Türklere vermeyeceğimiz ne olabilirdi? Bu ve benzeri sorular artık sorulmaktadır. (Loizos 1981: 134)

Kuzeyde de benzer bir siyasi bölünme hâkim. Bazı kadınlar, uluslararası düzeyde tanınmamalarına ve ekonomik ambargolara rağmen, yıllarca dağınık bölgelerde yaşadktan sonra şimdi bir araya gelmiş olmaktan memnun olduklarını söylüyorlar. Kimisi Rauf Denктаş'ı destekliyor, onun uzlaşmaz siyasetini benimsiyor, Türkiye'ye şükran duymaya devam ediyor. Öte yandan, başından beri, Kıbrıslırumlara, kendi denetimlerinde olmayan güçlerce ve onlar adına yürütölmüş saldırılar yüzünden kötü gözle bakmayı reddeden birçok kadın da var. Bana bölünmeden önce, ilk günlerde nasıl birbirleriyle yardımlaştıklarını, komşuların birbirlerine nasıl barınak sağladıklarını anlattılar: "Bebekleri için süt bulduk"; "Bize ekmek verdiler" Çatışmalar sürerken bile "öteki kadınlar"a empatiyle bakabilen kadınlar varmış. Sevin Uğural şunları söylüyor:

Evde otururken geçen jetlerin sesini duyuyor, rahatlıyorduk. Ama, "Evet, benim içim rahat, ya öteki taraftaki insanlar? Onlar korkuyor olmalılar" diye düşünmeden edemiyorduk. Aynı ses iki ayrı tepki doğurabiliyor. Ben rahatlıyorum, öteki kadın korkuyor. Öldürdükleri insanları, toplu mezarları duyuyorduk ve acı çekiyorduk. Erkeklerin oyunuydu, oyunu erkekler oynuyordu. Ya evlerinde kalmış, dışarıya çıkmaya korkan kadınlar ve çocuklar? Ne bu? Kim kazanıyor? Her iki taraf da, acı çekiyor, korkuyor.

Sonuç olarak, adanın güney kesiminde yaşayan toplumun çok sayıdaki sığınmacıyı içinde eritebilmesi, bölünmüş aileleri biraraya getirmesi, siyasi ilişkileri ve günlük hayatı biraz olsun normalleştirmesi yıllar almış. Kuzeyliler de içine düştükleri boşlukta yaşamayı öğrenene kadar yıllarını harcamışlar. Yönetimdekiler hızla her kente Türk bayrakları asmış, caddelere Türkçe isimler taşıyan levhaları koymuş. Ama resmi makamlarca el konulup halka verilen evleri ve malları, bunlardan koparılanların hayaletleri hemen terk etmemiş. Neriman, 1974'ten önce sahil kenti Girne'ye kocası ve çocuklarıyla yaptığı bir geziyi hatırlıyor. O zamanlar kent neredeyse tamamen Rumların yaşadığı bir yermiş. Çocuklarına "Alçak sesle konuşun, Türkçe konuştuğunuzu duymasınlar" diye uyarıda bulunmuşlar. 1974'ten sonra Girne artık bir Türk kenti. Nerimanlar yakın bir zamanda Girne'ye tekrar gittiklerinde çocuklar yine alçak sesle konuşmaya başlamışlar. "Onlara, 'Artık fısıltıyla konuşmanız gerekmiyor' demek zorunda kaldık" diye anlatıyor. Yaşamboyu edinilmiş alışkanlıkların, tedirgin azınlıklara mahsus bu tür davranışların değiştirilmesi herkes için çok zor. Etrafta onları duyabilecek Rumlar artık olmadığı halde, onlar fısıldaşıyor, güneyde de ise Gırcalı Rumlar "dönüş"ü gözlüyor, Yeşil Hat'ta gösteri yapıyor, tel örgüleri sarsıyor, ümitsizce "Evlerimizi geri verin" diye bağırlıyorlar. Kıbrıslı-türkler de bu haykırışları duyamıyor, çünkü sesleri Ölü Bölge'yi aşip geçemiyor.

4. Bölünmüş iktidar: Kadınlar ve siyasi yapılar

Tarih, bellek değil, kültürün biçimlediği muhtelif yeniden hatırlamalar bütünüdür. Bir adam paraşütle yere iner, bir çocuk gömülür, bir el kalemi alır bir belgeye imza atar. Bunlar Kıbrıs'ta yaşanmış olgulardır. Ama aynı şeyler adanın kuzeyinde ve güneyinde farklı anlamlara bürünerek anlatılır. Önceki iki bölümde görmüş olduğumuz gibi, Hat'tın her iki tarafında başka kelimelerle tekrar tekrar anlatılarak dile getirilen bu olayın ("barış harekâtı", "işgal") günümüz Kıbrıslırum ve Kıbrıslıtürk ulusal kimliklerinin şekillenmesinde büyük bir etkisi var. Yine gördüğümüz gibi, adada önceden bu adlarla anılan kimlikler yoktu. Yaşananlardan miras kalmış bu kimlik nitelermeleri, Sınırı Aşan Eller hareketi ile öteki uzlaşma yanlısı grupların ilgilendiği konuların başında geliyor. Hemen herkesin benliğine işlemiş acı, öfke ve suçluluk duyguları, çaprazlama siyasete yönelik girişimleri zayıflatıyor.

Bu ve izleyen bölümde, yine hem yüzyüze görüşmeler hem de ikincil kaynaklardan hareketle, adanın bir ucundan diğerine çekilmiş tel örgülerin ardından iki toplumun nasıl bir gelişme çizgisi izlediğini ele almaya çalışacağım. Hat'tın her iki tarafında yaşayan kadınların karşı karşıya kaldıkları cinsiyetçi ve öteki iktidar ilişkileri ve bunlar içinde edindikleri benzer

deneyimler, işbirliği yapmalarını mümkün kılan zeminlerden biri. Ancak yedinci bölümde de göreceğimiz gibi, kadınların konumlarındaki belirgin farklar nedeniyle işbirliği anlayışında birbirine zıt talepler gündeme gelebilmekte. Bu bölümde, önce genişçe Kuzey Kıbrıs üzerinde duracak, beşinci bölümde ise Güney Kıbrıslı kadınlara ağırlık vereceğim. Yaptığım görüşme ve tartışmalardan edindiğim izlenime göre, kadınların endişeleri birbirlerinden farklı. Kuzeyde yaşayan kadınlar özellikle siyasi ve ekonomik durgunluktan yakınırken, güneyde daha çok gelişmekte olan tüketim kültürünün toplumsal hayattaki ve aileler üzerindeki etkileri öne çıkıyor.

Taksim'i izleyen ilk on yıl boyunca iki yönetim arasındaki ilişkiler aralıklarla sürdürülmüş, bazen kuzey tarafı, "görüşmelerden önce tanınma" talebinde ısrar ettiği için, güney tarafı da bunu kabul edilemez bulduğu için görüşmeler kesilmiş. Bazen de fikir alışverişinde bulunulmuş, müzakereler yapılmış, "güven artırıcı önlemler" alınmış, yakınlaşma görüşmeleri başlatılmış, hatta kimi zaman, barış sağlamanın yanında "normal" şartlara geri dönülmesinden de sorumlu olan Birleşmiş Milletler'in desteği ile, esas müzakereler bile yapılabilmiş. 1977 ve 1979 yıllarında imzalanan "yüksek düzeyde antlaşmalar" ise, ilerki gelişmelerin çerçevesini çizen olumlu gelişmeler. Görüşmeleri engelleyen en önemli anlaşmazlık noktası müstakbel devletin yapısı ile ilgili konularda çıkmış. Kuzeydeki yönetim, Kıbrıs konfederasyonu altında, kurdukları devletin tanınmasında ısrar ederken, güneydeki yönetim iki federe toplum fikrini benimsemekle birlikte, tek devlet konusunda ısrarcı olmuş.¹

1990'lara gelindiğinde müzakerelere yeni bir konunun dahil olduğunu görüyoruz: Avrupa Birliği üyeliği. 1995 yılında Kıbrıs'ın AB'ye giriş görüşmeleri ciddi biçimde başladığında, Kıbrıs Cumhuriyeti, yasalarını üye devletlerle uyumlu hale getirmeye başlamış, AB'nin 2004 yılında Malta ve eski komünist

1 Kıbrıs Rum yönetimi ile Kıbrıs Türk yönetimi arasında 1964'ten günümüze kadar süren arabuluculuk ve görüşmelerin ayrıntıları için bkz. Polyviou 1980, Ertekün 1981, Groom 1993 ve Dodd 1998.

blok ülkeleri dahil, bazı devletleri içine alarak doğuya ve güneye doğru genişleme planları doğrultusunda hazırlıklar yapılmış. AB'nin Kıbrıs sorununun çözümünü katılım için bir önşart olarak değerlendirdiği ilk tavrını sürdürmemesi, her iki taraftan ılımlıları hayal kırıklığına uğratmış (Brewin 2000). AB'nin bu tutumuyla "Güney Kıbrıs yönetiminin eline stratejik bir silah verdiği" düşünülüyor (Güven-Lisanilere ve Rodriguez 2000: 201). Rauf Denктаş da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin adanın bütünü için AB üyeliği talebinde bulunma hakkının olmadığını ileri sürüyor; böyle bir adım 1959 Garantörlük Antlaşması'nın getirdiği başka bir devletle birleşme yasağına aykırı görülüyor. Denктаş, Türkiye'nin AB'ye kabulünden önce adanın bir bütün olarak ve "çözümünden sonra AB'ye girmesi" yönündeki görüşleri kesinlikle dikkate almamış, bu da Kuzey Kıbrıs'ta muhalefeti çok rahatsız etmiştir.

Kuzey Kıbrıs'a Türkiye'den gelip yerleşen Türklerin varlığı müzakerelerde her zaman en hassas konulardan biri olmuştur; Rumlar Türk "asker ve yerleşimcilerin" Türkiye'ye geri dönmeleri koşulunu her türlü antlaşmanın anahtarı sayıyorlar. Daha önce değindiğimiz gibi, 1974'teki Türk müdahalesinin hemen ardından, bir ölçüde güneye sürülen Rumların yerine emek gücü sağlamak amacıyla, biraz da Türkiye lehine "zemin oluşturmak" için, Türkiye'den adaya binlerce işçi getirilmiş, izleyen yıllarda da Anadolu'dan birçok işçi ve ailesinin Kıbrıs'a göçü sürmüş. Bunlar çoğunlukla Türkiye'nin doğu, güneydoğu ve Karadeniz bölgelerindeki köylerden gelen insanlar (Morvaridi 1993).

1996 yılında KKTC'de yapılan nüfus sayımına göre kuzey Kıbrıs'ta yaşayan 200.587 kişiden 54.650'si Türkiye doğumlu. KKTC kimliğine sahip 164.460 kişi arasından 23.924'ü Türkiye'de doğmuş, yani sonradan KKTC vatandaşı olmuş (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 1999: tablo 4).² Kıbrıslırumlar bu

2 Güncelleştirilen nüfus sayımı raporları ile seçmen kayıt listelerini esas alarak kestirimlerde bulunan Mete Hatay'a göre, 2000 yılında Türk anne-babaya sahip yaklaşık 50.000 KKTC yurttaşı Türk'ten, 30.000'i Türkiye'de, 20.000'i ise Kıbrıs'ta doğmuş (Bahçeli 2003).

rakamların gerçekliğinden kuşku duymakta, Türkiye'den gelen Türklerin (KKTC yurttaşı veya değil) sayısının Kıbrıslı-türklerin sayısına yaklaştığına inanmaktalar. Ayrıca, Kıbrıslı-türklerle Türkiyelilerin doğurganlık hızları arasında da çok büyük fark var: Kıbrıslı-türklerin ortalama çocuk sayısı aile başına iki iken, Türkiye göçmenlerinde bu rakam altı veya daha üstüne çıkıyor (Morvaridi 1993: 220).

Göçmen sorunu kuzey ve güney arasındaki gerginlik noktalarından biri olmakla kalmıyor, kuzeyde de başlıbaşına bir siyasi sorun kaynağı olarak görülüyor. İş bulma fırsatlarının yetersizliği ve siyasi ortamın gerginliği yüzünden birçok Kıbrıslı-türk İngiltere, ABD, Avustralya ve başka ülkelerdeki Kıbrıslılara katılmak için adadan göç etmiş; adanın Kıbrıslı-türk nüfusu giderek azalmış. Kıbrıslı-türk nüfusun Türkiyeli nüfusla ikame edilmesi, Kıbrıslı bir Türk olan iktisatçı Fatma Güven-Lisaniler ile bir meslektaşı tarafından "kansız bir etnik temizlik" süreci olarak adlandırılıyor (Güven-Lisaniler ve Rodriguez 2002: 187). Muhalefet partileri Türkiyelilerin adaya göçüne şiddetle karşı çıkıyor, çünkü bunu yurttaşlık hakkı ve başka çıkarlar sağlayarak oy "satın alma" niyetiyle, Türkiye yanlısı siyasi partilerin başvurdukları siyasi bir oyun, muhaliflere karşı giriştikleri bir düzmece olarak görmekteler.

Kuzey Kıbrıs'ta siyasi partiler

Kuzey Kıbrıs'ta 1974'ten itibaren iktidara gelmiş olanlar, doğal olarak, bölünmeden önce Türk bölgelerinde politika yapmış siyasi ve paramiliter gruplarda yer almış erkekler. Rauf Denktaş bunların önderi ve kişisel otoritesi sayesinde art arda cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmıştır. Denktaş, 1924'te doğmuş, İngiliz hukuk sistemi içinde eğitilmiş, kurnaz, baskıcı ve her zaman işbaşında kalmayı bilen bir kişi. Kuzey Kıbrıs'ı on-suz hayal edebilmek neredeyse imkânsız. Kadınlardan biri bana ümitsizlik içinde, "Denktaş doğduğumda başımızdaydı, öldüğümde de başımızda olacak", demişti. Kuzey Kıbrıs o kadar küçüktür ki, siyasi olarak etkin insanların büyük çoğunluğu

Denktaş'ı kişisel olarak tanırılar. Görüşme yaptığım muhalif kadınlardan altısı bana, çeşitli vesilelerle Denktaş'ın yüzlerine karşı parmağını sallayarak, "sizi vefasızlar, beni hayalkırıklığına uğratiyorsunuz" dediğini söylediler. "Buraya gel küçük hanım. Benim hakkımda neler söylüyorsun? Kocana deli olduğunu söyledim ama sen ondan daha delisin"; Denktaş bu sözleri her ikisi de muhalif Cumhuriyetçi Türk Partisi'nin önde gelenlerinden olan Mehmet Ali Talat ile elli yaşındaki karısı Oya'ya söylemiş. Tanınmış şair ve köşe yazarı Neriman Cahit'e ise, "Neriman, Neriman sen başımı ağrıtıyorsun. Ölmemi istiyorsun, ama ölmeyeceğim" demiş. Sergilediği bu tarz her ne kadar samimi ve babacan görünse de, gücü o kadar büyük ki, insanlar her zaman biraz ürkmüş. Ne var ki, Denktaş'ın "kızları"nın tümünün dikbaşı olduğu söylenemez. "Rumlar"a karşı kendilerini koruyacak tek güvenilir kişi olarak onu gören birçok Kıbrıslı Türk ona inanıyor.

Kıbrıslı Rumların (1983'te ilan edilen) Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni "sahte-devlet" olarak adlandırmalarına ve Rauf Denktaş'ın lider konumunun hiç değişmemesine rağmen, KKTC parlamenter bir yapıya sahip, yöneticilerin seçimle iş başına geldiği bir demokrasi.³ Denktaş da seçilmiş bir cumhurbaşkanı. Benim araştırmamı yürüttüğüm dönemde (2001 başından 2003 başına kadar) kuzey Kıbrıs'ta çeyrek yüzyıldır süren dondurulmuş bu statükoyu denetleyen ve koruyan iki etkin parti vardı. Aldığı oy açısından daha büyük olan Ulusal Birlik Partisi (UBP) –Başbakan Derviş Eroğlu'nun partisi– ile, 1992 yılında eski UBP üyelerince kurulmuş ve Rauf Denktaş'ın ilişkili olduğu Demokratik Parti (DP).

Boykotlar ve tanınmama sorunu, Kuzey Kıbrıs'a Türkiye ile yakın ilişkiye girmekten başka bir seçenek bırakmamış; Denktaş da bu ilişkilerin idaresinde önemli bir rol oynuyor. KKTC, Türkiye'ye hem malî hem de idari açıdan bağımlı, öyle ki kimi yönden Türkiye'nin bir iliymiş izlenimi veriyor. Örneğin Kıbrıslı Türklerin pasaportları Türk pasaportu, telefon numaraları

3 Terim seçimlerimin gerekçelerini girişteki dördüncü notta açıklamıştım.

Kıbrıs'ın kuzeyinde bulunan Beşparmak Dağları'nın Yeşil Hat'tın öteki tarafından görülen yamacına dev bir KKTC bayrağı resmedilmiş. Türk bayrağı ile Kemal Atatürk'ün "Ne Mutlu Türküm Diyene" sözü de beyaz taşlarla hemen yanına yazılmış.

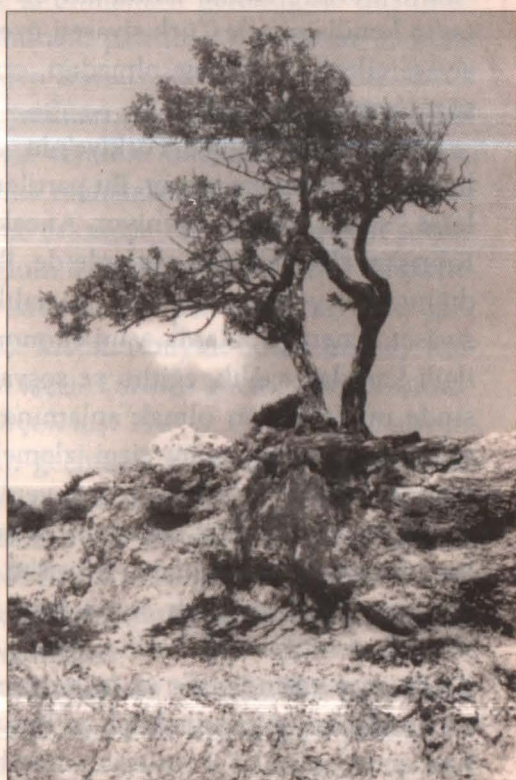
Kuzey Lefkoşa'daki Barbarlık Müzesi, Yunanlılar ile Kıbrıslırumlar tarafından katledilmiş Kıbrıslı Türklerin anısına kurulmuş. Çoğu Türkiye'den gelen otobüsler dolusu turist tarafından ziyaret ediliyor.

*Kuzey
Kıbrıs'ın her
yerinde
Türkiye ve
KKTC
bayrakları
yan yana
dalgalanıyor.*

Toprak ve özel mülkiyet konularındaki köklü anlaşmazlıklar ancak Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk siyasetçilerle seçmenler arasında yapılacak nihai barış anlaşmasıyla çözümlenebilir. Kıbrıs'ın kuzey sahilleri turizm açısından çok değerli bölgeler, ancak henüz tamamı turizme açık değil. Kurak iklim koşulları nedeniyle büyük bir su sorunu var. Kuzeydeki eski dini yapıların perişan hali Rum Ortodoks Hristiyanların üzüntü kaynağı.

Türkiye'nin uluslararası koduyla çevriliyor, posta kodu Mersin ilinin bir bölgesi kabul edilerek verilmiş ve paraları Türk Lirası. Uluslararası hava yollarıyla seyahat edenler Kıbrıs'a gelmeden önce bir Türk havaalanına uğramak zorundalar.

Bunlardan da önemli ve kuzey Kıbrıs'ta çeşitli şekillerde yoğun bir şekilde hissedilen ama dışardan bakanların görmeyeceği bir şey daha var; her şey Türkiye tarafından yakından izleniyor. Kuzey Kıbrıs'ta siyasi hiçbir önemli karar, Türkiye'yi fiilen yöneten Milli Güvenlik Kurulu'nun onayı olmadan alınmıyor (Jung ve Piccoli 2001: 95). Muhalefet partilerine göre, Kuzey Kıbrıs'taki siyasi hayatın gerisinde, seçim sandığı ile kuvvete dayalı siyaset arasında kalan bölgede, Türk Büyükelçiliği, Türk ordusu ve belirli yeraltı grupları bulunuyor. TC tarafından göz yumulan, kışkırtılan ya da ihale edilen suçları işleyenler bu gruplar. Gerek Türkiye'de gerekse Kıbrıs'ta bu yapı "derin devlet" olarak tanımlanıyor. Öte yandan, Rauf Denktaş'ın kendisinin de Türk siyaseti üzerinde etkili olduğu, Türk siyasetçilerinin kuklası olmadığı, onların ortağı olduğu ileri sürülüyor.

UBP ile DP'nin gücü Türkiye'nin, özellikle Türk ordusunun hegemonyasına dayanıyor. Bu partiler sağcı, ona muhalif olanlarsa "solcu" olarak biliniyor. Ancak, sağ ve sol terimlerinin Kıbrıs'ta, elbette başka yerlerde de, iki farklı boyutta kullanıldığını söyleyebiliriz. Kıbrıs'ta sağcılık, hem geleneksel olarak siyaset denen konularda, yani ekonomik politikalar, altyapıyla ilgili kararlar, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlerin yürütülmesinde muhafazakâr olmak anlamına geliyor, hem de "Kıbrıs sorununda uzlaşmaz bir çizgi izlemek" ile eşanlamlı. Solculuğun da ikili bir anlamı var; hem yeniden dağıtım politikası izlemek hem de Kıbrıs sorununa daha esnek yaklaşma yanlısı bir ulusçuluk kastediliyor. Kıbrıs'ın hem güneyinde hem de kuzeyinde herhangi bir siyasi parti bir yönüyle solcu, diğer yönüyle de sağcı olabilmekte. Pratikte ise, Kıbrıs'ın iki tarafında da siyasi gündemde ve oy verme tutumlarında belirleyici olan, adanın bölünmüşlüğü ve bunun temsil ettiği, çözüme kavuşmamış ihtilaf. Partilerin seçim bildirgelerinde iç sorunla-

ra değinilmekle birlikte, bunlar seçimler sırasında tali konular olarak kalıyor.

Araştırmam sırasında Kıbrıs'ta Türkiye yanlısı iktidar koalisyonuna muhalif olan iki ana parti vardı; merkezde yer alan Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) ile daha soldaki Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP). CTP tüzüğünde partinin "sosyalist" olduğu belirtiliyor, bildirgesinde "gündelik hayat"a dair olduğu için kadınları özellikle ilgilendiren sosyal harcamalar ve reformlar üzerinde duruluyor, ancak bunlar oy verme davranışlarını pek etkilemiyor. Sol kanattan kadınlar, eğer sol iktidara gelirse, Türkiye'nin para yardımını anında keseceğine inanıyorlar. CTP, Rauf Denктаş'ın parlamentodaki en güçlü muhalifi, uzun süredir Kıbrıslı rumlarla uzlaşma arayanların sesi olarak biliniyor. İktidardaki iki parti, düşmanlık beslemelerse bile kuşkuyla karşıladıkları Avrupa Birliği'ne girmek için Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ayrıcalık tanınmaması gerektiğine düşünürken, merkez ve soldaki muhalif partiler AB'ye girme sürecini Kıbrıs'ı Türkiye'nin elinden kurtarmak için bir fırsat olarak görmekteler. UBP ile DP yanlıları ise muhalif partilerin çözümü ulaşmak için "çok taviz verecek" olmalarından korkuyorlar. Denктаş'ın politikalarına muhalefet eden partilerin UBP ile DP'nin oylarını kendilerine çekmede karşılaştıkları tek sorun, halkın Türkiye'nin desteğinin korunması talebi değil. Beklenenin tersine, "işçi-sınıfı oyları"nın sola pek bir yararı yok, çünkü Kıbrıs'ta bugün emekçi kesimin büyük bölümünü oy kullanma hakkı olmayan kol işçisi Türkiye göçmenleri oluşturuyor. Ayrıca, sol eğilimli birçok kişi TKP ve CTP'ye olan güvenlerini, bu partilerin yakın geçmişte düzen partilerinden biri veya birkaçıyla koalisyon kurarak iktidara geldikleri dönemde yitirmiş. Partilerinin iktidardayken vermek zorunda kaldıkları ödünlerden veya parti politikalarında gerekli değişikliklerin yapılmamasından hayal kırıklığına uğramış seçmenler, izleyen seçimlerde oylarını geri çekmişler.

Kuzey Kıbrıs'ta siyasi kutuplardaki bu çekirdek partilerden başka, sürekli parçalanmış parlamento dışı küçük partiler de var. Örneğin aşırı sağcı Milliyetçi Adalet Partisi (MAP) ile Yeni

Doğuş Partisi (YDP) Türkiye ile bağların güçlendirilmesinden yana partiler. Solda ise, Yurtsever Birlik Hareketi (YBH) ile ondan kopan Birleşik Kıbrıs Partisi (BKP), siyasi anlamda “Kıbrıslı” kimliğinden yana iki parti. Sürekli uzlaşma çağrısında bulunuyor, Türkiye’nin Kuzey Kıbrıs’taki nüfuzunu eleştiriyorlar. Bu bağlamda daha tutarsız bir çizgi sergileyen CTP’yi rahatsız ediyorlar; bazı sendikalardan da destek görüyorlar; eğer iktidara gelirlirse, sosyalist bir düzen kurmaya çalışacaklarını söylüyorlar.

Siyasetin kenarında Kuzey Kıbrıslı kadınlar

Yukarda sözü edilen partilerin üst kademelerinde hemen hemen hiç kadın yer almıyor. Çalışmamı yaptığım dönemde, partilerin üyelerinin yaklaşık üçte biri kadındı. KKTC’nin 1983 yılında kurulmasından beri herhangi bir kadın parti başkanı ya da genel sekreteri görülmemiş. 1999 seçimlerinde seksen beş kadın aday olmasına karşın yalnızca dördü parlamento girebilmiş; yani milletvekillerinin %8’i kadın. Partilerin yönetim organlarında kadınların sayısı birkaçı geçmiyor; bir tek kadın bakan görev yapmış o da bir dönemliğine. Bazı partilerin kadın kolu var, ancak tek işlevleri, kadınların görüşlerini dile getirmekten çok, parti için çalışacak kadınları üye kaydetmek.

Hem sol hem de sağ kesimden kadınlar, birçok ülkede olduğu gibi, önlerinde çeşitli engellerin bulunduğunu söylediler. Bu engellerden ilki, aile sorumluluklarının bütünüyle kadınların omzunda olması; erkekler ev içi yükünü hemen hemen hiç paylaşmıyorlar. İkincisi, kadınlar siyasetteki erkeksi mücadele biçiminden hoşlanmıyorlar. Üçüncüsü, erkekler kadınlara inanmıyor ve desteklemiyorlar; aslında kadınlar da birbirlerine güvenmiyor ve oy vermiyorlar. Sevgül Uludağ, kadınların ancak partinin sosyal işlerinde (örn. Salamis’e yapılacak günlük bir gezi düzenlenmesinde) etkin çalışırlarsa hoşgörüldüklerini söyledi. Bu hoşgörü erkeklerin yetki alanına girdikleri anda bitiyor. Son olarak da, kent plancısı Layık Topcan Mesu-

toğlu'nun söylediği gibi, "Kıbrıs sorunu'nun futbol topuyla oynar gibi sürekli bir buraya bir buraya atılmasını kadınların çoğu anlamsız buluyor. Eğer kadın konuları, çevre konuları gündemin en altına yazılan maddelerse kadınlar neden siyasi süreçlerde yer alsınlar ki?"

Kadınlar, yalnızca Cumhuriyetçi Türk Parti (CTP) içinde karar alma süreçlerine katılabildikleri belirli bir mücadele alanı bulmuşlar. En büyük sol parti ve parlamentoda uzlaşmadan yana olanların sesini duyuran tek parti olduğu için, kadınların bu parti içindeki deneyimlerine daha yakından bakmanın yararı var. Oya Talat 1977'den beri CTP içinde etkin bir rol oynuyor; halen merkez komite üyesi. Eşi Mehmet Ali Talat ise parti başkanı. 1970'lerin başında, partinin kurulmasının hemen ertesinde, ikisi de Ankara'da okurken ve sol siyasetle uğraşırlarken tanışmışlar. Oya 1970'lerle '80'lerin Kıbrıs'ını değerlendirirken, kadınların katkılarının erkek eylemciler tarafından nasıl hor görüldüğüne değindi: "Kadınlar da tıpkı erkekler gibi kendilerini politikaya yakın hissederek. Biz de her yere gidiyorduk. Propaganda yapıyor, bildiri hazırlıyor, gösteri düzenliyor, duvarlara slogan yazıyorduk. Hiçbir şeyden korkmuyorduk. Ama itibarımız yoktu. Sıra karar almaya gelince kadınlar hep dışarda bırakılır."

Dışarda kalan kadınları çekmek için, 1975 yılında, partinin kadın kolu olarak değil de, bir sivil toplum örgütü olarak Yurtsever Kadınlar Birliği – YKB (Patriotic Women's Union – PWU) kurulmuş. Bugün bu örgüt kuzeydeki en büyük siyasi kadın örgütü, Oya da başkanı. Ne var ki, örgütü partiye üye kaydetmek için bir araç olarak kullanmak isteyenlerle, kadınların çıkarını kollayacak ve taleplerini dile getirecek bir zemin olarak kullanmak isteyenler arasında başından beri çeşitli gerilimler yaşanmış. 1988 yılında bazı kadınlar partinin karar alma organlarında yer alabilmek için başarılı bir "kota" uygulaması kampanyası başlatmışlar. Ancak partideki ve YKB'deki kadınların tümü kota uygulamasının arkasında durmamış ve oranın %10'dan %30'a çıkarılması için yapılan bir sonraki kampanya başarılı olmamıştır.

Kadınların yapabilecekleri siyasi katkının önündeki en büyük engel evlilik ilişkileri. Aslında parti üyesi kadınların birçoğu, yalnızca kocaları parti üyesi oldukları için partiye katılıyorlar. Kendi başlarına etkinlikte bulunmuyor, kararları erkeklere bırakıyor, kocalarının önüne geçmiyor, erkekliklerine halel getirmemeye özen gösteriyorlar. Oya, yüzünü ekşiterek, “Erkekler, rekabete girmedikleri sürece eşlerinin yanlarında olmasından memnun. Bize gereken, parti içinde etkin kocalara sahip olmayan kadınlar!” dedi.

Meral Akıncı, bu zorlu ortamda kendi yolunu nasıl bulduğunu anlattı. Kendisi Toplumcu Kurtuluş Partisi’nin (TKP) eski lideri Mustafa Akıncı’nın eşi ve saygın bir psikolog; Kuzey Kıbrıs’ın ilk profesyonel psikoloğu. Bayan Akıncı olmaksızın, Meral Akıncı olarak tanınmaktan yana. Kadınların güçlenmesi konusunda çok kararlı; çalışmalarını parti yoluyla değil, kendi kurduğu bir dernek olan Kayad ile sürdürüyor. Resmi olarak bağımsız bir kimliği bulunmasına rağmen, aslında CTP’nin bir parçası olan YKB’nin tersine, Kayad’ı TKP’den tamamen bağımsız bir örgüt olarak tutmaya çalışıyor. Oya da, Meral de, farklı çizgilerde yürümüş olsalar da, önemli erkeklerin eşlerinin yaşadığı sıkıntıyı yaşamışlar; kocalarının birer uzantısı olarak görülmuş, sürekli bununla savaşmak zorunda kalmışlar.

Oya, hem kendisiyle hem de partideki insanlarla CTP içindeki rolü konusunda uzun süren hesaplaşmalarını bana titiz bir şekilde anlattı. Bir genel seçim öncesinde aday adayı olmuş, ama seçilememiş. Milletvekili adayları arasına girse ilk kadın aday olarak partinin büyük bir adım atmasını sağlayacaktı – belki de partinin o sırada kaldıramayacağı kadar büyük bir adım. Bir keresinde de, belediye başkanlığı seçimlerinde aday olmak istediğini söylemiş. Ancak o dönemde CTP, DP’nin koalisyon ortağı olarak iktidardaymış, eşi Mehmet Ali de Eğitim Bakanı’ymış. Oya’ya eğer seçime girip kaybederse eşinin siyasi itibarının sarsılacağı söylenmiş. O da ısrar ederek, “Ama aday olan benim, o değil, ben sadece onun eşi değilim ki” demiş. Ancak baskılara dayanamayarak adaylıktan vazgeçmiş; ama bu olayın üzüntüsünü birkaç yıl üzerinden atamamış. Ona göre,

belki de parti örgütünün korktuğu şey, “kaybetmesi”nden çok “kazanması”ydı. Çünkü, sonradan Mehmet Ali parti başkanı olduğunda, partililer ona eşinin parti içinde önemli bir konuma gelip gelmeyeceği konusunda endişelerini bildirmişler. Oya ile Mehmet Ali, aile içindeki ilişkileriyle parti politikalarının keşiştiği bu dikenli çalılıkta bir arayol bulmak için çok uğraşıyorlar. Oya partinin siyasi programına bağlılığının yanı sıra, kendi bireysel başarılarına da öncelik vermekten geri durmuyor. Bundan dolayı da pişman değil, yalnızca düşünceli. Öteki kadınların da yoluna çıkacak zorluklara örnek oluşturduğu için, onun hikâyesi bana önemli göründü.

Kadın bakış açısıyla Güney Kıbrıs’taki siyasi sistem

Güneyde siyasi yaşam KKTC’deki kadar kutuplaşmış değil. Ne Avrupa Birliği üyesi Yunanistan, ne de yakında üye olacak Kıbrıs, aralarında geçmişteki gibi müdahil bir ilişkiye bugün ihtiyaç duyuyor – oysa KKTC ve Türkiye için durum tersine. Bununla birlikte, Kıbrıs Cumhuriyeti’nde birçok kadın, partilerin Kıbrıs sorununa bir çözüm üretmeyip, aksine sürekli “düşman” tehditleri öne sürmelerinden ve bunu toplumsal değişim taleplerini susturmak için kullanmalarından hayal kırıklığına uğramış durumda. Kıbrıs Cumhuriyeti’nde başkanlık sistemi var, seçilen başkan kendi partisi ve müttefiklerinden oluşan bakanlarla hükümeti kuruyor. Araştırmama başladığım sırada Glafkos Klerides başkandı ve hükümet, kendi partisi Demokratik Toparlanma (DISY) ile müttefiği Birleşik Demokratlar Hareketi (EDI) üyelerince oluşturulmuştu. DISY iş çevrelerinin desteğine sahip, toplumun egemen güçlerini temsil eden muhafazakâr bir parti. Kıbrıs sorunu bağlamında da sağcı bir parti; toplumlararası görüşmelerde uzlaşmayı sürekli reddediyor. Klerides, 1974 yılında aşırı milliyetçi EOKA-B’nin parti içine sokulmasıyla oluşan kötü ünü silmeye çalışmış, ama bütünüyle başarılı olabilmiş değil. Birleşik Demokratlar ise görece yeni bir parti; 1994’te kurulmuş, kendini merkez sağ parti olarak niteliyor ve Kıbrıs sorununda DISY ile aynı

görüşte. Kurucusu George Vassiliou, bağımsız aday olarak seçimleri kazanarak 1988-93 yıllarında cumhurbaşkanlığı yapmış. İki toplumluluktan yana olan birçok Kıbrıslırum EDİ'ye oy veriyor, çünkü AB üyeliğine ve iki toplumlu, iki bölgesel federal çözüm konusuna öncelik tanıyan bir yaklaşımı var.

2003 Şubat'ında Glafkos Klerides'in yerine Tassos Papadopoulos geçti. Kurulan hükümette DISY ile EDİ üyeleri yerlerini muhalif üç partiye, AKEL, EDEK ve DIKO'ya bıraktılar. Bu üç partinin en büyüğü, İlerici Emekçiler Partisi (AKEL). Önceleri Sovyet yanlısı olan bu parti hâlâ komünist niteliğini koruyor; sendikalarla güçlü bir bağı var, toplumsal konulara öncelik veriyor. Ancak Kıbrıs sorunu bağlamında tutarlı bir sol çizgiye bağlı kaldığı söylenemez, kimi zaman sağ partilerden bile daha uzlaşmaz bir politika benimseyebiliyor. AKEL'in Kıbrıslırum işçi sınıfı ile aydın kesimden aldığı oylar başka bir sosyalist partinin gelişmesi önünde engel oluşturuyor. Birleşik Demokratik Merkez Birliği'nin (EDEK, önceleri KISOS) ise, sosyalist bir söylemi var, o da tıpkı AKEL gibi, 1970'lerin başında Yunan cuntasına karşı yürüttüğü mücadeleden dolayı saygın bir yere sahip. İktidar partilerinin üçüncüsü ise Papadopoulos'un kendi partisi Demokratik Parti (DIKO). Bu parti de Kıbrıs sorunu konusunda uzlaşmaz bir çizgiyi benimsiyor. Önceki lideri Spyros Kyprianou, 1977 ile 1988 yılları arasında cumhurbaşkanlığı yapmış; başkanlığı dönemindeki barış görüşmeleri sürüncemede kalmış. Güneydeki nüfusun üçte biri sığınmacı, dolayısıyla çıkarıldıkları topraklarına, evlerine dönmek, hiç vazgeçemedikleri bir talep. Bunlar tüm partiler için büyük bir oy deposu oluşturuyorlar. DIKO parlamentoda onların sesini duyuran en öndeki parti, mallarına tekrar sahip olmalarını veya geri dönüşü engelleyecek herhangi bir uzlaşmacı çözüme şiddetle karşı duruyor.

Kıbrıs Cumhuriyeti parlamentosundaki kadınların oranı KKTC'dekinden biraz yüksek: Temsilciler Meclisi'nde %9'luk bir oranla, altı sandalye kadınlara ait. Tassos Papadopoulos hükümetini oluşturan on bir bakandan biri kadın (sağlık bakanı). Yerel meclislerde kadınların oranı %16 (Nearchou-Ellinas

2001). Beş büyük partinin her birinde önemli roller üstlenmiş bazı kadınlar ile partilerle ilişkili olmayan öteki kadınlarla tanışıp görüşme yaptım. Hangi partiye mensup olursa olsun, parti üyesi kadınların tümü, kadınların ve kadınlarla ilgili konuların ciddiye alınması ve %20'lik kadın kotası uygulaması için (AKEL dışında kalan diğer dört büyük parti bunu kabul etmiş) mücadele verdiklerini söylediler. Listeleri dolduracak sayıda nitelikli ve istekli kadın aday konusunda büyük sıkıntı çektiklerini bildirdiler, bunun nedeni belki de şu: Kadınlar, partilerin kendilerine saygı duyup katkılarına değer vereceğine ya da onlarla ilgili politikalar benimseyeceğine inanmıyorlar.

Partili kadınlar arasında en olumlu deneyim sahibi kadın, belki de Androula Vassiliou. Bir avukat olan Androula, EDI'nin başkanı Geoge Vassiliou'nun eşi ve bu partiden seçilmiş bir parlamenter. Androula eşlerin ikisinin de siyaset yapması sorununun üstesinden gelmiş görünüyor; hem parti içinde ve dışında belli bir saygınlık kazanmış, hem de kadın sorunlarına öncelik veren programına yer açmayı başarmış. Kocasını, ikinci kez cumhurbaşkanlığı için aday olduğunda medyaya, "Androula ve ben bu adımı atmaya birlikte karar aldık" diyecek kadar onun yanında; maço siyasetçilerin alaylarıyla karşılaşmışlarsa da, kadınlar bu jestten memnun olmuşlar.

Siyasi sistem bir dizi kusurundan dolayı kadınlar tarafından eleştiriliyor. Bu kusurlar bir araya gelip çoğunluğu, hem erkekleri hem de kadınları, politikadan uzaklaştırıyor. Bu olumsuzlukların ilki, siyasi yaşamı kirleten "nüfuz" sistemi. Yunan siyasetine içkin olan kayırmacılık, Kıbrıs'a da bulaşmış (Close 2002: 7). Katie Klerides, önceki cumhurbaşkanı Glafkos Klerides'in kızı. DISY'den milletvekilliği yapmış, ayrıca partinin siyasi büro üyesi. Hem parti içindeki hem de dışındaki kadınlardan saygı görüyor. Parti gündemine cinsel taciz ve emeklilik gibi pek "popüler olmayan" kadın konularını sokmayı başarmış. Konumuna rağmen kayırmacılık sorunu konusunda açık sözlü:

İnsanlar partinin felsefesini kabul ettikleri için ona oy verecekler. Ama sırf oy verdikleri için de partinin ve adaylarının

kendilerine bir iyilik yapmasını bekliyorlar... Kıbrıs'ta aile bağları güçlüdür, her zaman birbirimizi destekleriz, bu siyasi alana da yansıyor. Dolayısıyla insanlar da, örneğin bir iş görüşmesine gittikleri zaman, sizden onu desteklemenizi, ilgili kişiye hakkında iyi şeyler söylemenizi istiyorlar.

İkinci olumsuzluk ataerkillik. Bu da Kıbrıs Rum kesimindeki siyasi düzenin Yunanistan ile paylaştığı bir durum. David Close bu konuda şunları yazıyor: "Yunanistan, erkeklerin otoritesinin büyüklüğü bakımından Güney Avrupa'nın diğer ülkelerinden bile farklı bir konumdadır. erkekler siyasi partilerde, belli başlı bütün meslek gruplarında, bütün meslek örgütlerinde ve siyasi kurumlarda liderlik konumlarını ellerinde tutuyorlar" (Close 2002: 218). Çeşitli partilerden kadınlar banna, Kıbrıs'ın güneyindeki siyasetin erkeklerin "kendi zaferleri için", kendi başlarına oynadıkları eril bir iktidar oyunu olduğunu söylediler. Sonuç itibariyle elitist bir sistemle karşı karşıyayız. Doğru toplumsal sınıftan değilseniz (ki bu, pek çok ince göstergeden belli olur) ya da daha önemlisi, ünlü bir siyasi aileyle ilişkili değilseniz, dalgaya karşı yüzüyorsunuz demektir. Dolayısıyla burada yapılan siyasete kuzeydeki Türkiye etkisi gibi bir çarpıklık hâkim değilse de, sıradan Kıbrıslırum kadınlar için politika, onları uzaklaştıran ve onlarca ulaşılamayan bir alan.

Kıbrıs Üniversitesi'nde siyaset bilimci olarak çalışan Maria Hadjipavlou'dan, kadın ve iktidar sorununa değinmesini istedim: Kadınlar gerçekten bütünüyle güçsüz, hatta devlet kurumlarında da iktidardan bütünüyle yoksunlar mı? Ona göre, bunu farklı iktidar biçimleri bağlamında düşünmemiz gerekiyor. Özellikle, "bazı feministler gibi, "başkaları üzerinden iktidar" (tahakküm olarak iktidar) ve "birşeyler yapabilme gücü" (kapasite olarak iktidar) ayrımını dikkate almalıyız. Kıbrıs'ta (hem kuzey hem güney Kıbrıs'ı kastediyor) kadınlar birinci tür bir iktidar alanında yaşıyorlar ve bu alanda ezilen konumundalar. Dahası, bunu öyle içselleştiriyorlar ki, yaşamlarının her alanında çeşitli iktidarlara karşı karşıya kalıyorlar." Bazı

kadınların tersine, Maria'ya göre, partilerde ve parlamentoda kadın kotası uygulaması, iktidar kazanmak için hiç de kötü bir başlangıç değil. "Değil mi ki" diye devam ediyor, "siyaset iktidarla aynı anlamda! Siyasetin hem özel hem de kamusal alanda yaşamlarımızı etkileyen büyük bir gücü var." Partilerde ve temsil organlarında kadın kotası getirilmesi kadınları iktidara yaklaştırmak için bir yol olabilir. Burada önemli olan, o konumlarda bulunarak siyaset gündemini değiştirebilmemiz, iktidarın tahakküm biçiminden uzaklaşmamız, "kadınlara toplumsal cinsiyetten bağımsız olarak yaratıcılıklarını, yeteneklerini geliştirmeleri için alan açmamızdır." Ancak o zaman erkekler tarafından engellenmeden veya dışlanmadan onlardan farklı olan yönlerimizi ortaya koyabiliriz.

Elbette Kıbrıs'taki siyasi iktidarların böyle bir amacı yok. Hem güneydeki hem de kuzeydeki siyasi sistem erkek ege-men, cinsiyetçi düzenin eleştirisi değil, ifadesi. Her iki sistem de Taksim'e dayanıyor, seçmen kitlelerinde infial yaratan adaletsizliklerden, barışı bütünüyle erişilmez kılan hesaplamalardan besleniyor. Güneyle kuzey arasında sürmekte olan çözümlememiş savaş hali, her iki düzende de öteki konuları gölgeliyor, siyaset tarzlarını biçimlendiriyor. Her iki tarafta da, Hat'tı korumak ya da sınırı, adanın tümünü ele geçirmek için yok etmek uğruna, güçlü ve tavizsiz olmaya, her an savaşa hazır olduğu görüntüsü vermeye çalışanlar başta. Bu, Cynthia Enloe'nun "toplumsal cinsiyet dayalı tehlike kültürü" adını verdiği bir ortam, politikacıların eril niteliklerini önemseyen bir çevredir (1993: 15).

Paralel ekonomiler: kadınların konumu

İki Lefkoşa birbirinden hiç de uzak değil. Kentin güney kesiminde kaldığım Enstitü'den Yeşil Hat'tı geçip kuzeyde oturan Fatma Azgın'ın evine gitmem, ona götürmek üzere ölü bölgede yetişen kır çiçeklerinden toplamak için biraz oyalansam bile, yürüyerek yalnızca on beş dakikamı alıyor. Ama, sınırın "açılması"ndan önceki günlerde, iki Lefkoşa bana, birinde ya-

şarken diğerinin gerçeklerinin kolayca anlaşılamayacağı türden, farklı iki gezegenmiş gibi gelirdi. İki kent arasındaki en can alıcı fark ekonomik düzeyde görünür olanlar. Kuzey, güneye göre daha yoksul, daha yavaş ve kalkınmanın izlerini daha az taşıyor. Doğal güzellikleri bozulmamış, ki bu inşaat ve altyapı yatırımlarının fazla olmayışının olumlu yönü. Güneydeki ekonomik mucize adı verilen gelişme, 1974 yılında kaynaklarının üçte birinin kaybedilmesinden sonra gerçekleştirilen olağanüstü büyüme sürecine bağlı. Güneydeki kentlerde insanlara kuzeylilerin sahip olmadığı metropol olanakları sunuluyor – Kıbrıslırumların tümünün bir kazanım olarak görmediği McDonalds gibi diğer Batı sermayesinin akıncılarının dükkânlarının sayısı çok fazla.

Kuzey Kıbrıs'ta ekonomik koşullar siyasi sistemle sıkı sıkıya ilintili. Tanınmamış bir devlet olması nedeniyle KKTC uluslararası yardımlardan mahrum. Adayı Türkiye hazinesi destekliyor, büyük altyapı yatırımları yapıyor. Türkiye ile KKTC arasındaki ekonomik ilişkinin niteliği sol görüşlülerce eleştiriliyor: Sol kesime göre, Türkiye yerel beceri ve üretkenlik doğrultusunda yatırımlar gözetmiyor, böylece, belki de Kıbrıslıların kültürel bağımsızlığını ve özsaygısını yok etmek üzere, bağımlı ve dinamizmden yoksun bir ekonomi ve toplum yaratıyor. (Kıbrıslıtürklerin belli bir modernliğe ve Avrupalılığa erişmeleri Türkiyelileri rahatsızlık edebilir.) KKTC'ye uluslararası ticaret ambargosu uygulamayan tek ülke olmasına karşın, "anavatan" (sağcılar böyle diyor) Kıbrıs mallarına rağbet etmiyor, kendi üreticilerini koruyor. Kuzeyde kişi başına düşen gayri safi milli hasıla güneydekinin ancak üçte biri düzeyinde. KKTC'de Türkiye'den gelen girdilerin dağıtımını denetleyen zengin elit ile ada dışında pek değeri olmayan bir parayla ödenen aylıklarla geçinen dar gelirli kesimler arasında, belirgin bir yaşam standardı farkı var. Türkiye'den gelmiş göçmen işçilerse yoksulluk sınırında yaşamaktalar.

Yoksul kesimler içinde kadınların oranı daha yüksek. Fatma Güven-Lisaniler tarafından yayımlanmış istatistiklere ve bağımsız bir anket araştırmasına dayanarak yeni yapılmış bir ça-

lışma (2003), Kuzey Kıbrıs'ta kadınlarla erkekler arasında belirgin bir ekonomik eşitsizliğin söz konusu olduğunu ortaya koyuyor. Eşit sayıda kız ve erkek öğrencinin ilk ve orta eğitimi bitirmesine karşın, yüksek eğitimden yararlanan kızların oranı erkeklerin yarısı (aynı eser: tablo 39). Çalışma yaşındaki erkeklerin %70'i iş gücüne katılırken, bu oran kadınlarda sadece %40 (tablo 3). Kadınlar belirli sektörlerde hiç yer almıyor. Belirli sektörlerde yoğunlaşıyor, çok azı çalıştıkları yerlerde yönetici konumuna gelebiliyor (tablo 6). Ekonomik olarak faal erkekler içindeki işverenlerin oranı, aynı nitelikteki kadın işverenlerin oranının üç katı, kendi işinde çalışan kategorisinde ise erkeklerin oranı kadınlarınkinin iki katı (tablo 9). Kadınlar ücretsiz ev işlerine erkeklerden iki kat daha fazla zaman harcıyorlar (tablo 22). Bütün bunlar her eğitim düzeyinde kadınlarla erkekler arasında büyük gelir farklarının olduğuna da işaret ediyor (figür 7). Bu eşitsizliklerin başlıca nedeni, erkekleri "eve ekmek getiren", kadınları da "ev işi yapan" olarak tanımlayan geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri. Bu geleneksel bakış, özellikle Türkiye'den göçmüş kırsal bölgelerde yaşayan ve kuzey Kıbrıs'ta doğmuş kadınlara göre çok daha yoksul ve yoksun durumda olan kadınları etkiliyor (tablo 21).⁴

KKTC anayasasında ayrımcılık yapılamayacağı bildirilmesine rağmen istihdamda ayrımcılık bol miktarda yapılıyor. "Eş dost kayırmacılığı"ndan erkekler de kadınlar da etkileniyor. İktidarda koalisyonu kuran partiler hangileri olursa olsun, kendilerini destekleyenlere iş fırsatları yaratıyor, öncelik tanıyorlar. İhtiyatsızca açık edilen siyasi görüşlerin veya doğacak sonuçlar düşünülmeden verilen oyların sizin ya da aile fertlerinizin geleceğini etkileyeceği herkesçe biliniyor. Özellikle solcu kadınlar bana, işlerinde yükselemediklerine, bir türlü terfi edemediklerine dair pek çok olay anlattılar. Örneğin Derya Beyatlı önde gelen politikacı veya askerlerin sınıfta kalmış çocuklarının notlarını yükseltmediği için üniversitedeki görevinden alınmış. Gülay Kaşer ömrü boyunca belediyede çalışmış

4 Bundan önceki dönemde kadınların durumu hakkında bkz. Women's Research Center (1995).

ve yirmi yıl sonra en alt seviyeden emekli edilmiş. Gülay, solcu Yurtsever Birlik Hareketi'nin (YBH) etkin bir üyesi olması yüzünden böyle olduğundan kuşku duymuyor: "Gerçekten çalışkan bir memurdum. İşlerimi hep zamanında bitirirdim. Ama onlar nasıl çalıştığına bakmazlar. Onlar için önemli olan bu değil."

Elbette, kadınlar yalnızca muhalefeti veya sendikaları destekledikleri için bir kenara atılmıyorlar. Kuzey Kıbrıs'ta cinsiyet ayrımı çok yaygın. Muhafazakâr kadınlar bile bundan zarar görüyor. Cumhurbaşkanı Denktaş'ın yanında ve Dışişleri Bakanlığı'nda yirmi yıla yakın bir süre çeşitli işlerde çalışmış, yüksek eğitilmiş bir kadın olan Latife Birgen bana iş yaşamıyla ilgili geniş bilgiler verdi: "Bu kadar yıl çalıştım hiçbir terfi almadım. Oysa dört erkeğin işini yaptığım söylenirdi." Taksim'den sonra, yıllar boyunca UBP'ye yaptığı katkıları görenler, "kadın olmasaydı bakan olurdu" diyorlarmış. Ayşe Hasan başka bir örnek. Düzene bağlılığından kimse kuşku duymuyor; büyük partilerin birinin yerel siyasi örgütünde önemli bir görevi ve kendi kurduğu bir firması var. Kendi işini, çalıştığı bankada yöneticiliğe terfi etmesinin mümkün olmayacağını anladıktan sonra ayrılıp kurmuş. Başka kadınlar da özel sektörde üst düzey konumlara gelmelerinin önlendiğine dair kendi başlarından geçen benzer şeyler anlattılar.

Kuzey Kıbrıs'ın yönetim yapısı içinde henüz kadın haklarıyla ilgili herhangi bir kamu kuruluşu yok; böyle bir kurum henüz planlama aşamasında. Bu arada, doğrudan veya dolaylı, alttan alta veya göstere göstere, cinsiyet ayrımı mekanizmalarının tümü işlemeye devam ediyor, çalışma hayatında kadınlara sorumluluk ve yetki vermekten kaçınılıyor. Kamu sendikası ÇAĞ-SEN'e üye kadınlar, niteliklerinin yetersizliğine bakmadan işverenlerin erkekleri nitelikli kadınlara yeğlediklerini anlattılar. İş arayan kadın adaylara, "Eğer bekârsan, evlenip gidersin. Eğer evliysen, hamile olur aylarca doğum izni kullanırsın. Her iki halde de seni istemiyoruz" deniyormuş.

Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde hem idari personel hem de öğretim elemanı olarak çalışan kadınlarla görüşme fırsatım ol-

du. Kadın Çalışmaları Merkezi'nin kurulmasına katkıda bulunmuş olan Biran Mertan, merkezin dergisi *Kadın*'ın ilk sayısında yazdığı bir makalede üniversitedeki erkek egemenliğini çözümlemeye çalışmış (Mertan 2000). Bu araştırmaya göre, 2000 yılında üniversitedeki öğretim elemanlarının %75'ini kadınlar oluşturuyor, ama yalnızca %17'si profesör. En yüksek kademe sahibi on üç kişiden yalnızca biri kadın. Tüm üniversite düzeyinde akademik personelin %41'i, kol işlerinde çalışanlarınsa %66'sı kadın. Kısa süre önce, merkezin yöneticiliğinden beklediğini bulamadığı için ayrılan Biran, 2003 yılının Kadınlar Günü'nde rektöre sunduğu yazıda, üniversite yönetiminde kadınların oranının artmak yerine 2000 ile 2003 yılları arasında %17,4'ten %12,9'a düştüğünü belirtiyordu.

Mühendislik bölümünde ders veren Ayla Gürel, bu rakamların üniversitedeki erkekler arası dayanışmanın bir ürünü olduğunu söylüyor: "Erkekler hemcinslerinden birini atamayı yeğliyorlar. Kendi cinslerinden kişilerle bir arada olduklarında kendilerini daha rahat hissediyorlar. Mesela şamata yaparlarken aralarında bir kadın olsun istemezler. Tıpkı çeteler gibi erkek oyunları oynuyorlar." Biran Mertan, erkeklerin başarılı olmasında çoğu zaman kadınların desteğinin etkili olduğuna inanıyor: "Diyelim ki, iki öğrenci evlendi. Yüksek lisans eğitimi aldılar. Kadın büyük olasılıkla adama, 'Sen git doktora yap, ben bebeğe bakarım' diyecektir. Böyle bir kafa yapımız var."

Kuzey Kıbrıs'ta zaten zor olan ekonomik koşullar 2000 yılında daha da kötüleşmiş. Sorumsuz yönetim ve kişisel hırslar birkaç bankanın iflasına yol açmış. Yaklaşık 50.000 kişi tasarruflarını kaybetmiş. Bazı düzenlemeler yapılarak banka felaketinden mağdur olanların durumları bir ölçüde düzeltilmişse de, kişi başına gelir dört ay içinde %40 düşmüş. Ardından gelen devalüasyon ücret ve tasarrufların değerini yarı yarıya azaltmış. Binlerce insan aldıkları ev kredilerini ödeyemez duruma gelmiş.

Neşe Veçchioğlu, Magosa'da terzilik yapan bir kadın. Küçük bir atölyesi ile bir dükkânı var. 2000 yılındaki krizin ailesini nasıl etkilediğini şöyle anlattı. Sürekli müşterileri artık ona el-

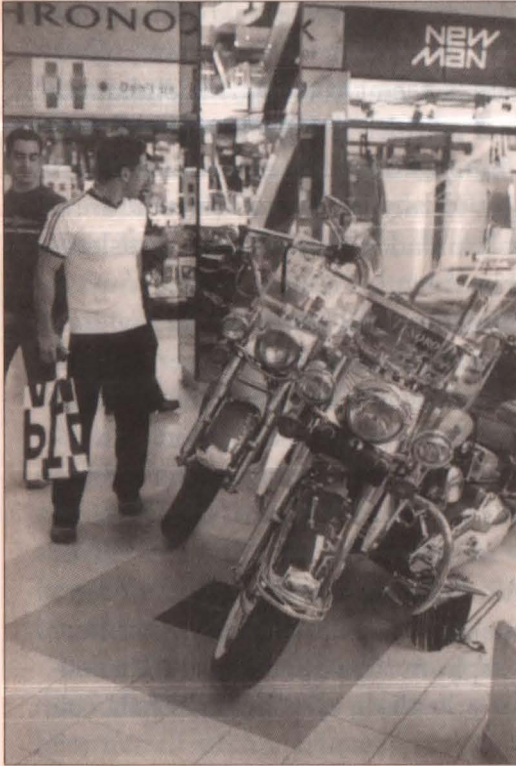
bise diktiremez olmuşlar, gelinlik ve diğer siparişler kesilmiş. Ailesinin iki yaşlı ferдинin emekli ikramiyeleri bankada olduğu için bu birikimlerin tümünü kaybetmişler. Yetişkin bir oğlu ile bir kızı var, inşaat işçisi kocasıyla birlikte onların üniversite eğitimi görmesini sağlamışlar, ama krizde onlar da işsiz kalmış. Neşe, Kıbrıs'ta iş bulma olanakları kısıtlı olduğu için, çocukların yurtdışına gideceklerinden endişeleniyormuş: "Yoksullar zaten yoksuldu. Ama bir sürü zengin de yoksullaştı, fabrikaları kapandı. Kimsede para kalmadı." Bu krizle burjuvazi biraz sarsılmış olsa da, sınıf uçurumu kapanmadı – 2001'de hâlâ göze çarpan servetlerden söz etmek mümkündü. Daha önce değindiğimiz Ayşe Hasan, bankadaki işini bıraktığında kurduğu işinde, Kıbrıslı Türk kadınlarda pek rastlanmayan bir şekilde, başarılı olmuş. Bir dağ eteğindeki zengin bir yerleşim bölgesinde, deniz gören büyük ve güzel bir evde oturuyor.

Güney Kıbrıs'ın ekonomisi, kuzeyle karşılaştırıldığında çarpıcı biçimde fark gösteriyor. Gerçi araştırmayı yaptığım dönemde güneyin ekonomisinde de bir durgunluk yaşıyordu, fakat etkileri dışardan bir gözlemcinin fark edeceği kadar belirgin değildi. Güneydeki kentler, tanınmış oteller, cam ve çelikten yapılmış banka binaları, havaalanları, ısı ısı butikler ve hareketli turizm merkezleriyle dolu. İnşaat sektörü büyük bir atılım içinde; trafik günün belli saatlerinde tıkanıyor. Ekonominin kısa sürede düzeleceğinden, hızlı büyümenin süreceğinden hemen hemen kimsenin kuşkusu yok. Görüştüğüm kadınların birçoğu bu zenginliğin onları götürdüğü yerden biraz kaygılılar. 25.000 denizaşırı bankacılık kurumu ile "Kıbrıs Akdeniz'in Beyrut'tan sonra kurlsız sermaye girişimlerinin merkezi" haline gelmiş durumda (Brewn 2000: 149). Kadınlara göre, Kıbrıs'ta artık tüketim toplumu zihniyeti hâkim. Eşitsizlikler çok fazla. Kirli para aklama ve öteki beyaz yakalı suçlar giderek yaygınlaşıyor. Doğal çevreyi işgal eden çirkin binalar ise her yerde karşınıza çıkıyor.

İkinci bölümde değindiğimiz gibi, 1974 savaşı pek çok kadının emek piyasasına girmesine neden olmuş. Kadınların hem ücretli işlerde çalışmaları, hem de "evdeki ücretsiz hiz-

metleri” savaşın ardından gelen on yıl içinde görülen “ekonomik mucize”de önemli bir paya sahip (Stavrou 1997: 77). Güney Kıbrıs modernleştikçe kadınlar birçok yönden Batı Avrupa ortalamalarını yakalamışlar. Kuzeye göre güneyde kadınlar ekonomik hayatın daha fazla içinde yer alıyorlar: Nüfusun %50’si kadın, emek gücünde yer alma oranları ise %40. Buna rağmen kadınlar erkeklerin ancak %71’i düzeyinde ortalama bir gelir elde ediyorlar (Republic of Cyprus 2000: tablo 18). Bunun bir nedeni, kadınların genelde iyi ücretli ve yüksek kademedeki işlerde alışmıyor olmaları. “İşgücündeki Kıbrışlı kadınların büyük bölümü erkeklerin emrinde çalışıyor. Çalışanların çoğunun kadın olduğu işlerde bile çok az sayıda kadın üst düzey yönetici konumunda” (Stavrou 1997: 69). Eskiden imalat sektöründe geleneksel işlerde çalışan kadınlar işlerini kaybetmişler. İşsizliğin asıl yükünü çeken kesim bunlar. Ayrıca, güney Kıbrıs’ta binlerce Asyalı göçmen kadın büyük bir sömürü altında ve güvencesiz koşullarda alışıyor.

AB’ye giriş hazırlıkları süreci, resmi kurumları kadınlara ve cinslerarası eşitlik konusuna ağırılık vermeye yöneltilmiş. Hükümet, Adalet Bakanlığı bünyesinde Ulusal Kadın Hakları Merkezi (UKHM) adında bir kurum oluşturuş. Kurumun eylem planında iş ve aile yasalarında kadın haklarının genişletilmesi ve ev içi şiddete karşı önlemler alınması amaçlanıyor. Ulusal Kadın Hakları Merkezi’nin müdürü Maro Varnavidou, kamu kurumlarının tümünde toplumsal cinsiyet perspektifi-nin odak noktası haline getirmek için çalıştıklarını söylüyor (Republic of Cyprus 2001). Oysa Myria Vassiliadou, “Avrupa’ya girme talebinin Avrupa’daki cinsler arası eşitlikçi hukuki normlara ilgi duymaktan kaynaklanmadığını, tam tersine, “ataerkil ve milliyetçi” bir saikle belirlendiğine” işaret ediyor (Vassiliadou 2002: 477). AB, kadınlara kendi haklarını ortaya koyabilecekleri bir dil vermekte, ama bunun hayata geçirilme-si tamamen ayrı bir konu. Tıpkı Avrupa’nın diğer ülkelerindeki gibi, Kıbrıs’ta da kadınlar erkeklerle eşit olmaktan hâlâ çok uzaklar.

Kıbrıslıruumlara ait güney Lefkoşa, gösterişli alışveriş merkezleri, butik ve kafeleriyle modern ve tüketim kültürüne has zengin bir kent görünümünde.

Her annenin oğlu asker: Militarizm ve erkeklik

Kıbrıs'ta Taksim'le birlikte oluşan iki ayrı siyasi ve ekonomik düzene karşın, cinsiyetçi düzen açısından iki toplum arasında pek bir fark olmadığını anlamış bulunuyoruz. Kıbrıs'ın her iki tarafında da Hat'tı destekleyen, koruyan ve etnik farklar üzerinden bölünmeyi güçlendiren iktidar yapısını oluşturanlar, erkekler. Siyasette ve iş yaşamında erkek kültürünün damgası var. Her iki toplumun bir başka ortak özelliği olan ordu kurumunun bu koşulların oluşmasındaki katkısını unutmamalıyız. Bir keresinde, Morfu'dan çok uzak olmayan Vouni Sarayı'nın kalıntılarını görmeye gittim. Bu sarayı Fenikeliler, Yunan yanlısı Soli'yi denetim altında tutmak amacıyla, MÖ 5. yüzyılda inşa etmişler. Saraya giderken yolda dikenli tellerle çevrilmiş, silahlı nöbetçilerin ve "yasak" levhalarının bulunduğu pek çok askerî bölgenin yanından geçtim. O an, bu adanın tarih boyunca neredeyse hep askerî birliklerin konakladığı bir garnizon olduğunu düşündüm; çoğu kadının taşıdığı ve sürekli dile getirdiği, "asker ve silahlardan hiç kurtulamayacak mıyız" endişesini o zaman daha iyi anladım.

Kıbrıs'ta altı ordu var. Birleşmiş Milletler barış gücünün binin üzerindeki askerinin görevi Hat'tı korumak; sınır boyunca çıkabilecek etnik çatışmaları önlemek; her iki kesimdeki küçük azınlıkların durumunu izlemek ve adadaki etnik ilişkilerin "normal"e dönmesine çalışmak. İngilizlerin güneyde iki askeri üssü bulunuyor; 99 mil karelik bir alan onlara ait ve buralardaki personel sayısı bilinmiyor. Bu topraklar hukuki olarak Kıbrıs'a ait değil, 1960 Kuruluş Antlaşması'ndan beri Birleşik Krallık'ın egemenliğinde. Üsler Ortadoğu'yu tarayan yüksek teknoloji istihbarat aletleriyle donatılmış ve değindiğimiz gibi, NATO için vazgeçilmez değerler. Dolayısıyla Kıbrıs kaçınılmaz olarak uluslararası gerilim ve tehditlerin içinde yer alıyor.

Kıbrıs'ın güneyinde, 1960 Garanti Antlaşması gereği, 950 Yunan askeri bulunuyor. Bunlar Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kendi ordusu 10.000 askerden oluşan Ulusal Güvenlik gücü ile birlikte görev yapıyorlar. 1993 yılında Kıbrıs ile Yunanistan tek

bir savunma sahası konusunda anlaşmaya vardıklarından beri, Kıbrıs'ın turuncu-beyaz bayrağı ile mavi-beyaz Yunan bayrağı, askerî bölgelerde birlikte dalgalanıyor (Brewin 2000: 144). Adadaki en büyük ordu ise Türkiye'ye ait. Garanti Antlaşması'nda 650 asker için izin verilmişti, ancak 1974 müdahalesiyle bu sayı inanılmaz ölçüde arttı ve bugün adadaki Türk askerlerinin 35.000'e ulaşmış olduğu tahmin edilmekte. Türkiye kendi toprakları üzerinde Avrupa'nın ikinci büyük ordusuna sahip; Kıbrıs'taki birlikleri daha da ürkütücü hale getiren de bu gerçek. Dahası, Kıbrıs'taki Türk askerî birliklerinin komutanı, aynı zamanda polisin ve itfaiye birliklerinin de amiri konumunda (Constantinou ve Papadakis 2001).

Kıbrıs'ın hem güneyinde hem de kuzeyinde siyaset yapanların aynı zamanda "asker" olduğunu söyleyebiliriz, çünkü adadaki erkek nüfusun tamamı (güneyde yaşayan Kıbrıslı Türkler ile Katolikler gibi uygun görülmeyenler dışında) askerlik hizmeti yapıyor. Kadınlar her iki kesimde de bundan muaf. Kuzeyde, siyasi ve askerî iktidar, Türk ordusuyla çok daha sıkı ve tehdit edici bir şekilde iç içe geçmiş durumda; ordu siyasi hayatın ve sivil toplumun pek çok yönünü görünmez eliyle kontrol ediyor. Pek çok kişi, kadınların siyasi ve ekonomik yaşamın üst kademelerinde pek yer bulamamalarının bir nedeninin de, ulusal savunmaya verilen önem ve bunun getirdiği gladyatörlük tarzı siyaset olduğunu düşünüyor.

Bir ideoloji ve kültür olarak militarizm, bulunduğu her yerde toplumsal cinsiyet sınırlarını iyice belirginleştirir. Militarize olmamış toplumlarda kahraman erkekler devlet adamlarından, hatta yazarlardan bile çıkabilirken (Dudink 2002), militarize toplumlarda kahraman, herhangi bir kuşkuyla yer bırakmaksızın, askerdir ve erkekliğin ideal değeri cesarettir. Erkekler askerlik için yetiştirildiklerinden doğalarındaki her türlü kadınsı izi yok etmek zorunda kalırlar – örneğin "karı gibi korkak" denir. Tersinden söylersek, militarizm kadınların toplumsal konumunu zayıflatır. Anayasal ve mecazi anlamda eksiksiz yurttaşlık hakkı askerlik hizmetiyle ilişkilendirilir, ama Kıbrıs'ta olduğu gibi kadınların askere alınmadığı ülkelerde,

kadınlar tam yurttaş olarak görülmezler. Militarist ideolojiyi oluşturan değer ve inançlar arasında toplumsal cinsiyet rollerinin net tanımları bulunur. Toplumun militarizasyonunun sürdürülebilmesi için kritik önem taşıyan ideal militer erkeklik, belli bir kadınlık biçimini de beraberinde getirir. Cynthia Enloe'nun ayrıntılı çalışması, militarizasyonun barış döneminde bile toplumlara ne kadar derin nüfuz ettiğini, kadınların yaşamlarını nasıl kuşattığını gösteriyor: Eş ve anne olan kadınlar, hayatlarındaki en önemli şeyin oğullarının/eşlerinin askerlik görevini en iyi şekilde yapmalarını sağlamak olduğuna inanmalıdırlar. Onlara yardımcı oldukları her an, hatta çamaşırlarını yıkadıklarında, vatan için görev yaptıklarını düşünmelidirler. Erkekler askere çağrıldığında, ailenin sorumluluklarını kadınlar gönüllü olarak üstlenmelidir. Erkekler asker arkadaşlarıyla eğlendiklerinde –alkolikliğe yönelseler de, kadın düşmanı olmaya başlasalar da– kadınlar erkeklere karşı hoşgörülü olmalıdırlar. Erkekler baskı altındalarsa özellikle anlayışlı olmalı, ev içinde şiddet gösterdikleri zaman bile tepki vermemelidirler (Enloe 2000).

Kıbrıs'ta 1950'lerle '60'larda erkeklerin milliyetçi şiddet hareketlerine nasıl çekildiklerini gördük. Kadınlar o dönemlerde, doğal ve makul sayılan rollerini sürdürmüşler, evleriyle ilgilenmişler, paramiliter gruplarda çarpışan erkeklerine destek olmuşlar (Anthias 1989). Gediz Inanbana şunları söyledi: “O günlerde herkes gönüllü yazılıyordu. Her evde babalar, erkek kardeşler savaşımaya gidiyordu. Onları seviyorduk” Çok sayıda kadın bugünkü toplumsal cinsiyet ilişkilerinin o dönemin mirası olduğuna inanıyor. Ne var ki, bugün giderek orduya karşı bir tepkinin geliştiğini hissetmek de mümkün. Çok sayıda genç erkek zorunlu askerlikten hoşlanmadığını dile getiriyor, ordunun rutinleriyle alay ediyor. Ama, vicdani redçilere rastlanmıyor, örneğin İsrail'deki gibi siyasi bir askerlik karşıtı hareket de yok. Kadınların militarizme karşı açık bir tavır benimsemeleri de kolay değil – barış anlaşması yapılmadığı süreçte, ulusal güvenlik tehlikede ve bu çok hassas bir konu. Bu durumda kadınların, bütçede gündelik hayatlarına olumlu et-

kisi olacak toplumsal harcamalar yerine, askerî harcamalara öncelik verilmesinden şikâyetçi olmaları mümkün mü? Okullarda askerî değerler vurgulanırken, kadınlar buna nasıl karşı çıkabilir? Hat'tın karşı tarafından gelebilecek bir "Rum" ya da "Türk"e karşı, çocukların korunması için son çare olarak kullanılabilen bir silahın dolapta ve merdiven altlarında saklanmasına nasıl itiraz edebilirler?

Bununla birlikte, kısa vadede birçok kadın çocuklarını düşmana karşı değil, orduya karşı nasıl koruyacaklarını düşünüyor. Zorunlu askerlik hizmeti kuzeyde yirmi dört ay, güneydeyse yirmi altı. Kuzeyde askere gitmemek daha kolay – yüksek öğrenim görüyorsanız tecil ettirmeniz veya birikmiş birkaç bin sterlininiz varsa paralı askerlik yapmanız mümkün. Güneyde ise erkek çocuklar liseyi bitirir bitirmez, etkilere en açık oldukları dönemlerinde askere alınıyorlar. Askerlik hizmetinin oğulları üzerindeki etkisi konusunda kadınlar farklı görüşler. Tümü, her an gündemde olan savaş tehditinin yanı sıra, oğullarının hizmet sırasında üstlerinden gördükleri baskıdan ve yaşanan intiharlardan dolayı endişeli. Askerliklerini bitirdikten sonra delikanlıların olgunlaştıklarını, daha bağımsız olduklarını düşünen kadınlar da var. Birçok kadınsa, askerlikte genç beyinlere "öteki"nden nefret ve ırkçılık duyguları kazındığı için rahatsızlık duyuyor. Sue Lartides şunları anlattı:

[Bizim evde] şiddetin hiçbir biçimine hoşgörüyle bakılmaz. Yani karıncayı bile ezmeyiz! On yedi yaşındaki oğlum askere gitti! Çocuk daha! Dışarı çıktığı her gün biraz daha hırçınlaştığını, daha saldırgan, daha nefret dolu olduğunu görüyorum. Ona, Yeşil Hat'un öteki tarafında bulunan bir on yedi yaşındaki çocuklara karşı nefret duygusu aşılanıyor. Nasıl adam yaralayacağı ya da öldüreceği öğretiliyor... Anlatacak kelime bulamıyorum!

Sue, çaresiz kalmasından büyük bir öfke duymuş. Annesine bağlı çocuk aniden devletine bağlı bir erkeğe dönüşmüş. Anne, bir evlat yetiştirmek, iyi bir anne olmak için yıllarını veriyor, ama çocuğu bir çırpıda elinden uçuyor, çünkü çocuğunun hayatı ve sağlığı devletin elinde.

Yukarda, erkek egemen sistemin bulunduğu iki komşu toplumda kadınların paralel yaşamlar sürdürdüklerini gördük. Birbiriyle çatışan bu iki ataerkil toplum elbette birbirinin tıpkısı değil. Ekonomik kalkınmanın önündeki engeller ve Türkiye'den gelen göçmenler, kuzeyde kırsal geleneksel bir ataerkil düzenin bir ölçüde varlığını sürdürmesine neden olmuş, hatta laik kimliğiyle tanınan bir toplumda İslâm dininin yeniden canlanmasına yol açmış. Güneyde ise, kapitalist modernite tüketimci eğilimleri ve yeni altkültürleri doğurarak ülkeyi yabancı, özellikle de Kuzey Amerika'nın kültürel etkisine maruz bırakmış. (Bir sonraki bölümde bu farkları daha detaylı inceleyeceğiz.) Bununla birlikte, ikinci bölümde değindiğimiz gibi, erkeklerle kadınlar arasındaki geçmişten gelen ataerkil cinsiyet ayrımları her iki kesimde bugün de sürmekte, meydan okunsa da, gücünü korumakta. Kadınlar siyasi iktidar için mücadele veriyor, ama marjinal konumda kalıyorlar; kadın konuları siyaset alanında pek dikkate alınmıyor, sevmedikleri ve aleyhlerine işleyen eril siyaset yapma tarzı içinde erkeklerle rekabet etmek zorunda kalıyorlar. Ekonomik düzlemdeyse, kadınlar giderek daha fazla istihdam ediliyor, iş dünyasında ve profesyonel mesleklerde fırsatlardan yararlanmaya çalışıyorlar. Ancak, ev içi sorumluluklarında bir değişim söz konusu değil, yeterli devlet desteği göremiyorlar, üstelik fırsatları elinde tutan erkekler tarafından dikey ve yatay çeşitli dışlama biçimlerine maruz kalıyorlar. Bu nedenle kadınlar genellikle kendilerine ait bir gelirden ve ekonomik bağımsızlıktan yoksunlar.

Ne militarizm ne de milliyetçilik kadınların eşitlik ve özerklik kazanmalarına katkıda bulunur. Kıbrıs'ta bu ikiz ideolojiler hâlâ yerlerini sağlamca koruyor, ortada bitmemiş bir savaş, imzalanamamış bir barış antlaşması var – söz konusu ideolojileri adeta sonsuza dek meşrulaştıran bir durum bu. Rebecca Bryant, Kıbrıs'ta iktidar mücadelesi yürüten iki milliyetçiliğin aynı olmadığını gösteren bir çalışma yapmış. Ona göre Kıbrıslıların milliyetçiliği tıpkı Yunan milliyetçiliği gibi, ilkselci.

Temel metaforu ise Yunanlılık “ruhu”; özgürlükten ayrı düşü-
nülemez saf Hristiyan Yunanlı ruh. Geçmiş o kadar eski
olmayan ve Atatürk tarafından biçimlendirilen Türk milliyet-
çiliği ise uyarlamacı. Onun temel metaforu ise “kan” Savaşta
akıtılan Türk kanı, Kıbrıslı Türkleri anavatana bağlıyor. Ama,
diyor Bryant, her iki durumda da, simgeler cinsiyete dayanı-
yor. Kıbrıslıların milliyetçi söylemlerinde, kadınlıkla öz-
deş sayılan ve ülkenin bedeni olan toprağın saflığı ve iffeti öne
çıkarılıyor (Yunanistan anne, Kıbrıs kızı). Kıbrıslı Türklerin
milliyetçiliğinde ise, akan kan erkek, dışı vatan toprağını dö-
lüyor (Bryant 2002).

Milliyetçi ve militarist ideolojilerde toplumsal cinsiyet ilişki-
lerine merkezî bir önem verilir. Milliyetçilerin erkeklerin ve
kadınların nasıl olmaları gerektiğine dair çok açık fikirleri var-
dır; erkek ve kadının şekillenmesinde bunlar büyük çaba har-
carlar. Kıbrıs’taki milliyetçilikler de dahil, çoğu milliyetçilikte
ideal toplumsal cinsiyet düzeni otoriter ve koruyucu bir erkek
hane reisiyle temsil edilir. Kadınlar ise hiçbir şekilde değersiz
görülmezler: ulusun varlığını sürdürmesi onlara bağlıdır. Ço-
cukları doğurup yetiştiren, ortak kültürü koruyup aktaran ka-
dınlardır. “Kadın” genellikle ulusun simgesi olarak kullanılır
(Anthias ve Yuval-Davis 1989); ama simge olmak hiçbir za-
man kadınların yararına olmaz.

Kadınların anlattığı şekliyle günümüz Kıbrıs’ı, bir etnik dü-
zenin (ikili karşıtlık halinde milliyetçiliklerin) ve bir toplum-
sal cinsiyet düzeninin (modernleşen ataerkinin) karşılıklı ola-
rak birbirini oluşturmasına ilginç bir örnek. Bu düzenlerin her
ikisi de, belli bir sınıf yapısına dayanan kapitalist bir ekono-
mik düzen tarafından şekilleniyor ve onu şekillendiriyor. Büt-
tün bu düzenler, adanın ve kültürlerinin militarizasyonu
pekiştiriliyor ve militarizasyonu besliyor. Kadınların bazıları,
ataerkil pazarlıklarda kendilerine verilen rolü tam anlamıyla
oynuyor; güvenlik, aidiyet ve anne kimlikleriyle gördükleri
saygı gibi değer verdikleri duyguları yaşamaları karşılığında,
hiyerarşik cinsiyetçi düzenin sürmesine katkıda bulunuyorlar.
Ama bu birbirini pekiştiren ideolojilere kapılmayan kadınlar

da var. K    k bir azınlık olsalar da, sınırları aşıyor, beklenen kadınlık rollerini reddediyor, değişime y  nelik yaratıcı katkılarda bulunuyorlar. Ne var ki, cinsiyet  i d  zen birkaç d  zen bozucu kadına aldırmadan s  r  yor. Ataerkilliğin temelini uygun erkekliliğin yeniden   retimi oluşturur. Ve Kıbrıs'ta, aslında her yerde, hen  z bunu reddedecek fazla sayıda erkek yok.

5. İkili karşıtlık mantığı: Evlilik, cinsiyet ve bedenler

Türkan Uludağ, 1917 yılında Magosa'nın bir köyünde çiftçi bir ailenin kızı olarak dünyaya gelmiş. Türkan o yıllarda kız çocukların doğumunun pek sevinçle karşılanmadığını, kızı olduğunu öğrenen babasının hışımıla evden çıkıp kahvehaneye gittiğini ve bunu kabul edene kadar, üç gün boyunca kendisine isim verilmediğini anlattı. İzleyen sayfalardaki fotoğraflar hayatta kalmayı ve büyümeyi başaran Türkan'ın yaşamından bazı kesitleri gösteriyor. Fes takmış babalarının etrafına dizilmiş çocukların 1923 tarihli fotoğrafı özellikle ilgimi çekti. Resimde Türkan'ın annesi yok. Çünkü fotoğrafı çeken, yabancı bir erkek, bundan dolayı annenin aile fotoğrafında yer alması söz konusu değil.

Kadının evde tutulması ve erkek çocuklarla gurur duyulup kızlara değer verilmemesi şeklinde ifade bulan ataerkil ilke, o dönem Rum Ortodoks kültürü için de geçerli. 20. yüzyılın ilk yarısındaki geleneksel Kıbrıslırum ailelerin, Akdeniz'in başka aile biçimleriyle benzerliklerini ve farklarını anlatan çok sayıda eser var. Bütün aile biçimlerinde şerefe (Rumcası *filotimo*) büyük önem verilir. Floya Anthias'a göre, erkekliğe ilişkin bir kavram olan şeref, "haysiyet, erkeklik ve erkek davranışlarına uygunluk anlamına geliyor". Kadınlar içinse cinsel masumiyet,

itaat ve evcillik anlamına gelen *timi* (namus) kullanılıyor. Erkeğin namusu ailesindeki kadınların cinsel davranışlarıyla ölçülür, onların iffetine bağlıdır. Bu nedenle aile reisinin ailedeki kadınları ve kızları denetimi altında bulundurması önemlidir (Anthias 1992: 82). Geçmişte Kıbrıs'ta gerek Rum gerekse Türk ailelerde evlilikler görücü usulüyle yapılmış. Anne babalar çocuklarının evlilik kararlarını verir, bunun için aralarında görüşürlermiş. Gerçi gençlerin de istemedikleri kişilerle evlenmeme konusunda bir dereceye kadar söz hakları varmış. Yeni gelinin çok geçmeden hamile kalması, kocasının erkekliğini ispatlaması, annelik görevini yerine getirmesi ve elbette soya yeni bir erkek evlat katması çok önemlidir (Anthias 1992).

1930'lardan itibaren, hem Rum hem de Türk Kıbrıslıların evlilik ilişkilerine yeni bir unsur olarak, "çeyiz ev" girmiş. Aileler kızlarına evlenirlerken dayalı döşeli bir ev vermeye başlamışlar. Bu ev genellikle ailenin yaşadığı evin yakınında veya onun bir parçası şeklinde oluyormuş. Günümüzde de Kıbrıs'ta aileler kızlarının müstakil ev ya da daire sahibi olmaları için yardımcı olmaktadır; kardeşler ve anne babalar birbirlerine yakın oturuyorlar. Bu tür bir anayerlilik ve kadınların mülk sahibi olmaları konusunda etnograflar tarafından genellikle erkek egemen bir toplumda kadınların konumunu güçlendirdiği yorumu getirilir. Oysa Anthias, bu uygulamayla aslında kadına kişi olarak değer verilmediğine işaret ediyor. Ona göre, bu uygulama kadını pazara sunulan bir meta durumuna sokuyor, babasının ekonomik statüsüne bağımlı hale getiriyor, anne babasının iktidarını güçlendiriyor. Ayrıca anne babasının yaptığı bu yatırım, yaşlandıklarında onlara bakması için kadına ahlaki bir zorunluluk da getiriyor (Anthias 1992; Vassiliadou yayımlanacak eseri).

Günümüzde genç kadınlar için temel soru şu: Bu geleneklerin ne kadarı kendi ailelerinde ve genel olarak Kıbrıs toplumunda özerkliklerini kısıtlayacak ve tercihlerini sınırlayacak şekilde varlıklarını sürdürmektedir? Bir önceki bölümde kadının, ismini taşıdığı aileye göre değerlendirildiğini, saygınlığının ve olanaklarının bununla ilişkili olduğunu gördük. Kadın-

ların siyaset alanında, ticaret hayatında ve iş bulmadaki şansları kimin kızları ya da eşleri olduklarına bağlı olarak değişiyor. Kıbrıs'ın hem güneyinde hem de kuzeyinde aile kurumu hâlâ çok güçlü. Özellikle Güney Kıbrıs'ta, muhafazakârlığın ve ataerkilliğin kalesi olan Rum Ortodoks Kilisesi söz konusu olduğunda, aile kurumunun güçlendirilmesinde dinsel otoritelerin rolü son derece önemli. Myria Vassiliadou, yaptığı son çalışmada düzenli ibadet etmeseler ve/veya dindar olmasalar bile Kıbrıs'ta kentli kadınların yaşamları üzerinde Kilise'nin büyük bir etkisi olduğunu ortaya koyuyor (Vassiliadou yayımlanacak eseri). Kuzeyde ise Kıbrıslı Türkler uzun süredir ibadete fazla önem vermiyorlar. Adadaki iki toplumdan daha seküler olanı onlar. Kültürleri, Batı Avrupa kadın kimliğini önemseyen Kemal Atatürk'ün 1920'lerle '30'lardaki modernleşme atılımları tarafından şekillendirilmiş. Ama Türkiye'den gelen göçmenlerin arasında imamların etkisi daha büyük. Bazı Kıbrıslı Türkler Türkiye'den ve İslâmî vakıflardan gelen paralarla çok sayıda cami yapılmasından rahatsızlar. Bu cami inşaatları dinsel amaçlardan çok siyasi amaçlarla yapılıyor, yine de köylerde ardı ardına yükselen minareler, çok eskide kalmış günlere döneleceğinin habercisi gibi görülüp birçok kişiyi endişelendiriyor.

Modernleşme, kadınların üretici ve tüketiciler olarak ekonomiye katılmalarını gerektirir; bu da hem dinî otoritelerin, hem de ataerkil ailelerin dayandığı zemini sarsıyor. Konuştuğum her yaştan birçok kadın yaşamını kendi denetimi altına almak uğruna, anne babasının otoritesine ömürlerinin belli bir aşamasında meydan okumak zorunda kaldıklarından söz etti. Kıbrıs'ın her iki kesiminde de, kızlar bugün erkeklerle aynı düzeyde eğitim alıyorlar ve kendi kazançlarıyla geçimlerini sağlamayı hedefliyorlar. Bu nedenle aile baskısı genç kadınlara kabul edilemez görünüyor. Bir sosyoloji öğrencisi bana şöyle demişti: "Kendi devrimimizi yapmak zorundayız." Anne baba otoritesine meydan okuyup kendi hayatlarını kuranlar bile bağlarını büsbütün koparmıyorlar. Georgette Loizou'nun söylediği gibi, "Pazar günleri öğle yemeğini geniş ailesiyle birlikte yemeyen bulmak zor". Bugün kadınların hayatına bir iç müca-

Türkan Uludağ (yukarda). Sağda ise babası ve kardeşleriyle. Fotoğrafta anne yok, çünkü o zamanlar kadınların yabancı bir erkek fotoğrafçıya poz vermesi uygun görülüyor.

Türkan okulda arkadaşlarıyla (ön sıranın ortasında), 1933.

İkinci Dünya Savaşı sırasında gönüllü olarak "hava kuvvetleri"nde çalıştığı yıllarda.

Eş ve anne, 1953.

dele damgasını vuruyor: Anne babalarına ve eşlerine duydukları sevgiyi, gerçekten benimsedikleri aile onurunu, kendi hayatları üzerinde denetim kurma yönünde taşıdıkları şiddetli arzuyla birleştirme mücadelesi.

Moira Killoran Kuzey Kıbrıs'a ilişkin çalışmasında, evlilik sınırları içinde özerk yaşayabilmek için farklı stratejiler izleyen, ama sonunda kendilerine zarar veren iki kadının çarpıcı hikâyesini anlatıyor. Kadınlardan biri, yalanlarla dolu çifte bir hayat yaşamayı seçmiş. Diğeri ise açıkça kendisiyle dalga geçiyor, “ben kötü bir Müslümanım” diyor – kuzeydeki laik solcuların sık kullandıkları bir ifade; bu tarz bir hayatın yalnızca erkekler için uygun bulunduğunun çok geçmeden farkına varıyor. Geleneklere böyle açıktan meydan okuyan bir kadın kendi iffetine ve kocasının namusuna leke sürmüş olur (Killoran 1998).

Araştırmamı yaptığım ve kitabımı yazdığım bütün bu süreç boyunca doğrusu ben Kıbrıs'ın nerede bittiğini, dünyanın geri kalanının nerede başladığını kestirmekte zorlandım. Kadınlar, “Burada bu böyle” diye anlattıkça, ben de çoğu zaman “Evet, bu İngiltere’de de böyle” diye düşünmekten kendimi alamıyordum. Çeşitli ülkelerde yapılmış çok sayıda feminist araştırma ve çözümleme, kadınların geleneksellikten Batılı moderniteye doğru bir geçiş süreci yaşadıklarını göstermekte. Kıbrıs'ta, diyelim İngiltere ile karşılaştırıldığında, bu geçiş çok hızlı, bu nedenle de ortaya çıkan gerilimler daha yüksek. Dolayısıyla, Kıbrıs'taki kadınların deneyimlerini anlatırken bunların benzersiz olduklarını ya da Kıbrıslı kadınların tümünü kapsadığını iddia etmiyorum. Yalnızca, bu deneyimlerin Kıbrıs'taki bazı kadınlar açısından anlamlı olduğunu söylüyorum; bu sayede neden bazı kadınların değişim amacıyla bir kadın hareketi içinde yer aldıklarını ve bu hareketin hangi yöne doğru ilerleyebileceğini ortaya koymaya çalışıyorum.

Genç kuşak kadınlarla önceki kuşaklardan kadınlar arasındaki çatışmada (anneanneler burada oldukça etkinler) önemli olan, iki cinsi birbirinden ayıran çizginin korunma mücadelesi. Jill Julius Matthews'un belirttiği gibi: “Dünyamızı oluşturan bütünün her bir parçası, kadın ile erkeği farklılaştırmak, ikisi-

ne farklı olanak ve seçimler sunmak üzere işlemektedir” (Matthews 1984: 5). Bugün birçok genç kadının içinde yer aldığı kuşaklararası çatışma, kadın-erkek ikiliğinin yeniden üretilip üretilmeyeceği, erkekle kadının birbirlerini tamamlayıp tamamlayamayacağı, kadınların erkeklere bağımlılığının sürüp sürmeyeceği ve bütün bunların hangi şekillerde gerçekleşeceği konularında odaklanıyor.

Evlilik ve bekâr kadınlar

Yukarda ele alınan konular için evlilik anahtar konumunu koruyor. Kıbrıslırum bir kadın için koca bulamamak, daha yaşlı kuşak tarafından hâlâ toplumun dışına itilme sonucu doğurabilecek düzeyde bir felaket olarak görülmekte. Katarina K ve annesi Anna K ile yaptığım görüşmeler kuşaklararası değişimi gözler önüne serecek nitelikte. Anne ile kızı, Hat'tın pek uzakta olmayan bir köyde oturuyorlar. Katarina yirmi beş yaşında, sekiz yaşına kadar, (bir süre önce lisansüstü öğrenim görmek için tekrar gittiği) İngiltere’de yaşamış; İngilizce’yi belirgin bir İngiliz aksanıyla konuşuyor, İngiliz pasaportuna sahip. Annesi Anna 1950 yılında doğmuş, tarım işçisi bir ailenin kızı. Elbette onun kuşağının eğitim ve seyahat olanakları kızınıninki gibi değilmiş. Geçmişe baktığında, babasının yalnızca oğlunun geleceğini düşündüğünü hatırladıkça hâlâ hayıflanıyor. Ailesinde yalnız babanın sözü geçermiş. Anna okulu on iki yaşında terk etmiş ve annesi ile birlikte ücretli tarım işçisi olarak çalışmaya başlamış. Şöyle anlatıyor: “Üç ay patates toplardık, ikimiz 60 sterlin kazanırdık. Babam hepsini elimizden alırdı. Bana, kendime herhangi bir şey, bir elbise almak için 5 sterlin bile vermezdi. Hepsi hepsi iki elbisem vardı.” Babası Anna’ya, ablasına vereceği çeyiz ev için para biriktirdiklerini söylemiş.

Anna hayatının büyük bölümünü bir fabrikada makinist olarak çalışarak geçirmiş. Genç kızken İngiltere’ye, kızarmış balık-patates dükkânları olan ablasının ve eniştesinin yanına gitmiş. Orada pek ilgi duymadığı bir adamla evlenmiş ve dokuz ay sonra çocuğunu doğurmuş. Birçok göçmen gibi zor bir hayatla-

nı olmuş, yıllar boyunca, Kıbrıs'taki köylerine dönene kadar buna katlanmışlar. Kızının başka bir yaşam sürmesini istiyor.

Katarina'dan hiçbir zaman sevmediği bir adamla evlenmesini istemeyeceğim. Ben hep kendimden önce annemi düşündüm. Kendim için bir şey yapmadım, iyi etmediğimi de anladım. Kızımın kendisi için yaşamasını istiyorum. Benim ne düşündüğüme bakmadan gönlünün istediği şeyleri yapmalı. Ona güveniyorum, ne yaparsa yapsın ondan yanayım. Ben nişanlandığım zaman sevinmemiş, ablama mutlu olmayacağımızı söylemişim. Şimdi bazen içim acıyor, çünkü başından beri bizimkinin aşk evliliği olmadığını biliyordum.

Ama Katarina da ailesindeki diğer kişilerin, hatta arkadaşlarının baskısı altında:

Yaşım geldi... Herkes soruyor, öyle kırıncı ki. "E, Katarina, ne zaman evleneceksin? Evlenecek birini aramıyor musun? Biriyle çıkıyor musun? Ciddi olduğun biri var mı? Artuk pek de genç değilsin. Okulun da bitti, artık zamanı geldi." Sürekli her yerde bunları duyuyorum. Hep yüzüme çarpıyorlar... Herkese bu şekilde baskı yapılıyor.

Baskı yalnızca yaşlı kuşaklardan değil, kızların kendi yaşitlarından da geliyor. Katarina şöyle devam etmişti: "Yalnızsan gençlerin gözünde değerin azalır... Ama bir erkek bulduğun anda, nişanlı ya da sevgili farketmez, değerin hemen artar... Herkes seni kutlar, sanki sana daha fazla saygı duyarlar, bilirsin işte, değer kazanırsın."

Katarina'ya onu evlendirme girişimleri olup olmadığını sordum:

Olmaz mı! Sürekli çöpçatanlık yapılıyor. Ama annemin zamandaki gibi evleneceğin kişiye sana danışmadan karar verip yollamaları gibi bir şey yok artık. Seçme şansı tanıyorlar... Şöyle şeyler oluyor, "Şu kadın aradı, sana uygun tanıdığı bir erkek varmış' veya 'bilmem kimin oğlu evlenmek istiyormuş, seni de iyi bir kız diye biliyoruz, ne dersin konuşalım mı?'"

Katarina hiç tanımadığı bu adamlarla yapılan bu tür ayarlamalardan dehşete düşüyor – “hiç tanımadığım, tek kelime etmediğim insanlar” Katarina’nın kendi eşini kendisinin seçeceği muhakkak. Ona kendisiyle annesinin deneyimleri arasındaki tezatlık konusunu sorduğumda, korkuyla, “Evet ama onun hayatı aynı zamanda benim hayatım. Benim geçmişim. Sırtımda taşıdığım bir yük. Hep aklımın bir köşesinde duruyor, ‘Evet, ailemin katlandıkları sayesinde ben İngiltere’de üniversiteye gidebiliyorum’, diyorum.” Minnettarlığının ona ağır gelip gelmediğini sorduğumda ise şunları söyledi: “Elbette. Annem değil ama babam hep ona minnettar olmam gerektiğini hissettiriyor. Ona borçluyum ve kendimi mecbur hissediyorum. Bunu açıkça söylemeseler bile, biliyorsunuz.”

Kuzeyde yaptığım benzer bir anne/kız görüşmesi bana Kıbrıslı Türkler ile Kıbrıslı Rumların aile normlarının ve bu normlara günümüzdeki karşı çıkışların ortak yönlerinin olduğunu gösterdi. Farklılık daha çok kent ile köy arasında. Başkentte, özellikle daha dinamik olan güney kesiminde, kadınlar metropol yaşam tarzının sağladığı özgürlükleri daha hızlı kazanıyorlar. Yine de, Lefkoşa’da bile koca bulamamış (ya da evlenmek istememiş) ve bunun bedelini ödeyen kadınlarla karşılaştım; aile evini terk edip yalnız yaşayan kadınlarda bu bedel daha da fazla.

Gülay Kaşer, Lefkoşa’nın kuzey ucunda, Taşkınıköy’de yaşıyor. Elli bir yaşında, bir ömür boyu çalışıp çabalayarak kurduğu evinde yalnız yaşamayı seçmiş, bundan da gurur duyan hiç evlenmemiş bir kadın. İnce yapılı, çok hareketli bir insan, yıllarca halk dansları yapmış olması hiç de şaşırtıcı değil. Memurluktan erken emekli olmuş, artık Halkbilimleri Merkezi’nde gönüllü olarak çalışıyor. Şöyle anlatıyor: “Evlenmek üzere yetiştirilmiş bir kızdım. Ama hep kendime sorardım. Ben kimim? Hayattan ne bekliyorum?” Babası daha on üç yaşındayken onu Türk bir subayla (asker damat edinmek için) nişanlamak istediğinde, “Hayır, çok erken. Okulum bitene kadar bekle” demiş. Fakat babası bu tavrından kızının kişiliğine ilişkin bir sonuç çıkarmış, bir daha evlilik konusunda baskı yapmamış. Gülay kendine uygun bir erkekle karşılaşmadığını

söylüyor. Yakınlaştığı bazıları ise göze çarpan güçlü ve kararlı duruşu yüzünden kendi konumlarının pek de sağlam olmayacağı korkusuna kapılmışlar. Gülay'a göre erkekler, "Bu kadını taşıyamayız. O bizi taşımaya kalkar, en iyisi uzak durmak" diye düşünmüşler. On yıl önce kendi evini kurarak ailesinden ayrılmış. Özgürlüğünün keyfini çıkarıyor: "Yalnız yaşamak harika. Çok sayıda arkadaşım var, her istediğimi yapabiliyorum. Bir sürü boş vaktim oluyor, evim dağınık olsa bile aldırmiyorum. Temizliği falan kendi istediğim zaman yapıyorum ya da bir temizlikçi buluyorum." Bununla birlikte, çevresindekiler bu seçiminden dolayı ona kızmıyor değiller, hatta bir erkeğe ihtiyaç duymadığı için lezbiyen olup olmadığını merak edenler bile varmış. Dostlarının ve siyaset çevresinden arkadaşlarının evine girip çıkmasını gören bazıları ise, "erkeklerle düşüp kalktığından" kuşku duyuyorlarmış. Etrafında onun gibi yaşayan başka bir kadın yok.

Jill Matthews şu etkileyici satırları yazmıştı: "Evlilik kurumunun etrafına zorunluluk duvarları inşa edilmiş, duvarın dışında kalan dünya ise kadınca bir yaşam filiz vermesin diye tahrip edilmiştir" (Matthews 1984: 113). Matthews bunları, 20. yüzyılın başındaki Avustralya için söyler, ama cümlesinde Avrupa kültürlerinin birçoğu için bugün bile geçerli olan bazı şeyler var. Kıbrıs da evlenme baskısının hâlâ çok güçlü olduğu yerlerden biri. Elbette evlenmeyen erkekler de, başka neden ve şekillerde aynı baskı altındalar. Kadınların ancak bir çiftin parçası olarak tanımlanmalarına yol açan "zorunlu" evlilik kurumu, kadının birey olarak varlığına çok ciddi bir kısıtlama getirir, çünkü evlilik ilişkisi doğası gereği eşitsiz bir nitelik taşır ve bu ilişki içinde kadın ezilen konumundadır. Burada ataerki neredeyse klasik biçimiyle karşımıza çıkar, erkekler ataerkil kazanımlara el koyarlar. Bu nedenle, Bob Connell'in de vurguladığı gibi, yalnızca devlet görevinde bulunan erkekler ile sermayedar erkekleri değil, evli erkekleri, *kocaları* da "iktidar sahipleri" olarak düşünmemiz gerekir: "Bu yaklaşım alışıldık siyasi çözümlemelere tamamen ters düşmektedir ama çok anlamlıdır. Ataerkil cinsiyetçi bir düzende kocaların karıları-

nın cinselliğinden ve ev içi hizmetlerinden sağladıkları çıkar, toplumun bütününde kurumsallaştırılmıştır. Bu öyle bir iktidardır ki, kamu kurumları bile genellikle buna uygun şekilde işlev görürler” (Connell 2002: 104).

Bu yargı erkekler için, özellikle tanıdığımız, sevdiğimiz erkekler için ağır gibi görünebilir; ancak burada, değişmesinin öyle pek kolay olmadığını artık bildiğimiz uzun zamandır sürmekte olan bir düzenden bahsetmekteyiz. Bu düzeni sürdüren yalnızca hanenin erkek reisi de değil. Bir bütün olarak geniş aile ataerkilliği temsil eder; sarhoş veya hiç evde olmayan kocaya, bireyci tüketim kültürünün baskılarına, yurtdışında okumuş gençlerin yabancı âdetleri eve getirmelerine rağmen, geniş aile sisteminin yürümesini çoğunlukla kadın sağlar. Tek bir kelime etmeksizin yapılan ataerkil pazarlık genellikle anneler ile kızlarının ilişkilerinin ürünüdür. Kızlar bilir ki anneleri “evlenmedikleri” için üzülmemektedir, ama onları üzdükleri için daha fazla üzülenler yine kızlardır.

Eşler arası ilişkilerin niteliği

Her yerde, elbette Kıbrıs’ta da, ücretli bir işte çalışan kadınlar evlendikten sonra genellikle çalışmaya devam etmek isterler, bu başka yerlerde olduğu gibi Kıbrıs’ta da erkeklerin ev işlerine ve çocuk bakımına katılmalarına dair yeni beklentiler doğurur. Oysa Myria Vassiliadou’nun Güney Kıbrıs kadınları üzerine yaptığı çalışma, bu yeni koşullar altında bile geleneksel karı koca ilişkisinin pek az değiştiğini ortaya koyuyor (Vassiliadou çıkacak eseri). Kuzey Kıbrıs’taki kadınlarla ilgili benzer bir çalışmaya rastlamadım, ama görüşmelerimden çıkardığıma göre onlar da aynı konulara dikkat çekmekte. Örneğin, kuzey Kıbrıs’ta yaşayan Ayla Gürel, onunla tanıştığımda Doğu Akdeniz Üniversitesi’nde mühendislik bölümü hocasıydı. Yirmili yaşlarında bir erkekle tanışıp evlenmiş ve istemeyerek hamile kalmış, doktorasını yaptığı sırada da doğum yapmış. Buna hiç hazırlıklı olmadığını söylüyor:

Doğumdan sonra yeterlilik sınavına çalışmam için üç ayım vardı. Olacak şey değildi! Çamaşır makinem bile yoktu. O günlerde hazır çocuk bezleri de pek yaygın değildi. Bezleri elimde yıkıyordum, tüm zamanımı bunlar alıyordu. Hayatımı altüst eden bu gibi angaryaları nasıl en aza indireceğimi bilmiyordum. Ders çalışmaya vakit yoktu ve sınavı veremedim. Sınav için Ankara'ya gittim, ama başarılı olamadım. Yolda, "bu benim ilk önemli başarısızlığım" diye düşündüm. Kocama, "evde bana biraz yardımcı olman gerek, çünkü gerçekten altından kalkamıyorum" dediğimi hatırlıyorum. 'Bu senin sorunun' diye cevap verdi. O zaman buna o kadar içerlememiştim. Ama şimdi ne kadar derinden etkilenmiş olduğumu anlıyorum.

Ayla oğlunun tüm sorumluluğunu üstlenmiş ve iki yıl sonra çocuğunu da alarak doktora sınavı için tekrar Ankara'ya gitmiş. Evliliğiyle ilgili kafası karışmaya, giderek evlilikten soğumaya başlamış, ama ayrılıp ayrılmayacağı konusunda karar verememiş. Sonunda, artık iyice bunaldığı bir anda evliliğini bitirmiş. Ama kocası ayrılmaktan yana değilmiş ve oğlunun vesaletini istemiş, hâkim de oğlunu kocasına vermiş.

Erkeklerin yemek pişirmek, temizlik yapmak ve çocuk bakmak gibi işlerden uzak durması gerektiği, kadınların söylediğine göre, Kıbrıs'ta (birçok başka ülkedeki gibi) böyle işler yapmanın erkekleri aşağılayacağı şeklindeki inançla pekiştiriliyor. Erkekler "önlük takmış" bir erkeği görmekten hoşlanmıyorlar; dalga geçerek eleştiriyorlar ama aslında ciddiler, çünkü önlüklü bir erkek kendisini kadın statüsüne düşürür, bütün erkeklerin erkekliğine leke sürer. Kuzey Kıbrıs'ta tanık olduğum bir evlilik –gerçi bu örnekte büyük bir öngörü ve kararlılık söz konusuydu– başka bir yaşamın mümkün olduğunu gösterdi.

Fatma Güven, Ayla'yla aynı üniversitede görevli. Oldukça geç bir yaşta, otuz üç yaşında evlenmiş. Müstakbel eşine ve kendisine istek ve ihtiyaçlarını çok açık bir şekilde dile getirecek uzak görüşlülük ve cesareti nereden bulduğunu bilmiyorum. Onunla kadınların kocalarıyla ev içindeki ilişkilerini konuşuyorduk. Fatma, "Hep 'yardım' kelimesini kullanırlar, 'pay-

laşmak' demezler. 'Kocam çok iyi, bana yardım ediyor', derler. Bundan nefret ediyorum!" diye söylendi. Bir arkadaşının tanıstırdığı (çöpçatanlık yapmış) bir erkek hoşuna gitmiş ve evlenmeye karar verdiğinde evliliği tıpkı bir sözleşme gibi düşünmüş: "Evlenmeden önce her şeyi konuştum. 'Bak' dedim, 'Ben faal bir kadını ve böyle olmayı da sürdüreceğim. Şunlara ve şunlara üyeyim; haftanın iki gecesini şunları şunları yapmak için dışarda olurum' dedim... o da kabul etti." Ayrıca eve kapatılmayı ve sahiplenilmeyi istemediğini, özgür bir evlilikten yana olduğunu açıklamış. Eşine, "Sana kendimle ilgili her şeyi söylüyorum, eğitimim, doktoram, katıldığım bütün etkinlikler. Ayrıca bilmelisin ki, birçok erkek ve kadın arkadaşım var. Evlerine giderim. Birçok erkekle yakın arkadaşım. Bütün bunları kabul etmeye hazır mısınız?" demiş.

Böyle başladıkları için, Fatma'nın eşine çocuk bakımını da paylaşmaları konusunda pazarlık etmesi gerekmemiş. Eşi, "bu dünyaya başka bir çocuk daha getirmek"te kararsız olsa da Fatma çocuk istiyormuş:

Cocuğun her zaman birlikte paylaşacağımız ortak bir sorumluluk gerektirdiğine kendisi karar verdi. Mehmet daha altı aylıkken ben Malta'ya gittim. Bir buçuk yaşındayken de on beş günlüğüne Amerika'ya. O günlerde Mehmet'e hep o baktı. Onun annesi de, benimki de, "getir ben bakarım" diye telefon açmış, ama o hayır demiş. Şimdi gün içinde, sekizden altıya kadar Mehmet'e bakan bir kız var, ama bunu *her* ikimiz için yapıyor.

Kıbrıs'ta evliliğe verilen önem nedeniyle bu bağı koparmak da çok zor. Boşanmış bir kadın, evli bir kadının herkesçe kabul edilmiş tüm haklarını kaybeder. Evde kalmış bir kızın konumuna dönmese de, başka türden bir anomali haline gelir, birçok kültürde olduğu gibi de, diğer evlilikler için tehdit olarak görülmeğe başlar. Magda Zenon çocuklu bir dul ve ilginç bir boşanma öyküsü var. Güney Afrika'da yaşayan Kıbrıslırum bir ailenin kızı olarak doğmuş, İngilizce'yi Güney Afrika aksanıyla konuşuyor. Haksızlığa uğramışları savunan, azimli, dob-

ra bir kadın. Güney Afrika'da ırk ayrımına karşı savaşıyan öğrencilerden biriymiş. Şimdi güney Lefkoşa'da evlat edindiği altı yaşındaki Angelo ile tek başına yaşamaktan gurur duyuyor. Bekâr annelik kentlerde bile hâlâ pek saygı görmüyor. Magda, kendisinden beklenebileceği gibi, bu durumu da siyasi bir eyleme dönüştürmüş, öteki bekâr annelerle birlikte bir sivil toplum kuruluşu örgütlemişler.

Magda, eşiyle Yunanistan'a tatil için geldiği bir sırada tanışmış. Kısa süre sonra da Güney Afrika'dan ayrılıp onunla Yunanistan'da yaşamaya başlamış. Kocası ona âşıkmiş, o da kendini ifade edebilen bu duygusal insanla birlikteliğinden hoşnutmuş: "Bana beni sevdiğini söyler, bir sürü şey alırdı. O zaman böyle şeylere ihtiyaç duyardım, kendimi iyi hissederdim. Bir süre." Sevgilisinin evlilik tekliflerine hayır diyememiş. Çocuk yapmak istemişler, ama olmamış; tedavi görmüşler, yine olmamış. Sonunda evlat edinmeye karar vermişler ve yeni doğmuş, cılız ve bakımsız Angelo'yu yanlarına almışlar. Ve Magda evlilikte bulamadığını annelikte bulmuş: "On beş yıllık evliliğim sırasında ben kaybolmuştum. Bütün haksızlıklara karşı çıkan, ezilenin hakkını savunan kadın kaybolmuştu. Bunu ifade edecek bir yol bulamıyordum. Boşandığımda kendime geldim. Hatta kız kardeşim 'tekrar hoşgeldin' dedi." Bunu biraz daha açıklamasını istedim, "Canlılık anlamında, iddialı olmak anlamında, olumlu olmak, boyun eğmemek anlamında. Oğlum beni hayata bağladı" dedi.

Magda şimdi Angelo'yla birlikte Güney Kıbrıs'ta yaşıyor, oğlu babasının yanına, Yunanistan'a da gidip geliyor. İnsanlar boşanmış olduğu için ona acıdıklarında Magda çok rahatsız oluyor: "Herkes fazla şefkat gösteriyor, bu da benim midemi bulandırıyor! Ben kendim için üzülüyorum ki. Boşandığım için daha da iyiyim... On beş yıl boyunca beni ezen bir evlilik yaşadım. Sonra bunun yaşam olmadığını anladım. Aslında ben kendime eziyet ediyordum. Hiç kimsenin kabul etmemesi gerektiğini düşündüğüm şeyleri kendim kabul etmiştim... Şimdi kimseye hesap vermek durumunda değilim. Canım bir yere gitmek istiyor, çıkıp gidiyorum!"

Beden siyaseti: Mahremiyet

Hem güneyde hem de kuzeyde kadınlar, kendi deneyimlerinin birçoğunu arkadaşlarıyla, hele aileleriyle hiç konuşamadıklarını söylediler. Üçüncü bölümde gördüğümüz gibi, “tecavüz” kelimesi de bir zamanlar hep akıllarda olduğu halde, dile getirilemiyordu. Adanın her iki kesiminde de “beden siyaseti”yle ilgili konularda, arzu, orgazm, mahremiyet, cinsel tercih gibi temaların ister istemez gündeme geldiği yuvarlak masa tartışmaları düzenledim. İki farklı kuşaktan kadınlarla bunları irdeledik. Hem kuzeyde hem de güneyde, tartışmaların ardından kadınlar şöyle dediler: “Normalde bunları birbirimizle bile konuşmayız.” Bu görüşe katılmayan, yaşamlarının büyük bölümünü Kıbrıs dışında geçirmiş, birkaç kadın vardı.

Yuvarlak masa toplantılarında ve yüz yüze görüşmelerde kadınlar çeşitli tabulardan söz ettiler. Hamile kalmaktan korktuklarını, ama başlarına geldiğinde nasıl kürtaj olacaklarını araştırana kadar bundan kimseye söz etmediklerini, hatta düşünmediklerini dile getirdiler. HIV/AIDS hakkında hiç konuşulmuyor, erkekler prezervatif kullanmayı reddettikleri için kadınlar bu riski göze alıyorlar. Kilolarından ve beden görünümlerinden şikâyetçiler, ama kötü beslenme üzerine tartışılmıyor. Herkes ev içindeki şiddetin, özellikle koca dayaağının yaygın olduğundan haberdar, ama bu konuyu kimsenin duymaması için çaba harcıyorlar. Hem yerli hem de göçmen kadınların fahişelik yaptıkları biliniyor, ama bu kadınların uğradıkları kötü muamele ya da haklardan yoksun olmaları üzerine düşünmek yerine, fahişeler tehdit olarak görülüyor. Cinsler arasındaki sınır şöyle çiziliyor: kadınlar kendilerini “ötekiler”den, yani erkeklerden ayrı bir yere koyuyorlar, ama heteroseksüel çift olarak yaşama zorunluluğu onları birbirlerinden de ayırıyor. Konuştuğum yirmili yaşlardaki Kıbrıslırum öğrenciler öteki kızlarla ilişkilerinin kötü olduğunu, bunun da erkekler konusunda birbirlerini kıskanmalarından kaynaklandığını söylediler. Kuzeyde, “kadınlar dedikodu ve toplumsal kısıtlamalarla çevrelenmiş küçük bir dünyada, açık bir hapis-ha-

nede yaşıyorlar” (Killoran 1998: 184). Böyle bir dünyada da kadınlar birbirlerine “kol kanat germek”ten uzaklar.

Katarina K, Kıbrıs’ta kadınların bedenlerinin ve bedenlerini örtmek için giydiklerinin sürekli denetlenip yargıldığını düşündüklerini söyledi: “Dünyanın her tarafından kadınlar tanıdım, bedenin her detayıyla bu kadar yakından ilgilenen bir kültür daha görmedim.” Bedene dair deneyimlerin üstünü örten sessizlik ile reklam panolarında, TV reklamlarında ve mağaza vitrinlerinde göz göze geldiğiniz gülümseyen, surat asan, kadınlar büyük bir tezat oluşturuyor. Kimi zaman cinsellikleri öne çıkarılan, kimi zaman da romantikleştirilen kadınlar, her yerde sizi birşeyler satın almaya kışkırtıyor. Her yerde olduğu gibi Kıbrıs’ta da, metalaştırılmış kadınlar, gerçek kadınları tehlikeli bir ikilemle karşı karşıya bırakıyor, kendi bedenlerinin, kadın temsillerinin baştan çıkarıcılığına uygun olması zorunluluğunu hissediyorlar. Kıbrıs’ta, özellikle güneyde, kadınlar çok şık “giyinmeye” çalışıyor; neredeyse her sosyal etkinlikte “düzgün” (saçlar yapılı, makyajlı, etekli, yüksek topuklu) giyinmek şart. Günlük hayatta “özensiz” giyinmek bile beceriksizlik ve münasebetsizlik sayılıyor. Genç kadınların çoğu, Batı Avrupalı hemcinsleri gibi, dar ve açık elbiseler giyiyor. Geleneksel kadın davranışlarının beklendiği anne babalarının evlerinde ve köy sokaklarında böyle giyindiklerinde ise, gerilimler baş gösteriyor. Aynı şey böyle davranan erkekler için de geçerli; büyüklerin hoşnutsuzluğu ilişkilerin gerilmesine neden oluyor. Yani kadınlar reddettikleri geleneksel kadınlık tarzından, piyasanın dayattığı, yine kendilerinin seçimi olmayan, bir başka kadınlık tarzına kaymaktalar.

John Berger, 1972 yılında yayımlanmış *Görme Biçimleri* adlı kitabında, erkeklerin kadınlara nasıl baktıklarını, onları nasıl fotoğraflayıp resmettiklerini ve baktıklarının ve resmettiklerinin genellikle kadınlar olduğunu anlatır: “*Erkekler eyler, kadınlar görünür*. Erkekler kadınlara bakar. Kadınlarsa bakılan kendilerini seyredir. Bu, yalnızca erkeklerle kadınlar arasındaki ilişkilerin büyük bir çoğunluğunu, değil, aynı zamanda kadınların ilişkilerini de belirler” (Berger 1972: 42). Buradaki so-

run şu: Hem kadınların hem de erkeklerin kadın bedenlerine sürekli yönelttikleri bakış, kadınları yalnızca yakalanıp sergilenen kelekler gibi nesneleştirmekle kalmaz, güçlü bir ahlak anlayışını da beraberinde getirir; bu anlayışın hedeflerinden biri kadınların bedenleri ile başına buyruk akılları arasında bir uçurum yaratmaktır.

Salome G bu konuda ilginç bir örnek: Çocukken ufak tefek, güzel ve en önemlisi sarışınmış. Sarışınlığı "Avrupalılık", esmerliği de "Doğululuk" olarak gören ailesi onun bu kadını görünümünü pek beğenir, sürekli övermiş. Bu fiziksel yapısı Salome'nin hem kendi hem de başkalarının gözünde kimliğini belirleyen önemli bir etken olmuş. Okulunu bitirdiğinde mininnacık, cılız, ama akıllı ve "iyi" bir kızmış. Keskin ve araştırmacı bir zekâya sahip olması sayesinde öğrenimine İngiltere'de devam etmiş. Orada, ayağında Doc Martens botları, Mohikan saçları ile, öğrencilerinin cinsel taciz gibi büyük tartışma yaratan konularda bilinçlenmesine önyak olan bir kadın öğretmenini kendisine model almış. Salome –"eve dönen ve hemen evlenmesi beklenen bu küçük kız"– Kıbrıs'a geldiğinde, kendi dünyasının sahibi olduğunu ve onunla her ne istiyorsa onu yapacağını söyleyen öğretmenin sesine kulak vermiş ve yaşamı boyunca da öyle davranmış. Bugün başarılı bir feminist akademisyen olan Salome, ciddi, aydın ve siyasi bir kişiliğe uymayan seksi görünümü yüzünden bir sürü olayla karşılaşmış olduğunu söylüyor: "İnsanların beni nasıl gördüklerini hiç unutmamam ve hep dikkatli olmam gerekiyor. Özellikle kadınların tepkilerine karşı tetikte olmalıyım... Bu beni hem olumlu hem de olumsuz şekilde etkiliyor. İnsanların görmeden geçtiği biri değilim, ama işimi yaparken zorlanıyorum. Marx okuyup barış konularıyla ilgilenirken yüksek topuklu ayakkabılar giyemezsiniz."

Dikizleme ahlakının başka bir etkisi de, kadınları belli bir kadınlığa doğru (heteroseksüel ama iffetli ve baş eğer) yönlendirmek. Bu, bir yandan kadınları erkek gibi gösteren androjen giysilerin giyilmeyeceği, ama öte yandan moda piyasasının çekiciliğine kapılıp seksi giysileri yanlış yerlerde, örne-

ğin işyerinde giymemek gerektiği anlamına geliyor. Eğitimci olan iki arkadaştan biri, okulda kot pantolon giyilmesinin yasak olduğunu, öteki ise çok dar sayılan etek ve elbiseler giydikleri için kendisinin ve başka öğretmenlerin azarlandıklarını söyledi.

Fatma Güven'in kuzey Kıbrıs sanayiciler derneğindeki iş deneyimi de, erkeklerin rolüne soyunan bir kadının başına neler gelebileceğinin harika bir örneği. Fatma, yirmi beş yaşındayken iyi yetişmiş bir ekonomist olarak bir iş ilanı üzerine başvurduğu bu önde gelen girişimcilerin kurduğu derneğe, bazı üyelerinde şaşkınlık ve rahatsızlık yaratarak genel sekreter olarak atanmış. Fatma, beklenebilecek tüm aşağılamalarla karşılaşmış, yazdığı raporların göz ardı edildiğini, ona "genel sekreter" olarak değil, herhangi bir "sekreter"miş gibi davranıldığını, ofisin süsü olmasının istendiğini söylüyor. Giyimi kuşamı konusunda ciddi çatışmalar çıkmış. Önceleri kendi tercihi olan pantolonla işe gidiyormuş. Başkan bundan hoşlanmadığını açıkça dile getirdiğinde, yalnızca salı akşamüstleri onun başkanlığında yapılan yönetim kurulu toplantıları için, eve gidip üstünü değiştirmek, elbise giymek şeklinde uzlaşmacı bir yol seçmiş. Ama elbette kaybeden yine o olmuş. Çünkü, bir yandan onların eşiti gibi erkeklere özgü pantolonu giymesi küstahlık olarak algılanmış, yani, erkeklerin arasında yanlış cinsiyetteki tek kişi olarak kafaları karıştırmış. Öte yandan, elbise giyerek kadın gibi görünüp onları memnun etmeye çalıştığına ise, kurul üyelerinde onlardan olmayan birinin aralarına katılmış olduğu hissini uyandırmış: "Toplantılarda kadınlardan, yeni açılmış gece kulüplerinden konuşmak isterlerdi. Sürekli 'Dikkat, Fatma var!' diye birbirlerini uyarırlar, sonunda da 'Fatma, kulaklarını tıka' derlerdi. Hangi kulüplerde daha iyi kızların olduğunu anlatır, iğrenç şakalar yaparlardı. Toplantıdan sonra da hep birlikte gece kulübüne giderlerdi."

Bu erkeklerin "öteki cinsi" konumlandıkları yerde, toplumsal cinsiyet çizgisinin öteki tarafında, kadınlar için yalnızca üç kategori söz konusudur; sekreter, eş ve fahişe. İkinci cinsten biri nasıl derneklerine genel sekreter olabilir? Fatma,

“İstedikleri, kendileri gibi davranan erkek bir genel sekreterdi” diyor.

“Cinsellik ve beden” konulu yuvarlak masa konuşmalarında kadınların üzerinde durdukları başka bir konu da, Kıbrıs’ta evlilik ile cinsellik arasındaki ilişkiydi. Onlara göre, Kıbrıs’ta erkekler cinsel hazzın evlilikle ilişkilendirilmemesi gerektiğine inanıyorlar; bu, erkeklerin evlilik dışında, fahişelerle ya da sevgililerle yaptıkları bir şey. Eşler annelik yapmak için varlar. Çok sayıda evli erkeğin Doğu Avrupalı “sarışın” metresleri olduğu biliniyor. Bu bağlamda sorulması gereken önemli soru şu: Peki kadınlar evliliklerinde nasıl bir mahremiyet ve cinsel haz buluyorlar? Toplantılarımızda bunun kadınlar arasında bile nadiren konuşulan bir konu olduğu ortaya çıktı. Genç eşleri olan genç kadınlar, çoğu erkeğin kadın bedenini anlamadığından, çoğunun kadınlara haz vermek gibi bir kaygı duymadığından söz ettiler. Yani, bugün bile, tıpkı gelenekşel ataerkil ailelerde olduğu gibi, kadınların kendi arzularını bastırmaları bekleniyor. Daha yaşlı çiftlerdeyse arzulu kadın talepkâr görülüyor. Andreas Onofriou’nun gençler arasında yaptığı çalışmada da paralel şeyler var: “Evlilik Kıbrıslıların milli sporu olarak nitelenir. Genç kadınların mutlu, güvende ve özgür olmak için erkeklere yatırım yaptıkları ortada, ama kadınların kendi arzuları üzerinde durmadıkları bir alan olmaya devam ediyor” (Onofriou 2002: 30).

Güney Kıbrıs’taki yuvarlak masa görüşmelerinde Magda ve Vera L de vardı. Magda bize, gerçek cinselliği tek bir ilişkisinde yaşadığını, onun da çok kısa sürdüğünü söyledi: “Üç güzel ay ruhumu okşadı. Bu da bir şey. Ama kırk dört yaşında olduğum düşünülüşünde elbette çok acıklı!” Magda bunun ortak bir sorun olduğunu, çok az evlilikte cinsel ilişkinin kadınları tatmin ettiğini düşünüyor. Onun bu sözleri sohbetimiz sırasında Vera’nın da açılmasını, kendi bedeniyle ilgili düşüncelerini samimi bir şekilde dile getirmesini sağladı. Vera yirmi beş yıldır evli ve yetişkin yaşlarda bir oğluyla bir kızı var. Kendi ailesi hakkında şunları söyledi: “Annemlerin çevresinde cinselliği bastırmamız beklenirdi. Yani cinsel isteklerimizi ifade

edemezdik.” Vera aşık olup evlenmiş, ama evlilikte aradığını bulamamış:

Zaman zaman bedenim benle konuşurdu, bana erotik bir eşe ihtiyaç duyduğumu söylerdi. Belki ilişkimizin daha yoğun olması gerek diye düşündüm. Ve [burada biraz durakladı]... olmadı, reddedildim, hislerim baskılandı... Kimi zaman dile getirmeye çalıştım, ama kocam bunu, bana özgü, kendi fiziksel ve biyolojik ihtiyaçlarımmış gibi gördü, benim *deliliğim* diye algıladı.

Vera L kocasına bir evlilik danışmanına gitmelerini önermiş. “Bana, kendisinin bir sorunu olmadığını, benim bir sorunum varsa tek başıma gidebileceğimi söyledi. [Gülerek] Ben de tek başıma terapiye başladım!” dedi.

Vera’nın kendi bedenine ilişkin bu farkındalığı pek de şaşırtıcı değil, çünkü vücudu gerçekten dikkat çekecek derecede güzel. Zaten ünlü bir oyuncu, nerede sahneye çıksa kendisini izleyenler güçlü bedenini seyrederken adeta fiziksel bir haz duyuyorlar. Şunları anlatıyor:

Bedenim başıma bir sürü iş açıyor! Ama bedenimden memnunum. Hoşuma gidiyor. Vücudumun her yerini seviyorum. Aynada kendimi seyretmeyi severim, giyinip kuşanmak hoşuma gider. [Gülüyor] Yapugım her doğumda ben de yeniden doğmuş gibi oldum. Olağanüstü bir duygu, bir kez daha doğurmak istiyorum. Ama evlenmeden ve bir kocam olmadan. Herhangi birinin çocuğu olabilir, yalnızca doğurmak, son bir çıkış yapmak için!

Onun bu anlattıkları bana Shulamith Firestone’un 1970’lerde söylediklerini hatırlattı: “Aşk, bugün kadınların ezilmesinde belki de çocuk bakmaktan bile daha önemli bir rol oynuyor.” Peki, neden aşk konusunda sessiz kalınır? Çünkü diyor, “Kadın ve aşk esas dayanaktır. Bunların altını destiğinizde toplumun temellerini yerinden oynatmış olursunuz” (Firestone 1979: 121).

Cinsellik ve beden konulu yuvarlak masa toplantılarımızda konuşulmayan tek konu, heteroseksüel ilişkiye alternatif olabi-

lecek öteki ilişki biçimleriydi. Birçok kadın, bir eş bulmak ve onunla aynı evde yaşamak için büyük bir arzu duyar, tıpkı Vera L gibi, o ilişki içinde tatmin olmaya uğraşır. Eğer farklı bir ilişkiyi meşru sayan bir toplumda yaşansaydı, başka bir kadınla yakınlık ve cinsel haz yaşamak isteyen kadınların sayısı muhtemelen hiç de az değildir. Kıbrıs'taki koşullarsa böyle bir şeyin akla getirilmesine bile uygun değil. Bununla birlikte, eşcinsellik konusunu ortaya attığımda kadınların birçoğunun tartışmaya açık olduğunu gördüm. Örneğin, 2000 yazında birkaç cesur Rum parlamenterin girişimiyle Temsilciler Meclisi'nden geçirilen eşcinsel haklarıyla ilgili uyum yasalarında yalnızca *erkek* eşcinselliğinden bahsedildiğini (öneriye muhalifetin üstesinden gelmek içinse Avrupa Adalet Konseyi'nin araya girmek zorunda kaldığını) onlardan öğrendim. Kıbrıs'ta tanınmış bir lezbiyen sanatçı, oyuncu ya da şarkıcı yok (Vassiliadou 2003). Konuyu açtığımda söylenen şunlar oldu: "Hepsi yurtdışına, kendilerini gösterebilecekleri yerlere gidiyorlar. Diaspora'ya bakmanız gerekir." Andreas Onofriou, Kıbrıs'ta yaşayan öğrenciler arasında yaptığı cinsiyet araştırmasında lezbiyen ilişki olarak tanımlanabilecek tek bir örnek bulamadığını söylüyor, "henüz yok" diye belirtiyor. Ayarcı, aynı cinsle ilişki fantezileri üzerine konuşurlarken bu hikâyelerin "arkadaş arasında, özel sohbetlerde dile geldiğini, kamusal alana taşınmadığını" ekliyor (Onofriou 2002: 213). Kıbrıs'ta ataerkil cinsiyetçi düzen, bu ve diğer konularda modernleşmeye karşı direnç gösteren yapısal kısıtlamalarıyla dimdik ayakta. Evlilik toplumsal açıdan son derece önemli bir konu, cinsellik ise hem görünen hem de yasaklanan biçimleriyle, Adrienne Rich'in adlandırdığı gibi, "zorunlu heteroseksüellik" olarak yaşanıyor (Rich 1980).

Öteki kadın

Kıbrıslırumlarla Kıbrıslıtürkler arasındaki bütün etkileşimleri engelleyen Yeşil Hat, aynı zamanda Kıbrıslırum ve Kıbrıslıtürk kadınların farklı etnik gruptan hemcinsleri olan "ötekiler"le ilişki kuramamaları anlamına da geliyor. İki toplumun kadın-

ları arasında ne cinsel bir rekabet ne de dostluk var, çok nadiren bir araya gelebiliyorlar. Oysa bugün Kıbrıslı kadınlarla (Türk ve Rum) öteki "öteki" kadınlar arasında ırk zeminlere çekilmiş sancılı bir ilişki açıkça görülebiliyor.

Yoğun emek ve zaman gerektiren işlerde çalışan veya eşlerinin ve kendi çevrelerinin sayesinde ekonomik durumu iyi olan Kıbrıslı kadınlar, evlerinde hizmetçi çalıştırıyorlar. İşçi sınıfından Kıbrıslı kadınlarsa, başka alanlarda daha iyi ücret ve olanaklar elde ettikleri işler bulabildikleri için, artık hizmetçilik yapmak istemiyorlar. Kuzeyde hizmetçi olarak tutulanlar genellikle Türkiye'den göçmüş kadınlar; güneyde ise, son on beş yıldır çalışma izni verilen Asyalı göçmenler. Genellikle Sri Lanka, Tayland ve Filipinler'den gelen bu insanlar tarım, endüstri ve hizmet sektöründe niteliksiz işçi olarak çalışmaktalar. Kıbrıslırum kadınlar hizmetçi olarak Asyalı kadınları işe alıyorlar. Hizmetçilerin bazıları evlerde yatılı kalıyor. Bunların arasında daha donanımlı olup (ebe, öğretmen) eşlerinin ücretlerine katkıda bulunacak ya da çocuklarını üniversiteye gönderecek parayı kazanabilmek için ülkelerinden ayrılmış kadınlar da var. Yerel istihdam kanunları sahip oldukları bu nitelikleri kullanarak çalışmalarına izin vermediği için, bu kadınlar niteliksiz işlerde, çoğunlukla da hizmetçi olarak çalışmak zorunda kalıyorlar. Bu, küresel göçte yeni bir olgu (Lutz 2002).

Kıbrıslırumlarla Asyalı ev hizmetçileri arasındaki ilişkiler Sondra Sainsbury'nin araştırmasında ele alınmış (2003). Göçmen işçilerin birçoğu Kıbrıs'a gelmekle iyi bir seçim yaptıklarını düşünüyor. Genelde işverenler de onlara sıcak bakıyor, karşılıklı bir öğrenme sürecinden geçiyorlar. Bununla birlikte, Sainsbury'nin araştırmasında kötü muamele örnekleri de ayrıntıyla inceleniyor. Göçmenleri Destekleme Eylem Grubu sayesinde göçmen kadınlarla yaptığım bir toplantıda ben de kötü muameleye maruz kaldığını anlatan pek çok kadın dinledim. Bazı işverenler çok baskıcı, Asyalı hizmetçilerine insanca davranmıyorlar. Görüştüğüm kadınlar, hizmetçiye ilişkin nihai söz hakkının kocaya ait olduğunu, karının ise hizmetçinin çalışmasını denetlediğini söylediler. İşveren-çalışan ilişkileri-

nin yıpratıcı olduğu durumlarda baskıcı olan genellikle evin hanımı. Hizmetçi, çocukların bile emrinde. Joyce, ailelerdeki hiyerarşiyi şöyle sıraladı: erkek, kadın, erkek çocuk, kız çocuk, hizmetçi. Rebecca ise, “Köpeği unutma. Köpek kızıdan sonra, hizmetçiden önde gelir!” diye ekledi. Göçmenleri Destekleme Eylem Grubu kötü muamele örnekleriyle sıkça karşılaşıyor. Rebecca kendisine tecavüz eden adam (patronunun erkek arkadaşı) hakkında şikâyetle bulunduğunda, Grup Rebecca’ya dava açmasında yardımcı olmuş. Polis kanuni takipte bulunmayı reddetmiş, Rebecca ailenin sorunu mahkemeye başvurmadan halletme baskısına direnıp dava açmış. Cinsel taciz olaylarında yetkililer kadının tahrik ettiğini varsayma eğilimindeler. Kıbrıslırum kadınların bazıları da eşlerini ve oğullarını baştan çıkaracakları korkusuyla yatılı hizmetçi tutmaya çekiniyorlar.

Oysa Asyalı kadınlar esmer tenliler ve Kıbrıslı erkeklere pek çekici gelmedikleri düşünülüyor – ama bu, onların hizmetçileri zaman zaman “faydalanılabilecek” kadınlar olarak görmelelerini elbette engellemiyor. Bugün Kıbrıs’ta yeni bir göç dalgası daha var: Doğu Avrupa’dan ve eski Sovyet cumhuriyetlerinden gelen ve güneyde sayıları 1500, kuzeydeyse 400 tahmin edilen bu kadınlara gece kulüplerinde ve barlarda çalışmak üzere kısa süreli vize verilmekte. Ukrayna ile Moldova’dan gelip kuzeyde çalışan kadınlar arasında yapılmış bir çalışma, bunların ekonomik nedenlerle Kıbrıs’a geldiklerini, işlerini özel ajanslar aracılığıyla bulduklarını ortaya koyuyor (Rodriguez vd. 2003). Birleşmiş Milletler Barış Gücü’nde çalıştığı için ayrıcalıklı bir konumda olan Madeline Garlick’e göreyse, Kıbrıs uluslararası mafyanın pazarladığı kadınlar için kuşkusuz hem bir varış noktası hem bir geçiş noktası. Kıbrıs’ta kalıp çalışanlar “sahne sanatçısı” olarak adlandırılıyorlar, ama aslında gece kulübü işletmecilerince ağır borç yükü altına sokan sözleşmeler imzalatılan seks işçileri (Rodriguez vd. 2003). Bu kadınlara Türkiye’de ve kuzey Kıbrıs’ta “Nataşa” deniyor (Gülçür ve İlkaracan 2002). “Sarışın” ve uzun boylu (bunlar Kıbrıs’ta fetiş haline getirilmiş özellikler) olan bu kadınlardan, varlıklı ve

“zevk sahibi” Kıbrıslı müşterileri ve haftasonunda seks turizmi için Türkiye’den gelenleri çekmek için faydalanılırken, Türk hayat kadınları ekonomik durumu nispeten kötü olan erkeklere hizmet veriyorlar. Kuzey ile güney arasında hizmet bedelleri de farklı. Nisan 2003 tarihinde Yeşil Hat açıldığında, gazeteler kuzeydeki seks kulüplerinin işlerinin ikiye katlandığını, çünkü Kıbrıslırum erkeklerin kuzeyde kadınları beşte bir fiyata “satın alabilecekleri”ni öğrendiklerini yazıyordu (Cyprus Weekly 2003b).

Kıbrıslı erkeklerin muhtemelen yalnızca belli bir azınlığı metalaşmış seks satın alıyor, buna rağmen adada görülen bu yeni eğilim kadınlar arasında endişe yaratmış. Bazı kadınlar Doğu Avrupalı “sahne sanatçıları”nın Kıbrıs’a zengin koca ve söz geçirebilecekleri hâmi aramaya geldiklerine inanıyorlar. Yabancı kadınlar Kıbrıslı erkeklerle barlarda, kulüplerde tanışıyor ya da internet üzerinden ilişki kuruyorlar. “Nataşa”lar uğruna eşlerini terkeden birçok koca hikâyesi dinledim. Kıbrıs’ta turizm yeni yeni gelişmeye başladığında, tatil için gelen, “uzun boylu, sarışın” İskandinav kadınların peşinden giden kocalar olmuş. Zaman zaman, değişik genlerin Kıbrıslıların anatomik yapısını iyileştireceği iddiaları hâlâ ileri sürülüyor. Ama aynı şey –Kıbrıslı erkekler onlarla da rastgele ilişkiye girmekten geri durmasalar da– Asyalıların genleri için pek söylenmiyor. Asyalı kadınlar sokaklarda bile taciz edildiklerinden yakındılar. Bu nedenle taksiye biniyorlarmış. Ama bu da bir çözüm değil; Filipinli Joyce toplantımıza gelirken bindiği taksinin sürücüsü tarafından rahatsız edildiğini söyledi.

Kıbrıslırum ve Kıbrıslıtürk kadınlar, “öteki” kadınlar söz konusu olduğunda, oldukça yıkıcı denebilecek cinsiyetçi ve ırkçı ilişkiler girdabına yakalanmış durumdalar. Hızlı ekonomik gelişme ve küreselleşmeye rağmen, toplumsal cinsiyet düzeni cinsel politikalar açısından çok az değişmiş. Kadın cinselliğinin yalnızca heteroseksüel tekeşli evlilik içinde ifade edilmesine izin verilirken, erkeklerin rasgele cinsel ilişkiye girmeleri onaylanıyor. Kadınların cinsel ve duygusal ihtiyaçları göz ardı ediliyor, hatta kadınlar bu yüzden bazen şiddete maruz

kalıyorlar. Erkeklerin evlilik dışı cinsel ilişkileri elbette resmen uygun görülüyor, ama hem buna göz yumuluyor hem de bu hizmet verilmeye devam ediliyor. Asyalı ve Doğu Avrupalı kadınların adaya gelmeleriyle toplumsal cinsiyet düzeninin başka bir şeye dönüştüğüne, Kıbrıslı ailelere yeni ve ırka dayalı bir ilişki biçiminin girdiğine tanık oluyoruz. Tek tek kadınların dostluk ilişkisi olmasını isteyebilecekleri bir ilişki, sınıf eşitsizlikleri ve zorunlu, eşitsiz, heteroseksüel evliliğe dayanan aile yapısının barındırdığı çelişkiler yüzünden bozuluyor. Kıbrıslı kadınlar çalışma hayatına katıldıkları halde, erkekler ev içinde üstlerine düşen sorumlulukları almıyorlar; ev işleri (Göçmenleri Destekleme Eylem Grubu'ndan Nicoletta Charalambides'in dediği gibi) "Filipinli ya da Sri Lankalı hizmetçilerin sırtına yükleniyor". Kıbrıslı kadınlar eskisi kadar uysal değiller; daha fazla özgürlük ve hak istiyor, aile sorumluluğunun paylaşılmasını talep ediyorlar, dolayısıyla da artık eşleri için daha az cazipler. Ne var ki, tam da bu nedenle, ekonomik zorunluluklar yüzünden cinselliklerini meslek haline getirmiş Doğu Avrupalı kadınlarla rekabete girmek durumunda kalıyorlar.

Toplumsal cinsiyet sınırları: Tartışmalı taktikler

Maria Hadjipavlou'ya Kıbrıs'ta bugün erkeklerin iktidarının biraz olsun zayıflayıp zayıflamadığını sordum. Ona göre temel bir değişim yok:

Biz hâlâ ataerkil bir toplumda yaşıyoruz. Normlarımızı, nasıl davranacağımızı, nasıl giyineceğimizi, nasıl memnun edeceğimizi, nasıl saygı göreceğimizi hâlâ ataerki belirliyor. Kadınlar hâlâ ikincil roller üstleniyorlar. Kadınların iyi bir eğitim almadıklarını düşünüyorum. Kendi benliğimizi bulacağımız, farklılıklarımızı öne çıkaran bir eğitim almıyoruz. Hâlâ özerk bireyler değiliz, erkekler üzerinden tanımlanıyoruz. Referans noktası erkekler. Geriye çekilip, erkeklerden bağımsız olarak, ben neyim diye sormuyoruz.

Kuzey Kıbrıs'ta iktidar üzerine yaptığımız bir toplantıda, kadınlar, erkeklerle dolu bir odada "sözlerinin pek duyulmadığından" söz ettiler. Yalnızca belirli kadınların sözlerine kulak veriliyor. Gülden Plümer Küçük şunları söyledi: "Eğer iyi bir mesleki kimliğiniz varsa, Kıbrıs'ta güçlü ve kendine güvenen bir kadın olmak daha kolaydır. Bir kadının sesini duyurmasının tek yolu budur." Kuzeydeki kadınlar da, tıpkı güneyde psikolog olarak çalışan Yiota Afxentiou gibi düşünüyorlar. Yiota, alanlarında çok başarılı olmuş kadınların bile özellikle değişim yaratmak için çaba harcadıklarında büyük hayal kırıklığı yaşadıklarını söylüyor: "Hep kafamı duvara tosluyormuş gibi hissediyorum!"

Gerek önceki gerekse bu bölümde erkek iktidarına ilişkin iki yapıdan söz ettik: Devlet, özel teşebbüs ve ordu kurumları ile heteroseksüel evlilik ve aile kurumları. Her iki yapıyı da kontrol ederek bir cins olarak erkeklerin yarar elde ettiklerini gördük. Elbette Yiota'nın kafasını tosladığı duvarı ayakta tutan da bu yapılar. Yiota şöyle devam etmişti: "Her şey erkekler için. Sanki her şey onların keyfi için var – cinsellik, iktidar, her şey! Bir kadın olarak beni hiç desteklemeyen bir toplumda yaşadığımı düşünüyorum... Ve hiçbir şey değişmiyor. Bu durumu [yani Taksim'i] yaratmış olanlar hâlâ işbaşında."

Kıbrıs'ta bunlara rağmen feminist bir hareketten söz etmek pek mümkün değil – feminist hareket derken, ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerine kolektif ve aktif bir muhalefeti kastediyorum. Myria Vassiliadou, adanın güney kesimindeki kentli orta sınıf kadınlar üzerine yaptığı araştırmasında, tek tek kadınların toplumsal cinsiyet ayrımı konusunda bilinçli olduklarını, ama kayda değer bir feminist eylemlilik bulunmadığını, etnik çatışma dışında hiçbir konuda kadınların seferber olmadıklarını söylüyor (Vassiliadou 2001). Bu edilgenliğin kısmen geçmişin mirası olduğunu da ekliyor. Kendisiyle yaptığım görüşmede feminist bir hareketin olmamasından duyduğu rahatsızlığı şöyle dile getirmişti: "Kadın hareketinin oluşacağını umuyor, bana ve düzene ters düşen başka kadınlara bir alan açılacağını düşünüyordum. Başka şeylerin konuşulacağı bir

ortam yaratılacaktı. Yaptığım işlerde beni destekleyecek bir hareketin olmasını istiyordum.”

Moira Killoran'ın kuzey Kıbrıs'ta yaptığı çalışma, bir kadının, özellikle de evli bir kadının, “modern, Batılı, feminist bir kimlik”le ortaya çıktığında nasıl bir bedel ödediğine işaret ediyor (Killoran 1998). Kadınlarla yaptığım kendi görüşmelerimden de yararlanarak, toplumsal cinsiyet düzenine meydan okuyacak bir hareketin yokluğuna ilişkin üç neden daha saptadım. Bunlardan ilki ve en belirleyici olanı Taksim. “En acil sorun üstünde durmak gerek. Nedir bu? Elbette hepimizin canını acıtan Kıbrıs sorunu” (Güliden). İkincisi, “Kimlik politikası Kıbrıs'taki solun gündemine hiçbir zaman girmedi” (Myria Geogriou). Üçüncüsü, Kıbrıs toplumu oldukça hareketli olmakla birlikte, içeriye değişik bir hava üfleyecek geçitler tıkalı, dalgalar buraya ulaşmıyor, Kıbrıs dünya hareketlerinden yalıtılmış durumda. “Buradaki koşullarımızı dünyanın birçok bölgesinde olup bitenlerle ilişkilendiremiyoruz” (Maria H). Kadınlar bu ve benzer nedenlerle toplu değil, bireysel olarak hareket etmeye, kendi ailelerindeki sorunların üstesinden gelmeye çalışıyorlar. “Ben eşitlik istiyorum, *evimde de bu var*” (Bahire). “Feminizm” erkekler tarafından lanetlendiği için kadınların kendilerine feminist demeleri çok pahalıya patlıyor. Örneğin Leyla X, yalnızca bir insan gibi, yani erkek ve kadınları ayıran çizgiye meydan okuyarak davrandığında neler olduğundan şöyle yakındı: “Fikirlerimi açıkça dile getirdiğimde erkeklerin çoğu, ‘Evet, biliyorum, sen *feministsin!*’ Diyorlar” Anthoula ise, “Kıbrıs'ta eğer feminist olduğunuzu söylerseniz küfür etmiş gibi algılanırsınız” diyor. (Burada aktardığım sözlerin hem güney hem de kuzeyden kadınlara ait olduğuna dikkat ediniz.)

Cinsiyet ayrımının bilincinde olan ve bundan memnun olmayan kadınlar kimi zaman konuyu dezavantajlar çerçevesinde kavramsallaştırıp tartışmayı tercih ediyorlar. İnsan hakları kavramını kullanıyorlar. Mine Yücel ve Derya Beyatlı, yirmili yaşlarında iki arkadaş, her ikisi de Sınırı Aşan Eller üyesi. Birlikte geliştirdikleri bir siyasi felsefeyi Derya çok net bir şekilde

şöyle anlatıyor: “Ben her zaman kendimi feminist olarak gördüm, üniversitedeyken faal bir feministtim. Sonra olaya başka bir açıdan bakmaya başladım. Belki de dedim, yalnızca kadın hakları için değil, genel olarak insan hakları için çalışmalıyız.” Mine de şunları ekliyor: “Yeryüzündeki herkese insan demek varken insanları neden alt gruplara bölelim. Böyle yapmanın doğru olmadığını düşündüğüm için de artık kendimi feminist saymıyorum.”

Bu cümleler, etnik-ulusal ilişkilerde ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde “ötekileştirme”lerin etkilerinde mevcut olduğuna işaret ettiğimiz önemli farklılıkları ve benzerlikleri gözler önüne seriyor. Mine’nin, onu Yeşil Hat’tı yok saymaya çalışan bir konuşması hâlâ aklımda. Bir gün güneyden bir arkadaşıyla, Hat’tın Lefkoşa’nın kent surlarına yakın bir yerinde buluşmaya karar vermişler. Bu noktada iki kesim birbirinden ancak yüz metre, otuz kırk adım kadar uzak. Buluştuklarında görünürde herhangi bir sınır muhafızı olmadığından birbirleriyle bağırarak konuşmaya başlamışlar. Tel örgülerin öteki tarafında durmuş arkadaşını izleyen Rumlar varmış. Şöyle devam etti: “Benimle dost olduğu için, bana baktığı için sanki arkadaşımı suçluyorlardı. Yaptığımız yasal değildi, seslenen biriyle konuşmanın, onu cevaplamanın yasak olduğunu belirten levhalar vardı. Biliyor musunuz, insanlar bana bakmıyorlardı, onlar için ben görünmez bir varlıktım. Karşı taraf için biz yokuz.”

Yeşil Hat’tın –etnik-ulusal Taksim’in– insanlıkdışı etkisi o kadar belirgin ki, Derya ile Mine, öteki sınırların, örneğin erkeklerden farklılıklarını vurgulamak üzere kadınlar tarafından çizilen sınırların var olduğunu görmeye pek yanaşmıyorlar. SAE üyesi Maria Hadjipavlou gibi kadınlarsa, erkeklerle kadınlar arasına ayrımcılığı, tamamlayıcılığı ve eşitsizliği yerleştiren bir sınırın yüzlerce değil, binlerce yıl önce zaten çekilmiş olduğunu söylemekte. Bu sınırı feministler icat etmedi. Kuşkusuz, kadınların üstün olduğunu iddia eden, toplumsal cinsiyet sınırını pekiştiren, özelleştirici, fazla iddialı, gerici kadın hareketleri de var. (Bunlardan bazıları rahatsız edici bir biçimde kendilerine feminist bile diyorlar.) Bence, Yeşil Hat’tın

iki tarafından da Kıbrıslı feministlerin dile getirdikleri feminizm böyle bir şey değil. Onlar, benim de çeşitli kereler tanık olduğum üzere, toplumsal cinsiyet sınırlarına, bu sınırların getirdiği hiyerarşilere ilişkin bilinç yükseltmeye, bu sınırları ihlal etmek, sonunda da ortadan kaldırmak için stratejiler geliştirmeye yönelik bir kadın hareketi oluşturmak üzere tartışıyorlar.

Toplumsal cinsiyet sınırını çizenler esas olarak erkeklerdir, gerçi (gördüğümüz gibi) kadınlar da ataerkil güçlerle pazarlık yapmak dışında pek seçenekleri olmadığı için genellikle bu sürecin içinde yer alırlar. Toplumsal cinsiyet düzenine meydan okumak isteyenler kadınlardır. Teoride, kurumlarda, bireysel davranışlarda ve bir zihniyet olarak kendini gösteren cinsiyetçiliğin ortadan kaldırılmasında erkeklerin katılımını sağlamak gerekir. Stratejik perspektif budur. Ancak şu noktada ortaya sorun çıkmaktadır: Erkekler de, tek tek bireyler olarak bu baskıcı ve hiyerarşik ataerkil yapıdan fazlasıyla mustarip olmalarına rağmen, cinsiyet ayrımı olmayan eşitlikçi bir düzene geçildiğinde ataerkillikten kazanç sağlayan erkek cinsi bir bütün olarak büyük bedel ödeyecektir – eşitlikçi bir düzende erkekler hem parasal çıkarlarını hem de otoritelerini, saygınlıklarını, aldıkları cinsel ve öteki hizmetleri, kendilerine sağlanan güvenlik ve barınmayı, kurumsal iktidarlara erişimlerini, kendilerinin ve kadınların yaşamları üzerindeki hatırı sıyrılır denetimlerini kaybederler (Connell 2002). Çok az sayıda erkek böyle bir mücadeleyi kuramsallaştırma ve uygulama yolunda çaba harcamaya hazır olduğu için, kadınların yalnızca kendi güçlerine bel bağlamalarına şaşdırmamak gerekir.

Toplumsal cinsiyet sınırlarına meydan okunmasına yönelik feminist strateji aşıkâr olmakla beraber, sınır çizgileriyle (etnik-ulusal veya toplumsal cinsiyete dair sınırlarla) baş etmenin en iyi yolunun ne olduğuna ilişkin taktik bir soruyla karşılaştığımızda, kendimizi çeşitli tartışmalar ve sınavlar içinde buluruz. Bu soruna burada değinmiyoruz. Yedinci bölümde, Sınırı Aşan Eller grubunun en çok tartıştığı konuya, güneyli kadınlarla kuzeyli kadınların ayrı ayrı toplantılar düzenleme-

lerinin (yani, tek toplumlu toplantıların) Yeşil Hat'tın ortadan kaldırılmasına ilişkin fikri zeminin oluşturulmasına ve tek bir örgüt altında birleşmeye hizmet mi ettiği, yoksa köstek mi olduğu konusuna değineceğiz. Ayrıca, bu tartışmayla ilgili bir başka temayı ele alacağız: Yalnızca kadınların örgütledikleri ve yürüttükleri bir proje olarak SAE'nin amacı ve potansiyeline ilişkin grup içindeki rahatsızlık.

6. Hat'ta meydan okumak: Kadın eylemleri

Dördüncü bölümde, Kıbrıs'ın iki kesiminde de kadınların siyasi sistemden nasıl dışlandıklarını ve iş hayatında ne gibi olumsuzluklarla karşılaştıklarını; Taksim'in hem nedeni hem de sonucu olan militarizm ve milliyetçilik yüzünden Hat'tın her iki tarafında da belirli bir tür erkekliğin nasıl öne çıkarıldığını gördük. Bu bölümde, sivil toplum alanında gönüllü olarak çalışan kadınların bu dışlamaya karşı kendi yaratıcılık ve enerjilerini ortaya çıkaracak fırsatlar bulduklarını göreceğiz. Önce "sivil toplum"la neyi kastettiğim konusuna açıklık getirmeliyim. Burada bu kavramı bugün Kıbrıs'ta herkesçe kullanıldığı şekliyle, çoğu akademik ve kuramsal kullanıma göre oldukça dar bir anlamda, kullanıyorum. Sivil toplum Kıbrıs'ın hem güneyinde hem de kuzeyinde, tıpkı Doğu Avrupa ve diğer birçok çevre ülkede olduğu gibi, devlet, siyasi sistem, ekonomik alan ve aileden farklı olan, bunların arasında kalan, *kâr amacı gütmeyen gönüllü örgütler dünyası* şeklinde ele alınıyor.¹ Yani çoğu kişi için yalnızca "hükümet dışı örgütler" (STK'lar) denilen kurumlar anlamına akla geliyor. İlerde göreceğimiz gi-

1 Zaman içinde çeşitli kuramcılar sivil toplumu temel aile birimini, özel girişimciliği (piyasa), siyasi partileri ve adli yapıyı da içerecek şekilde daha geniş tanımlamışlardır. Örneğin bkz. Keane 1998 ve Fine ve Rai 1997.

bi, Kıbrıs'ta siyasi partiler, özellikle muhalefet partileri, parlamenter faaliyetlerinin dışında ve toplumsal hareketler içinde başka örgütlerle birlikte eylem yapıyorlarsa, onlar da sivil toplumun parçası sayılıyorlar. Özel sektör temsilcileri de, işletmelerinden ayrı olarak ticaret ve sanayi "odaları"nda örgütlenmişlerse, yine sivil toplum olarak adlandırılıyor. Aileyle ilgili olarak da, ev içi şiddet ya da bekâr ebeveynlik gibi bir konuda gönüllü dernekleşmeler varsa, Kıbrıs'ta bunlara da "sivil toplum" deniliyor.

Dernekler dünyası

Gerek Kuzey gerekse Güney Kıbrıs'ta gönüllü örgütlenmeler dünyası, hiçbir zaman pek canlı bir alan olmamış, ancak 1980'lerde ve '90'larda iki toplumda değişen ihtiyaç ve çıkarları yansıtan bir olgu olarak yavaş yavaş gelişmeye başlamış. Tıpkı devlet, siyasi arena ve ekonomi dünyası gibi, sivil toplum kuruluşları da başından beri ve hâlâ erkek egemen. Kadınların kararlara katılabilmek, kendilerini ilgilendiren konuları gündeme getirebilmek için kendi örgütlerini kurmaları gerekiyor. Formel siyasi sistemle karşılaştırıldığında, sivil toplum kuruluşlarında cinsiyet temelinde örgütlenmek mümkün, hatta bu konuda bir engelle karşılaşılıyor.

Güney Kıbrıs'ta Rum sivil toplum örgütlerinin yaşanan hızlı ekonomik gelişmenin gerisinde kaldığı söylenebilir. 2000'li yılların başında buradaki sivil hareketliliği değerlendiren Gisela Welz, sivil toplumun cılızlığını "toplumsal kurumların himaye ilişkilerine dayanarak işlemesi"yle açıklıyor (Welz 2001: 23). Yine de, uzun süredir faaliyet gösteren birkaç STK'da kadınlar önemli işler başarmışlar. Kadınların genel olarak üç tip örgütlenme içinde çalıştıklarını gözlemledim.

Bunlardan ilki, geçmiş ("Türklerin bizden aldıkları") ile gelecek ("Türklerden ne istiyoruz") konusuna bugün olanlardan daha fazla önem veren milliyetçi STK'lar. Örneğin, Esir ve Kayıp Yakınları Örgütü 1974'ten beri kayıp Rumların anısını canlı tutmaya çalışıyor. Üyeleri, tıpkı kuzeydeki Şehit ve Savaş

Gazileri Aileleri Örgütü gibi, hâlâ hayatta olabileceklerini düşündükleri yakınlarının dönmesini ya da öldürülmüş olanlar hakkında bilgi verilmesini talep ediyorlar. Ayrıca daha önce bahsettiğimiz Özgür Morfo ve Yenilmez Girne gibi göçmen örgütleri var. Göçmen Dernekleri Kadın Federasyonu adı altında birleşmiş bu yerel örgütlerde hem erkekler hem de kadınlar yer almakla birlikte, önde gelen eylemcilerinin çoğu kadın. Ne var ki, toplumsal cinsiyet kimlikleri söz konusu olduğunda gelenekçi ve aile temelli düşünüyor. Kayıp Yakınları'ndan Eleni Vlahou'ya, "Cumartesi sabahları neden erkekler değil de hep kadınlar gösteri yapıyor?" diye sorduğumda, tek bir kelimayle yanıt verdi: "anneler!"

İkincisi, Kıbrıslırum kadınların birçoğu sendika üyesi. Bazı siyasi partilerle sendikalar kadın kolları kurmuş, kadın STK'larının oluşmasında esin kaynağı olmuş. Bunların iki misyonu var: Birincisi, ana örgüte kadınların desteğini kazanmak; ikincisi kadın haklarını ve cinsiyet eşitliğini savunmak. Ancak bunlarda da hiyerarşik, bürokratik ve formalitelerle dolu bir işleyiş hâkim. 1978'de kurulmuş önde gelen oluşumlardan biri olan Protoporia Kadın Dernekleri, muhafazakâr parti DISY ile ilişkili. Amaç ve görüşlerini şöyle tanımlıyorlar: "Kadın erkek eşitliğini savunmak, bütün dünyada kadınlar arasında işbirliği ve dostluk geliştirmek, gençliğin sorunlarına çözüm aramak ve Kıbrıs'ta hayatın her alanında katılımcı olmak" Avukatlık yapan Lia Efstratiou-Gorgiades 1985'ten beri kuruluşun başkanı.

Protoporia'nın soldaki benzeri örgüt 1950'de kurulmuş olan Tüm-Kıbrıslılar Kadın Örgütleri Federasyonu (Pancyprian Federation of Women's Organizations-POGO). Komünist Parti AKEL'le ilişkili olan federasyon, partinin ulusal, bölgesel ve yerel yapısını aynen yansıtıyor, 15.000 üyesi var. Kadın sorunlarına "birlik", "dayanışma" ve "ilerleme" açısından bakıyor. Bu nedenle "Kıbrıs sorununa bir çözüm getirmek ve adanın yeniden birleşmesini sağlamak üzere Kıbrıslıtürk kadınlarla ortak mücadele verilmesi" onlar için merkezi önem taşıyor. POGO'nun genel sekreteri Christina Demetriades, kadın sorunu-

nun aslında sınıfsal olduğunu söylüyor: “Belki kadınların bir sınıf oluşturduklarını iddia edemeyiz. Ancak, kadınlar nüfusun çoğunluğunu oluştururlar, dolayısıyla sömürülenlerin de en büyük bölümü onlardır”. Kadın hakları da, “yalnızca kadınları ilgilendiren değil, toplumun bütününe dair bir konudur”

Öteki siyasi partilerin başlıcalarının da kadın örgütleri var. DIKO’nunki GODİK, EDEK’inki ise Sosyalist Kadın Hareketi. DISY’nin kadın örgütünün adı GODISY, EDI’ninki GOED (sivil toplum kuruluşlarının adlarının kısaltmalarını akılda tutmak bir mesele). Bunlar, POGO ve Protoporia ile birlikte on üç üyeli Kadın Hakları Ulusal Merkezi’nin (KHUM) içinde yer alıyorlar. KHUM’un başkanı Maro Varnavidou, üçüncü bir tür kadın STK’sının, tek bir konuya yoğunlaşmış kadın gruplarının, daha sağlıklı bir gelişme içinde olduklarını söyledi. Aile planlaması, ev içi şiddet ve bekâr anneler gibi oluşumlar, meslek ve iş sahibi kadınları temsil eden gruplar ile ev kadınlarının kurdukları bir örgüt bu tür STK’lardan. Kısa bir süre önce girişimci kadınları desteklemek için Kadın Kooperatif Bankası açılmış. Maro’ya göre bunlar siyasi partilerden bağımsız olmaları ve özel bilgi alanları nedeniyle daha yararlı oluşumlar.

Kuzey Kıbrıs’taysa varlığını koruyan en eski kadın STK’sı Kıbrıs Türk Kadınlar Birliği (KTKB). Bağımsızlıktan önce kurulmuş ve en eski kadın örgütü olan KTKB tarihi boyunca büyük güç ve nüfuz sahibi çevrelere hep yakın olmuş. İkinci bölümde söz ettiğimiz seksen yaşındaki Feyziye Hulusi uzun süredir KTKB’de faal, halen Girne şubesinin başkanı. Bana derneğin insani amaçlarını ve yardımlaşma etkinliklerini anlattı. Bu enerji dolu ve yetenekli kadın için ve elbette başka birçokları için, dernek olumlu hizmetler vermiş önemli bir kuruluş. Daha yakın bir zamanda, 1975’te kurulmuş “düzen içi” başka bir kadın örgütü de Kıbrıs Türk Kadınlar Konseyi (KTKK). Enerjisinin ve yeteneklerinin siyaset alanında küçümsendiğinden bahsettiğimiz Latife Birgen bu konseyin kurulmasına, misyonunun belirlenmesine ve gelişmesine büyük katkıda bulunmuş. KTKK’nın odaklandığı konuların başında kadın hakları ve kadınların güçlendirilmesi geliyor. Sivil toplum kuruluş-

ları içerisinde daha da sağda olan üçüncü bir oluşum ise Kıbrıs Türk Çalışan Kadınlar Birliği (KTÇKB). Dördüncü ve siyasi çizgisi diğerleri kadar net olmayan başka bir STK ise 1991'de kurulmuş olan Kıbrıs Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği (KTÜKD). Toplumun her kesiminde kadınların güçlendirilmesini amaçlamakla birlikte, KTÜKD daha çok yüksek öğrenim sistemi içinde (Doğu Akdeniz Üniversitesi örneğinde gördüğümüz gibi) birbirlerinin arkasında durmadıklarında hiçbir şey elde edemeyeceklerini bilen kadınları güçlendirmek üzere yapılmış. KTÜKD yakın bir zamanda yönetim değişikliği yaptı ve "iktidarın dağıtılmasını amaçlayan daha profesyonel bir sistem kurmaya" çalışan bir dernek oldu. Yeni başkan Gülden Plümer Küçük kendi işinin sahibi bir girişimci. Ailesi siyaset dünyasının ileri gelenleriyle ilişkili olmakla birlikte, kendisi partilere uzak duruyor. KTÜKD aracılığıyla ve dernek için bir şey başaracaklarsa, bunun "aşırı uçta" yer alarak değil "bir denge kurmaya bakarak" sağlanacağını söylüyor.

Daha önce, dördüncü bölümde, Oya Talat'ın başında olduğu ve muhalif Cumhuriyetçi Türk Partisi'nin siyasi felsefesine yakınlığı ile bilinen Yurtsever Kadınlar Birliği'nden söz etmiştik. Kuzeydeki yönetime muhalefet edenler arasında sendikalar da önemli bir yer tutuyor. İşçi hareketinde çok sayıda etkin kadın var, ancak üst kademelerde hep erkekler bulunuyor. Sendika yönetim kurullarında kadınların oranı ancak %10.8'e ulaşıyor (Güven-Lisaniler ve Uğural 2002). Bunlardan ayrı olan ve üzerinde durulması gereken bir başka sendika ise, küçük ÇAĞ-SEN. 1992 yılında örgüt içi demokrasi sorunu yüzünden eski sendikalarından ayrılanların kurdukları ve hiçbir siyasi partiyle ilişkisi olmayan sıradışı bu sendika, Birleşik Kıbrıs'ın savunuculuğunu yapıyor. Üyelerinin yarısından fazlasını esas olarak devlet dairelerinde ve belediyelerde çalışan kadınlar oluşturuyor. ÇAĞ-SEN'i diğerlerinden ayıran en önemli özellik ise başkanının ve genel sekreterinin kadın olması. "Erkek üyeler bile kadınların konumunu anlıyor" ve toplumsal cinsiyet farkını gözetken siyasetleri destekliyorlar. Aynı zamanda bir SAE üyesi olan sendika başkanı Cemaliye Volkan, kadınların

sevdigi, erkeklerin saygi gösterdigi etkin bir sendikaci. Sendika üyelerinden biri bana kadınların sendikal hareket içinde böyle yüksek kademelere gelmelerinin ne kadar güç olduğunu şöyle açıkladı: “Kıbrıs’taki erkek egemenliği yalnızca kocaların kadınlara ‘oraya gidemezsin, onu yapamazsın’ demeleri değildir. Kadın istediği yere gider, isterse yüksek lisans derecesini de alır, aerobik derslerine de katılır. Ama sıra, ‘Kıbrıs sorunu’ ile çok yakından ilgilenen bir sendikaya üye olmaya gelince, erkekler karıların *bunun için zaman harcamalarını istemezler.*” Cemaliye ücretli bir işte çalışmıyor, böylece hiçbir siyasi misillemeye maruz kalmıyor. Evli olmadığı için evlilik kurumunun kısıtlamalarından da muaf. Üyeler onun yirmi dört saatini sendikaya ayırdığını söylediler.

Etnik ayrılıkçılığın sorgulanması

Sivil toplum terimi “medenilik” ve adabımuâşeret çağrışımı taşıyor. Ama en az siyasi ve ekonomik alanlar kadar mücadele ve çatışma dolu bir alandır (Keane 1998). Sivil toplum kuruluşları hayır işleri veya ilerici toplumsal dönüşüm için çalışabildikleri gibi, pekâlâ aşırı milliyetçi faaliyetlerde de bulunabilirler. KKTC’de gönüllülük temelli etkinliklerin 2000 yılından itibaren büyük bir hızla arttığını görüyoruz. Banka skandalının ardından gelen ekonomik bunalım sırasında siyasi partiler CTP ve YBH ile birkaç sendika, gönüllü sivil toplum gruplarıyla birlikte 41’ler Örgütü adı altında bir toplumsal hareket başlatmışlar. 41’ler Örgütü, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Avrupa Birliği’ne girecek olmasının baskısıyla 2001’in sonunda liderler arasında görüşmeler yeniden başladığında, Kıbrıs sorununa acil çözüm talebiyle ve ülkelerinin Türkiye derin devletine bağımlılığını protesto için sokak gösterileri düzenledi. “Bu Ülke Bizim” sloganı aynı zamanda örgütün adı. Sivil toplumun bu yeni eylem dalgasına pek çok kadın katılıyor, ancak, hareketin önde gelenleri hep erkek ve cinsiyetçi politikalara eleştirel bir bakış olduğunu gösteren bir işaret henüz yok. Kırk bir örgütün yalnızca üçü kadın kuruluşu.

Türkiye ve Kuzey Kıbrıs'taki Türkiye yanlısı güçler halkın 41'ler Örgütü'ne gösterdiği ilgiden ve Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin barış görüşmelerine getireceği yeni koşullardan tedirginler. Mayıs 2001'de sahneye Ulusal Halk Hareketi (UHH) adı altında yeni bir sivil toplum kuruluşu çıktı. UHH'nin kuruluşuna bizzat Rauf Denktaş'ın önyak olduğı biliniyor. "Anavatan" Türkiye'ye karşı sevgilerini kaybetmemiş, sorumsuz "azınlık" 41'ler Örgütü'nün sloganlarından etkilenmemiş, güvenilir sessiz çoğunluğun hareketi desteklediğı farz ediliyor. Çalışmalarını bir Türk askerî tesisinde sürdüren UHH, solcular tarafından sivil topluma derin devletçe yapılmış bir müdahale şeklinde yorumlanıyor. UHH köy ve kentlerde toplantılar düzenleyip KKTC'nin ve Türkiye'nin "iç düşmanları" konusunda kitleleri uyarmak üzere tüm iletişim araçlarını kullanıyor.² Kilit isimlerin tümü erkek, kadınlara ancak geleneksel destekleyici roller veriliyor.

Kuzey Kıbrıs'ta yeni ve sol bir eylemliliğın derin Türk devleti tarafından şiddete başvurmak için bir vesile olarak kullanılacağından korkuluyor. 1996'da işlenen Kutlu Adalı cinayeti hâlâ belleklerde taze, cinayeti işlediğı düşünölen Türkiyeli ülkücülerin hâlâ adada bulunduğı biliniyor. Solcu okurlar, Türk ordusunun sesi olarak gördükleri sağ basını, özellikle Kıbrıslı ve *Volkan* gibi gazeteleri dikkatle gözden geçiriyorlar. Sağ basın, Denktaş'ın Türkiye bağlantısına karşı çıkan, BM, AB ya da Batılı elçiliklerin yanında olan ve Kıbrıslırumlarla uzlaşma konusuna "yumuşak" yaklaşan herkese karşı saldırgan bir dille, hatta hakaret dolu yayınlarını sürdürüyor. Solcu *Avrupa* (adı *Afrika* olarak değiştirildi) gazetesi ise güvenlik güçlerinin baskınına uğruyor, para cezasına çarptırılıyor, faili meçhul kişilerce bombalanıyor. Temmuz 2002'de gazetenin editörü Sener Levent ile başka bir gazeteci, Rauf Denktaş'ı eleştirdikleri için tutuklanıp altı ay hapisle cezalandırıldılar.³ Bu olay üzerine 41'ler Örgütü 15.000 kişiyi sokaklara döken bir eylem düzen-

2 Internet:<www.yenicag-ne.com/ybh youth/report.htm>, 09.03.2001.

3 Helena Smith, "Denktash under fire after Cypriot journalists jailed", (Kıbrıslı gazeteciler tutuklandı, Denktaş ateş altında), *Guardian*, 12 Ağustos 2002.

ledi. Devletin gazeteciler üzerindeki baskısı 2002 ve 2003 yıllarında da sürdü.

Kuzeyde muhalif eylemlerin yükselişi güneyde mütevazı bir ilgiyle karşılanmakta. Uzlaşma yanlısı bireyler ve gruplar Kıbrıslı Türklerin bu hareketliliğinin güneyde yeteri kadar desteklenmediğini düşünüyorlar: “Çünkü Kıbrıslı Rum toplumunda karşılıklı anlayış ve bir arada yaşama kültürü daha yerleşmedi, bu tür ilkelerin hayata geçirilmesi için gereken irade henüz oluşturulmadı.” Bu sözler Kıbrıs Rum kesiminde Şubat 2002’de kurulan ve Yeniden Birleşme ve Bir Arada Yaşama İçin Yurttaş Hareketi adını alan bir şemsiye örgütün kuruluş bildirgesinde yer alıyor. Örgüt, Aralık 2001 ile Ocak 2002’deki Denktaş/Klerides görüşmeleri sırasında, “Ortak Ülke için İleri” sloganıyla sokak gösterileri düzenledi. Kuzeydeki Platform’un gündeme getirdiği konuları dikkatle izleyen hareket, tampon bölgedeki Pile Köyü’nde karşı taraftan gruplarla çeşitli toplantılar düzenliyor.⁴ Yurttaş Hareketi’nde kadınlar yer almakla birlikte, yürütme kurulunun, sözcülerinin ve düzenleme komitesinin üçte ikisi erkeklerden oluşuyor. Hareket içinde yer alan kırk STK’dan yalnızca dördü kadın grubu.

Bu Ülke Bizim Platformu ile Yeniden Birleşme ve Bir Arada Yaşama İçin Yurttaş Hareketi içinde etkin olanların birçoğu on yıldan daha fazla süredir iki toplumlu etkinliklere katılmış insanlar. Taksim’i izleyen ilk on yılda, 1979 yılındaki kanalizasyon sisteminde meydana gelen bir sorun üzerine kuzey ve güney Lefkoşa’dan kent planlamacılarının yaptığı bir işbirliği dışında, iki kesim arasında sivil toplum düzeyinde hemen hiç ilişki kurulmamış. İkinci on yılda temaslar bir ölçüde artmış, 1982’de kuzeyde Kıbrıs Türk Barış Komitesi, güneyde ise Kıbrıs Barış Konseyi oluşturulmuş. 1984 yılında Profesör Herbert Kelman tarafından Harvard’da düzenlenen ve az sayıda davetlinin katıldığı bir çatışma çözme atölyesi yapılmış. 1986’dan sonra da POGO ve Yurtsever Kadınlar Birliği uzun süredir de-

4 Internet:<www.tech4peace.org/nqcontent.cfm?a_id=1252>, 01.03.2003

vam eden bir işbirliği başlatmışlar, uluslararası kadın günlerinde karşılıklı ziyaretler ve ortak eylemler düzenliyorlar.

Dışardan desteklenen ve aracılık edilen iki toplumlu eylemler 1991'den sonra hızla artmış. O yıl, ABD'li ünlü bir çatışma çözme uzmanı ve Çok Taraflı Diplomasi Enstitüsü'nün (Institute for Multi-Track Diplomacy-IMTD) kurucularından olan Louise Diamond Kıbrıs'a gelmiş ve çeşitli görüşmeler yapmış. Hat'tın her iki tarafında geniş bir siyasi yelpazeden onar kişinin katıldığı bir grup oluşturulmuş. Başlarda kuzeyli sağcı ve solcu katılımcılar bu çatışma yönetimi atölyelerine tek bir grup halinde gelmeye pek istekli olmamışlarsa da, 1992'nin sonunda ilk birleşik ve iki toplumlu atölye çalışması için resmi izin alınmış. ertesini yaz önemli bir adım daha atılarak Oxford'da her iki kesimden onar kişinin katıldığı on günlük bir atölye çalışması düzenlenmiş.

Louise Diamond'un başlattığı bu girişimde yer alanların birçoğu, daha önce Hat'tın öteki tarafından herhangi bir kimseyle teke tek görüşmemiş. "Görüşmelerin ilk turunda, katılımcılardan Kıbrıs sorunu hakkında neyi önemli buluyorlarsa anlatmaları ve birbirlerini dinlemeleri istenmiş". Diamond, katılımcıların görüşme sürecini sürdürme konusunda kararlılık göstermelerine, "bozulmuş ilişkilerin yeniden kurulabilmesi için hassas meselelerin üzerine gitmekten çekinmeyerek ellerinden geleni yapmaları"na yardımcı olmuş (Diamond ve Fisher 1995). Ancak, kısa süre içinde iki toplumlu çatışma çözme etkinlikleri kurumsallaşmış. Amerikan Fulbright Komisyonu 1963'ten beri Kıbrıs'ta faaliyet gösteriyor, hem güneyde hem de kuzeyde büroları var. Şimdi de iki toplumlu görüşmeler için destek fonları sağlamaya başladı. Başlıca fon kaynağı USAID. Bu da Fulbright ile ABD politikalarının uyumlu olduğu yolundaki yaygın inancı destekliyor.

Diamond'un Çok Taraflı Diplomasi Enstitüsü ile iki başka ABD'li STK tarafından Fulbright Komisyonu'na ortak bir teklif verilmiş. Teklifin kabulünün ardından adada oluşturulan Çatışma Çözme Yönetim Kurulu ile Kıbrıs Konsorsiyumu adı altında çalışan IMTD, 1994 ile 1997 arasında hem kadınlar hem

de erkekler için bir dizi etkinlik düzenlemiş. Kıbrıs'ta iki toplumlu ilişkilerin en yoğun yaşandığı bu dönemde Loise Diamond'un kişisel aracılık misyonu, zaman içinde "saha uygulayıcıları" olarak çalışan (erkek) Fulbright akademisyenlerince üstlenilmiş. Görüşmeler tampon bölgede, esas olarak da BM yönetimine ait eski Ledra Palas Oteli'nde gerçekleştirilmiş. Ortak dil olarak İngilizce'nin kullanıldığı bu çalışmalarda iki toplumluluğun temel ilkeleri yavaş yavaş belirlenmeye başlamış. Bunlardan biri, karşı tarafı dinlemek, farklı deneyimleri anlamak ve farklı görüş açılarını tanımak şeklinde tarif edilen "derin diyalog" ilkesi. Karşılıklı saygının önemi iki tarafça da benimsenmiş, katılımcıların başkalarını temsilen değil, yalnızca kendi adlarına konuşmaları; yapılan ve söylenen her şeyin gizli kalması ve kararların oybirliği ile alınması konularında anlaşma sağlanmış.

Erkek ve kadın proje liderlerinin ilk eğitimlerine büyük önem verilmiş. "Eğiticilerin eğitimi" adı altında uygulanan dokuz aylık bir program sonunda iki kesimden on beşer katılımcı kalıcı eğitici ekibini oluşturmuş. Daha sonra bu eğiticiler, en az yirmi beş üyeli –bazıları yüzden fazla– özerk gruplarla düzenli bir şekilde tampon bölgede toplantılara başlamışlar. Bu çalışmalara 3000 kişinin katılmış olduğu tahmin ediliyor. Katılımcılar arasında hukukçular, girişimciler, kültürel gruplar ve en başarılıları olmak üzere, gençlik grupları var (Wolleh 2001). Önceki bölümlerde adı geçen kadınların çoğu, Sınırı Aşan Eller üyelerinin tümü, bu çalışmalara katılmış insanlar arasında. Örneğin, 1995'te İki Toplumlu Kadın Grubu'nun kurulmasını sağlayan Sevgül Uludağ ile üniversite öğrencileri ve geleceğin genç siyasi liderleri için İki Toplumlu Eğitimci Grubu'nun yöneticiliğini yapan Fatma Azgın kuzeyden gelen bu katılımcılardan. Güneyden Katie Economidou Yurttaş Grubu'nun kilit isimlerinden biri. Bu grup pek çok yeni oluşuma kaynaklık etmiş, bunlardan biri çok başarılı olan İki Toplumlu Koro. Koro, Barış için Gençlik Buluşmaları'nın yanı sıra, günümüzün cesaret kırıcı koşullarında bile gelişmesini sürdürmesi açısından benzersiz bir nitelik taşıyor. Maria Hadjipavlou ise, 1980'lerde

Kelman'ın Harvard atölyesine katılmış olanlardan, başından beri Fulbright sürecinde yer alıyor ve çeşitli çözümleyici makaleler yazarak bu sürecin kuramcılığını yapıyor (Hadjipavlou-Trigeorgis 2001a, 2001b, 2002 ve yayımlanacak eseri).

Yukarda anlatılan programın en verimli olduğu örnekler, katılımcıların iki toplumun elit kesiminden olmadığı toplantılar. Siyasi şahsiyetler, özellikle düzen partilerinden gelenler katılımcı olduğunda program daha verimsiz sonuçlar vermiş. Bu kişiler örgütlerinin temsilcileri olarak görülmüş veya kendilerini öyle görmüşler, söyledikleri sözlerin ABD'li arabulucuların aktarımı sonucu resmi görüşme sürecinde etkili olabileceği endişesini taşımışlar. Fulbright Komisyonu kısmen bu nedenle, bazen ülke dışından çeşitli kurumların katılımıyla ve çoğu ada dışında olmak üzere, eşzamanlı olarak iki toplumlu başka grup etkinlikleri düzenlemiştir.⁵

Ne var ki, 1997 bir dönüm noktası olmuş, iki toplumlu etkinlikler birdenbire azalmış. Çünkü 1996'da taraflar arasındaki ilişkiler iki olay yüzünden enikonu bozulmuş. Olayların ilki, Kıbrıslırum bir bisikletçinin tampon bölgeye girmesi ve karşı gösteride bulunan Türkiyeliler ve Kıbrıslıtürkler tarafından dövülerek öldürülmesi. İkincisi ise, Kıbrıslırum bir gencin bayrak direğine tırmanarak Türk bayrağını indirmek isterken bir asker tarafından vurulması (Dodd 1998). Bu olayların yarattığı öfke iki toplumlu görüşmeler için gereken resmi izinlerin iptaline yol açmış. Aralık 1997'de Lüksemburg'da yapılan Avrupa Birliği zirvesinde, Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratacak şekilde, genişleme sürecinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye dahil edileceği açıklanınca da, Rauf Denктаş toplumlar arası ilişkileri tamamen dondurmuş. Yasaklar ancak Aralık 1999'daki Helsinki zirvesinde, Türkiye'nin "normal devlet"

5 İki toplumlu temaslar yürüten öteki kurumlar şunlar: Kendine ait bir İki Toplumlu Destek Programı ve yetkilisi olan ABD Büyükelçiliği; Kıbrıs'ta bulunan İngiliz Kültür Heyeti ile Birleşik Krallık Yüksek Komisyonu; Çek ve Slovak büyükelçilikleri; İsveç, Norveç, Almanya, Avusturya, İngiltere ve diğer ülkelerdeki çeşitli resmi kurumlar, üniversite ve enstitüler. Sendikalar da iki toplumlu toplantılar düzenleyenler arasında, ayrıca çözümün ekonomik avantajlar getireceğini düşünen bir girişimci grubu da bu bağlamda değerlendirilebilir.

statüsü kazanması ve ilerde bir tarihte AB'ye girebileceği kararı alınınca kaldırılmış (Brewin 2000).

Ne var ki, iki toplumlu etkinliklerin altın çağı bu gelişmelerle birlikte geride kalmış. Hemen hepsi Yeşil Hat'tı geçmek için KKTC yetkililerine başvurmayı ilke olarak reddeden Kıbrıslırumlar, bundan böyle tampon bölgeye girmenin bile statükoyu meşrulaştırmak anlamına geldiğini giderek daha fazla hissetmeye başlamışlar. Kıbrıslıtürklerin de Hat'tı geçmek için yetkililerden izin almaları hiçbir zaman kolay olmuyordu. Böylece Fulbrigt'ın iki toplumlu etkinlikleri koşulların elverdiği zamanlarla ve bir kere yapılan uzmanlık toplantılarıyla (karaciğer anesteziolojisi, ören yerlerinin korunması, çevre kirliliği gibi); Taksim'den önce aynı köyde yaşamış olan Türk ve Rumların bir araya geldiği "aynı köylü" buluşmalarıyla sınırlı kalmış. 2001'in başlarından itibaren, Ledra Palas'a giriş izin verilmemesi nedeniyle, toplantılar tampon bölgedeki başka bir yere, olanakları kısıtlı Pile Köyü'ne kaydırılmış.

Kadınlar ve iki toplumluluk

İki toplumlu etkinliklerde kadın ve toplumsal cinsiyet konularının yeri oldukça ilginç. Çok Taraflı Diplomasi Enstitüsü ile Fulbright Komisyonu'nun, etkinliklere özellikle kadınların katılımını sağlamak yönünde açık bir politikası olduğu söylenebilir. Uygulamalarda cinsiyet dengesi gözetilmiş, ancak bu zorunlu bir koşul olarak görülmemiş. Eğitimcilerle yönelik program hakkında yazılmış ayrıntılı bir raporda şöyle deniyor: "Erkeklerle kadınların oranının eşit olması grubun kurucularının kendi değerlerini (vurgu benim) yansıtıyor. Kuzeyde güneye oranla daha fazla sayıda kadın örgütlü, öyle ki, kimi zaman eşit sayı ilkesi bazılarının katılımını engelledi" (Wolleh 2001: 21). Daha da önemlisi, programa "toplumsal cinsiyet analizi" gibi bir konu hiç konmamış – yani ne Amerikalı düzenleyiciler ne de yerel yürütme komitesince, etnik ilişkiler tarafından şekillenen ve etnikliği de ayrıca şekillendiren toplumsal cinsiyet ilişkileri dikkate alınmış. Belli ki, adadaki etnik ilişkilerin

dönüşümünün toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüşümüne bağlı olduğu gibi bir bakış söz konusu değil. Eğitimcilerin programını yürüten Fulbright saha uygulayıcısı Benjamin Broome, ABD’li olması ve Amerikan yöntemlerini uygulamasıyla ilgili bazı düşüncelerini yazmış (Broome 1997), ancak kendisinin ya da öteki uygulayıcıların erkek olmaları konusunda herhangi bir notu yok.

Gerçekten de, iki toplumlu eylemlere çok sayıda kadın katılmış, önemli katkılarda bulunmuş. Katılımcıların bazıları banna gruplarda cinsler arası ilişkilerin sorunlu olduğundan yakındı. Maria Hadjipavlou kadınların küçümsendiğini gösteren bir olayı şöyle anlattı:

Ledra Palas’ta ileri düzeyde bir atölye çalışmasındaydık. Katılımcılar artık olgunlaşmıştı, yani belli bir görüş sahibiydiler... Duygusal açıdan yoğun bir konu hakkında konuşuyorduk. Derin bir yaradan söz ediliyordu, bilirsin. Ben de düşüncelerimi, neler hissettiğimi dile getirmek istedim. Bir ara susmak zorunda kaldım, çok duygulanmıştım. Her iki yanımda da erkekler oturuyordu ve bunlardan biri omzuma dokunarak, “o kadar da ciddiye alma canım”, gibi bir şey söyledi. Sonra bütün gruba dönerek, “o bir kadın, kadınlar her zaman duygusaldır” dedi. Yani adam söylediklerimi hiç kaale almadı, bir kenara itti!

Maria sonra kendine gelmek için odadan çıkmış. Döndüğünde gruptakilerden olayla ilgili düşüncelerini dile getirmelerini istemiş. Şöyle demiş: “Biraz önceki müdahale üzerinde durmak istiyorum Birbirimiz üzerinde kurduğumuz otoriteyi ve toplumsal cinsiyet konularını konuşmamız gerek.” Gruptaki bazı kadınlardan destek aldıysa da, erkek kolaylaştırıcı (facilitator) “işimize bakalım” diyerek olayı geçiştirmiş.

Gerek Fulbright programı çerçevesinde gerekse onun haricinde yalnızca kadınların katıldığı bazı etkinlikler de düzenlenmiş. Fulbright programındaki en önemli kadın etkinliği, daha önce sözünü ettiğimiz İki Toplumlu Kadın Grubu; burada bazı iyi ilişkiler kurulmuş ve bunlar daha sonra da devam et-

miş. Grubun Strasbourg'da yapılan bir toplantısında, Maria'nın söylediğine göre, Kıbrıs'ta temsili demokrasinin doğru bir şekilde işlemesini engelleyen şeyin toplumsal örgütlerin ataerkil yapısı olduğunu, kadınların karar alma organlarında ve barış sürecinde yeterince etkin olmadıklarını, "her iki gruptan kadınlar da [yani hem Kıbrıslı Türkler hem de Kıbrıslı Rumlar] teslim etmişler" Ardından "kadınların bakışıyla ortak çıkarların bir tablosunu çıkarıp ülke için bir tasavvur" oluşturmuşlar (Hadjipavlou-Trigeorgis 2001a: 9).

Önemli başka bir kadın girişimi de, "Avrupalı" çevrelerle iyi ilişkileri olan Simone Susskind tarafından 1997'de başlatılan ve iki buçuk yıldan uzun süren bir etkinlik. Biri Brüksel'de, ünlü Egmont Palas'ta, diğeri de Londra'da olmak üzere iki toplantı düzenlenmiş. Susskind'in stratejisi, Kıbrıs sorununa önde gelen güneyli ve kuzeyli kadınları bir araya getirerek siyasi bir çıkış aramakmış. İsrailli kadınlarla İşgal Altındaki Filistin Toprakları'ndan kadınlar arasında kurulmuş olan Kudüs Halkası gibi bir "Kıbrıs Halkası" oluşturmayı planlamış. Toplantılara Hat'tın iki tarafından hem sol, hem de sağ görüşlü STK'ların temsilcilerinden yirmi beşer kadın üye davet edilmiş. "Brüksel Grubu" olarak adlandırılan ilk toplantının raporlarına göre, etkinlik katılımcı kadınlar açısından değerli bir deneyim olmuş. Ancak ciddi bir gerilim de yaşanmış. Bunun nedeni farklı etnik gruplardan olmalarından çok, aralarındaki siyasi görüş ayrılıklarının somut ilerlemeler kaydedilmesini engelleyecek kadar derin olmasıymış. Katılımcıların birçoğu sol ya da sağ siyasi örgütlere mensup olduğundan örgütüne karşı sorumluluk hissetmiş. Dönüşte katılımcıların bazıları Pile'de toplantılara devam etmişlerse de, temsil ettikleri siyasi oluşumların görüşlerini yeniden üretmekten başka bir şey yapmadıklarından, oluşturulması düşünülen örgütün yapısı netliğe kavuşmamış, grup kısa sürede dağılmış.⁶

6 Öteki iki toplumlu kadın etkinlikleri arasında şunlar da sayılabilir: Hunt Associates'den Swanee Hunt ile Boston'daki Harvard İşletme Okulu tarafından düzenlenen ve Kıbrıslı bir grubun devam ettiği Barış Mücadelesi Veren Kadınlar adlı atölye çalışmaları, yine ABD'de George Washington Üniversitesi'nde yapı-

Sonuç olarak, her şeye rağmen kadınların iki toplumlu etkinliklerden büyük bir deneyim kazandıklarını söyleyebiliriz. Bu etkinliklere şu ya da bu zamanda katılan kadınların sayısı belki de 1500'e ulaşıyor. Söz konusu etkinlikler hakkında, halen Sınırı Aşan Eller içinde çalışan kadınlardan hep olumlu yorumlar işittim. Örneğin, Fulbright'ın ABD'de Kıbrıslı öğrenciler için düzenlediği bir toplantıya neredeyse şans eseri katılan Mine Yücel, Kıbrıslırumlarla ilk kez karşılaştığı bu buluşmadan çok etkilendiğini söylüyor: "Ben hep Rumların kötü olduğunu, Türkiye'nin bizi kurtardığını düşünürdüm. Rumlarla konuşmak bile istemezdim... Böyle bir düşünceyle yetişiyorsunuz ve bundan ömür boyu kurtulamıyorsunuz – tabii eğer şanslı değilseniz." Rumlarla tanışmak, Mine'nin ABD'de eğitimi sırasında öğrendiği insan hakları kavramının Kıbrıs için de geçerli olduğunu anlamasını sağlamış. Ondan bir kuşak büyük olan Fazma Azgın ise Fulbright eğitim programlarının tümünde yer almış bir katılımcı, o günleri şöyle anlatıyor:

İlk başladığımda bir aşk ilişkisi gibiydi. Her şey çok çekici geliyordu... Kendimizi keşfettik, birçok soru sorduk, birbirimizle nasıl iletişim kuracağımızı öğrendik, saatlerce konuştuk. Herkes toplantıların ardından hayatlarının nasıl değiştiğini dile getiriyordu – insanları tanıyor, ülkemizin Rum kesimini ziyaret etme fırsatı buluyorduk.

Katie Economidou ise şöyle söylüyor:

Başlarda ben pek ilgilenmedim. "Türkler"le konuşmak istemediğimi düşünüyordum. Ama sorun çözme yöntemlerini öğrenmek için katılayım dedim. Ve kaldım, verilen tüm eğitimi aldım... Çoğu zaman yorgunluk ve hayal kırıklığı yaşadım. Bunun sonu yok, değişim yok, gruptaki insanlarla uğraşmak çok zor, diyordum. Ama işte hâlâ devam ediyorum.

Maria Hadjipavlou da süreçle uzun süreli ilişkisini şöyle açıklıyor: "Diyaloğa inanıyorum. Siyasi malzemeye dönüştü-

İlan Ev İçerisinde ve girişimci kadınlar için düzenlenen Kadınların Güçlendirilmesi atölyeleri. Ayrıca Simone Susskind projesini 2003 yılında da canlandırdı.

rlmş derin psikolojik yaralarımızı ancak yüz yüze ilişkiler içinde iyileştirebileceğimize inanıyorum... Hiçbirimiz, ne biz ne onlar, tek başımıza bunu çözebiliriz. Bir arada olmalıyız.”

Artık çoğu kadın, iki toplumlu hareketin içinde olmayı kendi bilinçliliğinin parçası olarak görüyor. “İki toplumluluk” Kıbrışlırumlar için de Kıbrışlıtrkler için de önemli bir kimlik ve nitelik göstergesi. Bununla birlikte, hiç bu konulara girmemiş, hiçbir katılımı olmamış, iki toplumlu eylemleri “zararsız ama etkisiz” bulan veya bunun “bir endüstri” haline geldiğinden yakınan çok sayıda kadınla da tanıştım. Onlara göre bunlar, dışlayıcı bir kliğe ait etkinlikler, kentli orta sınıftan İngilizce bilen, iki toplumluluktan yana seçkin bir grup yaratmış durumda. İnsanlar yurtdışına gitmek için gruplar içinde yer alıyorlar. Siyasi bir gösteri, samimi değil. Takılıp kaldılar, bir yere varamıyorlar. Tüm fırsatları kendilerine saklayan, rekabetçi ve bireyci kadınlar için bir sıçrama tahtası. Maksat “sohbet muhabbet”, abartılı bir “teki tarafta dostlarım var” gösterisi. Her şey yönlendirilmiş, ya “Denktaş yardakçıları” ya da “Klerides’in piyonları” Ya da (tamamen tersi bir yaklaşımla) hainler, milli davaya zarar veriyorlar. Kendi çıkarları için buraya gelen uluslararası kişi ve kurumlarca kullanılıyorlar.

Yeni formüller peşindeki kadınlar

Sınırı Aşan Eller oluşumunu ve ilk kurucularını anlayabilmek için iki toplumlu etkinliklerin tarihine değinmek gerekliydi. Giriş bölümünde anlatılan Mart 2001 tarihli *Bölünmüş Toplumlar* seminerinden böyle bir örgütün doğmuş olması hiç de şaşırtıcı değil. Katie Economidou ile Sevgül Uludağ çeşitli kereleer yurtdışında karřılařtıķa Yeşil Hat’tın iki tarafını birbirine bağlayacak ortak bir kadın oluşumu hayal ediyorlarmış. Onlara göre, kadınların iki toplumlu etkinliklerinin 1990’ların sonunda kesilmesinin temel nedeni, kalıcı bir örgütsel yapının olmayışıymış. Söz konusu seminerin böyle bir yapılanma için iyi bir fırsat olacağını düşünmüşler. İki toplumlu eylemlerde hep kurumsal ya da yabancı bir girişimci olması gerekmişken,

bu seminer Kıbrıslı kadınların kendi buluşları; İngiliz hükümetinin ve İngiliz Kültür Heyeti'nin parasal desteğini almak için kendi başlarına çaba harcadılar. Fulbright tarzı projelerde olduğunun aksine, herhangi bir aracı kuruma gerek duyulmadı. Feminizme ve militarizm karşıtı harekete bağlılığımı, bu doğrultuda yazdığım eserleri bilen kadınlar bu etkinliğe başkanlık etmemi istediler. Daha önce de belirttiğim gibi, kendimi zaten hiçbir zaman “çatışma çözme” işi yapan biri olarak görmedim, başkalarınca da görülmedim. Seminer, aktif olarak katılan kadınların çoğunun siyasi hayatında yeni bir dönem noktası oldu. Güneydeki kadınların hemen hiçbirinin güçlü siyasi bağları yoktu, kadın örgütü deneyimi olanlar ise sayıca azdı. Kuzeyden gelenlerin hemen tümüyle, kendilerini belirli bir partinin “temsilcisi” olarak görmeden muhalefeti destekleyen kadınlardı. Birçoğu birbirini 1980'lerin sonundan itibaren gelişen sivil toplum hareketi içinde tanımış, feminist ama kurumsal olmayan bir dostluk geliştirmişti.

1988 yılında, aralarında Oya ve Sevgül'ün de bulunduğu bir grup kadın, Barış ve Federal Çözüm İçin Kadın Hareketi (BFÇKH) adı verdikleri bir oluşum içinde bir araya gelmişler. Hat'tın güneyinden Kıbrıslırum kadınları toplumlar arası barışı sağlamak için kendilerine katılmaya davet etmişler, ama başarılı olamamışlar. Yalnızca Kıbrıslıtürk kadınların katıldığı bazı sokak eylemleri düzenleyip broşürler ve zeytin dalları dağıtmışlar. Halen varlığını sürdürmekle birlikte BFÇKH'nin dinamizmi, örgütlenme tarzı konusundaki görüş ayrılıkları nedeniyle, bir süre sonra kaybolmuş; bazı üyeler hiyerarşik bir yapının olmasını engellemek için dönüşümlü liderlikten yayanayken, geleneksel parti siyasetlerinden gelenler devamlılığı ve merkezçiliği daha yararlı görmüşler. 1991'de çoğu yazar birkaç feminist kadın, Kadın Araştırmaları Merkezi'ni (KAM) kurmuş. Sevgül ile daha önceki bölümlerden tanıdığımız öğretmen ve yazar Neriman Cahit bu oluşumda yer almışlar. Feminist öncülerin dünyanın her yerinde yaptıkları gibi, onlar da ilkin toplumsal cinsiyet kavramının daha iyi anlaşılması ve kabul edilmesi için çaba harcamışlar. Düzenledikleri toplum-

sal cinsiyet konulu atölyelere 350 kadar kadın katılmış. KAM'ın önem verdiği noktaların başında da, siyasi sistemde kadınlar ile ev içi şiddet geliyormuş.

Birleşmiş Milletler'in 1995 yılında Pekin'de düzenlediği dördüncü Dünya Kadın Konferansı, her ülkede olduğu gibi Kıbrıs'taki kadınları da eylemliliğe yöneltmiş. Siyasi yelpaze içinde farklı konumlarda yer alan çeşitli kadın grupları Pekin'e temsilci göndermiş. Adaya dönüşlerinde kuzeyli kadınlar, bu farklı kesimlerden kadınların ittifakına dayanan Kadın Platformu'nu kurmuşlar. Platform içinde sol kanattan KAM, YKB ve dağılmakta olan BFÇHK'nın üyeleri, sağ kanattan da KTKB ile Üniversiteli Kadınlar (KTÜKD) yer almışlar. Yıllardır bilinçlenme doğrultusunda seminerler ve atölyeler düzenleyen bu Platform'un somut başarılarından biri, avukatları ve parlamento üyelerini harekete geçirerek, 1951 tarihli eski ve baskıcı Aile Kanunu'nda değişiklik yapılmasını sağlamak olmuş. Ataerkilliği eleştiren eylemleri sayesinde yasaya getirilen değişiklikler şöyle: evlenme yaşının yükseltilmesi, iki tarafın rızasıyla boşanmanın mümkün hale gelmesi, Kıbrıslı Türk kadınlarla başka dinlerden erkeklerin evlenebilmesi, kadınlara evlendikten sonra kendi soyadlarını taşıma hakkı verilmesi ve boşanma durumunda evlilik sırasında edinilmiş malların eşler arasında eşit şekilde paylaşılması. Ayrıca, BM'nin cinsiyet ayrımına yönelik kararı CEDAW'ın KKTC tarafından kabul edilmesini sağlamışlar.

Kadın Platformu, ne yazık ki, derin devlet karşısında varlığını uzun süre koruyamamış. Sevgül Uludağ, Türkiye büyükelçisinin karısının sağcı kampanyalarda başı çektiğini, sonunda platformun dağıldığını söylüyor: "Biz onlarla çalışmaya gönüllüydük, ama bu kadınlar çalışmaya gelmiyorlardı. Bizim çalışmalarımızı engellemek için oradaydılar." 1999 yılında kadınlar yeniden örgütlenmeye girişmiş ve Barış İçin Kadın Sivil Girişimi'ni (BSKG) kurmuşlar. Kuruluş bildirisinde yine YKB'den Oya'nın ve KAM'dan Sevgül'ün imzaları var. Bu girişimin de esas amacı "barış"a ulaşmak. Kadınlar, her türlü çözümde kendi ihtiyaçlarının da dikkate alınmasını sağlamak üzere, barış sürecinde etkin rol almaya çağrılıyor.

Solcu Kıbrıslı Türk kadın örgütlerinde hep bir avuç tanınık ismin yer alması üzücü olmakla birlikte, pek de şaşırtıcı değil. Kuzey Kıbrıs küçük bir toplum ve sınırları aşmaya çalışan herkes anında dikkat çekiyor. Türkiye ile ilişkilere muhalefet etmenin cezası hapis ya da işkence olmasa da, toplumsal itibarları açısından son derece olumsuz sonuçlar doğurabiliyor. Çatlak ses çıkarıp “vatan haini” damgasını yemeyi göze alan kadınların sayısı kaçınılmaz olarak az. Yüreklenendirici olan ve aslında umulmayan şey ise, bu kadar küçük bir grubun inatla eylemlerini sürdürüyor olması. Ne var ki, iki toplumlu bir aktivizm yaratabilmek için Kıbrıs Cumhuriyeti’nde dayanışma içinde olacakları özerk, kendileri gibi eylemci, solcu, feminist, belirli bir partiye bağlı olmayan ve *yakınlaşmadan* yana kadın örgütlerine ihtiyaç duyuyor ama bulamıyorlar. Güneyde feminizmin küçük de olsa bir zemini var: Maria Hadjipavlou ile Myria Vassiliadou’nun kurucuları olduğu Kıbrıs Üniversitesi ile Uluslararası Kolej’deki kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları bölümleri. Katie Economidou gibi bireysel eylemci güneyli kadınlar da var. Kuzeyli kadınlar bu kadınlarla, hem 1990’larda adadaki Fulbright programı sırasında hem de diğer ülkelerdeki uluslararası kurumlarca desteklenmiş etkinliklerde karşılaşmışlar. Bu üç güneyli kadın ve başka yeni yüzler *Bölünmüş Toplumlar* seminerine katılanlar arasındaydı. Seminer çağrısı “temsilciler”den çok bireylere yapıldığı için, siyasi partilerle ilişkili geleneksel STK’lardan ve sendikalardan gelen kişi sayısı azdı.

Sınırı Aşan Eller

Mart 2001 *Bölünmüş Toplumlar* seminerinde girişimciler, başından beri Hat’tı aşacak yeni bir kadın örgütü amaçlamışlardı. Seminerin son oturumunda bazı önemli kararlar alındı. Bunlardan ilki, ada dışında üslenmek gerekse bile, Kıbrıs’ın her iki kesiminden üyelerin katılacakları formel bir sivil toplum kuruluşunun olanakları araştırılacak, bu doğrultuda çalışacak bir grup oluşturulacaktı. Alınan ikinci bir kararla üyeler arasında

iletişimi sağlayacak başlıca yöntemin e-posta olması benimsendi. Seminer sırasında Sevgül zaten katılmak isteyenlerin elektronik posta adreslerinden bir liste hazırlamıştı. Böylece o gün ve orada siber alanda bir çeşit örgütlülük hayata geçirilmiş oldu.

Üçüncü kararda ise oluşum aşamasındaki örgütün acilen siyasi eylemlere yönelmesi öngörülüyordu. Kıbrıslıların Hat yüzünden seyahat ve iletişim gibi temel insan özgürlüklerinden yoksun kaldıkları tüm dünyaya duyurulacak, destek sağlamaya yönelik bir uluslararası kampanya yürütülecekti. Bununla ilintili bir tema da Avrupa Birliği konusuydu. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Birliğe katılma tarihi hızla yaklaşıyordu. Eğer o tarihe kadar güney ile kuzey arasında bir barış antlaşması imzalanmazsa, KKTC Doğu Akdeniz'de tanınmamış, ambargo altında ve tek başına bir ülke olarak kalmaya devam edecekti. Seminere katılan çok sayıda Kıbrıslı Türk kadın bu konunun aciliyeti üzerinde durmuştu. Güneylileri, "AB'ye girmeden önce bir çözüm bulunmaz ise birçoğumuz adadan ayrılacak; ülkede sayımız gün geçtikçe azalıyor; bize yardım etmeniz sizin de çıkarınıza, çünkü kısa bir süre sonra kuzeyde kendinize yakın hiçbir Kıbrıslı Türk bulamayacaksınız" şeklinde uyarılmışlardı. Bu ve öteki siyasi konularda yoğunlaşacak çalışma grupları oluşturuldu.

Nisan ve mayıs aylarında grup koordinatörleri tarafından hem kuzeyde hem de güneyde yalnızca Kıbrıslı rumların ya da Kıbrıslı Türklerin katıldığı toplantılar yapıldı. Hat'tın iki tarafından üyelerin bir araya geleceği buluşmalar ayarlamak için çaba harcandı. Daha önce söz ettiğimiz, seminere de gölge düşürmüş siyasi skandal yüzünden Ledra Palas kontrol noktası SAE üyelerine kapatılmıştı, kendilerine kesinlikle izin verilmiyordu. Seminerden üç ay sonra, haziran ortasında, nihayet tampon bölgede bir köy olan Pile'de ilk buluşma gerçekleştirildi. Ne var ki, bu izin alınana kadar dolaylı görüşmeler hızını kaybetmiş, birtakım konularda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştı.

Kadınların bir bölümü barış için siyasi eylem gerektiğini ileri sürüyordu. Bahire Korel'in sözleriyle, "Bizi bir araya getiren asıl konu 'Kıbrıs' olduğuna göre, acilen birşeyler yapmalıyız"

diyorlardı. SAE'nin, "Ülkemizde bu orduları istemiyoruz. Biz Kıbrıslıyız. Kararları biz vermeliyiz, Yunanistan ya da Türkiye değil" diye bağırmasını istiyorlardı. Öteki üyeler ise daha toplumsal ve yaratıcı projeler üzerinde tartışıyor, SAE'nin daha fazla sayıda kadına ulaşmasını, adadaki tüm Kıbrıslı kadınların hareketi olmayı amaçlayan eylemler tasarlamasını talep ediyorlardı. Önerilenler arasında şunlar vardı: ortaklaşa yorgan yapmak, el işi sergisi düzenlemek, çocuklar için hikâye kitabı ya da yemek kitabı çıkarmak, üzerine isimlerin ve köy adlarının boyanacağı etkileyici bir pankart hazırlamak, kadın festivali düzenlemek, Ledra Palas'a doğru mumlarla ve barış şarkılarıyla bir kadın yürüyüşü yapmak. Tina Adamidou, seminer sırasında Kuzey İrlanda ile İrlanda Cumhuriyeti'nden kadınları birleştiren bir dantel projesini anlatan İrlandalı konuşmacılardan etkilenmişti. Kendisinin de kuzey ve güney Kıbrıs'tan şiir ve kısa hikâyeleri derlediği *Ağlayan Ada* adlı bir kitabı vardı. Tina, gerçekleşmesini hayal ettiği rüyasını şöyle dile getirdi: "Adanın her yerinden gelen çeşitli nakış işlerini büyük bir örtü oluşturacak şekilde birleştirmek... Halkın, köylerdeki yaşlı insanların ilgi duyacağı böyle bir şey."

Neriman ise, birçok üyenin paylaştığı şekilde, "Aralarında seçim yapamıyorum, her iki eylem tarzının da yapılması gerek!" diyordu, ama her şeyden önce birşeyler yapılmasından yanaydı. "Konuşmak ya da eylem yapmak" ikilemi her iki kesimde de farklı görüşler doğurmuştu. 1990'ların iki toplumlu etkinliklerinde yer almayanlar için bu seminer "öteki" ile karşılaştıkları ilk deneyimdi. Dolayısıyla daha yavaş hareket etmek, birbirlerini tanımak, konumlarını ve değerlerini anlamak için öncelikle deneyimlerini paylaşmak arzusundaydılar. Güneyli grup içinde ağırlıklı olarak "önce konuşalım" havası hâkimdi. Örneğin Sofia Georgiou şöyle söylüyordu: "Hemen eylemlere başlamamızın doğru olmayacağını düşünüyorum... Henüz o düzeyde değiliz. Kendimi grup içinde rahat hissetmiyorum." Kuzeyliler arasında da böyle düşünenler vardı. İki toplumlu görüşmelerde deneyimli olanlarsa, yeni yüzleri memnuniyetle karşılamalarına karşın, sabırsızdılar. "Deneyim-

lerimizi paylaşalım, ortak yönlerimizi bulalım” türü şeyler Louise Diamond’un ve Fulbright Komisyonu’nun hep dile getirdiği konulardı. Oysa SAE’nin, Hat’tı aşacak, açık, birleşik bir siyasi eyleme yönelik ilk proje olması isteniyordu. Yıllarca iki toplumlu etkinliklerde eğitimcilik yapmış olan Fatma Azgın, “Ben bu gruba bir eylem projesi olduğu için katıldım. AB’ye giriş çok yakın olduğu için en acil konu siyasi çözüm bulmak. Gelin birbirimizi eylem içinde tanıyalım” diyordu.

Aslında olan biteni kuzey ile güneyin gündem farklarının ortaya çıkması olarak değerlendirebiliriz – bunu yedinci bölümde ele alacağım. Herkes Tina’nın, “Ben bu girişimin ‘onların ve bizim grubumuz’ şekline dönüşmesini istemiyorum. Tek bir akılla düşünelim, tek bir sesle konuşalım diyorum” tarzındaki görüşüne katılıyordu. Ancak bu şimdilik pek hayata geçirilebilecek bir şey değildi, çünkü karşılıklı iyi niyetin ötesine geçmeden, aralarında çözülmemiş bir ihtilaf bulunan iki toplumun mensubu olmalarından kaynaklanan siyasi farkları ve yakınlıkları ortaya koymadan, iki kesimden kadınların birbirleriyle kuracakları bağ yeterince güçlü olmayacaktı. Örneğin, ulaşım ve iletişimin serbestleştirilmesi doğrultusunda bir kampanya yapılması söz konusu olduğunda, iki kesimde de olumsuz duygular uyandırmayacak bir dil bulmak için daha fazla tartışma ve zihinsel faaliyet gerektiği kısa sürede anlaşıldı. Oysa “seyahat” özgürlüğü, örneğin arabayla adayı bir uçtan bir uca dolaşabilmek, herkesin tartışmaya yer bırakmaksızın paylaştığı masum bir arzu gibi görünüyordu. Ama göçmenlerin “eski evlerine dönme” talebinin tehdit edici bir biçimde yeniden ortaya konması olarak da algılanabilirdi.

Avrupa Birliği konusunda çalışacak grup, kadınların sesini duyurmayı amaçlamıştı, barış anlaşması görüşmelerinin yapılması için kadınlara özgü gerekçeleri vurgulayacaktı. Ancak bu kez de, AB’nin iki taraf için farklı anlamlar taşıdığı anlaşıldı. Birkaç yıl içinde AB’ye gireceklerinden kuşku duymayan güneydekiler, daha çok AB’nin nasıl işlediğini, özellikle cinsler arası eşitliğe büyük önem veren bu oluşumdan kadınların neler kazanacaklarını öğrenmek istiyorlardı. Kuzey içinse AB bir araç

olarak görülüyor, güneyin AB'ye kabulünün kendi siyasetçilerini uzlaşmaya zorlayacağı düşünülüyordu; kuzeyliler yalnızca “çözüm” bulunmasına odaklanmışlardı. Pile'deki Haziran toplantısından sonra “özgürlükler” kampanyasına bir süreliğine ara verildi, AB konusu ise aylarca bir daha ele alınmadı.

Londra'ya döndüğümde yaz boyunca iki şey yaptım. İlk önce, Kıbrıslı kadınların talebi üzerine, İngiltere'de yaşayan ve SAE üyesi kadınların tanıdığı Kıbrıslı kadınlarla temasa geçtim. Bunlardan bazıları birkaç yıl önce İngiltere'de yapılan iki toplumlu Kıbrıslı kadınlar konferansını düzenlemiş kadınlardı. SAE grubuna destek olmak ve ayrıca Londra'da başka neler yapabileceğimizi konuşmak üzere toplantılara başladık. İkinci iş olarak da, iki yıl sürecektir bir proje için parasal destek buldum.⁷ Bu kaynak benim SAE ile işbirliği içinde bu kitabın araştırmalarını yapabilmem için Kıbrıs'ta kalışımı, seyahat ve idari masraflarımı karşılayacaktı. SAE'nin kendi projesini destekleyecek bir miktar fon da ayrıca ayrıldı. Seminerden altı ay sonra, Eylül 2001'de Kıbrıs'a döndüm ve bir yandan bir SAE üyesi olarak grubun günlük işlerini, öte yandan da bir araştırmacı olarak yüz yüze görüşmeler ve grup tartışmaları yoluyla bilgi toplama işimi bir arada götürmeye çalıştım. Karmaşık bir hayat yaşamaya başlamıştım, her gün zor kararlar almak durumunda kalıyordum. Nasıl çalışacak, nasıl davranacaktım? Bir yandan da insanları dinleyip kayıt almam gerekiyordu. Gerektiğinde etkinliklere müdahale mi edecektim, yoksa bir entelektüel olarak dışardan neler olup bittiğine mi bakacaktım?

Önce güney Kıbrıs'a gittim ve kadınların cesaretlerinin kırıldığını gördüm. Pile'de bir toplantı düzenlemişler, ama kuzeyli kadınlar gelememişlerdi. Hepimizin hayatında kişisel acil durumlar ortaya çıkabilir ve birkaç olay bir araya geldiğinde böyle bir hayalkırıklığı pekâlâ yaşanabilir. Ama daha ciddi bir şey olmuş, Sevgül'e Kıbrıslı adlı gazetede sert bir şekilde ve doğrudan kişiliğine yönelik saldırıda bulunulmuştu. Başka bir muhalifin de arabası bombalanmıştı. Bu ortamda bazı kuzeyli ka-

7 Destek verenlerin listesi Teşekkür bölümünde yer alıyor.

dınlar haklı olarak polisin bilgisayar kayıtlarından denetim yaptığı tampon bölgeye geçip Pile'ye gelmek istememişler, Sevgül'ü basın aracılığıyla savunmak istediklerinde de güneyli kadınları durdurmuşlardı. Kuzeylilere göre, güneylilerin kendilerine arka çıkmaları, iki toplumluluktan yana olanları Kıbrısrırumlar ile uluslararası kurumların kuklası olarak gören derin devletin eline su dökmek anlamına gelecekti. Kuzeydeki SAE üyeleri elbette güneyli üyelere yardım istiyorlardı ama bunun nasıl olacağını bilememişlerdi.

Güneyde kadınların çoğunun bu olaydan sonra SAE'ye son vermek noktasına geldiğini gördüm. Son bir atılımla, benden bir yabancı olarak yeteneklerimi kullanıp birkaç saatliğine kuzeye geçmemi, Sevgül ve diğerlerinin görüşlerini almamı istediler. Ben de gittim ve olumlu mesajlarla döndüm: Kuzeyli üyeler güneyli kadınlara grubun devamını sağlayacak iki pratik proje sunmamı istediler. Birincisi, bir süreliğine Pile'deki buluşmalara son verilecekti. Sevgül üyelerin birkaç günlüğüne ada dışında buluşmalarını önerdi. Böylece hem derinlemesine görüş alışverişinde bulunulabilecek, hem de İngiltere yasaları altında bir tüzük hazırlanarak özlenen STK kurulabilecekti – bunun için kaynak bulmamız gerekiyordu. İkincisi, SAE'ye tüzeli kişilik kazandıracak bir web sayfası hazırlamak mümkün müydü? Güneyli kadınların da onayını alarak iki proje taslağı hazırladım. Biri İngiltere Yüksek Komisyonu'na verilmek üzere, yirmi kadının Londra'da yapacağı dört günlük bir toplantı için, diğeri de web sayfası için çeşitli destek kurumlarına önerilmek üzere. SAE tarafından benimsenen bu projeler ilgili yerlere sunuldu ve her ikisine de destek bulundu.

Kasım ayında olaylar beklenmedik biçimde gelişmeye başladı ve bizim konularımız da birdenbire değişti. Rauf Denktaş ile Glafkos Klerides'in 5 Aralık 2001'de tampon bölgede "bir görüşme" yapacakları açıklanmıştı. İki lider dört yılın ardından ilk kez yüz yüze görüşeceklerdi. Dahası 26 Aralık'ta Klerides Hat'tı geçecek ve ezeli rakibiyle yemek yiyecekti. SAE'nin bu gelişmelere tepkisi kuzeyde ve güneyde farklı oldu. Kuzeyli kadınların Barış için Sivil Kadın Girişimi çerçevesinde belirli

bir eylem deneyimi vardı. Sabah erken saatlerde Lefkoşa sokaklarına döküldüler, ellerinde "Artık Anlaşın! Yeter! Çözün! İmzalayın! AB'ye birlikte girelim" pankartları taşıyorlardı. 41'ler Örgütü'nün liderlerin buluşacakları yerde düzenlediği gösteriye de katıldılar. Güneyli kadınlar kendi kesimlerinde aynı şeyleri yapmıyorlardı; Kuzeyli kadınlar hayal kırıklığına uğramışlardı. Oysa güneydekiler o sırada ülkelerini ziyaret eden AB üyesi bir devletin kadın bakanıyla SAE için lobi faaliyeti yürütüyorlardı. Ve bazı kadınlar kuzeylilerin kendilerine haksızlık ettiklerini düşündüler: "Bütün bir sonbahar bizim girişimlerimize katılmayı reddettiniz, şimdi bizim sizin etkinliğinize katılmamızı nasıl beklersiniz?"

Yine de, siyasi liderlerin yemek yiyecekleri gün güneyde ve kuzeyde ayrı ayrı ama uyumlu SAE eylemleri düzenlendi; Klerides güneyden ayrılırken ve kuzeyde karşılanırken ziyaretin memnuniyetle karşılandığını gösteren beyaz güvercinler uçurdular. Birleşmiş Milletler'in yardımıyla iki lidere de SAE'nin antetli kâğıdına yazılmış birer mektup verildi. İki lider ilk buluşmalarında, Kıbrıs'ı federe bir devlet yapısı altında birleştirecek bir barış antlaşması için AB fırsatını kullanmak doğrultusunda düzenli haftalık toplantılar yapma kararı aldı. Kuzeyli kadınlar görüşmelerin başarılı olacağından ümitsiz, "İmzala-yın ya da istifa edin", "Adayı birleştirin yoksa biz birleştirece-giz" yazılı cüretkâr afişlerle sokak gösterisi düzenlediler.

Şubat ayında önceden planlanmış atölye çalışması için Londra'ya uçan SAE üyelerinin morali yüksekti, herkeste birlikte birşeyler başarıldığı duygusu hâkimdi. Toplantımızı iki toplumlu etkinliklere de mekân olmuş Londra'nın kuzeyinde-ki Kıbrıs Toplum Merkezi'nde yaptık. Buluşmalar oldukça duygusal bir havada geçti, kadınlar birbirlerine açık davrandılar. İnsani duygularla yüklü konular ortaya döküldü, ağlayan-lar oldu. Dolayısıyla bizim toplantılarımızda, Kıbrıs'ta aynı günlerde iki lider arasında yapılan temkinli, teknik ve ince he-saplara dayanan görüşmelerin tam zıttı bir durum söz konu-suydu. Bununla birlikte, SAE'nin amacının ve niteliğinin üye-ler tarafından farklı algılandığı ortaya çıktı. Kuzeyli kadınlar,

Sınırı Aşan Eller, Rauf Denktaş'a "Yeter!" diyor. Kadınlar, Avrupa Birliği'ne Güney ve Kuzey Kıbrıs yurttaşlarının birlikte girmelerini sağlamak için bir an önce barış anlaşmasının imzalamasını talep ediyorlar. Sınırı Aşan Eller, Yeşil Hat'tın her iki tarafında da sokaklara çıkarak Rum ve Türk siyasi liderlerin yeniden görüşmelere başlamalarını kutlamıştı.

özellikle Sevgül ile Fatma, SAE içinde yer alan herkesin hazırandan önce AB fırsatına odaklanmasını talep ediyor, öteki konuların şimdilik bir kenara bırakılması gerektiğini söylüyorlardı. Grup içindeki bölünmenin yalnızca “kuzey/güney” ekseninde olduğunu söylemek doğru olmaz. Başka boyutlarda, özellikle işleyiş ve usul konularında da farklı görüşler vardı. SAE başlangıçtan itibaren, yani bir yıl öncesinden, bazı potansiyel üyelerini bu tür bireysel veya siyasal farklılıklar yüzünden kaybetmişti. Şimdi de Londra’da bazı kadınlar çekilme noktasına geliyordu. Bugün bile oluşumun doğruları ve yanlışları konusunda birbirine zıt görüşler varlığını koruyor – bunları yedinci bölümde ele alacağım.

Yaşanan gerilimlere ve duygulu anlara rağmen, Londra’da birlikte geçirilen birkaç gün ve gece üyeler arasında neşeli bir yakınlığın doğmasına yol açtı. Toplantının sonunda da, daha sonra Pile’deki kutlama toplantısında benimsenecek olan bir tüzük üzerinde anlaşıldı, görev tanımları yapıldı. Ardından bu yeni STK için Londra’da bir posta adresi alındı, bir Londra bankasında hesap açıldı ve İngiltere’nin şemsiye örgütü Kadın Örgütleri Ulusal Birliği ile Gönüllü Örgütler Ulusal Konseyi’ne üye olundu.

Yorucu ama tatminkâr bir başarı elde edilmişti. Kıbrıs’a döndüğünde yapılan basın açıklamasında bunun “bir ilk” olduğu belirtiliyordu; Kıbrıs’ta daha önce iki toplumlu değil, birleşik, formel bir örgüt kurulmamıştı. Kuruluş tüzüğünde üç “üyelik bölgesi” öngörülüyordu. Kıbrıs Cumhuriyeti ile KKTC ayrı birimler olarak yer almıyor, Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumlar etnik temelli tanımlanmıyordu; üyelerin Hat’tın kuzeyinde, güneyinde ya da başka ülkelerde oturuyor olmalarına değinilmmişti. Böylece, ben de dahil Londralı kadınlar bildirgeye SAE’nin ilk üyeleri olarak imza attık. Bu, Hat’tın iki tarafından Kıbrıslı Rumlarla Kıbrıslı Türklerin sıradan dayanışması değil, Taksim’i aşan bir oluşumdu.

Kıbrıs’a döndükten birkaç hafta sonra SAE, Kuzey İrlanda’daki barış sürecinde kadın konularının dikkate alınmasını sağlamada etkili olmuş feminist bir eylemci olarak tanınan

Marie Mulholland ile iki haftalık bir çalışma anlaşması yaptı. Önce kuzeye, sonra da güneye giden Marie (sonra hep beraber Pile'de bir atölye çalışmasına da katıldılar), grubun amaçlar, niyetler ve hayata geçirilebilir stratejiler üzerinde düşünmesine katkıda bulundu. Ona göre, kısa süre içinde çok yol almış olmakla birlikte, SAE'nin bir "merkez"den yoksun olması büyük bir sorundu. Şimdiye kadar ancak kafa kafaya verip hangi siyasi konularda anlaştıkları, hangilerinde ayrıldıkları üzerinde durmuşlardı. Marie ayrıca, şimdiye kadarki eylemlerin, siyasi olsa da, söylev düzeyinde kaldığını, gelecekle ilgili somut bir öngörü olmadığı için, ulaşamaz talepler ileri sürmekten uzağa gidilemediğini düşünüyordu. Onun ayrılmasından sonra grup, barış yapıldığında kadınlar olarak ne gibi değişimler isteyecekleri konusunda ortak değer ve amaçlarını belirlemek üzere çalışmalara başladı.

Birkaç ay sonra Marie Mulholland SAE ile tekrar ilişki kurdu. Uluslararası Diyalog için Bruno Kreisky Forumu'na başvurulmuş, SAE ile Yunanistan ve Türkiye'den kadınların kurdukları Barış için Kadın Girişimi (Women's Initiative for Peace - WINPEACE) arasında Viyana'da düzenlenecek iki günlük bir toplantıya Forum'un ev sahipliği yapması kabul edilmişti. Türklerle Kıbrıslı Türkler arasında "Kıbrıs sorunu" bağlamında siyasi görüş ayrılıkları ortaya çıktığı için zor anlar yaşanmış olsa da, toplantı Marie'nin sayesinde başarıyla sonuçlandı. Yedi kişiden oluşan SAE grubundan kadınlar Lefkoşa'ya döndüklerinde, on beş aylık tarihlerinde, daha önce hiç olmadığı kadar tek vücut halinde ve birlik içinde olduklarını hissettiklerini söylediler. Kıbrıslı kimlikleriyle Yunanistan ile Türkiye'nin barışçı kadın hareketinden destek beklediklerini tek bir ağızdan dile getirmişlerdi. Maria Hadjipavlou, toplantıya katılamamış üyelere verdiği raporda, "Viyana toplantısının çok yoğun ve verimli geçtiğini, anlamlı bir diyalogun başladığını, yeni fırsatların ortaya çıktığını... yolculuğun devam ettiğini!" bildirdi.

Kadınlar kendi diplomalarını yürüttükleri sırada, iki lider de yardımcılarıyla birlikte (tümü erkek), BM gözetiminde Avrupa Birliği'nin koyduğu son tarih olan hazirandan önce bir

çözüm bulup bulamayacaklarını görüşüyorlardı. Haziran geldi ve geçti, liderler sonuç alamadılar. AB, 12 Aralık'ta Kopenhag'da yapılacak zirveye kadar yeni bir süre tanıdı. Görüşmeler kapalı kapılar ardında sürdürüldü. Kuzeyde sivil toplum kuruluşları sabırsızlanıyordu. Sol kanat basında öfke hâkimdi, anlaşma sağlayamayan Rauf Denktaş'a karşı gösteriler düzenleniyordu. Eylül sonunda Sınırı Aşan Eller, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'a gönderilmek üzere Yunanca, Türkçe ve İngilizce bir mektup hazırladı. SAE tişörtleri giymiş kadınların kuzey ve güney Lefkoşa'da, Barselona, Londra, Avusturya ve New York'ta bu mektupları postalarken çekilmiş fotoğrafları basında yer aldı.

Kopenhag zirvesinin hemen öncesinde BM masaya "Annan Planı" olarak adlandırılan bir barış antlaşması taslağı attı. Halk şaşkınlıkla planı incelemeye koyuldu. Planda kuzeyin önemli miktarda, fakat güneye sığınmış Rumların talep ettiklerinden çok daha az, toprak ve mal varlığını iade etmesinden söz ediliyordu. Bu konuda bir uzlaşmaya varılabilir miydi? Birçok Türk ve Kıbrıslı Türk yine yerinden edilecekti, bu yeni bir etnik temizlik anlamına mı geliyordu? Kopenhag zirvesi geldi ve geçti, Kıbrıslı liderler fırsatı bir kez daha kaçırdılar. Artık Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 2004 itibariyle AB üyeliği kesinleşmişti. İki kesimin AB'ye birlikte girmelerine olanak sağlayacak son bir tarih daha verildi: 16 Nisan 2003. Bu Ülke Bizim Platformu, Denktaş'tan uzlaşma isteyen yığınları sokağa döktü. BBC "halkın dörtte birinden fazlasının, 50.000 kişinin" bu gösterilere katıldığını bildiriyordu.⁸ Sağcılar da büyük bir karşı gösteri düzenlediler. Güneyde çözümden yana olan sivil toplum kuruluşları onlar kadar militan değildi, "satış yok" uyarısında bulunan karşı sesler bile duyuluyordu. Yurttaş Hareketi kuzeydeki muhalifleri destekleyen bir gösteri çağrısında bulundu – ama birkaç yüz kişiyi geçmeyen katılım, SAE'yi hayal kırıklığına uğrattı.

8 BBC'nin internet sayfası. *BBC News World Edition*, 14 Ocak 2003 <<http://news.bbc.co.uk/2hi/europe/2646211.stm>>.

SAE, kuzeyde yapılan bir açlık grevine destek verdi. Güney Lefkoşa'da kadınlar Eleftheria Meydanı'nda barış mesajları verip halka beyaz kurdele dağıttılar. Kuzeyli kadınlar Denktaş'a bir yerine sürmek üzere kına yolladılar. Güneyli kadınlar bunun anlamı üzerine çeşitli görüşler ileri sürdüler. Cinsel politikanın ve etnik-milliyetçi politikanın beraberce ne gibi etkiler doğurduğu yavaş yavaş anlaşılıyordu – en azından erkeklerden biri bunu anlamış olsa gerek. Aslında kim bilir belki de kına gerçekten işe yaradı. Çünkü kısa bir süre sonra, 21 Nisan 2003'te olağanüstü bir şey, kimsenin aklına gelmeyen bir olay oldu ve KKTC'nin Ledra Palas geçiş noktasındaki bariyerleri kaldıracağı kararı açıklandı.

7. Çaprazlama siyaset: Uygulamada ortaya çıkan sorunlar

Adanın Suriye'ye bakan kıyısında bulunan ünlü eski liman kenti Magosa'ya gittiğimde, Palm Beach Oteli'nin önünde uzanan kumsalda yürüdüm. Hat burada buruşturulmuş metal kutularla dolu karmakarışık tel ağılardan örülmüş bir perdenin sonunda dalgalarla buluşuyor. Perdeden güneye kıvrılan kıyı çizgisine baktığınızda, gözünüzün alabildiğine uzanan bir mil-den fazla bir mesafe boyunca, tek bir insanın yaşamadığı modern bir tatil köyü görünüyor. On dört, on beş kat yüksekliğinde, duvarlarındaki kurşun deliklerinin etrafındaki sıvalar dökülmüş, bir zamanlar otel ya da konut olan en az elli blok saydım; camları kırıldığından pencereler denize bakan kr gözler gibi. 1974'ten önce burası Magosa'nın Rumlara ait Maraş blgesiymiş. Sue Lartides Türk savaş uçaklarından biriyle bu yüksek bloklardaki evinde karşılaşmış olmalı. Deniz kıyısının gerisinde okalıptsler, palmiyeler, kaktüs ve uzun otlar arasından villalar görünüyor; Kıbrışlırumların "dönmeyi" hayal ettikleri evleri. Etrafta hareket halinde tek şey kuşlar; harabelerden sarkan paslı demirlerin üzerinden akrobatik dalışlar yapan sinekyutanlar.

Adada bulunduğum 2001 ve 2002 yıllarında kadınlara çeşitli kereler, kapalı ve geçilmez kaldığı uzun süre boyunca Hat'tı

nasıl gördüklerini, kendileri için bunun ne anlam ifade ettiğini sordum. Zehra Nalbantoğlu, yasak bölge Maraş'ın hemen yanında bulunan ve binlerce üniversite öğrencisiyle cıvı cıvı bir kent olan Magosa'da oturuyor. Şöyle açıkladı:

Sanırım oraya gitmemize izin verilmediğini öylece kabul ettik. Hiç sorgulamadık. Orada iyi olmayan birşeyler var diye düşündük. Maraş sanki yüz yıldır uyuyan pamuk prenses gibi donmuş kalmış bir şehir. Orada gerçekten büyük güzellik var – her şeye rağmen çiçekler açıyor, ağaçlar tüm canlılıklarıyla büyüyor. Ama aynı zamanda her şey birşeylerin yanlış gittiğini de söylüyor! Parlaklık yok, mutluluk yok, pozitif bir enerji yaymadığı kesin. Saklanan, bilinçdışına gömülmüş bir şey var.

Zehra otuzlu yaşlarının başında bir kadın. Öğrenciler ise çoğu yirmi yaşlarında gençler. Hat'tın 2003'te açılıp da insanların akın etmesinden önce, kuzeyde yaşayan gençlerin Hat'tın varlığını pek sorgulamadıklarını söylüyor: “Onu olduğu gibi kabul ediyorlar. Ben de, rüyalarımda bile ‘daha önce’ diye bir şey hatırlamıyorum. Örneğin, bazıları gibi, ‘sekiz yaşındayken Rum bir arkadaşım vardı’ diye bir şey söyleyemiyorum. Tek bildiğimiz gazetelerde yazılanlar, sanki bir masal gibi okuduklarımız.”

Üçüncü bölümde, kuzeylilerin hemen tamamının 1974'te çekilen Hat sayesinde nasıl rahat bir nefes almış olduklarını görmüştük. Bugün bile büyük bir çoğunluğun sınırın tamamen ortadan kalkmasını istemediği söylenebilir. Örneğin Ayşe Hasan, “Alıştım artık. Onu görerek büyüdüm, beni gerçekten rahatsız etmiyor. Görmezden geliyorum... aslında Rumların bu yana geçemeyeceğini bildiğim için kendimi daha güvende hissediyorum. Eğer sınır olmasaydı Rumların buraya gelmemelerinin garantisi olmazdı, yani eskisi gibi olurdu” diyor. Bu bakış açısı sağcılara, yani güneye karşı savunmasız olduklarını, güvenliklerinin Türkiye'ye bağımlı olduğunu düşünen kesimlere ait. Oysa solcular ve Sınırı Aşan Eller üyesi Zehra ile bir önceki kuşaktan Bahire, sorunun kaynağı olarak Kıbrıslırumları değil, Türkiye ile Türkleri görüyorlar. Bahire'nin

Hat'ta karşı duyduğu nefret çok yoğun: "Bazen haykırmak istiyorum. Bu küçük ada, benim adam, ikiye bölünmüş, tıpkı koyunların ya da köpeklerin ağıla tıklılması gibi, bir çitle etrafımızı çevirmişler. [Bu Hat sayesinde hiç güvende hissettin mi?] Hayır, duvar sizi koruyabilir mi? Ancak fikirlerinizle korunursunuz, eğer insan olmayı bilerseniz."

Bahire Hat'tın Kıbrıslı Türklerin güvenliği için eskiden olmuşsa bile, artık gerekli olmadığına inanıyor. Sınırı Aşan Eller üyesi kadınlar ve sayısı giderek artan birçok kuzeyli gibi, o da Taksim'i reddediyor, vargücüyle buna karşı savaşıyor. Ancak yeniden birleşme durumunda, Hat'tın kon/federal bir sınır olarak korunması ya da tamamen ortadan kalkması seçenekleri arasında büyük bir görüş ayrılığı var; kuzeyli SAE üyeleri de hangi seçeneği yeğleyecekleri konusunda hemfikir değiller.

Adanın güney kesiminde Ayşe gibi düşünen, yani Kıbrıs'ın iki tarafını birbirinden ayıran Hat'tun iyi bir güvenlik önlemi olduğunu söyleyen birini bulmak oldukça zor. Athena Z, Ayşe gibi kırklı yaşlarında bir kadın, *yakınlaşma* konusuna pek sıcak bakmayanlardan. Hat'tı gördüğünde, onu yapanın Türkler olduğunu hatırladığında nefret duyguları kabarıyor, "onlardan nefret ediyorum" diyor. İç geçirip "yani bize bunu yapandan nefret ediyorum. Üstelik ben şanslı olanlardanım, öteki yakaya baktığımda hiç olmazsa evimi görmüyorum. Görenleri bir düşünsenel! Karşıya bakıyorlar, yüz metre ilerde evlerini görüyorlar ama gidemiyorlar" diye devam ediyor.

Kıbrıslı rumların çoğu Athena'yla aynı duyguya sahip; 1974'ten beri Hat karşıtı gösteriler yapılıyor, Hat'tın hırsızlık ve zulümle aynı şey olduğu söyleniyor. Kadınlar Eve Yürüyor adlı bir grup, binlerce kadını 1975, 1987 ve 1989 yıllarında sınır boyunca doğrudan eylemlere sokmayı başarmış. Helen Soteriou o günleri şöyle hatırlıyor: "Hat'tı geçmek zorunda olduğumuzu düşünüyorduk. Fedakârlık gerekiyordu. Vurulma ihtimalimiz vardı ve bu fedakârlığı yapmaya hazırдық. Ama tel örgülere yaklaştığımızda, ancak o zaman, Taksim gerçeğini anladık. Yüzlerce metrelik barikatlarla, ilerisindeki mayınlı alanla yüz yüze geldik. İşte o zaman eve gidemeyeceğimizi anla-

dık. Ne o zaman gidebilecektik, ne de gelecekte belki uzun bir süre boyunca.” Göçmen örgütleri de Hat’la ilgili benzer şeyler düşünüyorlar. Sınırı Aşan Eller’e üye güneyli kadınlarınsa daha ılımlı görüşleri var. Hat’tın yanlış olduğunu biliyor, yapılan haksızlıklara içerliyorlar, ama “evleri geri almak” konusuna çok bel bağlamıyorlar. Kuzeyde birçok insanın otuz yıl önce kendilerine ait bir toprağa kavuştuğunda güven duymuş olduğunu anlayışla karşılıyorlar.

Ketie Economidou böyle düşünenlerden biri. Kıbrıs sorunuyla ilgilenmeye başladığından beri hiç yorulmaksızın *yakınlaşma* yolunda çalışıyor, ama kendisi gibi insanların hem güneyde hem de kuzeyde güvenilmeyen bir azınlık olduklarının da farkında. O da “iki toplumlu bir yapı”yı savunanlardan, bunun sonucunda ezilen, baskı gören bir gruba ait olmak kişisel kimliğinin bir parçası haline gelmiş. Önceleri, Hat’tın varlığı onu çok etkiliyormuş. Geceleri dışarı çıkıp sınır boyunca yürüyor, bir delik arıyor, kedilerin nerelerden girip çıktıklarını araştırıyormuş. Düzenlenen iki toplumlu toplantıların tümüne katılmış. “Tampon bölgeden bir aydan fazla uzak kalabileceğimi düşünemiyorum. Psikoz gibi bir şey” diyor. Hem kuzeyde hem de güneyde Sınırı Aşan Eller üyesi kadınlar Hat’tı ne göz ardı ediyorlar ne de basitçe ortadan kaldırmak istiyorlar. Hat’la ciddi şekilde *uğraşmaya* kararlılar. Uğraşaları iki yönlü: bir yandan sınırı geçmek için mücadele ediyorlar –gerekirse yürüyerek, kimi zaman bağırıp kimi zaman fısıldayıp sınırı aşıyorlar ya da uçağa binip çevresinden dolanarak sınırı geçiyorlar (ki bu çok masraflı bir yol)– öte yandan da, zihinsel bir mücadeleye Hat’tı kafalarında aşmaya, sınırın kısıtladıklarını kendi güçlü iradeleriyle yok etmeye çalışıyorlar.

Kadınlar beraberce tek bir örgüt kurmaya giriştiklerinde grup içinde birçok anlaşmazlık noktası ortaya çıktı. Bu bölümde “uygulamada karşılaşılan dört sorun”u, birinci bölümde tanımladığımız çaprazlama siyasetin üç unsuruyla –kimlik, konum ve değerler– ilişkili olarak, beliren farklar üzerinden ele alacağız. Tarih ve kültürle, etnik-ulusal *kimlik* ve aidiyetlerle ilgili tutumları yüzünden zaman zaman kadınların kendi arala-

rındaki ilişkileri de yanlış değerlendirdiklerini göreceğiz. Toplum içindeki *konumlarının* ve koşullarının farklı olması da gerilim kaynağı oluyordu. Güvenlik, yurtdışına seyahat, ekonomik düzey gibi kolektif eşitsizliklerinin yanı sıra, akademik statü sahibi olmak ve İngilizce bilmek gibi bireysel eşitsizlik noktaları da vardı. Ama genellikle ortak *değerler* söz konusuydu. Diyalog kurmak, kadınlara saygı duyulması, birbirlerini korumak gibi değerler sorgusuz kabul görüyordu. Ama hepsi buydu: değerlerin paylaşıldığına kesin gözüyle bakılıyor, bunlar hakkında açıkça konuşulmuyordu. Oysa bu konulardaki görüş farklarını da tartışmaya açmak bir grubun iyi işlemesi açısından temel gereksinimdir. İlerde göreceğimiz gibi bu tökezleyerek de olsa başarıldı. Grup içinde “kişilik sorunları” diyebileceğimiz ciddi zorluklarla da karşılaştık, ama bunlar tüm örgütlerde görülen cinstendi; zaten daha yakından bakıldığında bunun grubun hatalı işleyişinden kaynaklandığı anlaşıyordu. Çalışmaların istendiği gibi yürümesinin önündeki asıl engelse, elbette Hat’tın herkes üzerinde hissedilen katı kısıtlamalarıydı.

Sorun 1: İletişim nasıl kurulacak?

İletişim üzerindeki en büyük engel Kıbrıs’ın Taksimi’dir. Sürekli denetlenen iki sınır kapısından geçmek için öncelikle katı bürokrasiyi aşmak gerekiyor. Adayı ikiye bölen perdeden sızmak imkânsız. Tüm ilişki biçimlerini engelleyen sınır yakın zamanda geçişe açıldı, ancak, ilerde tekrar kapanmasa bile, normal bir iletişimin kurulabilmesi için uzun yıllar beklemek gerekecek. Kıbrıslılar, üzerinde “yanlış” kesimden bir adres bulunan mektupların genellikle postada “kaybolmasına” uzun zamandır alışkınlar. Yurtdışından gelen mektuplar bile, Yunanistan ile Türkiye’deki posta hizmeti veren kuruluşların incelemesinden geçtiği için, alıcısına ulaşmayabiliyor. Kuzey Kıbrıs’ı telefonla aramak ya da yurtdışı bir arama yapmak ancak Türkiye üzerinden mümkün; operatör devreye girmeden hiçbir arama yapılamıyor, ücret tarifesi de aşırı yüksek. Birleşmiş Milletler’in, eğer kullanabiliyorsanız, telefon hizmeti var, ama

genellikle siyasetçiler tarafından kullanıldığı için hatlar çok dolu. İnsanlar pek ragbet etmiyor: Sürekli telefonda düşmanla konuşuyor diye kim fişlenmek ister ki? Hat'ın ötesiyle iletişim kurmak gerçekten mücadele gerektiren bir şey. Dolayısıyla, geçmişte iki toplumlu projeler için Fulbright Komisyonu gibi araçlara mecbur kalınması normal karşılanmalı.

SAE tek başına hareket etmeyi, ilişkilerini dış destek olmadan sürdürmeyi seçmişti, bu yüzden de düzenli olarak iki toplumlu toplantılar yapmakta zorlanıyordu. Tek taraflı toplantılarsa amaçlarına aykırıydı; bir taraftan "iş yapmak" istiyorlardı, diğer taraftan tek bir örgüt olabilmek için iki toplumluluğu aşmaları gerekiyordu. Nitekim, meşruluk tartışmaları başladı: Sevgül ve Rita tek kesimli toplantılara karşı olanlardandı. Ortak bir ülke inşa edeceklerse her şeyden önce bir grup kimliği oluşturmakla başlamaları gerektiğine inanıyorlardı. Onlara göre, Hat'tın iki tarafında ayrı gruplar olarak toplantılar yaptıklarında Taksim'i tanımış, ayrılıkçı bir ideoloji güdülmüş, birleşme projesinin "sihiri kaçmış" oluyordu. Ayrıca ortak konumlarının iki kesimde ayrı ayrı şekillenme tehlikesi vardı, ki bu ilerde aralarındaki mutabakatı zora sokabilirdi. Tina bütün bunlara katılıyor, "bir Kıbrıslı gibi düşünebilmeyi" istiyordu. Georgette ise, "Ben de öyle düşünüyorum, eğer her koşulda yüzde yüz iki toplumlu değilsen, hiçbir zaman iki toplumluluktan yana değilsindir" diyordu. Ama hem o hem de Tina, tek kesimli toplantıların kaçınılmaz olduğunu düşünen çoğunluğa katılmak zorunda kaldılar. Georgette, "Bence şimdi çalışmalarımızı eşzamanlı yapmaktan başka çare yok, aksi halde hiçbir şey yapamayacağız" dedi. Magda da ona katılarak, güneydeki grubun ayrılıkçı olduğu için değil, tam tersine, kuzeydeki kız kardeşlerinin çıkarlarını düşündüğü için kendi hükümetlerini etkin biçimde yönlendirmek üzere çalışmalarını sürdürmesi gerektiğini ekledi. Grupta kuzey güney ayrımı güdülmediği için, kuzeydekilerin bazıları da ona katıldılar. Örneğin Neriman'ın kimlik kartı yoktu, önceleri Pile'ye geçmiyor, bilgisayar kullanamıyordu. Dolayısıyla eğer tek kesimli toplantılar yapılmazsa tamamen grubun dışında kalacak üye-

ler vardı. Sevgül'ün yukarda sözü edilen endişelerinin yersiz olmadığını söyleyen Katie, uzun süredir özlediği diyalog yerine, "sanki birbirinden kopuk iki monolog içinde kalacağız" diyerek çaresizliğini dile getirdi. Sonunda herkes, Pile'de sık sık buluşmanın kolay olmayacağını (güvenlik açısından da bunun pek önerilmediğini) ve projelerinin hiçbirinin tek kesimli toplantılarda tartışılıp üzerinde çalışılmadan ilerleyemeyeceğini kabul etmek zorunda kaldı.

SAE'yi ilk dokuz ay boyunca çalışmaktan alıkoyan konulardan biri toplantıların nasıl yapılacağına dair tartışmalardı. 2001'in sonunda Denктаş ile Klerides arasında başlayan yeni görüşme programı ve Londra'da gerçekleştirilen SAE toplantısı, grubun bir an önce eyleme geçmesini sağladı. Ama bundan sonra da grubun tüm üyelerini düzenli bir şekilde Pile'de toplamak çok zor oldu. 2002 yılı sonunda Sevgül yeni bir yaklaşım ortaya attı: "Tüm üyeler Pile'deki toplantılara katılamıyor diye üzölmektense, kuruluş tüzüğünde de yer alan 'yönetim kurulu'nu devreye sokalım. Seçilmiş ve yetki verilmiş bu küçük gruba yüz yüze görüşmelerin düzenli olarak sürdürölmesi sorumluluğunu yükleyelim, diğerleri de olanak bulduklarında Pile'de onlara katılsın."

Başından beri e-posta yoluyla haberleşmeye büyük umut bağlamıştık. Hatta, kendisini on yıldır tampon bölgede yaşıyormuş gibi hissetmekten yorgun düşmüş Fatma Azgın, e-posta sayesinde sonu gelmeyen toplantılar yapmaksızın birşeyler başarılabilceğı ümidiyle SAE'ye katılmıştı. Ancak e-posta'nın sağladığı olanakların yanında sorunları da vardı. Bir yandan ihtiyaç duyulan şeyin tam da bu olduğı fikri uyanıyordu; mesajların uzaydan uydular aracılığıyla gönderilip anında alınabileceğ olması iki kesim arasında gerçekleştirilebilecek en güvenilir iletişim yoluordu. Ama öte yandan, e-posta yoluyla kurulan ilişkilerin zaman zaman tam da bu yüzden bozulduğı oluyordu – öyle ki, bazen bu olanağı kötü niyetli kimselerin emekleyen projemizi lanetlemek için bilerek verdikleri zehirli bir armağan olarak görüyordum. Bu nedenle e-posta iletişimde karşılaştığımız önemli sorunları tek tek an-

latmaktan yanayım; benzer sorunlar birçok kadın grubunda yaşanıyor ve birbirimizden öğreneceğimiz çok şey var.

İlk ve en temel sorun SAE üyesi herkesin internet bağlantısı olmamasıydı. Bilgisayar ve e-posta adresi sahibi olmak artık neredeyse bir güç belirtisi. Grup içi iletişim aracı olarak e-postanın benimsenmesi, bilgisayarı olmayan üyelerin kenara itilmeleri anlamına geliyor. Dolayısıyla yalnızca e-posta yoluyla iletişim kurmak üzere oluşturulan gruplar, üyelerini çok dar bir kesimden seçmek durumundalar. İki kesimli Kıbrıs gibi bir ülkede ise sorun daha da karmaşık, çünkü iletişim yalnızca İngilizce bilenler arasında kurulabiliyor (Kıbrıslıların çok azı hem Yunanca hem Türkçe biliyor). SAE grubunda e-postaları olmayanlarla telefonla temasta kalınmaya çalışıldı, ancak bu kadınlar ister istemez ayrıntıları kaçırıyorlardı ve mesajların altında sık sık adı görünen kadınlara kıyasla daha "görünmez" kalıyorlardı. E-postaları olanlar arasında bile, kayıtlı olup da her gün düzenli olarak mesajları yanıtlayanlarla, ekranlarına düzenli bakmayanlar ya da başkasının bilgisayarı üzerinden iletişim kuranlar arasında belirgin farklar ortaya çıktı. Böylece SAE, öyle düşünülmediği halde, hiyerarşik bir örgüt olmaktan kurtulamadı: e-posta kullananlar ile İngilizce bilenler merkezi konuma geldiler; kadınların bir bölümü bu çekirdek grubu yakından izlerken, bazıları iyice marjinal kaldılar; hatta katılmak isteyen birçoklarının sırf bu nedenle tamamen dışarda kaldığı bir yapılanma doğdu.

E-posta kullananları yıldırان şey ise iş yükleriydi. SAE, eylemliliğinin zirvesinde olduğu dönemlerde günde yirmi kadar mesaj ürettiyordu. Bunların tümünü okumak ve kimisine yanıt vermek için bir saat kadar zaman ayırmak gerekiyordu. Ayrıca, SAE üyeleri grup adresini kullanarak bireysel yazışma yapanlardan, posta kutularını gereksizce dolduranlardan şikâyet etmeye başladılar. Örneğin, üyelerin doğum günlerini üye telefonları listesine eklediğimizde, kutlama mesajları akını başladı. Oysa bu iş bireysel olarak da yapılabilirdi, ama öte yandan, e-liste yoluyla yapılan kutlamalar her bir kadına verdiğimiz değerin, mutluluğunu paylaştığımızın bilinmesini de sağlıyor, grup içinde aidiyet hissini artırıyordu.

Grubun elektronik ortamda iletişim kurmasındaki en temel sorunlardan biri de, yanlış anlaşılmalardı. Yüz yüze buluşmalarda çabucak çözülebilecek bir sorun uzun tartışmalara yol açıyor, zaman zaman öfke dolu anlar yaşanıyordu. Gecenin bir vakti, bütün günün yorgunluğu üzerinizdeyken düşünce yazmış olduğunuz iki satırlık mesajı gönderdiğinizde ertesi gün daha dikkatli düşündüğünüzde pişman olabiliyorsunuz. Ama mesajı alıp okuyan ne gözlerinizin içine bakabiliyor, ne de beden dilinizi yorumlayabiliyor, dolayısıyla kötü mesajınızın etkisini yumuşatacak hiçbir şey bulamıyor. Şaka yollu söylenmiş bir şey çok ciddiye alınabiliyor; küçük bir dikkatsizlik iki saat içinde iki üç hırçın yanıtın gelmesiyle sonuçlanabiliyor. Küçümseyici sözlerse derin yaralara neden olabiliyor. Güvensizlik, incitme, çirkin şaka, tümü aniden Pandora'nın Kutusu'ndan fırlayıp dökülüyor, toparlaması ise haftalar alıyor.

SAE üyelerinin yazılı metinleri algılama deneyimlerinin farklı olması da başka türden sorunlara yol açıyordu. Klavyeleri başında saatler geçiren, hızlı ve yetkin yazılar yazan gazeteciler (SAE içinde çok sayıda gazeteci var), gelen bir iletiyi, buna alışık olmayan, kelimelerini dikkatle seçen, bireysel ilişkilerde daha titiz olmaya önem veren, örneğin bir sosyal hizmet uzmanından ya da terapistten, çok daha çabuk ve doğru anlayabilmekte. Yanlış anlamalar yüzünden çıkan küskünlükler karşısında kadınlar iki tür tepki verdiler: ya "sevgi/anlayış" değerlerini öne çıkararak yatıştırıcı mesajlar gönderdiler ya da "dürüstlük/açıklık" üzerinde durup yüzleşme isteyen yanıtlar verdiler. Kimi zaman da, bu yaklaşımların ikisi de sorunları çözmeye ya da bir karara ulaşmaya yetmedi.

Elektronik iletişimde ortaya çıkan başka bir zorluk da sessizliklerin nasıl yorumlanacağını bilemememizdi. Üyeler belli bir konuda sürdürülen e-konuşmalara katılmadıklarında bunun ne anlama geldiğini anlamıyorduk. Konu hakkında görüşleri mi yoktu? Yoksa sessiz kalarak aynı görüşte olduklarını mı söylemeye çalışıyorlardı? Kendilerine sakladıkları farklı bir görüşleri mi vardı? Yoksa yalnızca tatile mi çıkmışlardı? SAE'nin kurulduğu ilk günlerde "grubu benimseyip aktif üye

olma" konusunda çok tartışmıştık. Etkin katılımcılardan bazıları katkıda bulunmayan üyelerin gruba yeteri kadar bağlı olmadıklarını düşünüyordu. Sessiz kalanlarsa, "Ama grubun üyesi olmayı istediğimizi söylememiz yeterli değil mi? Her üç günde bir yorumlarımızı ileterek kendimizi ispat etmemiz gerekmez" diyorlardı. "Ama" diye ekliyorlardı (iki kez ama kullanılıyorsa zaten bir sorun var demektir), "duyarlı siyasi konuları tartışan üyelerin sessiz dinleyiciler tarafından adeta izlenir gibi dinlendikleri endişesine kapılmaları anlaşılır bir şey."

Şubat 2002'deki SAE kuruluş toplantısında e-postanın yararlarının olumsuzluklarından daha fazla olduğu ortaya çıktı. Kuruluş tüzüğünde sayılan görevler için seçimlerin yapıldığı bu toplantıda bir moderatör seçildi. Grubun bundan sonra nasıl çalışacağı, e-iletişimin yanı sıra, düzenli toplantıların önemi ve kararların nasıl alınması gerektiği üzerine düşünüldü – bunlar arasında yurtdışı etkinliklere katılacak temsilcilerin seçilmesi gibi her zaman tartışma yaratan noktalar da vardı. E-posta kullanımında SAE'nin karşılaştığı ciddi sorunlardan bir başkası, tartışmaların sona erdirilmesi ve bir karar alınmasıydı. Genellikle (çoğu e-posta iletişimde olduğu gibi) en yüksek sesle, en uzun ve en son konuşanın dediği oluyordu. Moderatör, tartışmaların nezaket sınırları içinde yapılabilmesi ve daha da önemlisi, belli bir konunun ne süreyle tartışılacağı, sonlandırmak için gerekirse bir e-oylama yapıp yapılamayacağı gibi noktaları gündeme getiren çeşitli öneriler sundu. Bunun üzerine, "oy pusulası" adı verilen başka bir e-adres listesi hazırlandı ve üyelerin belli bir güne kadar tartışma konusuyla ilgili yanıtlarını bu adrese vermeleri istendi. Oylamalar her konuda ayrı ayrı seçenekler üzerinden yapılıyordu. Örneğin, önerilen etkinliği onaylıyorum ve katılacağım; onaylıyorum ama katılamayacağım; kabul etmiyorum ama çoğunluğun kararına uyacağım; kabul etmiyorum ve bu önerinin geri çekilmesini istiyorum, gibi seçenekler işaretlenebiliyordu.

Benzer bir sistem toplantı günlerinin saptanmasında da kullanıldı. Grup hatalarından hızla ders çıkarıyordu. Verilen bir karara katılamamış olmaktan tedirgin üyeler giderek iletişimi

koparmamaya özen gösterdiler. Örneğin, üyeler çeşitli nedenlerle e-postalarını okumadıkları için oylamaların birinde (“Bu eylemden yana mısınız?”) gerekli yüzde 50 artı 1 “evet” oyu alınamadı ve bir kriz yaşandı. İzleyen oylamada aynı şeyin olmaması için, soru “hayır” oyları için hazırlandı (“Bu eyleme karşı mısınız?”). Kadınlar bu yöntem değişikliğinin neyi amaçladığını anlamakta gecikmediler. Bir süre sonra, önemli bir konunun tartışıldığı bir dönemde güney Kıbrıs’ta oturan moderatörün birkaç günlüğüne izin alması ve işini o zaman New York’ta oturan başka bir moderatöre devretmesinin ardından hiçbir sorun yaşanmadan işlerin devam etmiş olması da bunu gösteriyordu.

Sorun 2: Kimler gruba üye olacak?

Üyelik konusu, çoğu kadın STK’sı için önemli bir sorun kaynağıdır. Özellikle etnik-ulusal kimlik taşıyan gruplar arasında kurulacak çaprazlama bir örgüt söz konusuysa ve daha da önemlisi, kurucular siyasi amaçları olduğunu açıkça dile getiriyorlarsa. Bu bağlamda SAE’nin deneyimi kolektif deneyim açısından yararlı bir katkı sağlayabilir. Yukarda değindiğimiz gibi, *Bölünmüş Toplamlar* seminerinin hemen ertesinde, e-postaya en fazla zaman ayıran Sevgül, <cypriotwomensgroup> (Kıbrıslı kadınlar grubu) adlı e-adresimizi alıp dahil olmak isteyen herkesin ismini listeye kaydettirmişti. Listenin “sahibi” teknik olarak oydu ve üyelerin kaydolup ayrılma işlemlerini o yürütüyordu.

İlk birkaç ay içinde, sürekli iletişim içinde olan ve toplantılara katılan aktif bir üyeler çekirdeği, bir de katılımcı olmayanlar grubu oluştu. Sevgül önce rolü gereği iletişim içinde olmayan üyelere (en azından kuzeydekilere) telefonla ulaşım niyetlerini öğrenmeye ve toplantı tarihlerini bildirmeye çalıştı. Ama elbette bu yorucu işe uzun süre devam edemedi ve sonunda iki toplumlu toplantılara katılmayan, yani gruba bağlılıklarını göstermeyen isimleri listeden silmeyi önerdi. Etkin üyeler, toplantılarda “gözükmeyen” veya “sessiz kalanlar”ın

suçlanıp suçlanamayacağı konusunda ikiye ayrıldılar. Kadınların Pile'deki hafta sonu toplantılarına katılamamalarının bir sürü nedeni olabilir. İşleriyle, aileleriyle ilgili çeşitli sorumlulukları vardı. Kuzeyli kadınların bazıları sınır kapısından sürekli geçiyor olmalarının yarattığı olumsuz siyasi görüntüden hoşlanmıyor olabilirlerdi. Öte yandan, "sessiz kalmak" farklı şekillerde yorumlanabilirdi, pekâlâ ilgisizlik anlamına gelmeyebilirdi. Ayrıca bazı kadınlar başlangıçta kendilerinin doğru anlaşılacaklarından emin değillerdi. Örneğin, Sofia Georgiou bütün toplantılara katıldığı halde genellikle pek konuşmazdı; liste dışı bırakılan "sessiz" üyelere empatiyle yaklaşıyor, "Herkes kendi bildiği şekilde katkıda bulunur. Bazıları konuşur, bazıları konuşmaz. Bazen konuya dahil olmak zaman alır. Bu, katılmıyorsanız anlamına gelmez. Ben onları anlıyorum" diyordu.

Bu dahil edelim/dışlayalım tartışmaları birkaç hafta sanal ortamda alabildiğine hararetle sürdürülürken, birdenbire bambaşka bir konu gündemi işgal etti: güvenlik konusu. Güneyde yayımlanan bir gazetede köşe yazarlarından biri, iki toplumluluktan yana SAE üyesi ünlü üç gazeteci, Tina Adamidou, Magda Zenon ve Netha Kreouzos hakkında çirkin (ve cinsel taciz içeren) yorumlarda bulunan bir yazı yazdı. Sevgül Sunday Mail'de üç kadının lehine ağır bir karşı yazıyla yanıt verdi:

Kıbrıs'ın her iki kesiminde de bir kadın eylemci olmak çok zor. Hem kadın olmak hem de akıllı olmak faşistlerin kafasını karıştırır. Kabul edemezler. Onlara göre kadın sistemin bir parçası... bir süs bitkisi, erkek hormonlarını tatmin eden bir nesne ya da bir anne olmalıdır... Sistem, üstün olan - aşağı olan üzerine, yani "güç" üzerine kurulmuştur. Sistemi besleyen bu farklılaşmadır. Eşitlik onlar için kâbustur.

Güneydeki Mail gazetesi ise bunun üzerine, ancak <cypriot-womensgroup> e-listesinden ulaşılabilecek bilgiler içeren bir makale yayımladı. Siteye şifre kırarak girilmediği kesindi, dolayısıyla herkes üyelere birinin basına bilgi sızdırdığından kuşkulandı. Listenin güvenlikten yoksun olması nelere yol

açabilirdi? Siyasi ortamın güneyde ve kuzeyde farklı olmasının yanı sıra, üyelerin konumlarındaki farklılıklar da bu sorunun yanıtını ister istemez etkiliyordu.

Güneydeki kadınlar kaygan bir zeminde hareket ediyorlardı. Kıbrıs sorunu konusunda her türlü tavize kesinlikle karşı olan bazı tanınmış milliyetçiler zaman zaman meydanlara çıkıyor, tatsız bir hava estiriyorlardı. Tina, Magda ve Netha gibi yazarlar sık sık bu saldırılara maruz kalıyor, Katie Economidou ve Maria Hadjipavlou gibi uzun süredir iki toplumlu ey-lemeler içinde bulunan kadınlar da sık sık “vatan haini” olarak gösteriliyordu. Aslında Kıbrıs Cumhuriyeti’nde ve KKTC’de yönetimlerin Kıbrıs sorunu konusunda egemen yaklaşıma karşı çıkan muhaliflere yönelttikleri tehditler arasında bir nitelik farkı yok, yalnızca bir derece farkı var. Kuzeyde Türkiye derin devletin varlığı sürekli hissediliyor. Değindiğimiz gibi, KKTC’de Türkiye’nin hegemonyasına açıkça karşı çıkanlara yönelik zaman zaman şiddet uygulandığı oluyor; sağcı basında iki toplumluluktan yana olanların isimleri veriliyor, yurtdışına gidenlerin listeleri çıkarılıyor ve tehditler savruluyor, muhalifler sürekli teşhir edilip hedef gösteriliyor. Sevgül buna sıkça maruz kalanlardan, kimi zaman ismi büyük puntolarla manşetlere taşınıyor. E-listenin yalnızca Pile’deki iki toplumlu toplantılara katılan, birbirlerini tanıyan ve güven uyandıran kadınlardan oluşmasını isteyen de oydu. *Bölünmüş Toplumlar* seminerinde hazırlanan ilk liste yetmiş seksen kişiden oluşuyordu ve bu isimlerin arasında İngiliz Yüksek Komiserliği, İngiliz Kültür Heyeti ve ABD Büyükelçiliği çalışanları da vardı. Sevgül bir görüşme sırasında şunları söylemişti: “Kimin izlediğini bilmiyoruz... Yazılarımı yazarken kendimi rahat hissetmeliyim, basının beni izlemediğinden emin olmalıyım. Sırlarım olduğu için değil elbette, ama sözlerimi daha sonra nasıl kullanacaklarını bilmediğimden.”

Üyeler izlenecek yolun açıklık mı, gizlilik mi olduğu konusunda ikiye ayrıldılar (bu ayrım kuzeyli/güneyli ayrımıyla örtüşmüyordu). Sıradışı bir kadın olan Neşe Yaşın, Türkçe yazar ünlü bir şair. Güneye taşınmış; orada yaşıyor ve tek başına,

Sınırı Aşan Eller kadınları.

barış için çalışarak iki kesim arasında var olan iletişimi simge-
liyor. Onun düşünceleri çok daha gerçekçi:

Evet, birileri dinliyor. E-posta ile iletişim zaten böyledir. Yani kamuya açık bir yerde konuşursunuz. Ben açıklıktan, diyeceğini demekten, korkmamaktan yanayım. Hayatım boyunca böyle yaptım, bundan zarar gördüğüm de oldu, ama bu benim seçimim. Herkesin böyle olmasını bekleyemem – insanların farklı kaygıları olabilir. Tecrübelerim bana açık olduğunda daha güvenli olunacağını öğretti... Söyledikleriniz, yapıklarınız ve ne olduğunuz gerçekten gün gibi açık olmalı, en küçük bir belirsizlik taşımamalı. Böyle olduğunda düşmanlarınız bile size saygı duyuyor, hareketlerine dikkat ediyorlar.

SAE'nin ilk günlerinde kararların nasıl alınacağına ilişkin formel bir prosedür henüz belirlenmemişti. Dolayısıyla güvenlikten en fazla endişe duyan birkaç kişi, sadece herkesçe tanınan etkin üyelerin dahil olacakları yeni bir liste hazırlanmasını ısrarla istedi. Yeni listeye <handsacrossthedivide> (sınırı aşan eller) adı verildi; <cypriotwomensgroup> listesi daha genel konularda bilgi vermekte kullanılmak üzere korundu. Dar listeye aktarılmayan üyelerin büyük çoğunluğunun zaten grubun eylemleriyle pek ilgilenmedikleri varsayıldı. Ancak bu değişikliğin yapılma şekli bazı üyeleri çok rahatsız etti. Bir süre sonra hiçbir açıklama yapılmadan geniş listedeki kadınlara bilgi verilmesi işine son verilince kendilerini dışlanmış hissettiler. Dar listeden önce çıkarılan sonra eklenen Netha, yapılanların hiç de demokratik olmadığını söylüyordu: "Söz konusu dar liste, üyelerce seçilmiş yürütme komitesi listesi olsa belki kabul edilebilir. Ama buna olur verenler kimler? Dar grup diğerlerinden düpedüz kaçtı." Olga Demetriou da ona katılıyordu: "Güvenlik risklerinin elbette herkes farkında. Her şeye rağmen, <cypriotwomensgroup> daha kapsayıcı olmak üzere geliştirilebilirdi. Bu, niyet öyle olmasa da, elitist bir tavır. Sınıfsal anlamda değil, ama sanki birilerinin kimin gruba dahil olacağına karar verebilecek gücü elinde bulundurmaları açısından." Bazıları ise alınan kararın değil, sürecin hatalı olduğunu

düşünüyordu. Derya Beyatlı şöyle dedi: “Gerçekten ötekilere bir açıklama yapmadık. Sanırım hatamız buydu, gerekçesini açıklamamız gerekirdi.”

Londra’daki atölye çalışmasına gelindiğinde (Şubat 2002) SAE üye kadrosu, dar e-listede yer alan etkin çekirdek grup, ağırlıklı olarak oturmuş durumdaydı. Eğer grup daha büyük ya da siyasi bakımdan daha farklı eğilimlerin bir araya gelmesiyle oluşsaydı, muhtemelen, Sınırı Aşan Eller’in kuruluş tüzüğü, yapısı ve işleyişi üzerinde bu kadar kolay ve başarılı bir anlaşma sağlamak mümkün olmayacaktı. Ne var ki, sonradan üyelikle ilgili iki sorun daha ortaya çıktı. İlki Londra çalışmaları sırasında, ikincisi de hemen ertesinde.

Londra’daki çalışmalara Londra’da yaşayan altı Kıbrıslı kadın da katılıyordu – bu kadınlarla ilk seminerden sonra Londra’ya döndüğümde temasa geçmiştim. Atölye çalışması için pratik düzenlemeleri onlar yapmıştı ve bu nedenle toplantılara kendilerinin de katılacağını varsayıyorlardı. Çalışmalara başladığımız günün sabahı, Kıbrıslılar arasında Londralıların katılmasının uygun olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı çıktı ve yoğun bir tartışma yaşandı. Kadınlardan bazıları Londralıların katılmak istemelerini doğru buluyor, kendileri gibi bölünmüş bir toplumda yaşamayan bu kadınların katkılarının yararlı olacağını düşünüyorlardı. Ötekilerse ada dışında yaşayanların Taksim altında yaşamakta olanları tam manasıyla anlayamayacaklarını öne sürüyorlardı; Kıbrıs’tan gelen üyeler bir yıldır birbirlerini tanıyorlardı ve tartışıp karar verecekleri bir sürü zorlu konu onları bekliyordu. Ayrıca, tartışmalara yeni yüzlerin dahil olması yol almalarını engelleyebilirdi. Londralılar, dışlandıkları için öfkelenildiler; Kıbrıslı köklerini ispat etmek durumunda kaldıklarını, kimliklerinin kabul görmediğini düşündüler.

Sonunda Londralıların da katılmasına karar verildi, hatta, kuruluş tüzüğünde üç üyelik bölgesi tanımlandı (Hat’tın kuzeyi, güneyi ve yurtdışı); böylece “Kıbrıslıtürk” ile “Kıbrıslırum” şeklindeki standart iki toplumlu etnik terminolojiden kurtulmamız da mümkün oldu. Öyle ki, Londra’dan döner dönmez Kıbrıs’ta oturan bazı üyelerimizin öğrenimleri için Strasbourg,

Brüksel, New York ve başka kentlere gitmelerinin ardından, Londra'da aldığımız bu karar sayesinde, örgütten ayrılmalarının gerekip gerekmediği gibi bir tartışma yaşanmadı. Üyelikleri geçici olarak "yurtdışı bölge"ye kaydırıldı, e-posta yoluyla ilişkilerini eskisi gibi sürdürdüler. Sanırım üyelerin büyük bölümü sonuç itibarıyla memnundu, çünkü SAE bu tavrıyla savaşın ve Taksim'in Kıbrıslılara dayattığı diaspora gerçeğini yansıtmış oluyordu.

İkinci sorun, SAE'nin Londra'dan dönmesinden hemen sonra yaşandı. O tarihte eğitim için yurtdışına gidenlerin çoğu kuzeyli üyelerdi. Yerlerini dolduracak kadın bulmak kolay değildi; siyasi eylemliliğin getirdiği büyük risk de dahil birçok nedenle, kuzeyde üye potansiyelinin güneye kıyasla çok daha sınırlı olduğunu biliyorlardı. Oysa acilen yeni üyeler bulmamız gerekiyordu, hem kuzeyli üye sayısını güneyle orantıda tutmalıydık, hem de kuruluş tüzüğüne göre, "derneğin amaçlarını kabul eden ve Kıbrıs'ta ya da başka yerde oturan her kadına üyelik açıktı" Neyse ki, birkaç kadın, gruba katılmayı düşündüklerini bildirdi.

Londra'daki çalışmalardan önce üyelik başvuru formunun içeriği üzerinde uzun uzun tartışılmıştı. Aday üyeye sorulacak uygun sorular üzerinde düşünmek bizim için de çok yararlı ve eğitici bir süreç oldu. Pasaport ya da kimlik kartı numarası sormalı mıydık? Bu, Pile'ye ya da yurtdışına gitme izni almak için gerekli bir bilgiydi. Ama öte yandan, neden bir kadın grubu tıpkı devlet bürokrasisi gibi kadınlardan kimlik soracaktı? Ayrıca, kimlik bilgilerinin yazıldığı bir liste yapmak kadınların kendi güvenlikleri için de tehlikeliydi. Peki, kadınlara evlilik durumlarını sormalı mıydık? Bazılarımız için bu çok normal göründü, ama bazıları bekâr, evli ve boşanmış ayrımı yapmanın haksızlık olduğunu düşünüyordu.

Üyelik formu konusunda aşağı yukarı anlaştıktan sonra, aynı derecede zor bir başka konu, üye kabul prosedürü sorunu gündeme geldi. SAE'nin amaçlarına karşı olan kadınların, siyasi bir manevra yaparak gruba girmeye çalışmalarından ya da hiçbir faydası olmayacak kişilerin üye olmasından endişe edil-

mekteydi. Yeni üye, bir başka üye tarafından gruba tanıtılıp önerilse daha iyi olmaz mıydı? Bu durumda yurtdışı başvurular için veya hiç kimsenin tanımadığı, toplantılara şimdiye kadar hiç katılamamış kadınlar için ne yapılacaktı? Sonunda pragmatik ve anlamlı bir uzlaşma yolu bulundu: Hem aday üye hakkında bilgi toplayacaktık hem de bilinçli bir karar vermesi için örgüt ve beklentilerimiz hakkında ona bilgi verecektik. Ne ürktüğümüz üye sayısının giderek azalması ne de baş edemeyeceğimiz sayıda üye akını oldu. 2002-2003 yıllarında hem kuzeyden hem de güneyden birkaç yeni kadın gruba katıldı ve örgüt için değerli katkılarda bulunmaya başladılar.

Sorun 3: Ortak gündem oluşturma çabaları

Gruptaki kuzeyli ve güneyli kadınlar arasında sınımsız bir ilişki olduğunu, arkadaşlıklar ilerledikçe herkesin bundan büyük bir keyif aldığını söylemeliyim. Yine de, ikinci ve üçüncü bölümlerde anlatılan 1960'lar ile 1970'lerde yaşanan travmaların, uğranan haksızlıkların anıları aslında bütünüyle kaybolmamıştı, görünür olmasa da derinlerde bir yerde izleri duruyordu. Etnik farklar siyasi tarih tarafından bir kere yaratılmıştı, görmezden gelmek ya da geride bırakmak için ne kadar çabalarsak çabalayalım grup içindeki etnik ayrılıklar varlığını sürdürüyordu. Düşüncesizce kullanılan "rahatsız edici kelimeler", zaman zaman her iki "kesim"den kadınların tüylerini diken diken ediyor, örneğin kadınlardan biri dikkatsizce "işgal" dediğinde, öteki ülkeden kıpkırmızı kesiliyordu. Konum farklılıkları da sorun yaratıyordu, çünkü siyasi tercihlerin ayrışmasına neden oluyordu. Dördüncü ve beşinci bölümlerde değinildiği üzere, bugün güneyli ve kuzeyli kadınlar kendilerine özgü ve farklı konumlara sahipler. Kendi toplumlarının dünyasıyla sınırlı siyasi tutumlar ve projeler geliştirmişlerdi. Ama birbirlerinin o zamana kadar ne yaptığını bilmiyorlardı. Birçok konuda birbirlerinin neler hissettiğini öğrenmeleri zaman aldı, çünkü kadınlar kendilerini ifade etme olanağını çok nadir, kısa ve sıkışık zamanlarda bulabilmişlerdi.

Kuzeyde, Sınırı Aşan Eller'i harekete geçiren üç temel unsurdan söz edilebilir. İlki, Türkiyeliler ve Türkiye karşısında durumlarının *aciliyeti*, ikincisi KKTC yöneticilerinden ve Türkiye derin devletinden geldiğini hissettikleri *tehlikeler* ve üçüncüsü güneyli kadınlardan kuzeydeki koşulları tam olarak *anlamalarını* ve kendilerine yardım etmelerini istemeleri. Güneylilerin, 2002 yılında kuzeyde başlayan kitle gösterileri sayesinde, Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslı rumları değil, *Türkiyelileri* "düşman" olarak gördüklerini öğrenmeleri kendileri için büyük bir sürpriz olmuştu. Dördüncü bölümde, bazı Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıs'a Türkiyelilerin, Kıbrıslı Türklerin de ada dışına göç etmeleri yüzünden Kıbrıs Türk toplumunun varlığının tehdit altında olduğunu hissettiğini görmüştük (Böyle bir yaklaşım Kıbrıs'ta solun neredeyse tanımlayıcı unsurudur). Kuzeyli SAE üyeleri yalnızca iki seçenekleri kaldığını düşünüyordular; ya AB trenini yakalayacaklardı ya da Türkiye tarafından yutulacaklardı. Tren onlarsız gidecekmiş gibi görüldüğü içinde, olabildiğince açık, cesaretli ve hızlı hareket etmek niyetindeydiler.

1990'ların iki toplumlu etkinliklerinde yer almış güneyli kadınlar kuzeydekilerle benzer duyguları paylaşıyorlardı; ancak birçoğu kuzeylilerle ortak çalışmaya ilk kez SAE projesi ile başlamıştı. Önceleri bu aciliyet konusunu pek kavrayamadılar, eyleme geçmeye hazır değillerdi. Derya bunu şöyle yorumladı: "Farklı gündemlerimiz var diyorlar, yani Kıbrıslı Türkler çözüm bulmaya çalışıyorlar, Kıbrıslı rumlarsa, toplantılarda dile getirilenlerden hareket ederek söylüyorum, yalnızca bizi *tanımak*, bizle buluşmak ve arkadaş olmak için buradalar. Onlar için acil bir durum söz konusu değil."

İkinci unsur tehlike algısıydı. Kuzey Kıbrıs'ta basın üzerinde sansür yok, ama basın özgürlüğü sık sık istismar ediliyor. İki toplumluluktan yana ve Türkiye bağlantısı aleyhinde konuşanlara iftira ve hakaret dolu yayınlar yapan gazetelerin adeta dokunulmazlığı var, oysa muhalif gazetelere sık sık dava açılıyor. İşten atılan bir öğretmenle ilgili tartışmaları haber yaptıkları için iki SAE üyesi yazar, Aralık 2002'de mahkeme önüne

çıkarıldı. Güneyle ya da yurtdışıyla ilişkisi bulunanlar sürekli izleniyor, telefonları dinleniyor. Pile'ye geçenlerin isimleri kara listeden kontrol ediliyor. Dahası, geçmişte şiddet olaylarına karışmış, Türk ordusuyla sıkı bağları olan aşırı uçların, KKTC'de faaliyetlerini hâlâ sürdürdüğü biliniyor. Onların tarafını tutan bazı gazeteler iki toplumluluktan yana olanlara son derece açık bir şekilde saldırmaktan çekinmiyor. Örneğin, SAE'nin kurulmasından sekiz ay sonra, 30 Kasım 2001 tarihli Kıbrıslı gazetesinde bir yazar, isimlerini bildiği birkaç yüz "vatan haini"ne, "içimizdeki Rum döller" diye seslendi ve işkence tehditleri savurdu: "Bu sayfayı kesin ve saklayın. Ve arzu ettiğiniz şey olursa, Kuzey Kıbrıs Rumlara verilirse, o gün gelip hepimizi tek tek bulacağız, bulduğumuzda da 'bırakın öleyim' diye yalvaracağınızdan emin olun. Ama biz sizi duymayacağız, kulaklarımızı tıkayacağız." Vatan hainleri olarak gördüğü gazetecileri şöyle uyarıyordu:

Yazdığınız makaleleri size karşı delil olarak kullanacağız. Nefretle yazdığınız bu sayfaları size yedireceğiz... Evinizde, işinizde, gazete binalarınızda otururken, gördüğünüz her arabaya şüpheyle bakacaksınız. Telefonu her kaldırdığınızda bir tehdit duyacaksınız. İsterseniz bizi dünyaya şikâyet edin, ama sizi kimse kurtaramayacak... Barış antlaşmasının imzalandığı gün, sizin de ölüm fermanınız imzalanmış olacak... O gün kelimeler değil, başka şeyler konuşacak... Aranızdan yüzlerce kişinin o günleri göremeyeceğine yemin ederim.

Üç gün sonra aynı gazete manşetten verdiği ve sayfalar ayırdığı bir haberde iki toplumluluktan yana kişilerin isimlerini yayımladı ve tehditler savurdu. Bunların birçoğu SAE üyesiydi.

Güneydeki kadınların KKTC'deki bu gibi tehlikeleri anlayıp değerlendirmeleri biraz zaman aldı. Kuzeyli kadınların arasında da, tehditler karşısında nasıl davranacakları ve nasıl tepki verecekleri konusunda aslında birlik yoktu. Kıbrıslı gazetesindeki makaleden haberdar olur olmaz, güneyli kadınlar kendi toplumlarında harekete geçtiler, kuzeyde bu tür yayınlar yapan medyaya karşı hiçbir hukuki işlem yapılmamasını şiddetle

eleştirdiler. Ama kuzeyli kadınlar onlara geri durmalarını söylediler. Güneyliler çok şaşırdı. Oysa kuzeyliler, güneylilerin verdikleri bu destek yüzünden işlerin daha da kötüleşeceğini, Kıbrıslırumlarla bir olup ortak hareket ettikleri kuşkusunun pekişeceğini düşünüyor, karşı tarafın bunu anlamamasına şaşıyorlardı.

Buradaki “anlamak” sözcüğü önemli. Çünkü birinci bölümde de değindiğimiz gibi, çaprazlama siyasetin özü “*tahayyül edebilmektir*” Farklı kesimler arasında işleyen ittifaklar oluşturmak ve bunları sürdürmek, her şeyden önce kendini başkasının yerine koymayı, dünyayı onun gözünden görebilmeyi gerektirir. Kuzeyliler güneyli kadınların yavaş öğrendiklerini düşünüyor, “Bunu onlara kaç kere söylememiz gerekiyor?” diyerek kaygılanıyorlardı. Katie bunu anlıyor ve, “Kim bilir belki böyle bir tehlike içinde yaşamadığım için olanları anlayamıyorum, hissedemiyor, sonuçlarını göremiyorum. Tüm bildiğim varsayımlarıma, *hayal gücüme* dayanıyor” diyordu. Tina ise birbirlerini “suçlamak” yerine, her iki kesimin de farklılıklarını ortaya koymaları gerektiğini söylüyordu: “İşgal altında yaşamamanın ne demek olduğunu anlayabilmemiz için bunun bize anlatılması gerek. Bin kere anlatılmış olsa da bin birinci defa da anlatılmalı.”

Kadınlar birbirlerini sık sık ziyaret edip görüşemiyorlardı, yine de, güneyliler zihinlerinde yavaş yavaş, kuzeyli kadınların sözleriyle, kuzeyin durumunu daha ayrıntılı ve daha gerçekçi bir şekilde görmeye başladılar. Örneğin Rita Pantazi bir süre sonra şunları dile getirdi: “Kadınlarla tanışmadan önce bana kuzeyde ne olduğunu sorduklarında, ‘Kıbrıslıtürkler acı çekiyor’ diyordum. Ama bu, öteden beri duyduğum propaganda sözlerinden pek farklı değildi. Artık ne olduğunu biliyorum. Bunun yalnızca propaganda olmadığını, gerçek olduğunu biliyorum.”

Empati farklı şekillerde oluşuyordu. Örneğin, Tina Selma Bolayır’dan gelen “Haysiyet kırıcı bir hayat sürdürüyoruz” sözünün geçtiği mesajı okuduğunda çok duygulandı. Bazen de aynı şeyleri yaşıyor olmak karşı tarafı anlamaya yetebiliyordu.

Magda, basındaki saldırılardan sonra kuzeyli kadınların Pile'deki toplantılara katılmak istememelerine üzülmüştü. Onun Angelo, Sevgül'ünse Burak adında birer oğulları var. Magda, "Benim de sonuna kadar gidecek cesaretim olur muydu bilmiyorum. Herhalde oğlumu düşünür, cesaret edemezdim" dedi. Sue Lartides, bir terapist olarak deneyimlerinden yararlanıyordu. Kuzeyli kadınların kimi zaman aşına oldukları eski bağımlılık ilişkisini tekrar yaşamaya yönelik bir öfke şeklinde dışavurulan hınçlarını anlıyordu. Kuzeyliler AB'ye girmek için Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bel bağlamak zorunda kalmışlardı. "İşte yine aynı şeyler oluyor gibi bir his. Tarihleri boyunca bunu yaşadılar. Her zaman başkasına bağımlıydılar, onlara iş veren, isteklerini karşılayan hep başkalarıydı, eskiden İngilizlerdi şimdi de Kıbrıslırumlar."

Başlangıçta olmasa bile, bir süre sonra olanları anlamaya başlayan güneyliler, bu kez de kuzeylilerin kendilerine yalnızca araçsal bir değer verdiklerinden yakınmaya başladılar. Elbette, Kıbrıslı Türklerin dışlanması ya da Türk devleti tarafından yutulması Kıbrıslırumların da işine gelmezdi. Ancak Magda'nın söylediği gibi, "Bunun için her iki tarafın da ihtiyaçlarının karşılanması gerek. Birbirimizi güçlendirmeliyiz. Aramızda eşit bir ilişki olmalı" idi. Ya da birbirlerinin gereksinim ve duygularının aynı olmadığını düşünüyorlar, Tina gibi, "Biz kuzeydeki gruba söyleyeceklerimizde onların bize söylediklerinden daha dikkatli davranıyoruz" diyorlardı. Nana da aynı görüşteydi: "Aslında gereksinimlerimizi ve ilgilendiğimiz konuları hiç tartışmadık"; Sue ise duygularını, "Hep tek taraflıymış gibi hissediyorum. Bir orantısızlık var" şeklinde dile getiriyordu.

İlişkide karşılıklılığın bulunmadığı algısının altında yatan bir neden de kadınların birbirlerinin projelerine eşit derecede ilgi göstermemeleriydi. Güneyli bazı kadınlar, yukarda da değindiğimiz gibi, aralarındaki farkların dürüstçe ortaya konması için zaman ayrılması gerektiğini, karşılıklı anlayışın ancak kişisel düzeydeki ilişkilerle geliştirilebileceğini düşünüyorlardı. Aşağıda göreceğimiz gibi, bazıları da adanın tamamına yayılacak bir kadın hareketi geliştirmek üzere tüm güçleriyle ça-

lısmaktan yanaydılar. Daha başkaları ise, özellikle 11 Eylül 2001'den sonra, dünyada olup bitenle daha fazla ilgilenmeleri gerektiğini söylüyorlardı: Kıbrıs her şeyden önce Batılılar için Ortadoğu'daki kritik bir askerî üstü; Irak Kıbrıs'ın çok uzağında değil, İsrail ise adaya daha da yakın. Filistin intifadasının acımasız bir şekilde bastırılması, dünyanın dört bir yanında kadınların yürüttüğü barış hareketinde yankı buluyordu. Barış mücadelesi veren bir grup olan SAE'ye üye kadınların da uluslararası protestolarda yer almak istemeleri doğaldı. Güneyli kadınların bazıları *Bölünmüş Topraklar* seminerinden tanıdıkları Rola'nın Nâsıra'da Yahudilerin Araplara karşı düzenlediği bir saldırı sırasında dayak yemiş olduğunu öğrendiklerinde çok endişelendiler. Kuzeyden bazı kadınların güneylilerin Kıbrıslıtürk kız kardeşleri için değil de, Filistinliler için eylem yapmak istemelerinden (öyle anlamışlardı) hayal kırıklığına uğramış olduklarını duyduklarında ise çok kırıldılar. Neyse ki, zaman içinde bu algı farkı ortadan kalktı; güneyde gece düzenlenen barış eylemlerinde İsrail ve Filistin'de yaşananların Kıbrıs'ta yaşananlarla bağlantısı kuruldu ve bazı kuzeyliler hazırlanan İsrail karşıtı protesto metnini imzaladılar.

İki yıl boyunca ortaya çıkan bu yıpratıcı anlaşmazlıkların kimi zaman SAE'yi kopma noktasına kadar getirdiği oldu. Londra'da şimdi yaptığım gibi bilgisayar başında oturup iki tarafın bakış açılarını yazıya dökmem o kadar zor değil. Ama Kıbrıs'tayken, iki kesimin apayrı dünyalarının içine girdiğimde, ben de kendimi olayları hangi bölgedeysem oranın gözünden algılamaktan alıkoyamadım. Hat'un bir tarafındayken diğer taraftaki insanların kafalarından neler geçtiğini kestirmem çok zor oluyordu. Kurduğum duygusal bağ bir o tarafa bir bu tarafa kayıp duruyordu. Çaprazlama siyaset gerçekten zor bir zanaat.

Sorun 4: Kadın siyaseti nedir?

Hat, kadınların birbirlerinin karmaşık kimliklerini, kendilerini ne kadar "Kıbrıslırum" ya da "Kıbrıslıtürk" hissettiklerini öğrenmelerinin ve bu adların onlarla birlikte yaşadığınızda far-

kettiğiniz çeşitli anlamlarını kavramanın da önündeki en büyük engel. Öteki tarafta yaşayanların durumlarını, daha doğrusu her iki taraftaki kadınların kendi toplumları içindeki konum eşitsizliklerini, yeterince anlamak da yine Hat yüzünden çok zor. Dolayısıyla Hat, kadın olmanın ne demek olduğunu, SAE'nin nasıl bir kadın siyaseti uygulayıp geliştireceğinin, ayrıntılarıyla tartışılmasını önlüyordu.

Üyelerin bazılarının erkeklerin dışlanması konusunda şüpheleri vardı. Bu, şiddetle karşı oldukları “toplumsal cinsiyet sınırları”nı pekiştirmek gibi görünüyordu. Kıbrıs'ta hem kadınları hem de erkekleri ilgilendiren bu kadar siyasi sorun çözümlenmeyi beklerken insanları nasıl cinslerine göre farklı konumlara koyabiliriz? Gülay'la konuşurken böyle düşünenleri daha iyi anladım. Evet, üstüne gidilmesi gereken bir kadın “hakları” sorunu var. Kadınlar erkekler tarafından tecavüze ve ev içi şiddete uğruyorlar, dolayısıyla bedenlerinin korunması hakkına sahip olmalılar. Ancak, Gülay ve onun gibi düşünen kişiler, kadınlarla erkekler arasındaki dayanışmanın kaybedilmemesi gerektiğini savunuyorlardı. Bu, sol ideolojinin de desteklediği bir tavır.

Kadın grubu olmanın anlamı konusundaki farklılıklar Güney/kuzey ayrımıyla örtüşmüyordu. SAE üyeleri, Hat'tın her iki tarafında da, bir kadın hareketi kurma konusunda tartışıyorlardı. Örneğin Myria, “Güneyde bildiğim kadarıyla şimdiye kadar hiçbir kadın hareketi olmadı. Başlatmayı çok kere düşündük ama bir türlü gerçekleştiremedik. Bu kez olacağını umuyorum” diyor, Neriman ise, SAE'nin mutlaka sıradan kadınlarla ilişki içinde olması gerektiğini söylüyordu. Öğretmenlik yapmış bir şair ve gazeteci olan Neriman, sık sık kadın gruplarına konuşma yapmak üzere davet alıyor, yüzlerce kadından oluşan geniş bir çevreye sahip: “Sorun onlar değil biziz. Biz işleri doğru yürütürsek, onlar da dinlemeye başlayacaklar, bizle gelecekler... Bunların sıradan ev kadınları olduklarını unutmayın. Günde yirmi dört saat Denктаşı ve kocalarını dinliyorlar!”

Kadınlara ulaşma sorunu SAE'nin ilk yılında çokça tartışıldığı “kimler üye olacak” sorusuyla bağlantılı bir konuydu. Magda

şöyle diyordu: “Toplantılara katılan on kadınla yetinmemeli, başka kadınlara ulaşma yolu bulmalıyız. Tümü bizim için değerli. Hatta bu konulara ilgi duymayanlara, nasıl demeli, daha sıradan kadınlara ulaşmak çok daha önemli. Onları da harekete katmaya çalışmamız gerek”. Ancak, eğer hem güvenlik hem de siyasi eylem önceliği söz konusuysa bu genişleme tehlikeli olabilirdi. Üstelik, asıl dertleri bunlara öncelik vermek değil de, iki toplumlu ilişkileri geliştirmek olanlar bile, feminizme çok fazla vurgu yapmanın temel hedeften sapmaya yol açacağını düşünüyor; kadın siyasetini yalnızca kadınların bir araya geldiği bir grup oluşturmak ve işleri kadınca yürütmek şeklinde yorumlamayı tercih ediyorlardı.

Tartışmanın bu aşamasında birbiriyle ilişkili iki soru aynı anda gündeme geldi: “Bizimki feminist bir proje miydi?” ve “Feminizm Nedir?” Maria Hadjipavlou, Kıbrıs Üniversitesi’nde toplumsal cinsiyet konularında dersler veriyor, makaleler yazıyor. SAE üyesi herkes gibi, o da toplumsal cinsiyet analizine dayanan bir yaklaşımın benimsenmesini savunuyordu. Gruptaki temel rahatsızlık, toplumsal cinsiyet tartışmalarından sürekli kaçınılması, kimi zaman neredeyse feminizm karşıtı bir tutum benimsenmesiydi: “Grup üyelerinin ‘Ben feminist değilim’ dediklerini duyduğumda feminizm konusuna nasıl da erkek gözüyle baktığımızı farkediyorum”. Neşe, feminizm kelimesine “toplum tarafından olumsuzluk yüklendiğine” katılıyor, hakkında çok fazla konuşmaktansa bir an önce feminizmin hayata geçirilmesi gerektiğini, böyle yapıldığında bundan uzak duran kadınların da feminizmin kendi inandıkları şeylerden farklı olmadığını göreceklerini ve “onlara katılacaklarını” düşünüyordu. Silahlı şiddet karşısında kadınlarla erkekler farklı konumlarda oldukları için barış konusunda feminist bir yaklaşım benimsemenin belli bir mantığı vardı. Elbette “kadın” kimliği ile siyasi eylemlerde bulunmak tehlike barındırıyordu. “Annelik”, “ev” ve “vatan” ile enikonu özdeşleşmiş kadınlar milliyetçiliği besleyebilir, hem ailede hem de devlet içinde erkek otoritesine bağlılığı artırabilir. “Kadınların gericilikte başı çektikleri düşünülüyor, çünkü sistemi yeniden

retme rolü onlara verilmiş. Oysa kadınlar devrimcilikte de başı çekenler olabilirler, çünkü sistemin kurbanları kadınlar-
dır... Dolayısıyla önemli olan kadın potansiyelini ne yönde ha-
rekete geirdiğinizdir.”

Bu konuları birlikte oturup derinlemesine konuşamıyorduk, bazı kadınlar kendilerine uzak ve “akademik” buldukları “top-
lumsal cinsiyet” konusu üzerinde çok fazla durulmasına kuş-
kuyla bakıyordu. Bunun bir nedeni şuydu: Feminizm konu-
nu gündeme getirmeye ve açıklığa kavuşturmaya en istekli
olan kadınlar niversite çevrelerinde çalışıyorlardı. Ne var ki,
siyasi kuramlara ihtiyaç duyanlar ve bunları üretenler yalnızca
akademisyenler değildir. Her hareket kendi kuramını yaratır
ve kuramcılar her zaman yüksek eğitim almış insanlar olmaz.
Antonio Gramsci, tabandan gelen kuramcıları adlandırmak
için “organik aydınlar” terimini üretmiştir (Gramsci 1971).
Eğer sosyalist bir eylemciyseniz, “kapitalizm” ve “kr” gibi
kavramları bilmek yararlıdır. Eğer feminist bir eylemciyseniz,
“toplumsal cinsiyet” ve “ataerki” gibi kavramları bilmek yarar
sağlar. Yani, SAE içindeki en güçlü feminist kuramcıların aynı
zamanda eylemden yana olmaları bir çelişki değildir. Örneğin
Myria şunları söylüyordu: “SAE başka örgütlerden farklı olma-
lı, kadınlara karşı kurumsal bir ayrımcılığın var olduğunu g-
rp dikkate almalı ve bu ayrımcılığa karşı birşeyler yapmaya
alışmalı Eğer bu konuda birşeyler yapılması gerektiğini
düşünmüyorsanız bence feminist değilsinizdir.”

Sonuç olarak, üyelerin bazıları SAE’yi bir “kadın” grubu,
bazıları ise “feminist” bir grup olarak görmekteydi. Tabii bu
durumda, feminist bir eylemin ne olduğu sorusu yanıtlanmış
olmuyordu. Bazılarına göre, kadına özgü, yani ev içi şiddet ya
da çocukların eğitimi gibi konularda eylem anlamına geliyo-
ru. Kimileri bu konulara odaklanmayı çok olumlu değerlen-
dirirken, kimileri de, yalnızca bunlara odaklanıldığında “Kıb-
rıs sorunu”na çözüm bulmak için yakalanmış tarihsel fırsatın
kaçacağından korkmaktaydı. Daha başkaları ise toplumsal
cinsiyet ve barış konularının iki farklı siyaset değil, bir ve aynı
şey olduğunu düşünüyorlardı. Georgette tartışmaları şöyle

özetledi: “Bunların nasıl birbirinden ayrılabilirliğini bilmiyorum.” Anthoula, yaklaşımımızın “holistik” olması, yani yalnızca “kadın” konularını değil, yaşam, iktidar ve siyasetin tümünü kapsaması taraftarıydı. Ona katılan çok sayıda kadın vardı: Siyasi olan zaten kadını ilgilendirir (örneğin, militarizasyon cinsiyetçi bir kültürün varlığına işaret eder), kadın konusu da (örneğin, bekâr annelik) elbette siyasi bir konudur. Ne var ki, görünürdeki tartışmaların altında başka konuların varlığı kendini duyuruyordu – hissedilen ama ayrıntılarıyla konuşulup net bir şekilde ortaya konmayan farklılıkların bulunduğu konulardı bunlar. Örneğin, kadınlar uzun vadede adanın askerden arındırılması konusunda birlik içindeydiler, ancak kısa vadede, askerler gittiğinde bazılarının kendilerini güvende hissetmeyecekleri de bir gerçektir. Dolayısıyla bu kadınlar, belki başka kadınların aksine, oğullarının askere gitmemek için vicdani red hakkına sahip olması yönündeki bir talebi desteklemeyeceklerdi.

Aslında esas sorun hep aynıydı; kadınlar bir araya gelip ortak bir grup bakış açısı geliştirmek üzere çalışacakları zaman ve mekândan yoksundular. Her an dikkatimizi başka yöne çekecek, daha acil bir konu gündeme geliyordu: yeni bir lobi fırsatı veya yeni bir gösteri gibi. Marie Mulholland Mayıs 2002’de iki haftalığına SAE ile birlikte çalışmak için adaya geldiğinde, Kıbrıs’ta barışın kurulması çabalarında kadınların kendi gündemlerinin ne olması gerektiği üzerine ortaklaşa düşünmeyi amaçlayan bir dizi toplantı başlatmaya çalıştı. Ona göre, SAE bir an önce üyeleri arasındaki ortak inanç ve niyetleri ortaya koymaz ise, değişim doğrultusunda uyumlu bir ses olmayı hiçbir zaman başaramayacaktı. Gruptaki çoğu kadın aynı şeyi düşünüyor, ama bu işi yapmaya nasıl vakit bulacaklarını ve konuya nasıl odaklanacaklarını bilemiyorlardı. Maria Hadjipavlou bunun özlemini çeken kadınlardan biriydi. Kıbrıs sorununun, kadın konuları dahil öteki konuların tümünü kenara itmesinden hep yakınıldığını, ama SAE’nin bile kendi eleştirdiği şeyin aynısını yapmaktan kurtulamadığını söylüyordu:

Gündemimize erkekler tarafından ortaya atılan konuları alıyoruz. Onların izinden gidiyor, farklı bir şey söylemiyoruz... Esas olan ne, nasıl bir kültür inşa etmeyi istiyoruz? Bunlar hiç konuşulmuyor ve bu durum beni çok rahatsız ediyor. Kadınlar olarak, kendimize ilişkin yeni bir kültürel kavrayış çerçevesinde söyleyeceğimiz siyasi sözümüz nedir? Kendi sesimizi duyuracağımız, kendi kültürümüzü yaratacağımız feminist bir müdahale ümidimi giderek kaybediyorum.

SAE ayrıntılı bir program üretmeyi bir türlü başaramamış olsa bile, üyeler kendi aralarında “günlük yaşamın” siyasi önemine ilişkin proto-feminist bir inancı net bir şekilde sergileyebiliyorlardı. Katie’nin bu konudaki sözleri şöyle:

Bizler yalnızca siyasi hayvanlar değiliz, sevgililerimiz, dostlarımız var, her gün canımız acıyor. Kadınlar olarak, birbirimiz için güvenli bir ortam yaratmak zorundayız. Bunu yapmazsak herhangi bir iş toplantısındaki gündemden, orada yapılanlardan ne farkımız kalır... Ben yalnızca “iki toplumluluktan yana bir kadın” değilim. Bir sürü farklı kimliğim var. Benim içimde daha pek çok imkân var. Eğer bunları ifade edemezsem boşuna didinmiş olurum.

Elektronik mesajlar, kadınların birbirlerinin kişisel hayatları hakkında gösterdikleri ilgiyi ortaya koyuyordu. Ekim 2002’de çok anlamlı bir olay yaşandı. Hemen hemen aynı günlerde Zehra’nın bir oğlu oldu, çocuğa Doğa adı verildi, Maria ise babasını kaybetti. Güneydeki herkes kuzeye geçip Zehra’yı kutlamak, kuzeydekiler de güneye geçip Kostas Hadjipavlou’nun cenaze törenine katılmak istedi. Ziyaretleri gerçekleştirebilmek için yetkililere başvurdular. Başvurularının reddedileceğini biliyorlardı ve öyle de oldu. Yaşananları kamuya açıklamaya giriştiler. Sevgül siyasi ortamın gayri insanlığına isyan eden duygusal bir makale yazdı. Bununla da kalınmadı, kadınlar doğrudan eyleme geçtiler. Kostas kuzeyden, Rumca adıyla Ayios Ambrosios köyünden göçmüş bir Rum’dur. Öldüğünde köyünde gömülmek en büyük dileğiydi. Kuzeyli kadınlar köyün

Türkçe adını buldular, gidip Kostas'ın mezarına serpmek üzere biraz toprak aldılar. Pile'de toprağı Maria'ya verdiler. Güneyli ve kuzeyli kadınlar, simgesel önemi büyük bu eylemin, tampon bölgede toplanarak yaptıkları siyasi işlerle tam bir uyum içinde olduğunu düşünüyorlardı.

8. Dahil etme ve çeşitlilik

Nisan 2003'te Hat açıldığında, kadınlar, erkekler ve çocuklar sınıra akın ettiler, kontrol noktasından geçebilmek için uzun kuyruklar oluşturdular. Önceki bölümlerde anlatılanlar neden böyle bir bayram havası yaşandığını açıklamaya yeterlidir sanırım. Bu küçük adanın iki kesimi öylesine katı ve insanlık dışı bir biçimde ve o kadar uzun süre birbirinden ayrılmıştı ki, Hat'ın açılması kuraklıktan sonra gelen sağanak yağmur gibiydi.

Hat'ın açılmasını izleyen ilk haftalarda yaşananlardan çok şey öğrenildi. Öncelikle, geçmişte aralarında silahlı çatışmalar yaşanmış olmasına rağmen, birçok Kıbrıslırum ve Kıbrıslıtürk'ün daha önce paylaştığı güzel anıları korumuş olduğu açıkça görülmüyordu. İstenmeyen birkaç olayı hariç tutarsak, birçok ev sahibi, evlerinin yasal sahiplerinin kapıya dayanacak olmalarından endişelenmiş olsalar bile, gelenleri kahve ikram ederek dostluk sunarak karşıladı, sınırsız ilişkiler kuruldu. Sınırın açılmasından altı hafta sonra yapılan ve 700 Kıbrıslırum ile 600 Kıbrıslıtürk'ün katıldığı bir kamuoyu araştırmasına göre, sınırı geçen Kıbrıslırumların %83'ü, Kıbrıslıtürklerinse %60'ı, karşı tarafta dostça karşılandığını söylemiş (Politis 2003).

Araştırmayla ortaya çıkan %83'e %60'lık istatistiksel fark kendi başına anlamlı. Ne var ki, Kıbrıslıtürklerle Kıbrıslırum-

ların davranış ve tepkilerinde başka belirgin farklar da vardı. Aynı araştırmaya göre, kuzeyde yaşayanların %52'si karşı tarafa geçmişti. Kıbrıslı olmayan Türklerin sınırı geçmelerine izin verilmediği düşünülürse, yani hesaplama Kıbrıslı Türk nüfusa göre yapılırsa, oranın daha da yükseleceği açık. Sınırı geçen Kıbrıslı Türklerin üçte ikisi, güneye kendi evlerini ve mülklerini görmeye, kalanı ise "turistik" amaçlarla gittiklerini belirtmişler; %3'lük bir kesim güneyde ve sonra da Avrupa Birliği ülkelerinde iş bulmak amacıyla Kıbrıs Cumhuriyeti pasaportu ve kimliği edinmek istediklerini dile getirmişler. Yine de, Kıbrıslı Türklerin tamamının, sınırı geçmiş olanların bile, olayların böyle gelişmesinden çok da memnun oldukları söylenemez. Kamuoyu araştırmasının sonuçları kuzeylilerin kuşkularına yer vermiyor, ancak kişisel görüşmelerim sırasında, siyasilerin keyfi ve tek taraflı olarak kuralları değiştirmiş olmalarından; kendi yarattıkları husumetlerle bireyleri karşı karşıya bırakmış olmalarından ve kalıcı bir çözüm getiren bir planı reddetmelerinin hemen ardından sınırın açılmasına izin vermiş olmalarından hayal kırıklığına uğradığını bana söyleyen birçok kişi oldu. Kıbrıslı Rum yetkililer bu yeni durum karşısında Kıbrıslı Türklerle kolaylık sağlayan bazı önlemler aldıklarında da kimi kuzeyliler kendilerine himayeye muhtaç muamelesi yapıldığı için öfkelenediklerini söylediler.

İlk altı hafta içinde Hat'tı geçen Kıbrıslı Rumların oranı daha azdı – yalnızca %39'u bu fırsattan yararlanmıştı. Araştırmaya göre, bunların %70'i 1974'ten sonra kuzeyden göçmüş Rumlar ve büyük bir çoğunluğu evlerini ve diğer mülklerini görmek, kiliselerinde dua etmek için kuzeyi ziyaret etmiş. Yalnızca %1'i eğlence olsun diye gitmiş, %19'luk bir kesim ise ikinci bir kez daha gitmeyeceğini belirtmiş. Gidenlerin büyük bölümü kuzeydeki ekonomiyi boykot etmiş; %85'i hiç alışveriş yapmamış, bir kafe veya restoranda yemek yememiş. (Güneyde para harcamış olan Kıbrıslı Türklerin sayısı daha da az, ama bunun nedeni ekonomiyi boykot etmek gibi ilkesel bir tavır değil, paralarının değerinin düşüklüğünden dolayı güneydeki fiyatların onlara çok yüksek gelmiş olması.) Sınırı geçmeyen Kıbrıslı-

rumların öne sürdükleri en büyük nedense, yetkililere pasaportlarını sunmak ve dolayısıyla “sahte devlet”i tanımak istemeleriymiş (Politis 2003).

Sınırın açılması Sınırı Aşan Eller tarafından memnuniyetle karşılandı. Bu tavrın arkasındaki siyasi niyetlere ilişkin duydukları kuşku bile neşelerini azaltmadı. Her şeyden önce, sınırın açılmasıyla artık örgütsel sorunları büyük ölçüde aşılmış olacak, Pile’ye gitmekten kurtulacak, birbirlerinin evlerinde toplantılar düzenleyebileceklerdi. Daha sık buluşabilir, buluşmaları daha kolay ayarlayabilir, küçük gruplar halinde belli konular üzerinde çalışabilirlerdi. Kuruluş amaçlarından biri doğrultusunda, yani “Kıbrıs’ta barış, eşitlik ve insan hakları doğrultusunda kadınlar arası iletişim ve işbirliğinin geliştirilmesi” için, Lefkoşa’da bir “çokkültürlü kadın internet kafesi” açmak üzere destek aramaya başladılar. Yetkililerden daha başka ayrıcalıklar koparmak da istiyorlardı: Neden Kıbrıslı- rumlar pasaport göstermek zorundalar? Kuzey, yabancı bir ülke değil ki. Neden gece yarısı eve dönmek zorundayız? Sindirella değiliz ki. Nitekim, Sindirella temasını işleyen bir gösteri planlayarak öteki sivil toplum örgütlerini de bu eyleme katmaya çalıştılar.

Bu arada, Hat’tın iki tarafından birçok Kıbrıslı, siyasetçilerin niyetleri ve sorumsuzlukları hakkındaki kuşkularını dile getirmeye başlamıştı. Örneğin on beş yaşındayken Magosa’dan göçmüş bir danışman ve psikolog olan Yiota Afxentiou, tepkilerini şöyle dile getiriyordu:

Hem mutluyum hem de çok mutsuz. Şimdi neler olacak? Henüz ortada bir çözüm zemini yok. Taksim hâlâ zihinlerimizde – etnik görüşlerimiz içimizde duruyor. Kimse bizi birlikte yaşamaya ya da uzlaşmaya hazırlamadı. Hükümet bize karşı dü-rüst davranmadı. Birçoğumuzun hiçbir zaman “geri dönemeyeceği” katı gerçeğini ancak şimdi keşfediyoruz. İnsanların evlerini tekrar görmelerinden duydukları acıyı kim hesaba katıyor? Bence öfkeler yine kabarcak. Duygularımızla kimse ilgilenmiyor, kimse böyle şeyler üzerine kafa yormuyor.

Hat'ta bir gedik açılmış olmasının Taksim'e son vermediği biliniyordu. Bu, geleceğe yönelik hiçbir güvence taşımıyordu. Kıbrıs sorununa adil ve kalıcı bir çözüm getirmeleri için siyasi liderlere yönelik baskı kampanyası sürdürülmeli; Mayıs 2004'te, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB'ye girmesinden önce, kalan on iki aylık süre boyunca anlaşma sağlamanın yolları aranmalıydı.

Görüşmeler yıllardır sürdürüldüğü için sağlanacak anlaşmayla getirilecek çözümün ana hatları ve neleri kapsayacağı, aşağı yukarı biliniyor: İçişlerinde özerk iki kesim ortaya çıkacak; kâğıt üzerinde devletin birliği sağlanacaktı. Eğer Bosna deneyiminden yola çıkarak fikir yürütürsek, merkez ile iki kesim arasında kimin daha yetkili olacağı konusunda sürekli bir çatışma yaşanacak. Kuzey, adanın doğu kıyısında bulunan hayalet şehir Maraş ile batıdaki narenciye bölgesi Morfu'yu Rumlara verecek; geçmişteki gibi büyük ve şiddetli olmasa da, insanların hayatı bir kez daha altüst olacak, yerinden edilmeler yeniden yaşanacak.

Ayrıca, büyük olasılıkla, zengin güneylilerin kuzeyi satın almalarını önleyecek uzun vadeli bir koruma uygulanacak. Militarizm biraz törpülenecek, ama tamamen ortadan kalkmayacak. Oysa iki kültürün birbirine karışacağı, birbirini değiştireceği gerçek bir ilişki kurulmasını arzulayan birçok Kıbrıslı var. Buna rağmen, uzun vadede, "ötekiler" in büyük bir azınlık olarak yaşayacağı iki farklı etnik-ulusal kimliğe sahip iki kesimli bir toplumun ortaya çıkması daha güçlü bir olasılık. Kimse, halen adayı ikiye bölen Yeşil Hat'tın tamamen ortadan kalkıp kalkmayacağını ya da bunun ne zaman gerçekleşeceğini bilmiyor. Belki de Hat'tın inşası henüz sona ermedi, barış anlaşmasıyla güneyin eline geçecek toprakları belirleyen yepyeni çizitler çekilecek. Belki mevcut tel örgüler paslanacak, yeni resmi geçiş noktaları açılacak. Ya da belki de sınır kaldırılacak ve tarlalarla karayolları birbirine bağlanacak, Lefkoşa'nın olağanüstü güzellikteki kentsel simetrisi yeniden ortaya çıkacak.

Ülkeleri bölmenin, hayatları kurtarsa bile, bedeli çok yüksektir. "Taksim etnik çatışmalara bir çözüm getirmez. Tersine,

sınırlar, göçmenler ve diasporalar temelinde yeni çatışma kaynakları yaratır”, diye yazıyor Radha Kumar (2000-01: 24). Etnik gruplar birbirlerinden uzaklaştırılıp ayrıldıkça katılaşır, çünkü karşılıklı öğrenmeyi sağlayacak koşullar kalmaz; kimliklerin gün be gün, yüz yüze müzakere edilmesini mümkün kılan ötekiyle ilişkiler yok olur. Bölünmüşlük ortadan kalktığında neler olduğunaysa, birbirlerinin alanlarına girmeye cesaret ettiklerinde Kıbrıs’ın güneyindeki ve kuzeyindeki insanların yaşadıkları duygusal altüst oluştan anlamak mümkün. Kıbrıs’ta kimlikler artık yirmi dokuz yıldır yapılmayan bir şekilde sorgulanıyor. İnsanlar ülkelerinin kaybettikleri diğer yarısını yeniden gördüklerinde ve geçmişi düşündüklerinde kendileri ve “öteki” hakkındaki fikirlerini değiştirmeye başlıyorlar. Taksim sonrası Kıbrıs’ta, insanların aidiyetleri ve kimlikleri üzerine yeni siyasi tartışmaların yapılması çok muhtemel.

Eğer kitabın birinci bölümünde değinilen kuramlar doğruysa, etnik ilişkilerdeki değişimlerin toplumsal cinsiyet ilişkilerini de değişime sokacağını ve bu değişimin etnik ilişkileri dönüştürmede de etkin olacağını umabiliriz. Erkek ve kadına dair açık reçeteler barındıran etnik kimliklerle adlandırıyoruz; aynı zamanda, hiçbir kuşkuyla yer vermeyecek şekilde, kadın ve erkek kimliklerimiz de etnik bir tarzda veriliyor. Ataerki ile etnik-milliyetçilik teoride birbirini tamamlar, cinsiyetçilik ile ırkçılık da pratikte. Birindeki durağanlık diğerindekini pekiştirir; birindeki değişim ötekinde değişime yol açar. Toplumsal cinsiyet sınırlarını aşan kadınlar, etnik düzende değişim için son derece etkin adımlar atabilirler. Bu son bölümde, SAE üyeleri ile başka bazı Kıbrıslı kadınların deneyimlerini inceleyerek gelecekte barışın inşası ve toplumsal yeniden yapılanma sürecinde kadın hareketinin kolektif bir aktör haline gelmesi konusunda bu deneyimlerden ne gibi dersler çıkarılabileceği üzerinde duracağım. Değindiğimiz gibi, SAE ilk iki yılında üyeleri tarafından paylaşılan ortak bir bakış açısı yaratamadı. Bunun tek nedeni değilse de bir nedeni Hat tarafından SAE’nin yoluna dikilen engellerdi. Görüştüğüm öteki kadınlar da tıpkı onlar gibi, önlerindeki geleceği tüm ayrıntılarıyla ha-

yal etmekte ve tanımlamakta güçlük çektiklerini söylediler – bence, başka türden bir düzen hayal etme yeteneğimizi çalmak baskıcı sistemlerin en belirgin özelliğidir. Bu bölümde kendi anlatımımı kurarak çaprazlama bir siyaset yapmaya çalışacağım. Bu, belirli bir konumdan tahayyül denemesidir. Kendimi SAE kadınlarının yerine koyarak, Maria'nın “kendi sesimizi duyurmak ve kendi kültürümüzü kurmak için feminist bir müdahale” derken ne düşünmüş; Anthoula'nın “holizm”den (bütüncü olmaktan) söz ederken aklından neler geçirmiş olduğunu anlatmaya çalışacağım.

Değişim için hareket

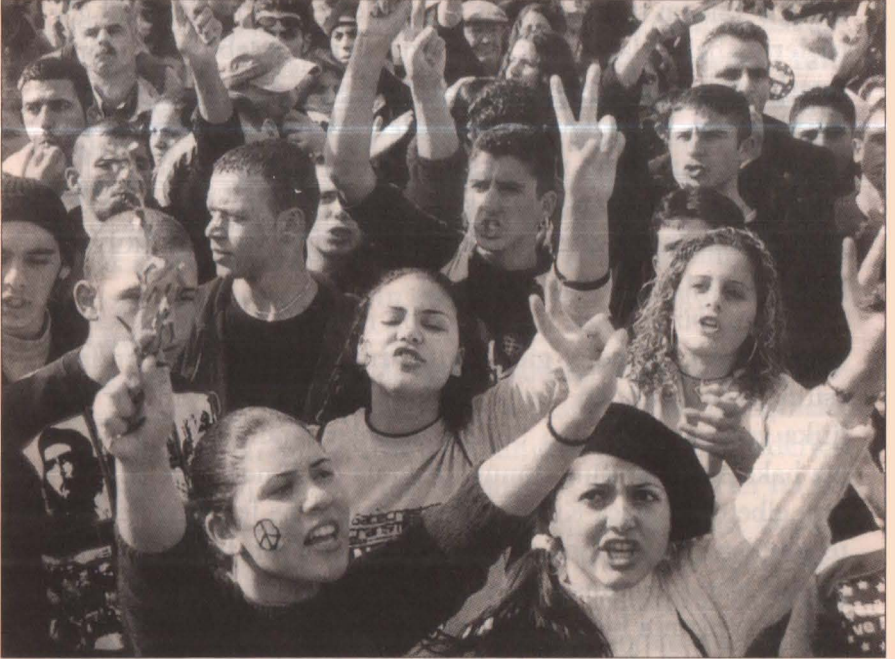
31 Ekim 2000'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) bütün dünyada kadınlar tarafından bir dönüm noktası olarak görülen 1325 no'lu bir karar çıkardı. Karar ile üye devletlere, “çatışmaların önlenmesi, idaresi ve çözüme kavuşturulmasında ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeydeki tüm kurum ve mekanizmalarda kadınların temsil edilmesini sağlamaları” tavsiye ediliyordu. Özellikle de, “barış anlaşmaları görüşmeleri ve uygulamalarında yer alacak herkesin sorun çözmede yerel kadın barış girişimlerini ve yerli halkları destekleyecek şekilde önlemler alması ve barış anlaşmasının tüm uygulamalarında kadınların dahil edilmesi” öngörülüyordu (United Nations 2000).

Ne var ki, Ocak 2002 ile Mart 2003 tarihleri arasında Kıbrıs'ta yapılan barış görüşmeleri, tıpkı daha önceki görüşmeler gibi, yalnızca iki erkek, Kıbrıs Cumhuriyeti ile KKTC liderleri arasında yapıldı, teke tek bir mücadeleye kilitlendi. Her iki kesimden, tümü erkek dörder danışman bu görüşmelere katkıda bulunmuş, Birleşmiş Milletler temsilcisi Alvaro de Soto ev sahipliğindeki toplantılarda yalnızca onun yardımcısı iki kadın yer almıştı. Yani, Hat erkeklerin mülkiyetindeydi. Bu görüşmelerin bir farkı, özellikle Kuzey Kıbrıs'ta, Kıbrıs sorununa çözüm bulunması talebiyle Lefkoşa sokaklarında yapılan kitle gösterileriydi. Sivil toplum kuruluşları bu kez barış sürecine

katılmak istiyorlardı. Karar vericileri sokaktan etkilemeye çalışan bu kuruluş ve bireyler arasında çok sayıda kadın ve yukarıda da gördüğümüz gibi Sınırı Aşan Eller üyeleri vardı.

Kıbrıs'taki sivil toplum hareketi artık sessizce arka plana çekilecek gibi görünmüyor. Tersine, görüşmelerin yeniden başlaması ve Hat'ın her iki tarafından sivil hareketlerin bu görüşmelerde yer alması yönündeki halk talebi varlığını sürdürecektir; Kuzey İrlanda'daki geniş katılımı süreç daha şimdiden örnek olarak gösteriliyor. Belki de, bu toparlanma ve yeniden gruplanma döneminde kadınlar iki amaç gözeterek BMGK'nin 1325 sayılı kararının uygulanmasını talep edecekler. Kadınların öncelikli amaçları, barış anlaşmasına giden süreçte kendilerinin dahil edilmesini öngören kararın uygulanmasını sağlamak olabilir. İkinci olarak da, barış görüşmelerinde kendi gerçek katkılarının neler olabileceğini ortaya koymak, yani kadınların toplumsal cinsiyeti temel alan perspektifleriyle öngördükleri Taksim sonrası Kıbrıs'ın nasıl olacağı konusundaki görüşlerini berraklaştırmak. Bunların gerçekleşebilmesi içinse tutarlı bir kadın hareketinin gelişmesi şart. Alan araştırmasını bitirdiğimde, topladığım malzemeleri gözden geçirdim ve kadınların konumunun mantıksal bir zincir içinde ne tür bir harekete zemin hazırlayacağını kestirmeye çalıştım. Bence, erkek egemen cinsiyetçi düzene etkin bir şekilde meydan okuyan, yani feminist bir hareket doğabilir.

Feminist bir hareket. Ne var ki, bu noktada bir güçlük karşımıza çıkıyor. Bilindiği gibi, kadınların sınırları aşmalarından, eşitlik istemelerinden, özgür davranmalarından ve yeni bir politika geliştirmelerinden hoşlanmayanlar tarafından feminizm bir hakaret kelimesine dönüştürülmüş durumda. Pek çok kadın, elbette yalnızca Kıbrıs'ta değil, kendisine feminist demekle gönülsüz. SAE içinde de bu konuda bir görüş birliği yok. Bir kimlik olarak benimsenmese bile ("ben feministim" denmese bile) feminizmin bir program olarak benimsenmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünen kadınlar var. Ancak, "feminizm"den yola çıkmak da yetmiyor, çünkü tıpkı sosyalizmin ve milliyetçiliğin birçok türü olduğu gibi, feminizmin de çeşitleri var. Her

Rauf Denktaş'ı BM barış önerisini imzalayarak Kıbrıslırumlarla ilişkilerin normalleşmesini sağlamaya çağırmak için Ocak 2003'te Kuzey Kıbrıslı muhaliflerce düzenlenen ve 50.000 kişinin katıldığı tahmin edilen gösteriler. Göstericiler arasında çok sayıda kadın bulunuyordu.

23 Nisan 2003'te Kuzey Kıbrıs yönetimi herkesi şaşırtan biçimde bariyerleri kaldırarak yirmi dokuz yıl sonra Yeşil Hat'tı günlük geçişlere açtı.

yeni siyasi konjonktürde farklı feminizm yorumları arasında tercih yapmak ve buna uygun kuram ve siyasi pratiği seçmek kadınların ellerinde. Gerçekliğimizi yansıtan, amacımıza hizmet eden kavramlara, düşünce araçlarına ihtiyacımız var. Yaptığım görüşmelerden çıkardığım sonuçlar doğrultusunda, Kıbrıs'ta doğacak bir kadın hareketinin dört terimle tanımlanabileceğini söyleyebilirim: bütüncü, dönüştürücü, geleceği temsil eden ve herkesi içine alan bir kadın hareketi.

Bütüncü bir hareket. Anthoula, kadın eylemlerinin “bütüncü” olması gerektiğini söylerken “kadın konuları”yla ilgilenen, ama bunlarla sınırlı kalmayan bir hareketi kastettiğini belirtmişti. Ona göre, *kadınlar olarak* bizim ilgi alanımız, yalnızca beden politikası, üremeye yönelik politikalar ve sosyal refah gibi konular değil (bunlar kuşkusuz çok önemlidir), hayat, iktidar ve siyasetin bütünü olmalıdır – elbette etnik-milliyetçi mücadele de buna dahil. Ataerki öteki baskı ve sömürü yapılarıyla derinden ilişkilidir. Kapitalizm, milliyetçilik ve ataerki birbirlerini pekiştirir, dolayısıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerinin eleştirisi sınıf düzeninin ve etnik düzenin eşzamanlı bir eleştirisini de beraberinde getirir.

Dönüştürücü bir feminizm. Kadın konuları, bazen feminizmin bireyci bir türü ile değerlendirilir. Bu yaklaşıma göre erkekler tarafından tanımlanmış bir dünyada hiyerarşinin üst basamaklarına kadınların eşit erişimi temel amaçtır. Feminizmin daha fazla sorumluluk sahibi ve kolektif bir türü ise, sistemin kendisini, kadınların sistematik olarak marjinalleştirilmesini, yoksullaşmasını ve düzenin nasıl değişeceğini temel hedef olarak görür. Benzer şekilde, feminizmin bir türü erkekleri sorun olarak değerlendirirken, diğer bir türü birçok erkeğin de bu sistemden zarar gördüğünü ileri sürer. Çünkü sistem, oğlan çocuklarını erkeklere dönüştürürken insan olarak onlara zarar veren belirli eril kültürler yaratır – tıpkı geleneksel ikiliklerin son derece sınırlayıcı kadınlık biçimleri üretmesi gibi. Dönüştürücü feminizm erkekleri değil, ataerkini sorun olarak görür ve sorunun çözümüne erkeklerin de dahil olabileceğini iddia eder.

Geleceğe yönelik çalışma biçimleri. Kadın örgütlerinde çalışan başka birçok kadın gibi, Sınırı Aşan Eller üyesi kadınlar da, işlerini erkeklerin denetimi altındaki dünyada yapılanlardan “farklı şekilde yapabildikleri” için, bir kadın grubu olmaktan memnun olduklarını söylerler. Yani, kadın sorunlarının (örneğin, eşitsizlik, marjinalleştirme, çocuk bakımı gibi) kendi örgütlerinin işleyişi içinde ve sırasında ele alınmasını isterler. Eğer örgütümüzü öteki sıradan örgütler gibi işletsek –bazı üyeler diğerlerinden daha önemli olacaksa, bazılarının sesi çıkıp diğerleri sessiz kalacaksa, özel gereksinimi olanlara ilgi göstermeyeceksek– sorunlarımızı kuruluş amaçlarımız içinde saymanın ne anlamı var? Ulaşmaya çalıştığımız amaçlar aynı zamanda bunlar için kullandığımız araçlar haline gelmeli. Geleceğe yönelik feminist siyaset, tüm tutkuları ve dertleriyle günlük yaşamımızın bütününe siyasetin içine koymalıdır, dışına değil. Dolayısıyla, SAE'nin toplantılarını ayarlarken üyelerinin bireysel yaşamlarını dikkate almaya çalışması ve bu nedenle çıkan uzun tartışmalar, göründükleri kadar önemsiz değil. Bireysel yaşamı siyasal yaşamın meşru bir boyutu olarak görmek, geleceği temsil eden bir hareketin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Kişisel olanı politikaya sokmak, “büyük harf P ile politika”dan kaçmak değildir. Yani, Kıbrıs sorunu kadınlar için “başka bir konu”, “kadın işleri” yapmıyorken uğraşılan bir sorun değildir. Savaş bir kadın sorunudur; toplumsal cinsiyet ayrımı bir barış sorunudur. SAE kadınları için çözüme kavuşturulmamış etnik-ulusal ihtilaf, kişisel deneyim ve bilgilerinin bir parçasıdır, bundan kopuk bir şey değildir.

Herkesi içine alan feminizm. Kıbrıs'ta kadınların etnik ve ulusal gerilimlerin giderilmesine hizmet edebilecek bir feminizmden yana oldukları açıkça görülüyor. 1970'lerle '80'lerin Batı Avrupa feminist hareketlerinde, beyaz kadınlar kimi zaman dahil oldukları etnik grubu unutma hatasına düşmüşler, böylece azınlık gruba mensup kadınların beyaz erkeklerin olduğu kadar beyaz kadınların ırkçılıklarına maruz kaldıklarını fark etmemişlerdi. Feministlerin, farklı etnik gruplardan, fark-

lı ülke ve bölgelerden kadınların deneyimlerini, emellerini ve güçlerini bir araya toplayacak kapsayıcı bir kurama ve eylemliliğe kavuşmaları on yıllar aldı. Kıbrıslı feministler etnik baskı ve nefret konularına özellikle duyarlılar; her biri kendi toplumsal perspektifinden, savaşa, ardından da Taksim'e yol açan bir etnik-ulusal çatışmayı derinlemesine yaşamıştır. Buna rağmen, Myria Vassiliadou'nun güneyle ilgili olarak söylediği gibi, kadınlar genellikle, lezbiyen, etnik azınlık, göçmen, Asya veya Doğu Avrupalı ev hizmetçisi gibi "öteki" kadınları dışlayarak, kendilerini kadın olarak tahakküm altına sokan geleneksel Kıbrıslı kimlik değerlerini yeniden üretirler (Vassiliadou 2003). Bu nedenle Kıbrıs'ta oluşacak bir kadın hareketi kimlik, farklılık ve herkesi dahil etme gibi feminizmin merkezi konularını dikkate almaktan kaçamaz.

'Etnik' kimlik üzerine tartışmalar

Yeşil Hat, o büyük simgesel sınır kaldırıldı, ancak bu, tüm sınırların sonu anlamına gelmiyor. Başka türden etnik sınırlar –ikilik üzerine kurulu olmayan, daha çoğul, daha karmaşık hiyerarşiler– gelecekte de Kıbrıs'ta çizilmeye devam edecek. Yeni etnik sınırlar belki bugünün Taksim Sınırı gibi fiziksel olmayacak, belki daha az görünür olacak, ama tam da bu nedenle etkileri daha derin ve kapsamlı olacak. Bu sınırlar kimlik kartlarında, vatandaşlık ve ikametle ilgili yasal düzenlemelerde, çalışma izinlerinde, dinsel bildirimlerde, ulusal okul müfredatlarında ve mahkeme kararlarında çizilecek. Etnik sınırlar, hep olduğu gibi, başka sınırlarla kesişecek – özellikle kadınları farklılaştırmak ve değersizleştirmek için çizilen sınırla kesişecek. Bu sınırı bütün moda reklamlarında, askerî eğitim el kitaplarında, popüler radyo sohbetlerinde ve ucuz edebiyatta görmekteyiz.

İç içe geçmiş bu kimlikler kümesinde meydana gelecek değişimleri öngörmek yararlı olabilir. Kapsayıcı feminist siyaset izleyen kadınlar açısından önemli olan nokta şudur: Yeni sınırların eskilerle karşılaştırıldığında ne ölçüde kesin, esneklik-

ten ve geçirgenlikten ne ölçüde yoksun oldukları, bunları işler hale getirecek güce sahip olanlar için yeni sınırların ne anlam ifade ettiği, sınırlarla isimlendirilen, biçimlenen, farklılaştırılan ve dışlanan insanlar için bu sınırların ne demek olduğu ortaya konmalıdır. Etnik-ulusal savaş yaşayan başka ülkelerden edindiğim deneyim bana, “ötekileştirme” süreçlerini değiştirmek isteyenlerin, içinde yaşadıkları ve çıkar sağladıkları bu süreçleri ister istemez sorgulayarak işe başlamak zorunda olduklarını öğretmişti (Cockburn 1998). İnsanların –erkeklerle ilişkilerinde kadınların; bir ulusun kimliğini taşıyanlarla, öteki ulustan kimselerin– öncelikle birbirleriyle ilişkilerinde kendilerini ne olarak gördükleri üzerinde durmaları gerek. Taşıdığımız isimlerle kendi ilişkimizin ne olduğunu, diyelim “Kıbrıslı Türk” ve “kadın” olmanın ne anlama geldiğini, düşünmeliyiz. Bu isimler bize anlamlı geliyor mu, bizi zenginleştiriyor mu, benliğimizin ayrılmaz bir parçası mı? Yoksa yalnızca bize yapılandırılmış, ataerki ile milliyetçiliği pazarlayanlar tarafından dayatılmış hayal ürünleri mi? Senin kim olduğuna dair anlayışının öyle bir parçasını bulayım ki, benim kim olduğuma dair anlayışımı tehdit etmesin, bu nasıl mümkün olabilir? Senin ve kendimin değişebileceğimizi hayal edebilir miyim? Çatışmalara yol açan sınırların karşı taraflarında olduğumuz halde, ortak bir gelecek hayal edebilir miyiz?

Kıbrıs'ta, halkın bağlı kalması talep edilen temel etnik kimlikler, 1960'larda ve 1974'te köklü değişimler geçirmişti. Yakın zamanda, Taksim'in sonunun geldiği beklentisiyle, kimlikler tekrar değişime uğruyor. Birçok kadının içine doğduğu etnik kimlikleri ile kendi benlik duygularını karşılaştırmaya başladığına, bunu sesli olarak dile getirdiğine tanık oldum.

Yunanlı/Kıbrıslırum. Yunanistan'a “anavatan” olarak bağlılık duyanların sayısı bugün, 1974'e göre, daha az. Politikalarını Helenizm üzerine kuran Bağımsız Öğrenci Kalesi üyesi Efthymia ve Andri, beklenebileceği gibi, bu az sayıdaki insandan ikisi. Onlara şu soruyu sordum: “Kendinizi daha çok Rum mu yoksa Kıbrıslı mı hissediyorsunuz?” Efthymia, “Kıbrıslı” Rum kelimesinin adadaki İngiliz yöneticiler tarafından ortaya atıldı-

gını, ondan önce hiç kuşkuya yer vermeksizin “Rum” olduklarını söyledi: “Bu soruyu Girit’te bir Giritliye sorsaydın alacağın yanıtın aynısı veririm. Girit ile Yunanistan aynı şey. Kıbrıs ile Yunanistan da aynı şey. Yunanistan’ın her bölgesi özeldir, Kıbrıs da Yunanistan’ın özel bir parçası” dedi. “Yurtsever kelimesi sence olumlu çağrışımlara mı sahip?” diye sorduğumda, “Elbette, ama kendime kolayca yurtsever diyemiyorum, çünkü kendimin benden öncekiler kadar bu sığata layık olup olmadığımıdan emin değilim” diye yanıtladı.

Bu tür bir kimlik 1974’ten sonra çekim gücünü kaybetmiş. Yunanlı kimliğini benimseyen, *enosisi* desteklemiş ama *cunta* yüzünden bundan soğumuş pek çok kişi var, kendilerini Türk ordusundan kurtaramamış olduğu için Yunanistan’ı suçluyorlar. Bugün Kıbrıs’ta “Rumluk” yerine “Kıbrıslırumluk” şeklindeki ikili kimlik daha çok benimseniyor, ama nefret edilen “öteki”, yine Türk. Dönüşüme uğramış olsa da, bu yeni kimlik de tümüyle milliyetçi ve eril özellikler taşıyor. Myria Vassiliadou şunları yazıyor, “Hepsi erkek olan ataerkil yetkililer, kendi amaçlarına ulaşmak için kadınların eylemlerini denetimleri altında tutmaya yönelik büyük gayret gösterdiler; milliyetçi hareket içinde kadınların rolü önemliydi çünkü kadınlar simgesel olarak milliyetçi hareketin çıkarlarının savunulmasında, en başta etnik bekanın sağlanmasında etkiliydi” (Vassiladou 2002: 462).

Evlerin kaybedilmiş, yağmalanmış olması, Kıbrıslırum kadınların aktif milliyetçi politikaya girmelerine vesile olmuş, çünkü ikinci bölümde de gördüğümüz gibi, evlerin sahipleri kadınlar. Ev kavramı, kadınları uzlaşmaz bir geri dönüş politikası etrafında seferber etmiş: “Ya hep ya hiç” ilkesine, kuzeyde kalan mülklerin bütünüyle geri alınmasına dayanan bir politika bu. Lia Geogiades, geri dönüşün bir rüya değil, kaçamayacakları kaderleri olduğunu söylüyor: “Bunu açıklayamam. Nefes alamıyoruz. Alamıyoruz, çünkü ait olmadığımıza inandığımız bir yerde yaşıyoruz.” Bu taşınması ağır bir kimlik, yalnızca bugün gelecek için feda edildiği için değil, geleceğin hayal kırıklığından başka bir şey getirmeyeceği muhtemel olduğu

için de. Bir mekân, ancak ve ancak belli bir zaman içinde o mekândır. Sınırın açılmasıyla öteki tarafa geçme fırsatı bulanların birçoğu, geçen zamanla birlikte hem mekânların hem de kendilerinin değişmiş olduğunu görerek burukluk duydular. Jonathan Rutherford, "Daha demokratik ilişkilere dayanan yeni yaşama biçimleri ve yeni öznellikler için verilen mücadelede, eve dönüş diye bir şey *olamaz*. Böyle bir siyaset evin keşfi ve *kurulması* mücadelesi olmalıdır" diye yazıyor (Rutherford 1990: 25, vurgu benim).

Türk/Kıbrıslı Türk. Tıpkı Kıbrıslırumlar gibi, Kıbrıslı Türkler de kimliklerindeki iki isimden hangisini vurgulayacakları konusunda farklı görüşlere sahipler. Kıbrıslı Türk, Kıbrıslı Türk'ten başka bir şey. Bazıları ikisi arasında bir yerde olmaktan memnunar. Örneğin Latife Birgen şöyle anlatıyor:

Ben kendimi Kıbrıslı bir Türk olarak görüyorum, çünkü burada doğdum, burada büyüdüm ve bize özgü bir kültürümüz var. Ama Atatürk'ün çizdiği Türk kültürüyle yetişmiş olduğum için kendimi Türk hissediyorum. Ailem Türkiye'de olup bitenle çok ilgiliydi, Kurtuluş Savaşı kahramanlarının resimleri duvarlarımızda asılıydı... Türkiye benim anavatanım, Kıbrıs da vatanım, ben kendimin Kıbrıslı bir Türk olduğumu hissediyorum.

Kıbrıslırumlara hâlâ derin özselci bir düşmanlık besleyen Kıbrıslı Türkler var. Bahire, telesami hastası oğlu Reşat için gerekli kanı, güneyli bir gönüllüden almayı düşündüğünde hastane görevlisinin yüzünde beliren öfkeyi hatırlıyor: Rum kanı mı! Nasıl olur! Kuzey Lefkoşa'daki Barbarlık Müzesi'ndeyseniz üzerinde kan damlaları bulunan fotoğraflar sergileniyor. Rebecca Bryant kitabında, Kıbrıslı Türklerin milliyetçi söylemlerinde "Kıbrıs toprağına Rumlar tarafından akıtılan Türk kanı" ifadesinin önemine değinir (Bryant 2002). Kıbrıs'ın Taksim edilmesinin ardından Kıbrıslı Türkler güneye az çok sırtlarını dönmüşler; 1983'te KKTC'nin kurulmasıyla bu süreç iyice pekişmiş: Kıbrıslırumları yalnızca TV'den izlemeye başlamışlar, orada, güneyde olduklarını unutmuşlar, ama güvensizlik duy-

guları devam etmiş. Kimliklerini “yabancı ötekiler” üzerinden kuran kuzeylilerin bir bölümü için, orada bir yerde yaşayan “Rumlar”/“Kıbrıslırumlar” hâlâ var, ama bazı Kıbrıslıtürkler için bu ötekiler artık “Türkiyeliler” olmuş. Bazı solcu kadınlar Türkiyelileri davetsiz misafir, Denктаş yönetiminin istenmeyen maşaları olarak tanımlıyorlar.

Ya da (yalnızca) Kıbrıslı. Kuzeyli solcuların birçoğu, Türkiyelilik karşıtı olduğunu “Kıbrıslılık” terimini kullanarak ifade ediyor. Rauf Denктаş, “halkım” dediği insanları büyük Türk milletinin bir parçası olarak tanımlıyor ve “Eğer Kıbrıslı olduğumuzu düşünmeye kandırılırsak Kıbrıslırumların arasında kaybolup gideceğiz” diyerek bu tür bir tepkinin doğmasına zemin hazırlıyor (Dodd 1993b: 149). Kıbrıslı kimliği ilk kez 1960’larda başlı başına bir proje olarak ortaya atılmış, 1975’te Yeni Kıbrıs Birliği bu projeyi yeniden canlandırmaya çalışmış. Kuruluş belgesinde, “Ulusal köklerine bakmaksızın ve tüm gerçek veya uydurulmuş farklarına rağmen, Kıbrıslıların kimliklerini belirleyen ve ancak kendilerinin farkında olup koruyacakları ortak nitelikleri, çıkarları ve özlemleri vardır” deniyor (Stamatakis 1991: 77).

Rita Pantazi, 1970’lerin sonunda yeni doğan bu Kıbrıslılık hareketinde etkin rol oynamış olanlardan biri. Şöyle anlatıyor: “O dönemde Kıbrıs’ta her yerde Yunan bayrakları vardı. Biz de, örneğin işgale karşı düzenlenen büyük gösterilere, küçük bir grup olarak ve ellerimizde Kıbrıs bayrağı taşıyarak gidiyorduk. Başka kimse yoktu. O zaman bize hain diyorlardı.”

Bugünkü Kıbrıslılık hareketi ise kuzey ile güneyin *yakınlaşma* yanlısı insanlarını birbirine bağlayan bir hareket. Bu hareket muhalif ve inkâr edilmiş bir kimliğin ateşini taşıyor. Kendilerine Kıbrıslı diyenler yeniden birleşmeyi, tarih sahnesinde kendi yerlerini almak istiyorlar. Rumların ya da Türklerin safkana ve soya dayanan etnik-milliyetçiliklerinden farklı bir duruşları var. Tarihsel kökleri üzerinde değil, tarihsel değişim üzerinde duruyorlar, istila dalgalarıyla oluşmuş özgün bir karışımından meydana gelmiş halkıyla bir Akdeniz ülkesi olan Kıbrıs’tan bahsediyorlar. Örneğin Neriman şunları söylüyor:

“Biz başkayız. Biz Kıbrıslıyız. Farklı bir kültürümüz var. Benim tarihim burada. Yalnızca Türkleri değil, burada yaşamış tüm milletleri duyumsuyorum. Kùltürlerini, şarkılarını, tarihlerini, hepsini biliyorum, tümü içime işlemiş!”

Yani, geçmişe değil geleceğe bakan, aynı kökten gelmeseler de ortak bir gelecekleri olduğunu hayal edebilen insanlara ait etnik bir kimlik (Yuval-Davis 1997). Atacı değil, modernist, dolayısıyla, toplumsal cinsiyet farklarının geleneksel olmayan biçimlerine kapı aralıyor. Kuşkusuz 2002-03 yıllarında barış anlaşması talebiyle yapılan gösterilere katılan kalabalıkların büyük bölümü kadınlardan oluşuyordu ve bunların büyük çoğunluğu gençti.

Görüştüğüm kadınların çoğu, çerçevesi anayasayla çizilmiş böyle bir Kıbrıslı kimliği özlemi içindeydi. Dünyada, özellikle de Avrupa Birliği’nde yerini almış bir ulus devlet olmayı önemli görüyorlardı. Tina gibi Londra’da ye.işmiş bazılarıysa, bunun dünyanın çeşitli köşelerinde yaşayan ve ırkçı tutumlarla dışlanan Kıbrıslılar için bir çare, “kutsal” bir şey olacağı düşüncesindeydiler:

Adaya ilk gelişimde gerçekten buraya uymadığımı gördüm. Bundan dolayı, kabul görmek için her şeyi yaptım... İngiltere’deyken İngiliz vatandaşıydım, okula orada gittim falan. Ama kendimi İngiliz olarak görmedim, birçok insan da beni İngiliz saymıyordu. “Vatana”, Kıbrıs’a geldik, köklerimiz olduğu yere. Burada da bize “Charlie” diyorlar... İngiltere’de yabancıydık. Kıbrıs’ta da yabancıyız. Neyiz biz – piç miyiz?

Ya da herkesin başına bela olan bir millet miyiz? Kimileri de, etnik ya da ulusal aidiyetle ilgisi olan her şeye karşıydı. Örneğin Mine Yücel, toplumları insanları farklılaştıran birer kültür olmaktan çok, siyasetçilerin “at oynattığı bir rekabet ortamı” olarak gören kuramcılarla benzer şeyler düşünüyor (Yuval-Davis 1997: 32). Ona göre:

Kimliğimi kaybetmek gibi bir şey bana uzak, çünkü gerçekten kùltürlerin bağlayıcı olduğunu düşünmüyorum... Ben

kendimi insan olarak hissediyorum, her yerde yaşıyorum. Yeter ki, istediğim kitapları okuyabileyim, söylemek istediklerimi söyleyebileyim, yapmak istediklerimi yapabileyim. Bunları yapamayacağım bir yerde yaşamak istemem.

Arianna Economou gibi düşünenlerse, benlik duygusunun sayısız küçük şeylerden oluştuğunu, kişinin çok karmaşık olduğunu dile getirmekteydiler:

Hepsi bir süreç, her şey yapıla yapıla oluyor. Dolayısıyla nasıl “Ben buyum” diyebilirim ki?... Bin bir küçük “ben buyum”dan oluşuyoruz. Örneğin ben, anneyim, dansçıyım, ko-reografım, öğretmenim. Belki de ancak en sonunda ayağa kalkıp, “Buyum ben. Küçük ya da büyük, hepsi benim. Gördüğünüz ben”, diyecek güvene sahip olabiliyoruz.

Neşe Yaşın da kimlik politikasına kuşkuyla yaklaşanlardan. Bundan yirmi yıl önce, Benedict Anderson, ulusun “*muhayyel* bir siyasi cemaat” olduğunu söyleyerek düşünce tarzımızı derinden etkilemişti (Anderson 1983: 6, vurgu benim). Bütün iş, bu cemaate inanacak yeterli sayıda insan ve bu inancı hayata geçirecek teknik ve siyasi kaynakların varlığına bağlı. Neşe de böyle düşünüyor: “Kimliklerle sorunum var, çünkü benim için kimlik önceden tanımlanmış kader gibi bir şey. Ulus, gerçek olmayan, hayali bir şey. Halklar ulus-devletlerden çok çektiler. Bence ortadan kalkmalılar.”

Neşe etnik-ulusal kimliğin kendisini esir edebileceğini görüp bundan kurtulmak için güneye göçmüştü; Kıbrıslı bir Türk’ün yerinin kuzey Kıbrıs olduğu fikrini hiçe saymış. Ne var ki, kimliği peşini bırakmıyor, “Nereye gitsem benle birlikte geliyor” diyor. Neşe için, kadın kimliğinin çeşitli yönleri de neredeyse aynı ölçüde kısıtlayıcı olmuş; Kız evlat, kız kardeş ve anne olarak kendisinden beklenenler hep çok yüksekmış. Sonunda, çok acı çekmiş ve büyük bedeller ödemiş olsa da, ona verilen ya da dayatılan tüm kimliklerini reddetmekten başka yol bulamamış: “Ne var ne yoksa hepsine isyan ettim!”

Yeni Kıbrıslı kim?

Kadın mı?

Sınırı Aşan Eller gibi eylemli kadınlardan oluşan bir grubun karşılaştığı büyük sorun gelecekte, “Kıbrıslı” olmanın ne anlama geleceği. “Kıbrıslı” bir *kadın* olabilir mi? Yeni Kıbrıslı kimliği erkekleri olduğu kadar kadınları da kapsayacak şekilde tanımlanabilir mi? Yoksa bu kimlik eski toplumsal cinsiyet sınırlarını içinde barındırarak mı kuruluyor? “Yurttaşlık” söz konusu olduğunda genellikle kadınlar için pek bir değişikliğin olmadığını görüyoruz. Kavramın ortaya atıldığı 18. yüzyıldan itibaren, haklar ve sorumluluklarla donatılmış olan yurttaş hep erkek olarak tasavvur edilmiştir (Lister 1997). Dünyanın her yerinde, yurttaşın hem kadın hem de erkek olduğunun kabul edilmesi için kadınlar mücadele vermiştir. Kadınların oy hakkını elde etmeleri yalnızca bir ilk adımdı.

Kuzey İrlanda barış anlaşmasının Kıbrıs’taki barış sürecine bazen örnek olarak gösterildiğine değinmiştim. Kuzey İrlanda’daki barış görüşmelerinde Katolikler, azınlık konumundan “eşitlik” konumuna alınmayı ilke edinmişlerdi; aynı şey Kıbrıs’taki Kıbrıslı Türkler için de geçerli. İrlanda’daki anlaşmada ve onu hazırlayan tüm çalışmalarda toplumsal kapsayıcılık, eşitlik ve adalet üzerinde uzun uzun durulmuştu. Ne var ki, görüşmecilerin kafasındaki öncelikli konu etnik ve dinsel eşitlikti. Ama kadın örgütleri bu dili benimseyerek eşitliğin bölünmez bir bütün olduğunu ısrarla öne sürdüler. Onlara göre, yeni bir Kuzey İrlanda, toplumsal cinsiyet, medeni hal, bakmakla yükümlü olunan kişiler bulunup bulunmaması, engellilik, yaş ve cinsel yönelim dolayısıyla ayrımcılığa uğrayanlar dahil, marjinalleştirilen bütün gruplar için toplumsal kapsayıcılık ve adil muameleyi güvence altına almalıydı (Women Working for Change 1996). Kıbrıslı bazı kadınlar da muhtemelen aynı kapsamda bir eşitlik kavramına dayanan bir barış anayasası talep edecekler. Görüşmemiz sırasında Netha, “Kadınların eşitliğe kavuşmaları barışın ayrılmaz bir parçasıdır” demişti:

Eşitlik derken, kim olursa olsun, bu adada yaşayan herkesin, tüm insanların, eşit haklarından söz ediyorum. Kadın, erkek, Maruni, Kıbrıslı Türk, kim olursa Kadınlar burada gerçekten azınlık konumundalar. Kadınların sesi duyulmuyor. Özellikle barış sürecinde ve devletin önemli kurumlarının hiçbirinde kadınlar yok. Nüfusun yarısı kadın, ama dörtte bir oranında bile sesimiz duyulmuyor.

Peki, yeni *etnik* sınırlar nasıl ve kimi referans alarak çizilecek? Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türkler arasındaki ilişkiler nasıl şekillenecek? Bunu büyük olasılıkla, yeni birleşik anayasanın ne ölçüde hayata geçirilebilecek bir nitelik taşıdığı belirleyecek. Eğer iki kesim birbirinden kopuk yaşamaya devam eder, kendi kültürlerine farklılık ya da üstünlüklerini güvenceye alan bir unsur olarak sarılırlarsa, sonuç bir uzlaşma değil, bir düzenleme olur, “Kıbrıslı” sözcüğünün içi boş kalır. Hukuki düzenlemelerin yanı sıra halk iradesine de dayanan, Kıbrıs’ın bütününe kapsayan kon/federal bir yönetim gerçek otoriteye kavuşursa, işte ancak o zaman Kıbrıslı kimliği güçlü ve yeni bir gerçeklik olarak ortaya çıkabilir.

Ayrıca, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum kadın ve erkeklerden öte, “Kıbrıslı” deyince başka kimler kastediliyor olacak? Hiç kuşkusuz, Kıbrıs’ta eski çağlardan beri yaşayan Ermeni, Maruni ve Latin azınlıklar da bu kimliğe dahil olacaklar. Romanlara öteki Avrupa ülkelerindeki gibi, burada da pek sıcak bakılmıyor, ama adada onca yüzyıldır yaşadıkları için Kıbrıs’a ait olmadıkları kolay kolay söylenemez. Öte yandan, Kıbrıs’ta, her ne kadar varlıklarının siyasi ve ekonomik önemi farklı olsa da, sayıları giderek artan ve hiçbir şekilde göz ardı edilemeyecek iki grubun durumu büyük bir soru işareti: Kuzeyde Türkiyeliler ve güneyde Asya’dan ve başka yerlerden Kıbrıs’a göçmen olarak gelenler.

Kuzey Kıbrıs’taki Türkiyeliler:

Yeni Kıbrıslı mı, yabancı öteki mi?

Dördüncü bölümde belirtildiği gibi, Kıbrıs’ın kuzeyinde ya Türkiye’de ya da Kıbrıs’ta Türkiyeli ailelerin çocukları olarak

doğmuş 50.000 kişi yaşıyor (bu sayı tartışmalı). Bugün bu kişiler KKTC yurttaşları ve elbette oy kullanma hakları var. Adada geçici olarak bulunan Türkiyeli işçiler ve öğrencilerle bu sayı daha da yükselmekte. Yine değindiğimiz gibi, göç dalgası siyasi açıdan masum bir gelişme değil. Bir ölçüde yöneticiler tarafından planlanıp hayata geçirilen bu göçü, sağcılar büyük bir memnuniyetle karşılıyor; kuzey Kıbrıs'ı Türkleştirmek, kuzeyin nüfusunu artırarak adadaki nüfus dengesini değiştirmek ve bölgede Türk denetimini pekiştirmek gibi işlevler gördüğünü düşünüyorlar. Bu koşullar altında bazı Kıbrıslı Türklerin adadaki Türkiyelilere düşmanlık beslemeleri pek de şaşırtıcı değil, hatta kimi zaman bunu son derece ırkçı terimlerle ifade ediyorlar. Kuzeyde Türkiye karşıtı olanlar genellikle siyasi yelpazenin solunda yer alanlar. Bu duyguları taşıyanlar, tam da Türkiyelilerin göçünü durdurmayı ve gelmiş olanları "geri göndermeyi" vaat ettikleri için muhalefet partilerine oy veriyorlar.

41'ler Örgütü ile güneydeki destekleyicileri, "Bu Memleket Bizim" sloganını benimserken Türkiye'ye "ellerini çek!" demek istiyorlardı. Sınırı Aşan Eller üyesi bazı kadınlar kuşkuyla slogana atıfta bulunuyor, "Tam olarak bu 'biz' kim?" diye kendilerine soruyorlardı. Birinci bölümde, çeşitli farklılaştırma tarzları, ötekinin benliğe referansla tanımlanmasına ilişkin tercihler konusu üzerinde durmuştum. Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum liderler kısa süre öncesine kadar ötekinin şeytani ve alter-ego olarak tanımlandığı kimlikler inşa etmeye çalışmışlardı. Oysa artık birbirlerini demokratik ve tamamlayıcı bir tarzda tanımlayan, Kıbrıslılığı öne çıkaran, "Kıbrıslı Türk" ve "Kıbrıslı Rum" kimlikleri var. Neyse ki, husumetin yerini tartışma aldı. Bu ileri doğru atılmış büyük bir adım. Ancak bu kez her iki kesimde de, nefret edilen, düşman görülen yeni bir öteki, ben-olmayan olarak tanımlanmakta.

Kıbrıslı Rum bir kadın bana, "Bizden olmayan insanlar ülkeye yerleşti, onlara çok para verirse giderler, Türkiye'yi seviyorlardır herhalde, ne de olsa kendi ülkeleri" demişti. Güneylilerin böyle keskin görüşler benimsemelerinde, yakın zamanlara kadar bu Türkiyelilerle hiç karşılaşmamış olmalarının

ve insan unsurunu göz ardı etmelerinin muhtemelen büyük payı var. Kıbrıslı Türkler bunun olası sonuçlarından endişeleniyorlar. On binlerce Türkiyelinin Anadolu'ya geri dönmesini istemelerinin etnik bir temizlik anlamına geleceğinin farkındalar. Çok zorlu bir ikilemden çıkış yolları arıyorlar: Bir yandan haksızlık yapmak istemiyorlar, ama öte yandan büyük mücadelelerle kazandıkları küçük toprak parçasına, kuzey Kıbrıs'a "bizim ülkemiz" diyebilmek, oranın kendilerine ait olduğunu hissedebilmek istiyorlar. Türkiye'den Kıbrıs'a göçmüş olanların büyük bölümü Kıbrıslı Türkler kadar kentli değil, çok daha fazla dindarlar. Bazı Kıbrıslı Türkler Kıbrıs'ta adi suç oranının artmasından onları sorumlu tutuyor. Neyse ki, içlerindeki insaf duygusu Türkiyelilerin de insan olduğunu unutmalarını engelliyor. Gediz İnan şunları söylemişti:

İçimde birbiriyle savaşıyor iki duygu var. Kalbimi dinlediğimde, bunlar otuz yıldır burada yaşıyorlar, çocukları burada büyüdü, bazıları Kıbrıslılarla evlendi, diyorum. Onlara "evinize gidin" demek hiç insanca olmaz. Bunu yapamam. Ama içinde bulunduğumuz koşullar farklı şeyler hissetmeme yol açıyor. Türkiye'nin siyasi ve askerî denetimi altındayız. Türkiyeli göçmenler bize karşı kullanılıyor. Onlara yönelik olumsuz duygular beslememin nedeni bu.

Hem siyasi hem de insanî açıdan gerçekten zor bir durum. Birçok kişi bu sorunla, "Türkiyeli göçmenler"i kabul edilebilir olanlarla olmayanlar şeklinde ikiye ayırarak baş etmeye çalışıyor. İlk göç dalgasıyla gelip artık KKTC vatandaşı olanların kalabileceklerini düşünüp yeni gelenlerin "evlerine gitmeleri"ni isteyenler var. Ya da dürüst ve çalışkan olanlar kalsın, suç işleyenler gitsin, diyor. Bir de sadakatlerini test edelim diyenler var: "Bu ülkeyi seviyorlar mı sevmiyorlar mı?" Ya da (burada sınıfsal önyargılar devreye giriyor), nitelikli ve iyi meslek sahibi Türkiyeliler ile öğrencilerin kalması kabul görüyor, ama parası az ve vasıfsız kişilerin burada olma hakları yok, diyor. Buradaki tezatın altını çizenler de var: Göçmenler düşük ücretli, ağır işlerin yaptırılması için ihtiyaç duyulan

kişiler, oysa bunlar aynı zamanda Kıbrıs'ın sunduğu imkânlardan yararlanmaya layık olan insanlar.

'Göçmenler' olgusunun toplumsal cinsiyet boyutu son derece önemli. Bazı Kıbrıslı Türk kadınların, aralarındaki Türkiyelilere hınç duymalarının bir nedeni de, kendileri uzun süredir laik bir yaşam sürdürüp aile ilişkileri açısından giderek "çağdaşlaşırken", Türkiyelilerin hâlâ dinlerine ve ataerkil aile bağlı olmaları. Onlara göre, Türkiyeli göçmen kadınlar kocalarının tahakkümü altındalar, başlarını örtmek zorundalar ve söz hakları yok. Türkiyeli kadınlar vakitlerini ev içinde geçirirlerken, Türkiyeli erkekler çoğu zaman dışardalar. Özellikle kentlerdeki kamusal mekânlarda Türkiyeli göçmen erkek grupları göze çarpıyor. Birçoğu yıl boyu dışarda çalıştığı için vücutları bunun izini taşıyor, tenleri iyice esmerleşmiş, yüzleri tıraşsız. Oysa Kıbrıslı Türklerin büyük çoğunluğu bugün masa başı işlerde çalışıyor. Bazı Kıbrıslı Türk kadınlarsa, kendilerine yiyecekmiş gibi bakan Türkiyeli erkeklerden rahatsız olduklarını, Kıbrıslı Türk erkeklerinse bunu yapmadıklarını söylüyorlar.

Kimlik, toplumsal konum ve değerlerin kesişmesinin klasik bir örneği bu. Bazı Kıbrıslı Türk ve Türkiyeli kadınlar aynı siyasi değerleri paylaşabilir, kimi zaman da ortak noktalar bulmaya çalışabilirler. Ama burada toplumsal ve siyasi yapıdaki konum farklılığı onları birbirlerinden koparıyor. Sevgül, Türk göçmenlerle bir araya gelip onlarla görüşme yapmak için çaba harcayan az sayıdaki Kıbrıslı Türk gazeteciden biri. Ona göre, Türk göçmenler kendilerini, sanıldığı gibi tek bir grup olarak görmüyorlar. Göçmenlerin birçoğu kimliğini Türkiye ile değil, gelmiş olduğu bölgeye göre tanımlıyor. Tümünün sağ partilerle ya da adına çalıştıkları iddia edilen derin devletle aynı şekilde düşündüğünü söylemek hiç mümkün değil. Birçoğu güvenceden yoksun, yıllardır oturdukları evlerinin tapusu yok, geri gönderilecekleri rivayetleri ortalıkta dolaşıyor. Sevgül'e göre, çoğu KKTC'de olmaktan umduklarını bulamamış; tersine kendilerini mağdur konumunda görüyorlar. Aşağıda, yüz yüze görüşmelerimden derlediğim bilgilerle üç kadını tanıtacağım. Bu kadınların dile getirdikleri aidiyet ihtiyacını, kapsa-

yıcılıktan uzak bir feminizmin görmeyeceği, kapsayıcılıktan uzak bir Kıbrıslı kimliğinin ise karşılamayacağı açık.

Mürüvet yirmi yaşında bir Kürt. Kuzey Kıbrıs'ın orta bölgesinde bir köyde yaşıyor, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nde okuyor. Babası ekonomik nedenlerle ailesiyle birlikte Kıbrıs'a göçmeye karar vermiş. Mürüvet o zaman daha dört yaşındaymış. Türkiye'nin, iş imkânlarının bulunmadığı, hastane, okul ve diğer hizmetlerin götürülmediği, devletin Kürt azınlıkla çatışma halinde olduğu doğu bölgesinden gelmişler.

Mürüvet üniversitedeki sosyal yaşantısından çok memnun. Okulda kabul gördüğünü, oysa ilk geldiklerinde köydeki çocukların onu dışladıklarını söylüyor; çocukların onunla neden oynamak istemediklerini hiç anlamamış. Bugün ailesi "bir gün memlekete dönmek"ten söz edince, Mürüvet karşı çıkıyor. On altı yıldır yaşadığı köyde elbette Kıbrıslı sayılması gerektiğini düşünüyor. Kendisi de ailesi de hem Anadolu Türkçesini hem de Kıbrıs Türkçesini rahatlıkla konuşuyor, hem Kürt hem de Kıbrıs yemekleri yapıp yiyorlar. Ailesi Sünni, namazında niyazında insanlar ama kendisi dindar değil. Güzelim dünyanın savaşla kirletildiğini gördüğü sürece bir Tanrı'ya inanamayacağını söylüyor. Öğrenci olmasa kot pantolon ve tişört giymesine izin verilmeyeceğinin farkında. Köydeki arkadaşlarının tümünün başı kapalı.

Kıbrıslı Türklerin, bir yandan 1974'te kendilerini kurtardığı için Türkiye'ye minnettar olmaları, bir yandan da, şimdi "eve gidin" demeleri, Mürüvet'e haksızlık gibi geliyor. Kıbrıslıların Türklerle Kürtleri ayıramamalarına da üzülüyor; Kürtlerin görünürlük kazanmadığını düşünüyor. Siyasi faaliyette bulunamayacağını, ne Kürtlerin ne de Kıbrıslıların eylemlerine katılabileceğini, çünkü iki devletin de gözünün üstünde olduğunu söylüyor. Yine de Kıbrıs'ın birleşmesini ve adada, öteki Kıbrıslılar arasında, bir Kıbrıslı olarak yaşamayı arzuluyor.

Münevver çocukken Anadolu'da bir köyde yaşıyormuş. Ailecek koyun besliyorlar, babası da kasabada bir kahvehanede ça-

lışıyormuş. Münevver on üç yaşındayken Kıbrıs'a göçmeye karar vermişler. Geceleyin kalabalık bir gemiyle gelip büyük bir binaya girdiklerini hatırlıyor. Kendilerine boş bir daire (Rumlara ait) verilmiş ve babası bir kafe açmış. Eskisinden farklı, kentli, daha modern bir hayata başlamışlar. Köylerindeyken Münevver evde ekmek ve peynir yaparmış, okula gidememiş. Magosa'ya geldiklerinde de evde oturup ev işlerini üstlenmiş. On beş yaşındayken kendi seçtiği bir çocukla evlenmiş, bunun üzerine anne babasıyla arası bozulmuş. Bir süre portakal toplamışlar. Şimdi kendisi temizlikçi olarak çalışıyor, kocasınınsa sosyal güvencesi olan bir işi var.

Münevver'in altı, kocasının dokuz kardeşi varmış. Daha iyi bir hayat yaşayabilmek için onlar yalnızca iki çocuk yapmışlar. Kızları üniversite mezunu, lise öğretmenliği yapıyor. Oğulları ise subay, ordu orkestrasında trompet çalışıyor. Münevver, annesiyle kendi ilişkisinin tersine, çocuklarıyla arkadaş olmaktan yana; Türk aileleri artık modern, diyor. Şimdi kırk yaşında olan Münevver'le görüşmeye gittiğimde oyalı ince bir başörtüsü takıyordu. Büfenin üstündeki fotoğraftaysa tamamen farklı bir görüntüsü vardı: bir düğünde çekilmiş bu resimde Münevver, kısa bir etek ve saten bir bluz giymiş, saçları yapılı, yüzü makyajlı. Bu ikilik benlik duygusunun bir parçası: "O düğündü, bu gündelik halim" diyor. Ona kendisini Türk mü, Kıbrıslı mı hissettiğini sorduğumda, "Geçmişimi unutmadım, ama burada yaşıyorum, yani ikisi de" diye yanıtladı. O ve ailesi Türkiye'yi tatil için gittikleri bir yer olarak görüyor.

Leyla otuz sekiz yaşında bir öğretmen, aynı zamanda faal bir sendikacı. Zengin bir ailenin kızı olarak Samsun'da doğmuş. Ankara Üniversitesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı okumuş ve memur olan bir Kıbrıslı Türk ile evlenmiş. Okula giden bir oğulları var. Kıbrıs'a on dört yıl önce gelmişler. Belki de Marksist-Leninist görüşlerinden dolayı herhangi bir etnik kimliğe ihtiyaç duymuyor. Kendisini köksüz ve özgür hissediyor, "Nerede yaşadığınızın bir önemi yok. Önemli olan nasıl ve kimle yaşadığınız", diyor.

Kuzey Kıbrıs'ta kadınların giyimleri birbirlerinden farklı. Türkiye'de doğmuş Münevver normal günlerde başörtüsü takıyor, özel günlerdeyse çıkarıyor. Neşe de Kıbrıs'ta doğmuş bir kadın terzi, Magosa'da evlenme hazırlığındaki kızlara gelinlik dikeyor.

Leyla, Türkiye'nin KKTC'nin bağımsızlığı için destek olması, sonra da adadan çekilmesi gerektiğine inanıyor. Denктаş'ın Türkiye'den göçü onaylayan politikasına katılmıyor, ancak aynı şekilde, Kıbrıs'ta Türkiyelilere yönelik ırkçılığa da karşı çıkıyor. Her türlü suçu, *karasakallar* yapmıştır, diyerek Türkiyelilere yükleyen Kıbrıslıtürklerden rahatsız. Muhalefeti destekliyor, Kıbrıs'ın birleşmesinden yana hareketlere sıcak bakıyor: "Kıbrıslı olarak tanınma taleplerini anlıyorum. Ama bence olması gerekenden biraz fazla ileri gidiyorlar, Kıbrıs milliyetçiliğine dönüştürüyorlar" diyor.

Güneydeki Asyalı göçmenler:

Yeni Kıbrıslı mı, yabancı öteki mi?

Kuzey Kıbrıs'ta Kıbrıslıtürklerin yapmak istemedikleri işleri artık Türkiyeli göçmenler yapıyor. Kıbrıslıtürk kadınların birçoğu Münevver gibi kadınları gündelikçi olarak tuttuğu için ev işi yükünden kurtulmuş. Beşinci bölümde, güneyde de vasıfsız kol işçisi açığının beş yıllık çalışma izni verilen Sri Lankalı, Filipinli ve Taylandlı göçmenlerce kapatıldığını, başka ekonomik imkânlardan Doğu Avrupalı yoksullaşmış kadınların yararlandığını görmüştük. Göçmenlere Destek Kadın Eylem grubuyla yaptığım görüşmede, güney Kıbrıs'ta çalışma izni olan 25.000 civarında göçmen olduğunu öğrendim. "Kayıt dışı" göçmenlerle birlikte bu sayı 40.000'e yükseliyor. Güney Kıbrıs'ın toplam nüfusu 660.000.

Çoğu çalışma yaşında olan Asyalılar görünür bir azınlık oluşturuyorlar. Asyalılara karşı beslenen öfkenin ve ırkçı duyguların dile getirilmesine çok tanık oldum. Lefkoşa'da motosikletle dolaşan, işverenlerinin köpeklerini gezdiren çok sayıda genç Asyalı kadın görmek mümkün. Athena Z şunları söylüyor:

Burada Filipinliler, Sri Lankalılar ve Ruslar var; bundan hoşlanmıyoruz. On beş yıl önce Kıbrıslı, Kıbrıslıtürk ya da İngiliz olmayan kimse bulamazdınız... Tek tek bu kişileri sevmediğimi kastediyorum aslında. Benim evimde de çalışan Filipinli bir kız var. İyiler, hoşlar. Ama pazar sabahları şehre indigim-

de, Paphos Kapısı'nda örneğin, tek bir Kıbrıslı göremiyorum; sanki başka bir ülkedeymişim gibi geliyor. Pazarları çalışmıyorlar, orada pazar kuruyorlar [iç geçirip gülüyor]. Eskiden böyle değildi. Gördüklerimden hoşlanmıyorum; sanki Kıbrıs'ta değilmişim gibi hissediyorum. Yıllardır yürüdüğüm sokaklardan geçiyorum, her taraf yabancılarla dolu.

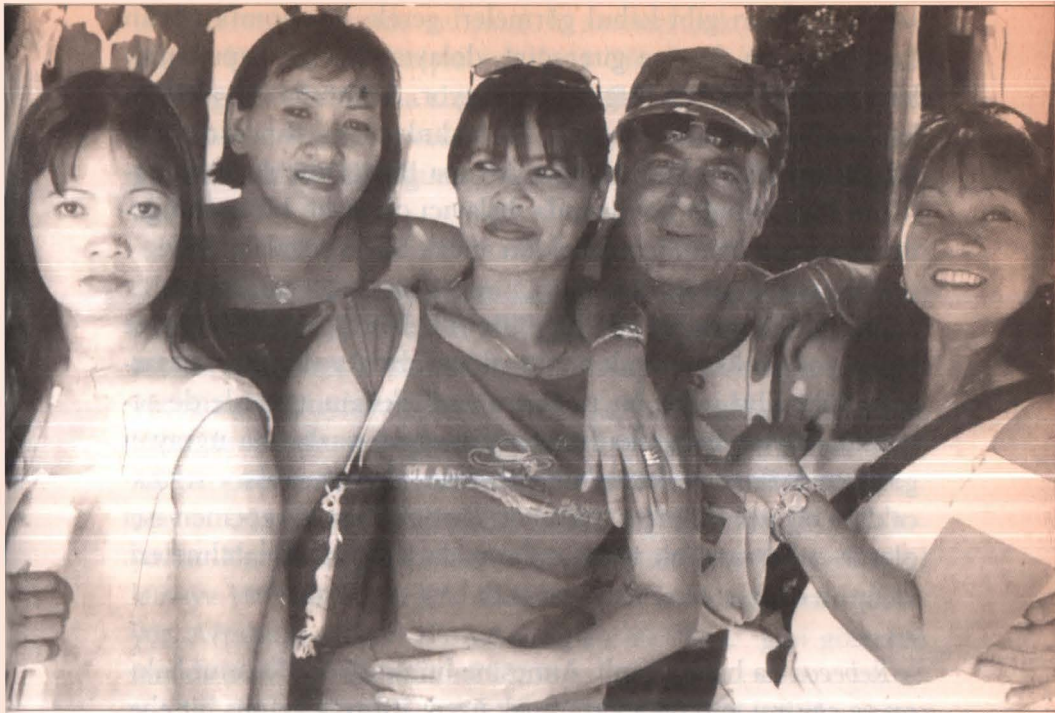
Herkes “biz” ve “onlar” arasına böyle kesin bir çizgi çekmiyor elbette. Örneğin Rita, birçok Kıbrıslının da daha iyi bir yaşam kurmak için dünyanın dört bir tarafına gittiğini, ırkçılıkla karşı karşıya kaldığını söylüyor. Kıbrıslıların henüz oluşma aşamasındaki Kıbrıslı kimliği ile, bu kadar büyük bir yabancı kitlesini kucaklamaya hazır olmadığına işaret ederek durumu şöyle açıklıyor:

Elbette, ‘Daha ne kadar insan buraya akın edecek?’ türü şeyler söyleyen insanların endişelerini anlıyorum. Göçün bir şekilde denetim altında tutulması gerek, çünkü kazanmaya çalıştığımız Kıbrıslı kimliğini daha başından kaybetme tehlikesi var. Bu kimliği henüz edinmiş değiliz... Bunca zamandır acı çekiyoruz. Önce Kıbrıslılarla Kıbrıslı olmak istiyorum.

Avrupa Birliği'ne girildiğinde göç yasaları da değişecek. Güney Kıbrıs'ta Kıbrıs'ın AB'ye girmesini istemeyen birini bulmak çok zor; bu tavrın başlıca nedeni, Kıbrıs sorunu açısından bunun taşıdığı önem. Avrupa Birliği'nin getireceği hukuki değişiklikler konusunda birçok kişinin çekincesi var. Avrupa'da Kıbrıslılar için açılacak yeni iş alanları bir yana, adaya çok sayıda yabancıнын gelecek olmasından endişe ediliyor: Avrupa ülkeleri etnik açıdan karma toplumlar, ama Kıbrıs'a gelecek olanların beyaz ve Hristiyan olmayacakları tahmin ediliyor. Üstelik eğer ileride Türkiye de AB'ye girerse, Türkiyeliler de adanın her yerinde oturma hakkına sahip olacaklar.

Anthoula Papadopoulou, hem Göçmenlere Destek Eylem grubunda hem de SAE içinde etkin, Kıbrıs toplumunun gerçek bir çokkültürlülüğe açılmasını istiyor. Ona göre, derilerinin ve saçlarının rengine ya da dinlerine bakılmaksızın insan-

Filipinli, Taylandlı ve Sri Lankalı binlerce göçmen iş bulmak amacıyla güney Kıbrıs'a gelmiş. Hizmetçilik yapan genç yaşta kızlar çoğunlukta. Cumartesi izin günleri, Lefkoşa'daki Venedik Surları önünde, çimenlerde piknik yapıyorlar.

ların oldukları gibi kabul görmeleri gerek. Ekonomik göçün kendiliğinden düzene gireceğini, dolayısıyla açık kapı politikası güdülmesi gerektiğini savunuyor. Anthoula Asyalı bazı kadınlarla tanışmamı sağladı. Bu kadınlar için, Kıbrıs devletinin “Kıbrıslı”nın kim olduğu, Avrupa Birliği’nin de “Avrupalı”nın kim olduğu konusunda dışlayıcı olmayan bir tanım getirmeleri çok önemli; seçenekleri ancak böyle çoğalabilecek.

Angela (takma bir ad) bir Filipinli. İsmi değiştirerek ve başka yollara başvurarak on üç yıldır Kıbrıs’ta yaşamayı başarmış. Bütün bu yıllar boyunca ara vermeksizin ağır işlerde çalışmış. Büyük bir şefkatle, işverenlerinin baskısına uğrayan göçmen kızlara ve kadınlara yardımcı olmaya, onlara sığınacakları bir yer bulmaya çalışıyor. Kızı ve damadı göçmen işçi olarak çalışıyor. Tek isteği onların da Kıbrıs’ta kalabilmeleri. Üçünün de göçmen ofisiyle sürekli başı derde giriyor.

Rebecca da bir Filipinli. Annesine bıraktığı beş kızının bakımı ve eğitimi için para kazanmak üzere Kıbrıs’a gelmiş bir ebe. Beşinci bölümde değindiğimiz, işverenin arkadaşı tarafından tecavüze uğrayan, rüşvetleri kabul etmeyip adamı dava etmiş olan kadın. Aslında Kıbrıs’ta mesleğini yapmak istiyor, ama hukuki olarak gereken ek sertifikayı alamıyor.

Joyce, eşi Filipinler’de kalıp dört çocuklarına bakarken, kendisi önce Hong Kong’da sonra da Kıbrıs’ta yıllarca hizmetçi olarak çalışmış bir kadın. Kocasını bir süre sonra başka bir kadınla yeni bir aile kurmuş. Kocasının bir sevgilisi olmasını kabul edecekmiş, ama adam artık çocuk da istemediğini söylemiş. Evliliği bitmiş. O da Kıbrıs’ta kendisi gibi “yabancı” birini bulmuş. Burada kalmayı çok istiyor, hep geri gönderilme korkusuyla yaşıyor.

Mal, diğer göçmenlerin hayali olan şeylere kavuşmuş, otuz dokuz yaşında bir Sri Lankalı. Memleketinde İngilizce öğretmenliği yapıyormuş. Kıbrıs’a geldikten sonra çok kötü, kaba

bir işverenin yanında çalışmış. İş saatleri çok uzunmuş. Sonunda Kıbrıslırum biriyle evlenmiş. Şimdi on dokuz yaşında olan oğlunu da yanına almış. Artık aldığı eğitime uygun bir işi var, mahkemelerde tercümanlık yapıyor. Kıbrıs'ta geleceğinin güvence altında olduğunu düşünüyor. Sri Lankalı bir Kıbrıslı olabilecek.

Göçmenlere Destek Eylem Grubu, AB üyeliğini destekliyor. Angela, Rebecca, Joyce ve Mal gibi Asyalı göçmenlerin halen maruz kaldıkları kötü muameleyi Avrupa yasalarının engelleyeceğine inanıyorlar. İnsan hakları ve demokrasinin AB'de Kıbrıs'la karşılaştırıldığında çok daha iyi işlediğini düşünüyor, AB'nin göçmenlere yurttaşlık hakkı verilmesi ve ailelerin yeniden birleşmesi için daha çok imkân sağlayabileceğini söylüyorlar. Ne var ki, göçmenlerin denetiminde koordinasyon sağlamaya yönelik Schengen anlaşması katı bir düzenleme getiriyor. Avrupa'yı yoksul dünyaya kapalı bir "kale" gibi gösteren tam da bu (Papadopoulou 2001).

Değerler ve kimlik

Artık Kıbrıs'ta kapsayıcı bir "Kıbrıslı" kimliği tasavvur etmemizi olanaklı kılan bir düşünce biçiminin gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir kimliğe kendini temellendireceği bir mekân ve zaman kazandırabilecek barış anlaşması imzalanmadan da bu durum geçerli. "Bu Ada Bizim" sloganı çoğu Kıbrıslı için, kaçınılmaz olarak ve anlaşılabilir bir şekilde, Kıbrıslırum ve Kıbrıslıtürk kimliklerinin birleşmesi talebini içeriyor. Zaten iki toplumluluktan yana kesimler yıllarca bunun için büyük fedakârlıkta bulundular. Yine de kimi zaman bugünün Taksim Çizgisi'nin yerine, adanın etrafına kıyıları boyunca aynı derecede dışlayıcı bir sınır oluşturulabileceğinden endişe duyanlar var. Yani adanın içinde kalan herkesin (iki dilli, ikili bir toplum olsa da) aynı türün parçaları kabul edilmeleri, geriye kalanlarınsa yurttaş olarak tanınmaması tehlikesi var. Ayrıca, ulusal kimlik böyle tanımlandığında toplumsal cinsiyet gi-

bi bazı toplumsal ilişki biçimlerinin demokratikleşmesi de pek mümkün olmaz. Kendi sınırları içinde, içe dönük, erkek egemen ve ulus devletler dünyasında kendi ulus kimliğine sıkı sıkı tutunan bir başka küçük toplum daha ortaya çıkar. Ülkenin “doğal” sınırları bulunan bir ada olması, bu coğrafi olgu, bu tür bir içe kapanma olasılığını güçlendiriyor.

Uzun süredir kendilerini ait hissedecekleri belirli bir mekân özlemi duyan Kıbrıslıların bazılarına göre, böyle bir gelecek hiç de istenmeyecek bir durum değil. Ama, adalarının yeraltı dünyasının merkezî, askerî ve ekonomik mal akışlarının küresel sistemde Akdeniz’den geçen bir nokta haline gelecek olmasından korkanlar da var. Onlara göre, böyle bir gelecekte Kıbrıs bir ulus veya ülke değil, yalnızca bayrağı olan elverişli bir toprak parçası olacak. Kıbrıs’ın en az 9.000 yıldır çeşitli halkların akınlarına uğramış bir ada olması, böyle bir korkuyu pekiştiren başlıca unsur.

Sınırı Aşan Eller üyeleri ile onlar gibi düşünen kadınların yüzleşmeleri gereken önemli bir başka konu da, bu olasılıklar karşısında Kıbrıs ve Kıbrıslılığın bu alternatiflerden başka, daha iyi bir anlamı olup olamayacağı. Cinsiyet eşitliğinin sağlandığı, kadını merkeze alan bir toplum başka sürprizler de getirebilir mi?

Gelecek konusunda en azından bir nokta artık çok açık: Kıbrıs (birleşik veya bölünmüş) 2004’te AB üyesi olacak. Bu, Kıbrıs’ı Avrupa’nın bir mikrokozmosu olarak görmeyi kolaylaştırıyor. Kıbrıs’ın Müslüman bölgesi olarak kabul edilen kısmıyla, Hristiyan olarak kabul edilen kısmını birbirinden ayıran Taksim Çizgisi, aslında Hristiyan olarak görülen Avrupa ile Müslüman sayılan Türkiye ve Ortadoğu’yu birbirinden ayıran ve Boğazlar’dan geçen eski ve sorunlu sınırın bir gölgesidir. Kıtamızın içine kapalı, beyaz bir Hristiyan kulübü olmasını istemeyen bizlerin, Avrupa’nın neresinde yaşıyor olursak olalım, hepimizin tıpkı bir Kıbrıslı gibi, aslında Kıbrıs sorununun çözülmesiyle ilgili olmamız gerek. Aynı şekilde, dışlayıcı, ırkçı, etnik-milliyetçi tutumlardan ürken, farklı kültürlerin bir araya gelip birbirleriyle karışmasından ortaya çıkacak yeni

oluşumlardan heyecan duyan herkesin, Soğuk Savaş'ın bittiği bu dönemde, Kıbrıs'tan öğreneceği çok şey var. Kıbrıslıların yeniden dışlayıcı bir milliyetçiliğe saplanmadan, uzlaşma veya birleşmeden elde edecekleri kazanımlardan yararlanmak amacıyla giriştikleri denge arayışı ile, zengin, çeşitli ve korkutucu olasılıklar sunan kendi sınırları dışındaki dünya ile ilişkilerini düzenlemeye çalışan birleşik Avrupa'nın denge arayışı birbirine koşuttur.

Ayrıca, hem Kıbrıslı kadınlar hem de Avrupa'nın başka yerlerinde yaşayan kadınlar olarak, hepimiz bir siyasal seçimle karşı karşıyayız. Kendilerini kapsayıcı feminist olarak gören kadınlar, hem içinde yaşadığı devletin hem de ona muhalefet edenlerin karşısında tetikte olmalılar. Ulus devletlerin ırkçı göçmenlik ve yurttaşlık politikalarıyla elbette mücadele etmek zorundayız. Ancak, bazen parçası olmak istediğimiz siyasi hareketlerle de ters düştüğümüzü görüyoruz. Muhalefet hareketleriyle yaşanan sorunlar üç çeşit. Kimi muhalif hareketler özselci "kimlik politikaları" tuzagına düşüyorlar. Bir "ad"ın gerçek bir şey olduğunu, o adı taşıyan herkesin bununla özdeşleştiğini ve bu adın bizi zorunlu olarak ortak çıkar sahibi yaptığını varsayıyorlar. Bize "İşçiler birleşin!", "Müslümanlar birleşin!", "Kıbrıslılar birleşin!" türünden çağrılarda bulunuyorlar. Oysa hayat bize her gün bu isimlerin, her biri farklı bir politika gerektiren çeşitli duruşların bir arada bulunduğu bir torbaya iliştirilmiş bir etiketten başka bir şey olmadığını öğretir.

Hem erkeklerin hem de kadınların yer aldığı diğer bazı hareketler ise ırkçılığın karşısındadır, milliyetçi kimlik inşalarına karşı çıkarlar. Ama bunlar da, toplumsal cinsiyet körüdür, feministlerin söylediklerini dikkate almazlar, yani etnik-ulusal kimliklerin inşa edilme biçiminin, toplumsal cinsiyet kimliklerinin inşa edilme biçimi değiştirilmeden değişmeyeceğini görmezler. Oysa biliyoruz ki, etnik ötekileştirme ile cinsiyetçi ötekileştirme eşzamanlı işler. Kurulan ikilikler birinden ötekine bulaşır. Ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkileri, milliyetçi etnik düzenlerin devamını sağlar; milliyetçilik kadınları ataerkil pazarlığa bağlar. Bu nedenle, aynı zamanda cinsiyetçilik karşıtı

olmayan ırkçılık karşıtı bir siyaset saçmalaktır – elbette tersi de geçerlidir. Böyle bir siyasetin hiçbir manası yoktur.

Üçüncü olarak, militarizm ve savaş karşıtı olan “bizim” hareketimiz de çoğu zaman bu kitapta önerilen kapsayıcı bir feminist bakış açısını göz ardı etmektedir. Günümüzün toplumsal cinsiyet yapılarına karşı çıkmadan savaş karşıtı olunabilir mi? İçinde yaşadığımız toplumlar insanları iki kategoriye ayıran bir toplumsal cinsiyet çizgisi çekmiştir. Çizginin dışında kalanlara (kadın adını verdiğimiz insanlara) besleyip büyütme, şefkat gösterme ve bakım hizmetini görme değerleri yüklenmiştir. Böylelikle çizginin içinde kalan insan kategorisine (erkek adı verilenlere) bu değerler aktarılabilen, vatan için ölmenin ve öldürmenin şeref ve erkekliğin temel nişanesi olduğu fikri aşıl原因arak yetiştirilebilmektedir.

Bugün, müttefiklerimizi nerede arayacağımızı salim kafalarla düşünebiliyoruz. Müttefiklerimizi (ve “düşmanlarımızı”) adlandırmak üzere çizilmiş sınırların yarattığı kimliklere artık bel bağlayamayız. Elbette her KıbrıslıTürk’ün bir Kıbrıslırum’la –ya da tersi– ortak bir davası olduğunu keşfedeceği anlamına gelmez bu – kaldı ki, ortak ekonomik veya toplumsal politikalar çerçevesinde ortak davalar bulunabilir. Aynı şekilde, her kadınla ortak bir davayı paylaşmamız gerekmiyor – kadınlık değişime yönelik bir politika için olmazsa olmaz bir temel değildir. Ama, dikkatle tanımlanmış bir feminizm sağlam bir temel olabilir. Değerlerimizin ne olduğunu gerçekten bilirsek, kendi kafalarımızda bu net olarak belirginse ve diğerlerine de bunu açıkça anlatabilirsek, kiminle çalışabileceğimizi, kiminle çalışamayacağımızı görebiliriz. Hatta, bu açıklık sayesinde umulmadık olumlu gelişmeler yaşanabilir, daha önce hiç aklımızdan geçmemiş yoldaşlar bulabiliriz. Belki bu kişiler bizden çok farklı; ulaşamayacak kadar uzağında olduğumuzu düşündüğümüz ya da görünmez kılındıkları için daha önce hiç fark etmediğimiz kişiler olabilirler.

Bu arada, daha önce gördüğümüz gibi Kıbrıs’ta ve başka Avrupa ülkelerinde, cinsiyetçi düzenin bunalımda olduğunu gösteren işaretler var. Ayrımcı ve eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileri

lerinin (“erkek” gibi erkek, “kadın” gibi kadın, “normal” heteroseksüel ilişki) yeniden üretilebilmesi için en ideal ortam geleneksel ataerkil ailedir. Neyse ki, bu süreç hiçbir zaman tam manasıyla başarıya ulaşamamış, her zaman ideal görülenle (yalnızca ikilikler) gerçekte olan (sapmalar, çeşitlilik) arasında sistemin inandırıcılığına gölge düşüren bir uçurum bulunmuştur. Şimdilerdeyse denetim gerçekten elden çıkmaktadır. Kapitalist tüketim toplumu, böyle bir hedefi olmasa da, geleneksel erkek egemenliğinin altını oymaktadır. Yeni bir yaşam tarzını fark eden kız evlatlar anne babalarının hayatlarını yönlendirmelerine izin vermiyorlar. Evliliğin beklentilerini karşılamadığını anladıklarında, ki bu sıkça olur, eşleriyle yollarını ayıran kadınlara artık daha sık rastlanıyor. Bütün bunlara rağmen, yine yukarda gördüğümüz gibi, erkek egemenliği bu yeni döneme de uyum sağlıyor, hayatın her yönünde kendini yeniden üretiyor. Eski eril yapıların tümü –devlet, ordu, işletmeler– hâlâ ayakta. Dolayısıyla, erkeklerin büyük bölümü de var olan cinsiyetçi düzenden yüz çevirmeye başlamadıkça ve başlayana kadar, söz konusu yapılar varlığını sürdürecektir.

Dünyanın her yerinde, toplumsal cinsiyet düzeninin aldatıcılığına kendilerini kaptırmaya hazır, adaletsizliklerine ve şiddetine maruz kalmaya razı kadınlar var. Hatta, Kate Millett’in yıllar önceki ifadesiyle, “baskı sistemlerimizin en tehlikelisi-ne... hastalıklı iktidar ve şiddet çılgınlığına” karşı gelmek için örgütlenirken, bu sistemin ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu başka baskı sistemlerine dayanan kadınlar mevcut (Millett 1971: 22). Neyse ki, kendilerini bazen yalnız bir azınlık olarak hissetseler de, feminist bir program etrafında örgütlenmeyi arzulayan yeni bir kadın kuşağı bulunuyor. Feminist kadınların birçoğu, gelecek için güç kazanmanın en iyi yolunun, bir yandan aynı ülkede yaşayan farklı kültürlerdeki kadınları aralarına almaları, bir yandan da dünyanın öteki yerlerinde yaşayan kadınlarla ittifak kurmaları olduğundan kuşku duymuyor. SAE’nin WINPEACE ile yaptığı toplantının da gösterdiği gibi, Yunanistan ile Türkiye’deki kadın hareketleri, Kıbrıslı kadınların değişen talepleriyle daha yakından ilgilendikleri zaman

birbirleriyle daha yararlı ittifaklar kurabilirler. Benzer şekilde, Kıbrıslı kadınlar dünyadaki en eski, en büyük ve en cesur kadın hareketlerinden birinin yaşandığı bir ülkeden gelmiş olan Kıbrıs'taki Filipinlilerle ittifak kurarak güçlenebilirler. Kıbrıslı kadınlar Sri Lankalı kadınlarla da pekâlâ ortak yönler bulabilirler, çünkü bu kadınlar da etnikleştirilmiş bir iç savaş yaşayan, pek çok kişinin yerinden edildiği, bölünmeye çalışılan bir toplumdan ve kadın örgütlerinin etkin bir şekilde barış için çalışmış oldukları bir ülkeden geliyorlar.

Öte yandan, diğer Avrupa ülkelerinde militarizme ve savaşa karşı çıkmak için taktikler arayan bizlerin, Kıbrıs'ta barışı kurmak için uğraşan kadınların deneyimlerinden öğreneceğimiz çok şey var. Emperyalizm, milliyetçilik, ataerki – bunlar geçmişe ait şeyler değil. Daha da silahlanmış olarak, her geçen yıl daha da yıkıcı oluyorlar. Kitabın bu bölümünü yazmakta olduğum 2003 baharında ABD ve İngiltere, savaş uçaklarını Bağdat'a göndermeye hazırlanıyorlardı. Evet, bazılarımız Batı Avrupalı kadınlar ile onlardan o kadar farklı, o kadar uzak olmayan Ortadoğulu kadınlar arasında acil ve etkin bir ittifak kurulmasının gereğinin gerçekten farkındayız. Kıbrıslı kadınlar bu bağın kurulmasına katkıda bulunabilecek en uygun kumdalar.

- Anderson, B. (1983) *Imagined Communities*. Londra ve New York: Verso
- Anthias, F. (1989) "Women and Nationalism in Cyprus", *Woman-Nation-State*, N.Yuval-Davis ve F. Anthias (der.). Londra: Macmillan.
- (1992) *Ethnicity, Class, Gender and Migration*. Aldershot: Avebury
- Anthias, F. ve N. Yuval-Davis (1989) "Introduction", *Woman-Nation-State*, N.Yuval-Davis ve F. Anthias (der.). Londra: Macmillan.
- (1992) *Racialized Boundaries*. Londra ve New York: Routledge.
- Bacchi, C.L. (1990) *Same Difference: Feminism and Sexual Difference*. Sydney ve Londra: Allen and Unwin.
- Bahcheli, S. (2003) "Study 'Sees Truth of the Maligned Turk'", *Cyprus Today*, 24-30 Mayıs.
- Balibar, E. (1991) "Is There a Neo-racism?", *Race, Nation and Class*, E. Balibar ve I. Wallerstein (der.). Londra: Verso.
- Berdahl, D. (1990) *When the World Ended: Re-Unification and Identity in the German Borderland*. Berkeley: University of California Press.
- Berger, J. (1972) *Ways of Seeing*. Londra: BBC ve Penguin Books.
- Bolger, D. (2002) "Gender and Mortuary Ritual in Chalcolithic Cyprus", *Engendering Aphrodite: Women and Society in Ancient Cyprus*, D. Bolger ve N. Serwint (der.). CAARI Monografileri Cilt 3. Boston, MA: American Schools of Oriental Research.
- Brah, A. (1996) *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. Londra: Routledge.
- Brah, A., M.J. Hickman ve M. Mac an Ghaill (1999) "Thinking Identities: Ethnicity, Racism and Culture", *Thinking Identities: Ethnicity, Racism and Culture*, Brah, A., M.J. Hickman ve M. Mac an Ghaill (der.). Basingstroke: Macmillan.
- Brannon, L. (1999) *Gender: Psychological Perspectives*. Londra: Allyn and Bacon.
- Brewin, C. (2000) *The European Union and Cyprus*. Huntingdon, Cambridge: Eot-hen Press.
- Broome, B.J. (1997) "Designing a Collective Approach to Peace: Interactive Design and Problem-Solving Workshops with Greek-Cypriot and Turkish-Cypriot Communities in Cyprus", *International Negotiation*, 2: 381-407.
- Bryant, R. (2002) "The Purity of Spirit and the Power of Blood: A Comparative Perspective on Nation, Gender and Kinship in Cyprus", *Journal of the Royal Anthro-ological Institute*, 8: 509-30.

- Bunimovitz, S. ve A.Yaşur-Landau (2002) "Women and Aegean Immigration to Cyprus in the 12th Century BCE", *Engendering Aphrodite: Women and Society in Ancient Cyprus*, D. Bolger ve N. Serwint (der.). CAARI Monografileri Cilt 3. Boston, MA: American Schools of Oriental Research.
- Butalia, U. (2000) *The Other Side of Silence: Voices from the Partition of India*. Londra: Hurst and Co.
- Butler, J. (1990) *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Byman, D.L. (1997) "Divided They Stand: Lessons about Partition from Iraq and Lebanon", *Security Studies*, 7, Bölüm I: 1-29.
- Castselli, R. (1975) *Refugee in my Homeland*. Lefkoşa: Chrysopolitissa Editions.
- Close, D.H. (2002) *Greece since 1945: Politics, Economy, Society*. Londra: Pearson Education.
- Cockburn, C. (1991) *In the Way of Women: Men's Resistance to Sex Equality in Organizations*. Londra: Macmillan.
- (1998) *The Space Between Us: Negotiating Gender and National Identities in Conflict*. Londra ve New York: Zed Books.
- Cockburn, C. ve L. Hunter (1999) "Transversal Politics and Translating Practices", *Soundings: A Journal of Politics and Culture*, 12: 88-93.
- Connell, R. W. (1987) *Gender and Power*. Cambridge: Polity Press.
- (2002) *Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Connolly, W.E. (1991) *Identity/Difference: Democratic Negotiations of a Political Paradox*. Ithaca, NY ve Londra: Cornell University Press.
- Constantinou, C. M. ve Y. Papadakis (2001) "The Cypriot State(s) in situ: Cross-ethnic Contact and the Discourse of Recognition", *Global Society*, 15(2): 125-48.
- Cyprus Social Research Centre (1975) *Cypriot Woman, Rise and Downfall*. Lefkoşa.
- Cyprus Weekly (2003a) Menelaos Hadjicostas, "Turks Expel Prelate from Morpou Church", 16-22 Mayıs.
- (2003b) Demetra Molyva, "Business Doubles for Cabarets and Hotels in the North", 2-8 Mayıs.
- de Beauvoir, S. (1972) *The Second Sex* (1949). Harmondsworth: Penguin Books.
- Diamond, L. ve R. J. Fisher (1995) "Integrating Conflict Resolution Training and Consultation: A Cyprus Example", *Negotiation Journal*, 11: 287-301.
- Dodd, C. H. (1993a) "Historical Introduction", *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus*, C.H. Dodd (der.). Huntingdon: Eothen Press.
- (1993b) "The Ascendancy of the Right, 1985-1993", *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus*, C.H. Dodd (der.). Huntingdon: Eothen Press.
- (1998) *The Cyprus Imbroglio*. Huntingdon: Eothen Press.

- Donald, J. ve A. Rattansi (1992) "Introduction", *"Race", Culture and Difference*, J. Donald ve A. Rattansi (der.). Londra: Sage Publications.
- Dudink, S. (2002) "The Unheroic Men of a Moral Nation: Masculinity and Nation in Modern Dutch History", *The Postwar Moment: Militaries, Masculinities and International Peacekeeping*, C. Cockburn ve D. Zarkov (der.). Londra: Lawrence and Wishart.
- Durrell, L. (1957) *Bitter Lemons*. Londra: Faber and Faber.
- Ehrlich, T. (1974) *Cyprus 1958-1967*. Oxford: Oxford University Press.
- Eisler, R. (1987) *The Chalice and the Blade: Our History, Our Future*. Londra: Unwin Hyman.
- Enloe, C. (1993) *The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War*. Berkeley: University of California Press.
- (2000) *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*. Berkeley: University of California Press.
- Ertökün, N. M. (1981) *The Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus*. Lefkoşa: K. Rüstem ve Kardeşleri.
- Fausto-Sterling, A. (2000) *Sexing the Body: Gender Politics and the Construction of Sexuality*. New York: Basic Books.
- Fine, R. ve S. Rai (der.) (1997) *Civil Society: Democratic Perspectives*. Londra ve Portland, OR: Frank Cass.
- Firestone, S. (1979) *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution* [1971]. Londra: Women's Press.
- Goodwin, J. (1999) *Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire*. Londra: Vintage.
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*. Londra: Lawrence and Wishart.
- Groom, A.J.R. (1993) "The Process of Negotiation 1974-1993", *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus*, C.H. Dodd (der.). Huntingdon: Eothen Press.
- Gülçür, L. ve P. İlkkaracan (2002) "The 'Natasha' Experience: Migrant Sex Workers from the Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey", *Women's Studies International Forum*, 25 (4): 411-22.
- Güven-Lisaniler, F. (2003'te yayımlanacak) *Assessing the Status of Women, a Step towards Equality: Gender Profile in Employment and Education, North Cyprus*. Lefkoşa: Turkish Cypriot University Women's Association (Kıbrıs Türk Üniversitesi Kadınlar Derneği).
- Güven-Lisaniler, F. ve L. Rodriguez (2002) "The Social and Economic Impact on North Cyprus of Accession to the European Union", *The European Union and Cyprus: Modern Conflict, Postmodern Union*, Thomas Dies (der.). Manchester: Manchester University Press.
- Güven-Lisaniler, F. ve S. Uğural (2002) "Occupational Segregation: The Position of Women in the North Cyprus Labor Market", *Kadın/Woman*, II (1). Doğu Akdeniz Üniversitesi, Magosa, Kıbrıs.

- Hadjipavlou-Trigeorgis, M. (2001a) "Cypriot Women's Contribution to Conflict Resolution: Successes and Limitations", "Women, Conflict Resolution and Democratization" adlı konferansa sunulan makale, Avrupa Konseyi, Erkek Kadın Eşitliği Komisyonu, Strasbourg, 19-21 Eylül.
- (2001c) "The Contribution of Bi-communal Contacts in Building a Civil Society in Cyprus", *The Social Psychology of Group Identity and Social Conflict: Theory, Application and Practice*, A. Eagly, R. Baron ve V. L. Hamilton (der.). Profesör Herbert Kelman onuruna yapılan konferansa sunulan rapor, Kasım, Manhattan Beach, CA: APA Publishers.
- (2002) "Cyprus: A Partnership between Peace Education and Conflict Resolution", *Peace Education: The Concept, Principles and Practices around the World*, G. Salomon ve N. Baruch (der.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- (yayıma hazırlanıyor) "Cyriot Citizens' Reconciliation Efforts: A Critical Appraisal", *Reconciliation in Global Perspective: Theory and Practice*, A. Ackerman (der.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Hall, S. (1996) "Introduction: Who Needs Identity?", *Questions of Cultural Identity*, S. Hall ve P. Du Gay (der.). Londra, Thousand Oaks ve New Delhi: Sage Publications.
- Haraway, D. (1991) *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. Londra: Free Association Books.
- Hart, E. ve M. Bond (1995) *Action Research for Health and Social Care: A Guide to Practice*. Buckingham ve Philadelphia: Open University Press.
- Hawkes, J. (1968) *Dawn of the Gods: Minoan and Mycenaean Origins of Greece*. New York: Random House.
- Hitchens, C. (1997) *Hostage to History: Cyprus from the Ottomans to Kissinger*. Londra ve New York: Verso.
- Jayawardena, K. (1986) *Feminism and Nationalism in the Third World*. Londra ve New Jersey: Zed Books.
- Jorgensen, D. L. (1989) *Participant Observation: A Methodology for Human Studies*. Newbury Park, Londra ve New Delhi: Sage Publications.
- Joseph, J. S. (1997) *Cyprus: Ethnic Conflict and International Politics: From Independence to the Threshold of the European Union* [1985]. Basingstoke: Macmillan.
- Jung, D., W. Piccoli ile birlikte (2001) *Turkey at the Crossroads: Ottoman Legacies and a Greater Middle East*. Londra ve New York: Zed Books.
- Kandiyoti, D. (1988) "Bargaining with Patriarchy", *Gender and Society*, 2 (3): 274-90.
- Kaufmann, C. D. (1996) "Possible and Impossible Solutions to Ethnic Civil Wars", *International Security*, 20 (4): 136-75.
- "When All Else Fails: Evaluating Population Transfers and Partition as a Solution to Ethnic Conflict", *Civil Wars, Insecurity and Intervention*, B.F. Walter ve J. Snyder (der.). New York ve Chichester: Columbia University Press.

- Keane, J. (1998) *Civil Society: Old Images, New Visions*. Cambridge: Polity Press.
- Killoran, M. (1998) "Good Muslims and "Bad Muslims", 'Good' Women and Feminists: Negotiating Identities in Northern Cyprus (or, the Condom Story)", *Ethos: Journal of the Society for Psychological Anthropology*, 26(2): 183-203.
- Kumar, R. (1997a) "The Troubled History of Partition", *Foreign Affairs*, 76 (1): 22-34.
- (1997b) *Divide and Fall? Bosnia in the Annals of Partition*. Londra ve New York: Verso.
- (2000-01) "Settling Partition Hostilities: Lessons Learnt, the Options Ahead", *Divided Countries, Separated Cities, Transeurophéennes: Revue Culturelle Internationale*, 19/20: 9-28.
- Lewis, F. (1995) "Reassembling Yugoslavia", *Foreign Policy*, 98: 132-44.
- Lister, R. (1997) *Citizenship: Feminist Perspectives*. Londra: Macmillan.
- Loizos, P. (1981) *The Heart Grown Bitter: A Chronicle of Cypriot War Refugees*. Cambridge ve Londra: Cambridge University Press.
- Lutz, H. (2002) "At Your Service Madam! The Globalization of Domestic Service", *Feminist Review*, 70: 89-104.
- Matthews, J. (1984) *Good and Mad Women: The Historical Construction of Femininity in 20th Century Australia*. Sydney, Londra ve Boston: Allen and Unwin.
- Mellaart, J. (1975) *The Neolithic of the Near East*. New York: Scribner.
- Mertan, B. (2000) "The Positon of Women in the Eastern Mediterranean University: A Case Study", *Kadın/Woman*, 1(1): 1-9. Magosa: Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Millett, K. (1971) *Sexual Politics*. Londra: Sphere Books.
- Morvaridi, B. (1993) "Demographic Change, Resettlement and Resource Use", *The Political, Social and Economic Development of Northern Cyprus*. C. H. Dodd (der.). Huntingdon: Eothen Press.
- Nearchou-Ellinas, L. (2001) "Cyprus National Report on the Role of Women in Economic Development: Dimensinon of Equal Opportunities between Men and Women within the Euromediterranean Partnership". Lefkoşa, Kıbrıs.
- Oberling, P. (1982) *The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus*, Social Science Monographs. Boulder, CO (dağıtım: Columbia University Press, New York).
- O'Malley, B ve I Craig (1999) *The Cyrus Conspiracy: America, Espionage and the Turkish Invasion*. Londra ve New York: I.B. Tauris.
- Onofriou, A. (2002) "In Search of Voices: Policing the Borders of Legitimate Sexuality and Gendered Subjectivities among Cypriot Students", Institute of Education, Doktora Tezi, Londra.
- Papadopoulou, A. (2001) "The Effects of EU Accession on Migration", "After EU Accession: the Changing Face of Civil Society in Cyprus" konferansına sunulan makale, Intercollege, Lefkoşa, 10-11 Mayıs.

- Paterman, C. (1988) *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- Patrick, R. A. (1976) *Political Geography and the Cyprus Conflict: 1963-1971*. Ontario: University of Waterloo, Department of Geography.
- Pieterse, J. Nederveen (1997) "Deconstructing/reconstructing Ethnicity", *Nations and Nationalism*, 3, Bölüm 3: 365-96.
- Platon, N. (1966) *Crete*. Genevre: Nagel Publishers.
- Politis (2003) Acnielsen-Amer ve Kadem, *Politis* adına yapılan kamuoyu araştırması. "Who Goes, Who Doesn't and Why?" 9 Haziran *Politis* internet sayfası, <www.politis-news.com>
- Pollis, A. (1979) "Colonialism and Neo-colonialism: Determinants of Ethnic Conflict in Cyprus", *Small States in the Modern World: The Conditions of Survival*, P. Worsley ve P. Kitromilides (der.). Gözden geçirilmiş baskı. Lefkoşa: New Cyprus Association.
- Polyviou, P.G. (1980) *Cyprus: Conflict and Negotiation 1960-1980*. Londra: Duckworth.
- Pyrgos, M. A. (1993) *The Cypriot Woman at a Glance*. Lefkoşa: Pyrgos Public Relations.
- Rattansi, A. (1994) "'Western' Racisms, Ethnicities and Identities in a 'Post-modern' Frame", *Racism, Modernity and Identity on the Western Front*, A. Rattansi ve S. Westwood (der.). Cambridge: Polity Press.
- Reason, P. (1998) "Three Approaches to Participative Inquiry", *Strategies of Qualitative Inquiry*, N.K. Denzin ve Y.S. Lincoln (der.). Londra, Thousand Oaks ve Yeni Delhi: Sage Publications.
- Republic of Cyprus (Kıbrıs Cumhuriyeti) (2000) *Cyprus National Report on the Implementation of the Beijing Platform for Action* (Pekin Eylem Platformu Uygulama Raporu). Lefkoşa, Kıbrıs.
- (2001) "Cyprus: Plan of Action on Gender Equality", yayımlanmamış makale. Adalet ve Kamu Düzeni Bakanlığı 3.5.08 (12) 21 Haziran, Lefkoşa, Kıbrıs.
- Rich, A. (1980) "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", *Signs* 5(4): 631-60.
- Rodriguez, L., F. Güven-Lisaniler ve S. Uğural (2003) "Migrant Sex Workers and State Regulation in North Cyprus", Doğu Akdeniz Üniversitesi, "The Languages of Gender" konferansına sunulan makale, Kıbrıs Üniversitesi, 16-17 Mayıs, Lefkoşa.
- Rutherford, J. (1990) "A Place Called Home: Identity and the Cultural Politics of Difference", *Identity: Community, Culture, Difference*, J. Rutherford (der.). Londra: Lawrence and Wishart.
- Sainsbury, S. (2003) "Do You Know They Call Us 'Mavroulla'?": Asian Women Experiencing Domestic Work in Cyprus", "The Languages of Gender" konferansına sunulan makale, Kıbrıs Üniversitesi, 16-17 Mayıs, Lefkoşa.
- Sant Cassia, P. (2001) "'Waiting for Ulysses': The Committee for Missing Persons", *The Work of the United Nations in Cyprus: Promoting Peace and Develop-*

- ment, O.P. Richmond ve J. Ker-Lindsay (der.). Basingstoke ve New York: Palgrave.
- Sirmen, A. (1979) "The Notion of the Small State: Cyprus, Its Security and Survival", *Small States in the Modern World: The Conditions of Survival*, P. Worsley ve P. Kitromilides (der.). Gözden geçirilmiş baskı. Lefkoşa: New Cyprus Association.
- Solomos, J. (1989) *Race and Racism in Contemporary Britain*. Londra: Macmillan.
- Stamatakis, N. A. (1991) "History and Nationalism: The Cultural Reconstruction of Modern Greek Cypriot Identity", *Cyprus Review*, 3 (1): 59-86.
- Stavrinides, Z. (1976) *The Cyprus Conflict: National Identity and Statehood*. Lefkoşa: Loris Stavrinides Press (1999'da Cyprus Research and Publishing Centre, Lefkoşa tarafından yeniden basılmıştır).
- Stavrou, S. (1997) "Cypriot Women at Work", *Cyprus Review*, 9 (2): 57-81. Lefkoşa: Intercollege.
- Stoetzler, M. ve N. Yuval-Davis (2002) "Standpoint Theory, Situated Knowledge and the Situated Imagination", *Feminist Theory*, 3(3): 315-33.
- Türksih Republic of Northern Cyprus (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) (1999) *Census of Population. Social and Economic Characteristics of Population, December 15, 1996* (Nüfus Sayımı. Nüfusun Toplumsal ve Ekonomik Özellikleri, Aralık 15, 1996). Lefkoşa: KKTC Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı, İstatistik ve Araştırma Bölümü.
- United Nations (Birleşmiş Milletler) (2000) 1325 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı, 31 Ekim. New York: United Nations.
- Vassiliadou, M. (1997) "Herstory: The Missing Woman of Cyprus", *The Cyprus Review*, 9(1): 95-120.
- (2001) "Narratives of Gender Consciousness: A Qualitative Approach to Feminist and Other Identities", *International Association of Political Psychology'nin 24. Yıllık Bilimsel Toplantısı'na sunulan makale*, "Cultures of Violence, Cultures of Peace", Cuernavaca, Meksika, 15-18 Temmuz.
- (2002) "Questioning Nationalism: The Patriarchal and National Struggles of Cypriot Women Within a European Union Context", *European Journal of Women's Studies*, 9 (4): 459-82.
- (2003) "Cypriot Women and Other 'Others': Through the Front Door", *Cyprus in the Modern World*, S.M. Michalis ve T. Tasos (der.). Melbourne: National Centre for Hellenic Studies and Research, La Trobe University.
- (yayıma hazırlanıyor) "Inside the Cypriot Family Fortress: A Fine Line between 'Old' and 'Restored' Designs for Women". Intercollege, Sosyoloji ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Bölümü, Lefkoşa.
- Volkan, V. D. (1979) *Cyprus - War and Adaptation: A Psychoanalytic History of Two Ethnic Groups in Conflict*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Welz, G. (2001) "'One Leg in the Past, and One Leg in the Future' A Society in Transition", *Cyprus Review* 13(1): 11-30.

- Wolleh, O. (2001) *Local Peace Constituencies in Cyprus: Rapprochement by the Bi-communal Conflict Resolution Trainer Group*, Rapor no. 8. Almanya: Berghof Forschungszentrum für Konstruktive Konfliktbearbeitung.
- Women Working for Change (1996) "Proposals for Equality Proofing the Peace Package", yayımlanmamış makale. Belfast.
- Women's Research Centre (1995) "Turkish Cypriot Women: Obstacles, Needs and Hopes", Report to International Women's Rights Action Watch for CEDAW, Sevgül Uludağ tarafından yazılan makale. Lefkoşa, Kıbrıs.
- Woodward, S.L. (1999) "Bosnia and Herzegovina: How Not to End Civil War", *Civil Wars, Insecurity and Intervention*, B.F. Walter ve J. Snyder (der.). New York ve Chichester: Columbia University Press.
- Yuval-Davis, N. (1997) *Gender and Nation*. Cambridge: Polity Press.
- (1999) "What is 'Transversal Politics'?", *Soundings: A Journal of Politics and Culture*, 12: 94-98.

Kıbrıs Cumhuriyeti 2004'te Avrupa Birliği'ne girdi. Kıbrıslı rumlarla Kıbrıslı türkler arasında süren kırk yıllık sorunun çözümü ve adayı iki-ye bölerek milliyetçi nefreti körükleyen, iletişimi engelleyen kaba Tak- sim Çizgisi'nin silinmesi için siyasi liderler üzerindeki baskı artıyor. Kısa bir süre önce, 'Yeşil Hat'taki kontrol-noktalarının günlük geçişle- re açılması kararının herkesi şaşırtan biçimde birdenbire alınmasının nedeni de zaten bu AB olgusuydu. Kıbrıslılar bu fırsatı hiç kaçırmadan kullandılar. Ancak adadaki kalıcı barış anlaşması beklentisi sürüyor. Cynthia Cockburn'ün uzun araştırmalarının neticesi olan bu akade- mik ama hayatın içinden gelen çalışması, Hat'tın hem kuzeyinde hem de güneyinde yaşayan kadınlarla yapılmış yüz yüze görüşmelere ve grup tartışmalarına dayanıyor; Kıbrıs sorununa ve barış sürecine top- lumsal cinsiyet açısından yaklaşıyor; 1960'larda Kıbrıslı türklerle yapı- lan milliyetçi saldırıyı ve 1974 yılında Kıbrıslı rumların kovulmalarını, sığınmacı konumuna düşenlerin deneyimlerini, kadınların anılarına yer vererek anlatıyor. Yıllardır birbirleriyle sürekli çatışma halinde olan Kıbrıs Cumhuriyeti ile uluslararası düzeyde tanınmayan bir dev- let olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde, bugün kadınların kenarda tutulmasını sağlayan ve ataerkinin, milliyetçiliğin ve militerliğin bir arada işlev gördüğü bir cinsiyetçi düzene karşı yeni bir hayatın kadın- lar için ve onlar tarafından nasıl kurulabileceğinin izini sürüyor.

İLETİŞİM 1121
BUGÜNÜN
KİTAPLARI 102

ISBN 975-05-0375-9

9 789750 503757